
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu,
múzejníctvo
a archívniectvo

1/2006

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© VHÚ Bratislava 2006

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

ŠTÚDIE

LANGOBARDSKÉ DEJINY A MYTOLÓGIA. ROZBOR A POROVNANIE PRAMEŇOV

PETER B Y S T R I C K Ý

BYSTRICKÝ, P.: Langobard History and Mythology. Analysis and Comparison of Sources. *Vojenská história*, 10, 1, 2006, pp 3 – 22, Bratislava.

The author of the study focused on the oldest part of sources related to Langobard history and showed that already in antiquity authors who wrote about Langobards' movements, did not have enough information to be able to credibly catch these movements. When the authors missed exact and credible data, they leaned upon the mythology or they created fables by themselves to credibly include the Langobards' movements in the historical development of other German tribes possibly of then Roman Empire. He showed in his work how more general mythological ideas of German tribes are intermeshed with specific mythological ideas of particular ethnic groups living originally in the north of Europe. The author states that if we carefully trace several layers of mythological and historical consciousness, we will find in them a lot of common elements with other ethnic groups that created their mythological and historical consciousness very long ago.

Military History. Langobards. History of Antiquity.

Langobardi,¹ hoci si zo svojej minulosti nezapamätali veľa, patria k tým germánskym kmeňom, ktorí si svoje dejiny sami zapísali. Ich vlastné spracovanie, rovnako ako v prípade iných Germánov, napríklad Gótov, však neprináša viac svetla do temných období ich minulosti. Dokonca ju ešte viac zahmlieva a dáva viac otázok ako odpovedí. Ťažiskom langobardskej histórie je príchod zo Škandinávie, pôvod mena a následný presun až do Itálie. Keďže už aj získanie nového mena zastrešili sťahovaním, nie je vylúčené, že zvyšky dávnych spomienok o vysťahovaní odkiaľkoľvek, trebárs aj naozaj zo Škandinávie, časom splynuli s neskoršou

¹K dejinám Longobardov a prameňom pozri MOMMSEN, Th.: Die Quellen der Langobardengeschichte des Paulus Diaconus, Neues Archiv: der Gesellschaft für ältere Geschichte, Hannover 1880, Vol. 5, s. 53-76; HODGKIN, Th.: Italy and Her Invaders, in 8 volumes, Oxford 1880 – 1899; SCHMIDT, L.: Zur Geschichte der Langobarden, Leipzig 1885; SCHMIDT, L.: Geschichte der Deutschen Stämme, Die Ostgermanen, München 1934; GSCHWANTLER, O.: Formen langobardischen mündlicher Überlieferung, Jahrbuch für internationale Germanistik 11, 1979, s. 58-85; MENGHIN, W.: Die Langobarden. Archäologie und Geschichte, Stuttgart 1985; CHRISTIE, N.: The Lombards: The Ancient Langobards, Oxford-Cambridge 1995. K etnogenéze, jazykovede a mytológii pozri RYDBERG, V.: Teutonic Mythology, Stockholm 1887; GRIMM, J.: Teutonic Mythology, 4 vols, trans. J. S. Stallybrass, George Bell and Sons, London 1891; STANG, H.: The Naming of Russia, Meddelelser Nr. 77, Oslo 1996; WOLFRAM, H.: The Roman Empire and Its Germanic People, Berkeley-Los Angeles 1997; POHL, W.: Telling the Difference: Signs of Ethnic Identity, in: Strategies of Distinction, The Construction of Ethnic Communities, 300-800, ed. W. Pohl with H. Reinitz, Leiden-Boston-Köln 1998, s. 17-71; MARTIN, J. S.: From Godan to Wotan: An examination of two Langobardic mythological texts. 11th International Saga Conference, Barnes G and Clunies Ross M (eds), Old Norse Myths, Literature and Society, s. 303-315, University of Sydney 2000; TŘEŠTÍK, D.: Mýty kmene Čechů, Praha 2003, s. 52-53.

migráciou k Dunaju v jeden jednoliaty celok. V takom prípade nie je možné jednoznačne určiť, ktoré z uvádzaných krajín obývali, ktoré si podrobili, a ktorými len prešli. Longobardi v Itálii už nepoznali skutočné mená kmeňov, ktoré kedysi žili v ich blízkosti, a dokonca ani o sídlach na dolnej Labe v ich tradícii nenachádzame priamu a jasnú zmienku. Na druhej strane však zvečnili názvy krajín, o ktorých už zrejme ani oni sami nemali potuchy, kde sa nachádzajú, a kmene, ktoré v ich blízkosti nemali čo robiť alebo sú dnes úplne neznáme. Hoci každá zaznamenaná správa o putovaní je zrejme viac či menej pokriveným odrazom historických udalostí, ich dejiny sú nerozpleiteľnou zmesou výmyslov, bájok a príhod a až do príchodu do Rugilandu ich zakrýva nepreniknuteľná hmla.² Národy, s ktorými sa stretli, sa jednoducho nedajú vypátrať, a miesta, ktorými prešli, sa nepodarí nájsť. Akékoľvek pokusy o interpretáciu zostanú iba pokusmi, nedajú sa vyvrátiť a nedajú sa dokázať, každý z nich je rovnako dobrý ako všetky ostatné. Kraje, ktorými mali Longobardi prejsť, hľadali predovšetkým bádatelia v 19. a prvej polovici 20. storočia. V súčasnosti sa od týchto snáh, ktoré nepriniesli jednoznačné riešenie, už upustilo a historici využívajú staršie výsledky. Cieľom štúdie tiež nie je pátrať po presných historických, geografických a časových súvislostiach ani hľadať jednoznačnú odpoveď na otázku, odkiaľ Longobardi prišli, kadiaľ sa sťahovali a aký pôvod má ich meno, ale nazrieť na ich najstaršie dejiny z pohľadu germánskej mytológie, ktorá môže ponúknuť nové možnosti ich interpretácie. Rovnako, ako ju nemožno podceňovať, ju však nemožno ani preceňovať a hľadať v nej odpovede na všetky záhady.

Najstarším dochovaným longobardským dielom je *Origo gentis Langobardorum*. Bolo napísané až okolo roku 650, teda v čase, keď už nežil nikto, kto by bol priamym svedkom príchodu k Dunaju. S *Origo* úzko súvisia aj *Dejiny Longobardov* od *Paula Diacona* z konca 8. storočia. Hoci sa *Paulus* nechal viesť svojou predlohou, podarilo sa mu ešte zozbierať a zapísať mnoho podrobností, legiend a hrdinských príbehov. Niektoré z nich mohol čerpať aj z dielka *Historiola* od *Secunda* z Tridenta, napísaného okolo roku 600.³ Autor ani jednej verzie však nepoužil staršie diela rímskych historikov, ktoré sa týkali Longobardov. *Paulus* sa k samotným dejinám dostáva až po dlhšom geografickom úvode, kde zužitkoval iba dovtedajšie geografické znalosti, ktoré mohol nájsť nielen u *Plinia*, ale napríklad už aj *Jordana*. Obe verzie, kratšia i obširnejšia, začínajú rovnako – Vinnilmi, predkami Longobardov, a „Škandináviou“. Podľa *Origo* bola Škandinávia, pre ktorú jej autor použil germánsky názov *Scadan(an)*, ostrovom na severe a domovom mnohých národov, vrátane Vinnilov. *Paulus*, keďže bol, čo sa týka zemepisu, úplne odkázaný na pomoc rímskych geografických a etnografických diel, zaviedol už latinskú podobu mena ako *Scadinavia*.⁴ Najmladšia *História Langobardorum codicis Gothani* má tvar *Scatenauga*, ktorý zodpovedá nielen anglosaskému menu pre Škandináviu *Scedenig*, ale sa podľa *L. Schmidta* ukrýva aj v slove *Scadan* z *Origo*. Z *Origo* alebo *Paula* čerpal aj autor známy ako *Fredegarius*, ale používal tvar *Scathanavia*.⁵ Z *Dejin Dánov* od *Saxa Grammatica* z prelomu 12. a 13. storočia vyplýva, že Longobardi sa na svoju

---

²WOLFRAM, H.: The Roman Empire, s. 30; MAENCHEN-HELFEN, J. O.: The World of Huns. Studies in Their Culture, Berkeley 1973, s. 128; WERNER, J.: Die Langobarden in Pannonien, München 1962, s. 9.

³PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum III. 29: „Secundus, qui aliqua de Langobardorum gestis scripsit.“ a IV. 40: „Secundus servus Christi, de quo saepe iam diximus, qui usque ad sua tempora succinctam de Langobardorum gestis composuit historiolam.“; POHL, H.: Memory, identity and power, s. 18; GSCHWANTLER, O.: Formen langobardischen mündlicher Überlieferung, s. 58-85; MOISL, H.: Kingship and orally transmitted „Stammstradition“ among the Lombards and Franks, in: Die Bayern und ihre Nachbarn I, Wien 1985, s. 112-113.

⁴PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum I. 1-2. *Pomponius Mela* používal tvar *Scatinavia*, *Plinius Scatinavia*, *Ptolemaios Scandia* a *Jordanes Scandza*. MOMMSEN, Th.: Die Quellen, s. 62.

⁵*Origo gentis Langobardorum* 1; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 2; FREDEGARIUS, *Chronica* III. 65 (vydanie *Fredegarii et aliorum Chronica & Vitae Sanctorum*, MGH, *Scriptores rerum Merovingicarum* vol. II, ed. B. Krusch, Hannoverae 1888); *Beowulf* 1688 (vydanie *Beowulf with the Finnesburg fragment*, ed. C. L. Wrenn, London 1958); SCHMIDT, L.: Die Ostgermanen, s. 566.

cestu vydali z kraja Scania, historického dánskeho územia *Terra Scania* alebo Skåneland, ktorého súčasťou je dnes aj juhošvédka provincia Skåne.⁶ V starých anglosaských kronikách sa spomína bájnny Sceafo, ktorý bol podľa básne *Widsith* longobardským kráľom, ale z longobardskej tradície sa celkom vytratil. Sceafo ešte ako malý chlapec priplával z mora nevedno odkiaľ na malej loďke k ostrovu *Scani*. Tamojší ľudia ho prijali a keď dospel, stal sa ich kráľom a vládol im šťastne mnoho rokov. Rovnaký motív sa objavuje aj v mladšom anglosaskom epose *Beowulf* (8. – 10. storočie), ale príbeh o tajuplnom príchode Sceafo prenáša na dánskeho kráľa Scylda (Skjöld). Jeho prívlastok Scefing môže znamenať, že bol potomkom Sceafo, čo naznačuje aj rodokmeň v islandskej *Edde*.⁷ Nie všetci uvedení autori však vnímali Škandináviu ako ostrov. *Fredegarius* ju umiestnil už len veľmi všeobecne medzi Dunaj a Oceán a podľa *Histórie codicis Gothani* bola Scatenauga brehom rieky Labe. Je to vlastne jediný prameň, kde sa Labe aspoň v nejakej súvislosti výslovne spomína. Od ostatných podaní, ktoré ako longobardskú pravlasť označujú Škandináviu, sa líši aj tým, že ju menuje až ako druhú v poradí. Do *Scatenauga* mali Longobardi prísť z východu od rieky *Vindilicus*, podľa ktorej *Isidorus* odvodzoval meno Vandalov.⁸ Jej autor sa od *Origo*, ktorej sa inak úzkostlivo pridržal, v tejto časti odklonil. Zrejme ju prepojil s vysvetlením, ktoré našiel u *Isidora*. Ak však nešlo o prezvanie rozprávania o domovoch na Labe z iného než longobardského zdroja, napríklad *Tacita*, je možné, že ešte v 9. storočí spomienky na tamojšie sídla nielen prežívali, ale udržiavali sa v niekoľkých podobách.

Samotné dejiny Longobardov sa začínajú odchodom Vinnilov zo Škandinávie. Okrem ich vlastného rozprávania však kmeň s týmto či podobným menom už nikto iný nespomenul. Iba *Jordanes*, ktorý je pre etnografiu ranostredovekej Škandinávie neoceniteľným zdrojom informácií, pri opise národov Scandzy menoval popri Gótoch, Fínoch, Dánoch a Heruloch aj národ Viniviloth.⁹ Vidieť v nich longobardských Vinnilov by však bolo veľmi odvážne, pretože podľa *Jordana* boli Viniviloth podobní Fínom, ktorí boli zo všetkých Severanov najmiernejší. Rovnako ako v prípade gótskych dejín ani longobardské nezačínajú od počiatku, od stvorenia sveta. Čas spomínaného presunu by sa dal aspoň približne vypočítať podľa počtu uvedených kráľov, rokov ich vlády a iných odkazov, ale tento výsledok by nemal nijaký význam. Keďže Góti len od hrdinu Gapta po rok 488 vymenovali pätnásť kráľov, Longobardi od presunu našli iba sedem. Väčší počet kráľov neznamená, že Longobardi prišli k Labe zo Škandinávie oveľa neskôr ako Góti k Visle. Nezrovnalosť sa dá vysvetliť tým, že Longobardi mali jednoducho kratšiu historickú pamäť a aj svoje dejiny zapísali o 150 rokov neskôr ako Góti. Sled najstarších

⁶SAXO GRAMMATICUS, *Gesta Danorum* VIII. 13. 1 (vydanie Saxonis Gesta Grammatici Gesta Danorum, vyd. A. Holder, Strassburg 1886).

⁷AETHELWEARD, *Chronicon* III. 3 (vydanie *Chronicon Aethelweardi or The Chronicle of Aethelweard*, ed. & trans. A. Campbell, London, 1962); WILLIAM OF MALMESBURY, *Gesta regum Anglorum XII* (vydanie *William of Malmesbury, Gesta regum Anglorum / The history of the English kings*, ed. and trans. R. A. B. Mynors, R. M. Thomson and M. Winterbottom, 2 vols., Oxford 1998); *Anglo-Saxon Chronicle*, A.D. 854, verzia B a C (vydanie *Anglo-Saxon Chronicle*, trans. by rev. J. Ingram, London 1912); ASSER, *De rebus gestis Aelfredi* 2 (prepis podľa univerzitnej stránky <http://sunsite.berkeley.edu/OMACL/KingAlfred/>). Pozri tiež SAXO GRAMMATICUS, *Gesta Danorum* I. 3; SNORRI STURLUSON, *Edda*, Prológ 3; *Beowulf* 4 a 25-52. Sceafo pre jeho pôvod neskôr upravili podľa Biblie, aby sa narodil Noemovi na Arche. Scyld súvisí s anglickým slovom shield (štít) a Sceafo so slovom sheaf (snop). Je preto možné, že Sceafo, ktorého more prinieslo k brehom Škandinávie v loďke so snopom obilia, podľa čoho dostal aj meno, symbolicky predstavuje buď začiatok poľnohospodárstva v južných oblastiach polostrova alebo každoročný príchod novej zotvy. K tomu pozri RYDBERG, V.: *Teutonic Mythology* ch. 20-21 (keďže používam internetový prepis podľa <http://www.northvegr.org/lore/rydberg/index.php>, citujem dielo V. Rydberga, ako i J. Grimma podľa kapitola. Northvegr je nadácia, ktorá sa zaoberá severskou predkresťanskou históriou a kultúrou a je zaradená do kultúrnej sekcie UNESCO za šírenie kultúrnej rôznorodosti a dialógu medzi kultúrami.); TRÉŠTÍK, D.: *Mýty*, s. 129-130.

⁸*Historia Langobardorum codicis Gothani* 2; ISIDORUS, *Etymologiarum sive Originum libri*, IX. II. 96 (vydanie *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive originum libri XX* vol. I & II, ed. W. M. Lindsay, Oxonii 1911).

⁹JORDANES, *Getica* 23 (vydanie *Jordan: O proischozdenii i dejanijach Getov. Getica*, ed. E. Č. Skržinskaja, Moskva 1960).

kráľov u Longobardov i Gótov je rovnako nepoužiteľný a historickú hodnotu majú údaje len o tých posledných. Góti na rozdiel od Longobardov navyše do najtemnejšieho obdobia svojich dejín umelo vsadili celé grécke a rímske dejiny, aby dokázali svoju starobylosť. Berich by tak zo Škandinávie odviezol Gótov roku 1490 pred n. l.,¹⁰ Agio a Ibor¹¹ Longobardov nanajvyš okolo roku 320 n. l. Rímske zdroje však oba kmene svorne uvádzajú v ich historických sídlach v 1. storočí n. l. a ich prítomnosť potvrdila aj archeológia.¹²

Podobne ako Góti aj Longobardi začali svoju históriu vnímať až po odchode zo Škandinávie. Ak Germáni chápali Škandináviu takmer ako kolísku všetkých svojich kmeňov či nebudaj celého ľudstva, slovami *Jordana* ako „dielňu rás a lonom národov“, zrejme už nepocit'ovali potrebu pátrať po tom, prečo vznikli a aké boli ich osudy pred tým, než ju opustili.¹³ Jednoducho tam boli a keď prišiel čas odísť, odišli. Obsadenie nového územia je teda v oboch prípadoch predovšetkým symbolický medzník, východiskový bod, ktorým sa rozdelila minulosť na známu a neznámu, mýtickú a historickú, na spoločnú a kmeňovú, nedôležitú a významnú. Nejde teda o kozmogonické, ale iba o etnogenetické mýty, ktorými sa Longobardi i Góti jednak vyčlenili ako samostatná jednotka a zároveň začlenili do väčšieho jazykového a etnického celku a určili svoje miesto v ňom. U spoločností, ktoré ešte nedospeli k štátnosti alebo boli vzdialené od priameho dosahu vyššej civilizácie, kolektívna pamäť ako súhrn spomienok jednotlivcov a týkajúcich sa celého spoločenstva, mala svoje objektívne obmedzenia. Keďže písmo nebolo známe alebo rozšírené, jediným prostriedkom, ako si kmene mohli uchovať svoju minulosť, boli hrdinské piesne, ktoré u Germánov spomína *Jordanes*, *Paulus Diaconus* i *Tacitus*.¹⁴ Keďže táto forma nebola pevná a nemenná, pretrvať mohli iba tie spomienky, ku ktorým si daná skupina vytvorila silné citové puto. Ak staršie príbehy o hrdinoch, kráľoch a vojnách neskôr prekryli novšie, stalo sa tak najmä preto, že obsahovali väčší emocionálny náboj. Aby sa určité zážitky a dojmy zachovali, museli oslovovať nie jedno či dve pokolenia, ale všetky nasledujúce. K týmto nadčasovým témam patrilo aj opustenie starých a obsadenie nových sídiel. Presídlenie súviselo vždy so vznikom kmeňa, etnogenézou. Mýtus o pôvode, keďže v spoločnosti plnil celkom iné funkcie ako história, bol omnoho dôležitejší ako skutočnosť. Zjednotenie, získanie slobody alebo založenie štátu sú oveľa príťažlivejšie námety ako potupná poroba a porážky, na ktoré je lepšie čím skôr zabudnúť. Každá doba zrodila príbehy, keďže však samotné sídla neboli ustálené a stále dochádzalo k ďalším presunom, miešaniu obyvateľstva a vymieraniu starých veľmožských rodov, ich odkaz, a tým aj hodnota sa strácala. Nahrádzali ich nové

¹⁰HODGKIN, Th.: Italy and Her Invaders V, s. 99; MAENCHEN-HELFEN, J. O.: The World of Huns, s. 127; WOLFRAM, H.: The Roman Empire, s. 29; HAETHER, P.: Gótové, Praha 2002, s. 23 a 39.

¹¹RYDBERG V.: Teutonic Mythology, ch. 14, 15, 18, 108 a 122, stotožnil alebo našiel podobnosti medzi týmito postavami z germánskych legiend: Agio ako Volund/Wieland, Thjazi, Anund, Rognir, Brunni, Ásólfr, Vargr, Fjallgyldir, Hlebardr, Byrr, Gustr, Loptr, Haquinus (Aki, Ecke), a Ibor ako Egil, Gángur, Orvandill, Egill, Agelmund, Eigel, Euglin, Hodbroddr, Toko, Avo/Ano, Ebur, Wild-Ebur, Villefer, Ebbo, Aurnir, Isólfr. Jednu skupinu z nich podľa neho tvoria samotné vlastné mená, druhú prívlastky vychádzajúce z ich slávy alebo zručnosti a tretiu zvierací symbol. Ibor znamenalo diviak a Agio údajne kančí kel, avšak jeho prezývky obsahujú slovo vlk. Trojicu bratov podľa V. Rydburga dopĺňa Hengest, ktorý mal so svojím bratom Horsom priviesť Sasov roku 449 do Británie. Hengest, ktorý v longobardskom príbehu chýba, mal predstavovať koňa. Podľa *Nennia* mal Hengest syna Octhu a synovca Ebissu, ktorých mená pripomínajú Agia a Ibora. NENNIUS, Historia Brittonum 38 (vydanie Historia Brittonum cum additamentis Nennii, MGH, AA XIII, Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. vol. III, ed. Th. Mommsen, Berolini 1897); Anglo-Saxon Chronicle, sub a. 449; Pozri tiež TŘEŠTÍK, D.: Mýty, s. 148 s poznámkou 331).

¹²BÓNA, I.: The Dawn of the Dark Ages – The Gepids and Lombards in the Carpathian Basin, Budapest 1976; s. 22; KRÜGER, B.: Die Germanen I, Berlin 1978, s. 375-387; WEGEWITZ, W.: Rund um den Kieckberg: Vorgeschichte einer Landschaft an der Niederelbe, Vor- und Frühgeschichte aus dem niederelbischen Raum, Neumünster 1988, s. 135-178.

¹³JORDANES, Getica 25; RYDBERG, V.: Teutonic Mythology, ch. 19.

¹⁴TACITUS, Germania 2-3 (vydanie Cornelii Taciti Germania, Agricola, Dialogus de orationibus, scholarum in usum, rec. R. Novák, Praha 1889); IORDANES, Getica 43 a 256; PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum I. 24; Widsith 70-74. Ako asi vyzerali tieto hrdinské piesne, si môžeme urobiť predstavu podľa básne Widsith, Piesne o Nibelungoch, eddických piesní a severských ság.

legendy spojené s novými panovníckymi rodmi a zrodením alebo zničením kráľovstva. Staršie príbehy a ich hrdinovia, ku ktorým citová väzba zoslabla, stratili svoj zmysel, splynuli s inými alebo úplne zanikli. V roku 650 boli Longobardi kresťanmi takmer už dve storočia a pánmi Itálie zároveň. Z ich pôvodných náboženských predstáv a mýtov zostali už len trosky, ktoré sa naďalej štiepili a mohli sa zároveň najrôznejším spôsobom spájať. Pohanskí bohovia sa vytrácali a tí, čo prežili, boli hodní úsmešku alebo sa zmenili na pozemských hrdinov. K hrdinským piesňam, čo pretrvali až do doby, keď sa zapísali, sa často pripojili a časovo ukotvili ďalšie mýty z ešte dávnejšej minulosti. Takéto písomné dielo potom odrážalo stav, v akom sa kolektívna pamäť práve nachádzala. Keby sa longobardské dejiny prvýkrát zapísali len o päťdesiat rokov skôr alebo neskôr, vyzerali by úplne inak. Stávalo sa tak preto, že ak niekto svoju minulosť z väčšej časti zabudol, vyplnil ju bájkami, ktoré vzali na seba podobu a úlohu skutočných dejín. Ako zhrnul *P. J. Heather*, predliterárne spoločnosti uchovávali príbehy z minulosti, aby nimi vysvetľovali svoju prítomnosť. Orálna história tak odrážala momentálny spoločenský stav. Ak sa zmenil, musela sa zmeniť aj kolektívna pamäť.¹⁵

Origo, ktorá malo slúžiť ako úvod k zákoníku, je veľmi stručné. Neuviedla žiadnu príčinu, prečo sa Vinnili presunuli. Podľa *Paula* hlavným popudom k sťahovaniu bolo preľudnenie a nastávajúci hlad. Podobný motív sa nachádza aj v príbehoch iných kmeňov, ale ak je príčina skutočná, treba ju hľadať vo veľmi dávnej minulosti. Nižinatý juh Švédska, Jutský polostrov a prilahlé ostrovy, vrátane Gotlandu, majú vcelku úrodnú pôdu a vyrovnané podnebie. Celá oblasť je však pre svoju zemepisnú polohu zraniteľnejšia voči výkyvom počasia. Už len dočasné ochladenie a roky slabšej úrody mohli spôsobiť, aby časť obyvateľstva začala hľadať lepšie podmienky na život inde.¹⁶ Pre škandinávsku bronzovú dobu (1700 pred n. l. – 500 pred n. l.) bolo príznačné teplé podnebie, údajne porovnateľné až so stredomorským. Na jej konci ho vystriedalo chladnejšie a vlhšie,¹⁷ ktoré tamojších ľudí donútilo vydať sa tam, odkiaľ kedysi prišli ich predkovia. Scania bola vždy oveľa prístupnejšia práve z dánskej strany, keďže od hornatého a kamenitého južného Švédska (Småland) ju oddeľovali husté lesy a jazerá.

Je nemožné, aby po niekoľkých storočiach ešte zotrvali v pamäti ľudí mená tých, ktorí viedli presun zo Škandinávie na juh, až do doby, keď tvarovateľné hovorené príbehy dostali pevnú písomnú podobu. Podľa *Saxa* sa sťahovanie Longobardov začalo za vlády legendárneho dánskeho kráľa Snia. Rovnako sa začína aj pieseň o Longobardoch, ktorú spolu s ostatnými stredovekými dánskymi baladami zozbieral a prebásnil dánsky historik zo 16. storočia *Anders Sørensen Vedel*. Príčinou bola veľká neúroda a hlad, ktorú iste nie náhodou spojili práve s bájnym Sniom, ktorý bol v severskej tradícii synom Frostiho (Mrazu) a zosobňoval sneh.¹⁸ *Widukind* v *Dejinách Sasov* síce podrobne opísal príchod Sasov, ale o dôvodoch sa nezmienil. Podrobnosti však uchovala švábska ľudová tradícia, prevzatá zo saskej. Za vlády kráľa Rodulfa postihol Švédsko (Swein) hlad vraj preto, že jeho obyvatelia boli pohania, ktorí každoročne

¹⁵K tomu pozri HEATHER, P. J.: *Goths and Romans 332-489*, Oxford 1994, s. 62n; WOLFRAM, H.: *The Roman Empire*, s. 29-32; POHL, H.: *Memory, identity and power in Lombard Italy*, in: *The uses of the past in the early Middle Ages*, ed. by Yitzhak Hen, Cambridge University Press 2000, s. 10-11; STEINHÜBEL, J.: *Nitrianske kniežatstvo*, Bratislava 2004, s. 9-10 a 27-29; GOFFART, W.: *Narrators of barbarian history AD 550-800*. Jordanes, Gregory of Tours, Bede and Paul the Deacon, Princeton 1988, s. 428. Pri hľadaní iných príkladov častí migrácie obyvateľstva kvôli hladu nemusíme zachádzať veľmi ďaleko. Vystáhovalctvo Slovákov alebo Írov do USA malo rovnaké príčiny.

¹⁶TODD, M.: *Germáni*, Praha 1999, s. 22 a 214; HEATHER, P.: *Gótové*, Praha 2002, s. 22; MARTIN, J. S.: *From Godan to Wotan*, s. 304.

¹⁷KENDRICK, T. D.: *A History of the Vikings*, New York 1930, s. 64.

¹⁸SAXO GRAMMATICUS, *Gesta Danorum VIII*. 11. 1 a 12. 1. Porovnaj SNORRI STURLUSON, *Heimskringla, Ynglingasaga 12-13* (vydanie SNORRI STURLUSON, *Edda a Sága o Ynglingách*, Praha 2003); VEDEL, ANDERS SØRENSEN, *Hundrevisebog, De Longobarders Udgang aff Danmark* (vydanie Anders Sørensen Vedels *Folkevisebog*, bind 1-2, udgivet af Anders Sørensen, København, Udg. af Holbergselskabet 1926); TRĚŠTÍK, D.: *Mýty*, s. 148. Aký je vzájomný vzťah medzi gotlandskou piesňou, kde sa takisto spomínajú Ibor a Agio, ktorí kvôli hladu odišli zo Scanie, Saxom a Vedelom, ktorý Saxove dejiny preložil z latinčiny do dánčiny, som nepátral.

obetovali svojim bohom dvanásť kresťanov. Podobnosť nachádzame aj v *Gutasage* zo 14. storočia, ktorá hovorí o najstarších dejinách Gotlandu. V dôsledku preľudnenia musela ostrov, ktorý niesol meno po bájnomy hrdinovi Gutim, opustiť tretina obyvateľstva. O tých, ktorí mali odísť, rozhodol žreb. Z Pobaltia sa nakoniec dostali až do „zeme Grékov“, kde od cisára žiadali pôdu, na ktorej by sa mohli usadiť. Cisár im dovolil zostať jeden mesiac, avšak iným výkladom jeho slov sa v jeho krajine usadili natrvalo a „žijú tam stále a stále majú niečo z nášho jazyka“. ¹⁹ Ak nešlo o nejaké dozvuky vikingskej éry, tak je základná podobnosť so sťahovaním pevninských Gótoy, ako ho zapísal *Jordanes*, celkom jasná. Stopy po germánskej migračnej tradícii nachádzame aj u *Tacita*. V úvode *Germánie* sa zmienil o dávnom hrdinovi, ktorého pre určitú podobnosť nazval Odysseom. Prišiel z Oceánu, plavil sa Rýnom a na jeho brehu založil mesto, ktoré nazval *Asciburgium* (dnes Moers-Asberg). Hoci v skutočnosti ho ako tábor založil roku 12 pred n. l. Drusus, jeho meno je nepochybne germánske a mohol sa nachádzať vedľa starej germánskej svätyně. Tým hrdinom by bol mýtický Ask, prvý človek, od ktorého mena podľa názoru *J. Grimma* svoj názov odvodzovali Istvaeoni. ²⁰

Podľa *Paula* sa vraj (*ut fertur*) kmeň Vinnilov tiež rozdelil na tri časti a žreb určil, ktorá musela odísť. Žrebom sa podľa *Jordana* riadili aj Góti pred odchodom z Panónie. Číslo tri a jeho násobky mali v príbehoch nepochybne dôležitú symbolickú úlohu. Na tri časti sa rozdelili Vinnili a aj Góti sa plavili na troch lodiach. *Paulus* rýchlo prechádza k Agiovi a Iborovi, bratom, ktorých si sťahujúci sa Vinnili vybrali za svojich vodcov pre ich mladícku sviežosť a znamenitosť. ²¹ Agio a Ibor sa nedostali do čela kmeňa vďaka svojmu menu či rodu, ale pre svoje schopnosti. Znamená to, že v bájke svoju funkciu nedostali od bohov a ani nezdedili, hoci si ju udržali až do smrti. Dynastický princíp sa v povesti uplatnil až pri ich nástupcoch. Dvaja vodcovia zodpovedajú aj princípom kmeňovej demokracie. Jeden mohol predstavovať vojenského veliteľa, druhý civilného sudcu. Ich matkou bola Gambara, múdra a rozvážna žena, ktorá sa vraj u Vinnilov tešila nemalej úcte. V *Origo* mala dokonca hlavné slovo a stála aj nad svojimi synmi. ²² U *Paula* zohrá svoju hlavnú úlohu až neskôr, *Saxo* jej ju dal práve teraz. V jeho verzii nachádzame mnoho podrobností, ktoré nie sú ani v *Origo*, u *Paula* ani v *Histórii codicis Gothani*. Znamená to, že poznal nielen *Paulovo* dielo, na ktoré sa odvolával, ale pridal aj povest, ktorá bola pravdepodobne domáceho pôvodu. Keď nastal hladomor, Agio a Ibor na kmeňovom zhromaždení navrhli, aby boli zabíjať všetci starci a malé deti a ďalší, ktorí ešte neboli schopní bojovať, boli vysťahovaní. Tým sa malo zaručiť, aby prežili tí najživotaschopnejší. Kmeň tento návrh prijal, avšak proti sa postavila ich matka Gambara, ktorá im vyčítala, že svoju záchranu hľadali v zločine. Starí a bezbranní si zaslúžia úctu a sú to práve tí najsilnejší, kto má znášať najťažšie bremeno spoločného osudu. Po jej rozumných slovách schválili ďalší návrh, aby o tých, čo opustia vlasť, rozhodol žreb. ²³ Či medzi tých, ktorí ju opustili, patrili aj Ibor a Agio, už *Saxo* nenapísal nič. Veľmi podobnú príhodu nachádzame aj v spomínanom švábsko-saskom príbehu. Kráľ Rodulf zvolal všetkých urodzených mužov, ktorí sa uzniesli,

¹⁹WIDUKIND, *Res gestae Saxonicae* I. 3-4 (vydanie Widukindi monachi Corbiensis *Rerum gestarum Saxoniarum libri tres*, MGH, *Scriptores rerum Germanicarum in usum Scholarum separatim editi*, rec. P. Hirsch, Hannoverae 1935); *De origine gentis Sveavorum* 1-4 (vydanie Widukindi monachi Corbiensis *Rerum gestarum Saxoniarum libri tres*, Anhang, MGH, *Scriptores rerum Germanicarum in usum Scholarum separatim editi*, rec. P. Hirsch, Hannoverae 1935); *Gutasaga* (podľa <http://www.northvegr.org/lore/gutasaga/index.php>); RYDBERG, V.: *Teutonic Mythology*, ch. 16; TŘEŠTÍK, D.: *Mýty*, s. 128.

²⁰TACITUS, *Germania* 3; RYDBERG, V.: *Teutonic Mythology*, ch. 19 a 107; GRIMM, J.: *Teutonic Mythology*, ch. XV. 3.

²¹PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 2-3. MOISL, H.: *Kingship*, s. 113; WOLFRAM, H.: *The Roman Empire*, s. 30.

²²*Origo gentis Langobardorum* 1. Jej meno je utvorené od rovnakého základu, aký sa nachádza aj v názve kmeňa Gambrii, Sigambri/Sugambri a lesa Gambreta a má znamenať zdatný, lat. strenuus. MARTIN, J. S.: *From Godan to Wotan*, s. 308.

²³RYDBERG, V.: *Teutonic Mythology*, ch. 15 a 27; TŘEŠTÍK, D.: *Mýty*, s. 148.

Vojenská história

že hladomor skončí vtedy, keď otcovia rodín zabijú všetkých svojich synov okrem toho najmilovanejšieho. Avšak vďaka mladému Dítvinovi sa zišlo ďalšie zhromaždenie, kde sa pôvodné rozhodnutie zrušilo a prijalo nové. Postavili sa lode a všetci, ktorých prvým výnosom odsúdili k záhube, sa aj so ženami vydali hľadať nový domov. Búrka ich zahnila k dánskemu prístavu Schleswig, a aby ich viac nelákala predstava vrátiť sa, lode spálili. Z oboch spracovaní toho istého námetu je zrejme, že krajinou pôvodu Longobardov, Sasov a vďaka mýtu o Scaefovi aj Anglov mohla byť južná Škandinávia.²⁴ Do tejto skupiny patrí zrejme aj *Prokopiova* nelichotivá klebeta o Heruloch, ktorí vraj bezcitne zabíjali svojich príbuzných. K tomuto podivnému, ale nutnému opatreniu mohli Germáni v Škandinávii pristúpiť v čase veľkej neúrody a hladomoru.²⁵

Mráz a neúroda však nemuseli byť jedinými dôvodmi, ako dosvedčuje aj *Paulus*. Aké ďalšie to boli, už síce neuviedol, ale mohli súvisieť s kultom. Podľa *Histórie codicis Gothani* Vinnili odišli preto, aby zhora dosiahli posvätenie.²⁶ Gambara tu už nie je matkou Agia a Ibor, ktorí sa ani nespomínajú, ale vešticou, jednou z tých múdrych žien, o ktorých sa zmienil už *Caesar*, *Strabon*, *Tacitus*, *Cassius Dio* a *Jordanes*. Najslávnejšími veštcami u Germánov boli práve ženy, napríklad *Veleda* a *Ganna*, a je veľmi pravdepodobné, že aj longobardská Gambara bola jedna z nich, ako nepriamo potvrdil aj *Paulus*.²⁷ Podľa neho Ibor a Agio priviedli tretinu Vinnilov do kraja *Scoringa*, kde sa načas usadili. Kde a ako sa dozvedel o *Scoringe*, nie je známe, pretože *Origo* ju vôbec nespomína. Ani *Saxo* žiadnu *Scoringu* nepoznal, a preto ju nahradil *Blekingiou*, dnešnou provinciou Blekinge na juhovýchodnom pobreží Švédska. Vinnili žili v *Scoringe* „niekoľko“ rokov, až kým sa nedostali do sporu s Vandalmi. Opäť sa ukazuje podobnosť s *Jordanom*, ktorý ich spomenul ako prvých susedov a zároveň protivníkov Gótv.²⁸ Podľa *Origo*, kde *Scoringa* chýba, sa tak stalo ešte v Škandinávii, teda prv, než sa začali sťahovať. Vandalom vtedy vládli náčelníci *Ambri* a *Assi*, preslávení mnohými víťazstvami. K novému kmeňu v ich blízkosti vyslali poslov, ktorí Agiovi a Iborovi hrozili, že ak nezačnú platiť dane, budú čeliť vojne.²⁹ Ibor a Agio sa po porade s matkou *Gambarou* nakoniec rozhodli, že radšej povedú svoj ľud do vojny ako do otroctva aj napriek tomu, že sa Vandalom, ktorí si už spoplatnili okolité národy, nemohli vyrovnáť. S touto odpoveďou sa poslovia vrátili k vandalským vodcom. Vtedy sa vraj odohrala táto príhoda, ktorú uvádza *Origo* i *Paulus*. Aby si *Ambri* a *Assi* zabezpečili víťazstvo nad Vinnilmi nielen svojou početnou prevahou, prišli k bohovi *Vodanovi* (*Odin*) a požiadali ho o podporu. Odpoveď, prečo sa obrátili na *Vodana*, nachádzame v ságe o *Ynglingoch*: „V boji *Odina* sprevádzalo také šťastie, že zvíťazil v každej bitke, a preto jeho ľudia začali veriť, že mu je súdené získať víťazstvo vo všetkých bitkách. Mal taký zvyk, že zakaždým, než poslal svojich mužov do boja či na inú výpravu, položil im ruky na hlavu a udelil im požehnanie.“³⁰ *Vodan* odpovedal, že víťazstvo dá tomu, koho prvého

²⁴RYDBERG, V.: Teutonic Mythology, ch. 16.

²⁵PROCOPIUS, De bello Gothico II. 14 (vydanie Procopii Caesarensis opera omnia vol. II, De bellis libri V-VIII, ed. J. Haury, Lipsiae 1963); SCHMIDT, L.: Die Ostgermanen, s. 564.

²⁶PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum I. 1.

²⁷Historia Langobardorum codicis Gothani 1; PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum I. 3; STRABO, Geographia VII. 2. 3 (vydanie Strabo, Geography, Loeb Classical Library, vol. III, trans. H. L. Jones, Harvard University Press 1924); TACITUS, Germania 8; CASSIUS DIO, Historia Romana LV. 1 a LXVII. 5 (vydanie CASSIUS DIO, Roman History, Loeb Classical Library, vol. IX, Books 71-80, trans. by E. Cary, Oxford 1927); IORDANES, Getica 121; GRIMM, J.: Teutonic Mythology, ch. XVI. 2; TODD, M.: Germáni, s. 110.

²⁸PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum I. 7.; STECHE, Th.: Altgermanien im Erdkundenbuch des Cl. Ptolemäus, Leipzig 1937, s. 84; SCHMIDT, L.: Die Ostgermanen, s. 569; WOLFRAM, H.: The Roman Empire, s. 26 a 30; MARTIN, J. S.: From Godan to Wotan, s. 304-305.

²⁹Origo gentis Langobardorum 1; PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum I. 7. Na podobnosti medzi gótskymi a longobardskými legendami upozornil už MOMMSEN, Th.: Die Quellen, s. 75; BEDNÁŘIKOVÁ, J.: Stěhování národů, Praha 2003, s. 271; WOLFRAM, H.: The Roman Empire, s. 31.

³⁰SNORI STURLUSON, Heimskringla, Ynglingasaga 2; WOLFRAM, H.: The Roman Empire, s. 31.

uvidí pri východe slnka. Po odchode Vandalov pristúpila Gambara k Frige (Frea), Vodanovej manželke, a poprosila ju o pomoc. Friga jej poradila, aby si vinnilské ženy zopli rozpustené vlasy pod bradou a skoro ráno sa spolu s mužmi postavili na tú stranu, kam sa Vodan zvykol pozerat' na východ slnka. Pri bližšom pohľade je *Paulovo* prerozprávanie sčasti nezmyselné alebo skôr neúplné. V *Origo* je táto bájka s nepatrnou, ale závažnou odchýlkou. Friga nielenže poradila Gambare, čo majú urobiť, ale sama krátko pred úsvitom otočila manželovu posteľ na východ, teda na tú stranu, odkiaľ mali prísť Vinnili. Keď nastúpili ako mali, Friga svojho muža zobudila. Vodan tak nemohol vidieť nič iné, iba Vinnilov a ich ženy, ktorých rozpustené a zopnuté vlasy okolo tváre vytvorili zdanie dlhej mužskej brady. Len čo ich zbadal, spýtal sa „kto sú títo dlhobradí?“ (*Qui sunt isti langibarbi?*). Vtedy mu Friga, ktorá na tento okamih čakala, pohotovo odpovedala, že tým, ktorým už dal meno, nech dá i víťazstvo. Vodan tak musel splniť, čo sľúbil, a Vinnili nad Vandalmi zvíťazili. Od tej doby sa vraj na počesť víťazstva a Vodana Vinnili začali nazývať *Langobardmi* – dlhobradými.³¹ Nech už bude súvislosť Vinnilov s Longobardmi akákoľvek, je zrejmé, že k predpokladanej zmene mena muselo dôjsť ešte pred vládou cisára Augusta (27 pred n. l. – 14 n. l.), pretože žiaden rímsky či grécky autor Vinnilov nepoznal. Boj Longobardov s Vandalmi opísal aj *Fredegarius*. Vandalov však nahradil Hunmi, akoby chcel opraviť údaje, ktoré považoval za mylné a rozporuplné. V čase, keď žil, poznal Vandalov už len v Afrike, kým Hunov, ako v tom čase občas nazývali Bulharov alebo Avarov, stále pri Dunaji. Mohol sa tiež dať zmiast' samotnou predlohou, kde sa Bulhari objavujú neskôr, a nechtiac tak spojiť dve rôzne udalosti.³²

Na základe zhodného počtu vandalských a vinnilských náčelníkov, ktorý iste nebude náhodný, sa dá usudzovať, že Vandali aj Longobardi stáli na rovnakom stupni spoločenského vývoja. Mená ich vodcov, vrátane samotného kmeňa Vandalov, sú síce nepodstatné, ale potrebné. Všetky postavy v ľudových povestiach, kladné i záporné, musia mať vždy meno. Za povšimnutie stojí aj skutočnosť, že kým Vandali pred bitkou hľadali podporu u Vodana, Longobardi u jeho manželky. Zdá sa, že prístup k Vodanovi mali iba vodcovia kmeňa, Ambri a Assi. Iné dôvody ich prítomnosti a úlohy v povesti už totiž nie sú. Na druhej strane, s Frigou sa mohla rozprávať len Gambara. Agio a Ibor stoja úplne mimo náboženských záležitostí, ich povinnosti sú čisto vojenské.³³ Dá sa vlastne povedať, že sú už pre dej i samotnú povesť celkom zbytoční. Je dokonca možné, že jedinou historickou postavou je len Gambara, bez ohľadu na to, kedy žila, či predstavovala jednu osobu alebo viac, a či to bolo vlastné meno, prívlastok alebo hodnosť. Gambarin rozhovor s bohyňou treba považovať výhradne za duchovný a rady, ktoré vzápätí Vinnilom dala, boli výsledkom veštenia. Tomuto predpokladu sa najviac blíži práve *História codicis Gothani*, ktorá Gambaru pozná iba ako veštkyňu. Obrad, vďaka ktorému sa Gambara s Frigou rozprávala, mohol byť napríklad seid (seidhr). Seid bol druhom šamanstva, ktorý zahŕňal veštenie a čary. Veštkyňa pri ňom upadala do tranzu. V tomto extatickom stave sa dozvedala odpovede na otázky, ktoré sa týkali prevažne budúcnosti, počasia a šťastia. Spájal sa najmä s bohyňou Frejou, ktorá do jeho tajomstiev zaskvítila aj Vodana, vynálezcu rún. Hoci Vodan v umení seid vynikal, pre telesnú slabosť, ktorá po ňom nasledovala, sa nepovažovalo za vhodné, aby sa mu venovali muži. Iný spôsob veštenia sa nazýval *galdr*, pripisovaný práve Vodanovi. Veštec zostával pri vedomí a osud hádal pomocou rún a zariekadiel.³⁴

Pri lepšom pohľade na všetky súvislosti so vznikom mena vidieť, že hlavnú úlohu zohrali iba ženy. Bola to Gambara, nie jej synovia, kto sa radil s bohmi, nové meno dostali podľa ženských vlasov, nie dlhej mužskej brady, a víťazstvo im nedal Vodan, ale Friga, ktorá manželka

³¹Origo gentis Langobardorum I; PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum I. 8; WOLFRAM, H.: The Roman Empire, s. 30; POHL, W.: Memory, identity and power, s. 15-16.

³²FREDEGARIUS, Chronica III. 65; POHL, W.: Memory, identity and power, s. 19 s pozn. 25.

³³MARTIN, J. S.: From Godan to Wotan, s. 308.

³⁴Pozri Edda, Vědmina věštba (orig. Völuspá, vydanie EDDA, Praha 2004); SNORRI STURLUSON, Heimskringla, Ynglingasaga 7; GRIMM, J.: Teutonic Mythology, ch. XXXIV.

zmiatla. Kto však bola táto Friga a prečo Vinnilom pomohla? *Tacitus* sa o božstvách Longobardov priamo nezmienil a tak iba na základe ich blízkosti k Ingaevonom sa dá predpokladať, že tiež uctievali matku Zem Nerthus. *V. Rydberg* po dôkladnom rozbere a porovnaní starých islandských textov dospel k záveru, že nemenovanou sestrou Njorda bola práve Friga, ktorá, ak *Tacitova* Nerthus nebola v skutočnosti Njordom, bola s Nerthus totožná. Friga u Germánov predstavovala nežnú ženu, starostlivú a milujúcu matku. Nerthus by tejto ich predstave zodpovedala aj potom, ak by časť svojich úloh, nazvime ich prírodné, stratila v prospech iného božstva. *Rydbergov* názor podporujú najmä nezrovnalosti o pôvode Donara (Thor). Podľa severských bájí bol Thor synom Odína, ale ako jeho matka sa uvádzala buď Friga alebo Jord – Zem. Meno severskej Jord nápadne pripomína práve *Tacitovu* Nerthus – po odtrhnutí začiatočného *N*. Veľká podobnosť, a nielen v mene, je aj medzi bohyňami Frigou a Frejou. Obe zosobňovali lásku, no v dvoch rôznych podobách. Kým Friga bola bohyňou plodnosti, materstva, manželstva, domácnosti a lásky ako citu, Freja bola bohyňou plodnosti, ale lásky telesnej, sexu, krásy a prítlačlivosti. Freja bola na krátky čas manželkou Ódra, čo bola jedna z mnohých prezývok Vodana.³⁵

Obrátenie Vodanovej postele k východu slnka v *Origo* je rozhodujúci zásah a ak sa vôbec dá táto osobitná časť rozumne vysvetliť, vyplýva z nej, že Vinnili sídlili na východe a Vandali na západe. Vodan by obyčajne spával nohami k západu a pôvodným víťazom tak mali byť Vandali. Vinnili sa nimi stali podvodom. U *Paula* priamy zásah Frigy celkom chýba. Jeho verzia by sa dala vysvetliť tak, že buď Vodan ráno zvykol pozerat' na východ slnka, čo ale vedela iba jeho manželka, alebo o víťazovi rozhodla náhoda a prípadne skorší príchod na bojové pole. Možný je ešte jeden výklad. Keď sa Vodan pozrel dolu, a je jedno na ktorú stranu, uvidel naraz Vandalov aj Vinnilov, nastúpených a pripravených na boj. Avšak pri pohľade na vinnilské ženy s podivne upravenými vlasmi zostal v takom úžase, že zabudol, čo mal urobiť, a vyriekol tú osudnú vetu. *Paulus* teda hovorí, prečo Vinnili dostali nové meno, ale nie prečo vyhrali. *Origo* ponúka odpoveď na obe otázky. *Paulus* svoju predlohu buď nepochopil, alebo v jeho dobe bola táto bájka medzi Longobardmi natoľko známa, že niektoré súvislosti, ktoré boli preňho jasné, zabudol dodať a na pôvod mena sa sústredil tak veľmi, že moment, ktorý o víťazstve rozhodol, prehliadol. Nakoniec treba tiež pripustiť, že sa od *Origo* odklonil zámerne, pretože bájka výstižne a vtipne ukazovala, kto koho v manželstve riadi.³⁶ Nie však iba *Paulus* sa líši od *Origo*. Naše pramene môžeme rozdeliť do skupín aj podľa prístupu k samotnému príbehu, v ktorom aktívne vystupovali pohanskí bohovia. *Origo* je zo všetkých najpriamejšia. Povest' nechala takú, aká je, bez dodatočného vysvetľovania. *Paulus* ju síce prebral celú aj s postavami, ale označil ju za úsmevnú príhodu, ktorá pochádza z dávnych čias, je hodná posmechu a nemá sa jej prisudzovať vážnosť. Keďže ju však ako Longobard nespochybnil, jeho „spresňujúce“ poznámky neodrážali jeho osobný postoj, ale skôr videnie kresťana, ktorý sa chcel vyhnúť prípadným obvineniam, že verí v zašlých bohov. Aby predišiel aj možnému spochybňovaniu pravovernosti Longobardov, odvracia pozornosť vsuvkou o podstate Vodana: „Vodan, ktorého (Longobardi) po pridaní písmena volali Godan, je vlastne ten, koho Rimania poznajú ako Merkúra. Ako boha ho uctievali všetky národy Germánie.“ Germáni ho síce uctievali ako boha, hoci bol (*fuisse*) človekom a nie bohom, a nežil v Germánii, ale v Grécku. Použitím minulého času (*dixerunt*) chcel ukázať, že v jeho dobe to už tak nie je. Čisto kresťanský pohľad už ponúka *História codicis Gothani*, kde nie je ani stopa po pôvodnom príbehu.

³⁵SNORRI STURLUSON, *Heimskringla, Ynglingasaga* 9-13; RYDBERG, V.: *Teutonic Mythology*, ch. 25; GRIMM, J.: *Teutonic Mythology*, s. 299-307. Nerthus a Njord mohli byť párom alebo obojpohlavným božstvom. Nerthus bola bohyňou zeme, Njord ako jej logický protipól pánom morí. Oboch uctievali preto, že prinášali blahobyt buď v podobe úrody alebo úlovku. V súvislosti so spoločenskými zmenami niektoré ich funkcie prevzali iné božstvá, napríklad ich deti Frej a Freja. Keďže meno Njordovej sestry severské ságy nepoznajú, je možné, že Nerthus nebola bohyňou, ale samotným Njordom, ktorého *Tacitus* zmiešal s matkou Zem a prisúdil mu aj ženské pohlavie.

³⁶MOMMSEN, Th.: *Die Quellen*, s. 65-66; MARTIN, J. S.: *From Godan to Wotan*, s. 305-306.

Meno si tak zmenili iba preto, lebo si nikdy nestrihali bradu. *Fredegariovou* predlohou bola takisto *Origo*, ale k starým longobardským príbehom nemal žiadny vzťah a jeho postoj bol jednoznačný. Na rozdiel od Longobarda *Paula* ho nespájalo žiadne citové puto a nepociťoval ani úctu k predkom a minulosti kmeňa. Preto si mohol dovoliť to, čo by sa *Paulus* nikdy neodvážil. Čo sa *Paulus* snažil opatrne vysvetliť, *Fredegarius* bez okolkov spochybnil. Spočiatku však začal rovnako. Keď sa Vinnili a Huni (Vandalí) chystali na boj, ženy si uviazali vlasy na spôsob brady. Vtedy sa vraj zhora ozval hlas: „Toto sú Dlhobradí“ (*Haec sunt Longobardi*) a vraj to podľa nich vyriekol boh, ktorého fanaticky (*fanatice*) volajú Vodanom. Vzápätí mali Longobardi zvolať: „Kto ustanovil meno, nech povolí víťazstvo.“ *Saxo* neprikladal pohanským bohom žiadny význam. Sústredil sa najmä na mravnú a etickú časť príbehu a zmene mena sa venoval až v závere. Odvolal sa priamo na *Paula*, keď písal, že nové meno prijali na radu Frigy.³⁷

Prvým, kto dokázateľne spojil Longobardov s dlhými bradami, bol však *Isidorus*, najvýznamnejší učenec na prelome 6. a 7. storočia. V časti svojich *Etymológií*, venovanej kmeňom, ich pôvodu a menám, k Longobardom poznamenal, že ako sa povára (*ulgo fertur*), svoje meno dostali preto, že ich „brada bola hojná a nikdy nestrihaná“. Jeho vysvetlenie sa vtedy všeobecne prijímalo ako hodnoverné. *Origo* spojila meno iba s upravenými ženskými vlasmi. K *Isidorovu* výkladu sa vrátil až *Paulus*. Hoci bájke nedôveroval, tvrdil, že „je isté, že Longobardi sa tak nazývajú kvôli dĺžke brady, ktorej sa nedotklo železo.“ Priamo z *Isidora* čerpala aj *História codicis Gothani*, a hoci ho citovala správne, autorstvo mylne pripísala *Hieronymovi*.³⁸ Prvenstvo však netreba prisudzovať priamo *Isidorovi*. Názov kmeňa bol taký výrazný a nezameniteľný a zvuková podobnosť germánskych a latinských tvarov taká veľká, že ani negermánsci vzdelanci nemali pochybnosti o jeho význame. *Paulus* dokonca ako dôkaz uviedol aj longobardské slová *lang* a *bart*. Pôvodný názov kmeňa, Vinnili, *Isidorus* ešte nepoznal. Prvýkrát sa objavuje až v *Origo*, odkiaľ ho nezmenené prebral *Paulus* a od neho potom jeho početní nasledovníci. Môže však mať meno kmeňa naozaj pôvod v dlhých bradách, ktoré by zároveň boli aj znakom kmeňovej identity? Nie je vôbec vylúčené, že pomenovanie určitej skupiny, pochádzajúce z prezývky, zohľadňovalo určitú výraznú črtu alebo osobitý fyzický vzhľad, ktorý sa cielene dosiahol úpravou a následne sa aj pestoval. Pomenovanie Frízov údajne tiež pochádza od slova „brčkavý“ a vandalskí Hasdingovia, ak ich meno súvisí s anglosaskými tvarom *Hearding* a islandským *Hadding*, boli „vlasatí“. *Hasdingovia* boli kmeňom alebo rodom, ktorého členovia by svoju príslušnosť navonok prejavovali práve „ženskými“ vlasmi. Franskí Merovingovci boli tiež známi svojimi dlhými vlasmi, vďaka ktorým ich prezývali dlhovlasými (*criniti*) kráľmi, zatiaľ čo ostatní franskí bojovníci mali vlasy krátke.³⁹ V starých kultúrach a spoločnostiach boli nestrihané brady a vlasy symbolom dospelosti, mužnosti a mužskej sily. Predstavovali mieru osobnej slobody, spoločenské po-

³⁷PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 8-9; FREDEGARIUS, *Chronica* III. 65; POHL, W.: *Memory, identity and power*, s. 18-19 a 24; MARTIN, J. S.: *From Godan to Wotan*, s. 305; MOISL, H.: *Kingship*, s. 113; GOFFART, W.: *Narrators of barbarian history*, s. 382-383; POHL, W.: *Memory, identity and power*, s. 24, 26-27.

³⁸*Origo gentis Langobardorum* 1; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 9; ISIDORUS HISPALENSIS EPISCOPUS, *Etymologiarum sive Originum libri*, IX. II. 95; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 2; MARTIN, J. S.: *From Godan to Wotan*, s. 309; POHL, W.: *Memory, identity and power*, s. 24; POHL, W.: *Telling the Difference*, s. 37; BEDNÁŘIKOVÁ, J.: *Stěhování národů*, s. 271.

³⁹Podľa iného výkladu súvisia mená *Heardind*, *Hadding*, *Harding*, *Hardinge*, *Hartung*, *Herdan*, *Herden*, *Herdene* so slovom „pevný“ (nemecky *hart*) a kmeň pochádzal z *Hardanger* Fjordu. Pri mene *Hasdingov* narážame na problém začiatočného *h*, keďže *Cassius Dio* ich pozná ako *Astingov* (*Azdingov*). Gótske *zd* zodpovedá staronórskemu *dd*, anglosaskému *rd* a starohornonemeckému *rt*. RYDBERG, V.: *Teutonic Mythology*, ch. 43; GRIMM, J.: *Teutonic Mythology*, ch. XV. 1; GREGORIUS TURONENSIS, *Historia Francorum* II. 9 (vydanie Gregorii episcopi Turonensis *Historiarum libri X*, MGH, *Scriptores rerum Merovingicarum* I, cur. B. Krusch, Hannoverae 1885); *Liber historiae Francorum* 5 (vydanie MGH, *Scriptores rerum Merovingicarum* vol. II, *Fredegarii et aliorum Chronica & Vitae Sanctorum*, ed. B. Krusch, Hannoverae 1888); WOLFRAM, H.: *The Roman Empire*, s. 26 a 32.

stavenie a s ním súvisiacu vážnosť a úctu. Ak napríklad rímski legionári bradu ani dlhé vlasy nenosili, bolo to z pragmatických dôvodov. Dlhá brada a vlasy boli v boji muža proti mužovi nevýhodou, dokonca aj príčinou smrti, pretože ich za ne mohli chytiť, pritiahnúť a prebodnúť alebo podrezať. Iste to vedeli aj Germáni. Ak si aj napriek tomuto nebezpečenstvu pestovali svoju hrivu, treba predpokladať, že pre nich bolo chytanie brady buď tabu alebo prejavom nečestnosti. Alebo, ako píše *Pseudomaurikios*, tieto „ryšavé národy“ pohrdali smrťou natoľko, že im nezáležalo, ako zomrú, ale ako budú bojovať.⁴⁰ Brade sa pripisoval aj určitý magický význam, ktorý súvisel s náboženskými predstavami a kultom. Usudzuje sa tak na základe toho, že mužské telá objavené v močiaroch brady nemali.⁴¹ Jedným z najznámejších nálezov je napríklad tzv. muž z Tollundu, ktorý žil najneskôr začiatkom 4. storočia pred n. l. Bol zviazaný, skoro nahý, ostrihaný a takmer dokonale oholený. Oholenie mohlo byť nielen formou trestu pre zločincov, ale aj druhom obety bohom. Mohlo ísť o rituálnu vraždu nepriateľa, ktorý ako prvý v bitke padol do zajatia. O ľudských obetách medzi Germánmi sa zmienili *Strabon*, *Tacitus*, *Jordanes* i *Prokopios*.⁴² *Tacitus* na inom mieste opísal zvyk, ktorý bol vraj kedysi veľmi rozšírený, ale v jeho dobe ho udržiavali už len Chatti alebo jednotlivci. Akonáhle začali dospievať, nechali si rásť bradu aj vlasy dovtedy, kým nezabili nepriateľa. Niečo podobné u Sasov zaznamenal aj biskup *Gregor*. Zaviazali sa, že si nikto z nich neoholí bradu ani vlasy, pokiaľ sa nepomstia nepriateľom za porážku.⁴³

Otázkou zostáva, akú dĺžku musela mať brada, aby si od nej niekto odvodil meno. Podľa *L. Schmidta* im ho mohli dať napríklad Sasi, ktorí zvyčajne nosili krátke brady.⁴⁴ Postup však mohol byť aj opačný. To znamená, že nie meno sa odvodilo od kvality a kvantity brady, ale význam brady vzišiel z jeho nesprávneho výkladu. Inak povedané, Longobardi mohli svojej brade prisudzovať dôležitosť práve preto, že od jej dĺžky mylne odvodzovali svoje meno. *Paulus* na viacerých miestach tiež spomenul, ako longobardským kráľom a vojvodom ostrihali bradu a vlasy na znak ich podriadenia, ak stratili úrad.⁴⁵ Kráľ Aistulf dokonca vydal zákon, podľa ktorého mal byť oholený každý, kto bude napriek kráľovskému zákazu obchodovať s byzantskými kupcami.⁴⁶ Tieto príklady naznačujú, že brada a účes síce súviseli s postavením, ale nedokazujú, že zvyk oholiť si hlavu bol po strate úradu vlastný iba Longobardom. Rovnaký obrad museli podstupiť aj vlasatí franskí kráľi. Nedobrovoľné až násilné oholenie bolo vo všeobecnosti symbolickým i faktickým prejavom odovzdania sa, bezmocnosti a potupy. Longobardi mohli brade a starostlivosti o ňu pripisovať len o čosi väčší význam, výhradným znakom identity však byť nemohla, keďže bradu si mohol zapustiť ktokoľvek, kráľ i otrok. Longobardské brady sú však pozoruhodné práve tým, že predstavujú zaujímavý príklad špecifického výzoru, ktorý súvisel s vnímaním vlastnej etnicity. Ich účes, ktorému sa venoval už

⁴⁰PSEUDOMAURIKIOS, *Strategikon* XI. 4; POHL, W.: *Telling the Difference*, s. 28 a 53.

⁴¹POHL, W.: *Telling the Difference*, s. 52.

⁴²STRABO, *Geographia* VII. 2. 3; TACITUS, *Germania* 9; TACITUS, *Annales* XIII. 57; IORDANES, *Getica* 40-41; PROCOPIUS, *De bello Gothico* II. 15; OESTIGAARD, T.: *Sacrifices of Raw, Cooked and Burnt Humans*, in: *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 33, No. 1, 2000, s. 51 42-58; MARTIN, J. S.: *From Godan to Wotan*, s. 306-307.

⁴³TACITUS, *Germania* 31; GREGORIUS TURONENSIS, *Historia Francorum* V. 15; POHL, W.: *Telling the Difference*, s. 52.

⁴⁴WIDUKIND, *Res gestae Saxonicae* II. 36 (vydanie *Scriptores rerum Germanicarum*, G. H. Pertz, Hannover 1866, s. 66); SCHMIDT, L.: *Die Ostgermanen*, s. 568.

⁴⁵PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* III. 19, IV. 38, V. 33, VI. 20, VI. 53; ERCHEMPERT, *Historia Langobardorum Beneventanorum* 4 (vydanie *Erchempert, Historia Langobardorum Beneventanorum*, MGH, *SS rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI.-IX.*, ed. G. Waitz, Hannoverae 1878, s. 234-264); POHL, W.: *Telling the Difference*, s. 57.

⁴⁶*Leges quas Aistulf rex adiunxit* 4 (vydanie *MGH, Leges* IV, ed. W. Bluhme, Hannoverae 1868, s. 2); POHL, W.: *Telling the Difference*, s. 58; POHL-RESL, B.: *Legal practice and ethnic identity in Lombard Italy*, in: *Strategies of Distinction, The Construction of Ethnic Communities, 300-800*, ed. W. Pohl with H. Reinitz, Leiden-Boston-Köln 1998, s. 206-207.

Paulus, môžeme dodnes vidieť na minciach, prsteňoch, Agilulfom tanieri alebo na zlatom kríži z tzv. Gisulfovej hrobky.⁴⁷

Longobardi sú jedným z mála kmeňov, ak nie vôbec jediným, ktorý si nielenže uchoval spomienku na predošlé meno, ale aj na okolnosti, za ktorých prijali nové. *Origo* aj *Paulus* uviedli celkom jasne, že si ho zmenili až po víťazstve nad Vandalmi, ktoré im dal Vodan. Premenovanie síce môže súvisieť s Vodanom a Frigou, ale trochu inak ako si mysleli sami Longobardi. Mohlo byť sprievodným javom šírenia Vodanovho kultu, ktorý sa dostával do popredia a vytlačal ostatných bohov. Tento názor podporuje najmä skutočnosť, že v bájke sa už ďalší bohovia nespomínajú. Nie je vôbec dôležité, o akú bitku išlo a či v nej naozaj bojovali s Vandalmi. Nad niekým jednoducho museli vyhrať. Zmienka o Vandaloch sa dá vysvetliť trebárs tak, že nový kult prevzali od východných Germánov, pretože v bájke sú to práve Vandali, kto sa ako prví obrátil na Vodana, nie Vinnili. Hľadali u neho pomoc preto, lebo bol bohom vojny a rozhodoval o jej výsledku. Či bol aj najvyšším, to už *Paulus* nespomenul. Avšak neprítomnosť iného vojenského boha v povesti nabáda k záveru, že ním bol alebo sa ním po víťazstve stal. Militarizácia longobardskej spoločnosti, ktorú potvrdzujú archeologické nálezy, nie je s touto úvahou v protiklade. S Vodanom sa dá nakoniec spájať aj pôvodné meno Vinnili, ktorého význam sa zvyčajne vysvetľuje ako „bojovník“, „bojachtíví“ alebo „horliví v boji“.⁴⁸ Rímski autori *Paterculus* a *Tacitus* zaradili Longobardov k najbojovnejším a najdivokejším germánskym kmeňom,⁴⁹ čomu by zodpovedalo aj anglosaské označenie *Headbeardi*, „bojovní bardi“. Ich sila a zúrivosť v boji, ktorou si získali rešpekt aj u Rimanov, mohla prameniť z oddanejšieho a vášnivejšieho uctievania Vodana. Zviazali by s ním celý svoj život omnoho viac než ostatní a dôkazom tejto tesnejšej väzby by boli ich dlhé brady i meno. Priame prijatie nového kultu od iného kmeňa je však otázne. Išlo skôr buď o rýchlu zmenu súvisiacu s nástupom nového vládnuceho rodu, alebo o pozvoľný, ale všeobecný prechod u viacerých kmeňov súčasne, ktorý súvisel so spoločenskými zmenami, keď jedna zložka spoločnosti, v tomto prípade bojovnícka, získala väčší vplyv ako ostatné. Jej materiálna a mocenská prevaha sa musela prejaviť aj v duchovnej oblasti. Germáni rozlišovali dve vetvy bohov, pozemských Vánov, ktorí boli bohmi rybárov a roľníkov, a nebeských Asov; tí boli bohmi bojovníkov a veľmožov.⁵⁰ Dôvody, prečo Vodana ako vládcu všetkých bohov i ľudí uctievali najmä urodzení a silní, sú jasné. Čas, keď sa stal Vodan hlavným bohom celých kmeňov, môžeme len hádať. Nálezy oholených mužov v močiaroch sú síce veľmi staré, či ich však obetovali Vodanovi, sa z nich zistiť nedá. Keďže úbytok žiarových pohrebísk a zvýšený výskyt zbraní v kostrových hrobách je badateľný až v posledných desaťročiach pred našim letopočtom, mohlo sa tak stať v 1. storočí pred n. l. Písomné svedectvá antických autorov o Vodanovi sú ešte mladšie.

Germáni spájali Vodana s múdrosťou a vynaliezavosťou. Pre jeho všestrannosť a vzťah k mŕtvym ho Rimania stotožnili s Merkúrom (gr. Hermom). Najdôležitejšie však boli jeho vojenské funkcie. Keďže ako *Sigfaðir* alebo *Sighöfundr* (Otec víťazstva a Udeľovateľ víťazstva) rozhodoval o víťazstve. Vodan bol tiež ochrancom hrdinov a ako *Hnikaðr* dokonca sám podnecoval vojny.⁵¹ Duše najlepších padlých bojovníkov v sprievode jeho dcér Valkýrií prichádzali do Valhaly, kde sa zhromažďovali, aby sa na strane bohov zúčastnili poslednej veľkej bitky. Pred bitkou mu bojujúce strany konali obety, aby si ho naklonili a sľubovali ďalšie, napríklad podiel na koristi, ak zvíťazia. Túto jeho úlohu vidieť aj v longobardskej bájke,

⁴⁷PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* IV. 22; POHL, W.: *Telling the Difference*, s. 56-57.

⁴⁸SCHMIDT, L.: *Die Ostgermanen*, s. 569; BEDNÁŘIKOVÁ, J.: *Stěhování národů*, s. 271.

⁴⁹VELLEIUS PATERCULUS, *Historia Romana* II. 106 (vydanie *Velleius Paterculus: Compendium of Roman History. Res Gestae Divi Augusti*, Loeb Classical Library trans. by F. W. Shipley, Harvard University Press, 1998); TACITUS, *Germania* 40.

⁵⁰CHADWICK, H. M.: *The Cult of Othin*, Cambridge 1899; WOLFRAM, H.: *The Roman Empire*, s. 30-31; MARTIN, J. S.: *From Godan to Wotan*, s. 307.

⁵¹SNORRI STURLUSON, *Heimskringla, Ynglingasaga* 2; MARTIN, J. S.: *From Godan to Wotan*, s. 307.

hoci na rozdiel od gréckych a rímskych diel sa v nej o žiadnych obetách nehovorí. Vandali pred bitkou víťazstvo iba žiadali (*postulaverint*), ale nič neponúkli, a Vinnili sa po bitke takisto ničoho nevzdali. Niet však pochyb, že nejaké obety vykonať museli. Zmienky o nich chýbajú preto, lebo kresťanskí Longobardi v Itálii zrejme už žiadne vedomosti o pohanských obradoch nemali. Ak Vodanovi ponúkali aj prvého zajatca vrhnutím do močiara alebo zavesením na strom, bolo pochopiteľné, že po prijatí kresťanstva sa týmto spôsobom, ktorý odvrhli, ani chváliť nechceli. Vodan mal mnoho podôb a ešte viac prívlastkov. Občas sa objavil medzi ľuďmi a putoval po svete ako starý, jednooký a sivobradý muž s palicou. S týmto jeho výzorom súvisia prezývky *Sidgrani*, *Sidskeggr*, *Hárbarðr* (Sivobradý) a *Langbarðr* (Dlhobradý). Posledná z nich celkom jednoznačne pripomína meno Longobardov. Dokonca ešte v 9. storočí žil Longobard, ktorý sa volal Ansegranus, čo znamenalo „fúzatý“ alebo „bradatý ako bohovia“. Hoci mytológiu nemožno preceňovať, je ťažké uveriť, že podobnosť kmeňového názvu a Vodanovej prezývky, hoci sa objavuje až v škandinávskych písomnostiach 13. storočia, bude len čisto náhodná.⁵² Vodan bol napríklad známy aj pod prezývkou *Gautr* (Otec alebo Vládca), ktorá je blízka menu legendárneho hrdinu *Gapta/Gauta*. Ak pripustíme, že sa Góti nazvali po Vodanovi *Gautrovi* (*Gaptovi*) alebo *Gautrovi*, ktorý s Vodanom splynul,⁵³ môžeme tiež pripustiť, že Longobardi prijali meno *Vodana Langbarðra*, a naopak. Podobne sa dá uvažovať aj o mene Sasov, ktoré mohlo súvisieť s ich bohom nazývaným *Saxnot*.

Je tiež celkom pravdepodobné, že Longobardi dejepiseckým spôsobom zaznamenali to, čo poznáme zo severskej mytológie ako vojnu medzi pozemskými Vánmi a nebeskými Asmi. Ešte v čase *Tacita* obyvatelia severného Nemecka, Dánska a južného Švédska uctievali *Nerthus* (*Ingun?*) ako matku Zem viac ako ostatní Germáni, čo presne zodpovedá jeho i *Pliniovej* predstave o území *Ingaevonov*.⁵⁴ Rovnakej úcte sa zrejme tešili aj ďalší vánski bohovia *Njord*, *Frej* a *Freja*, pretože od ich priazne závisela kvalita úrody. Či už vtedy a ako uctievali aj *Vodana*, nie je známe, avšak anglosaskí králi si ho uvádzali ako svojho prapredka. Bájna vojna bohov môže mať svoje korene dokonca už v čase, keď pomerne mierumilovní bohovia bronzovej doby ustúpili bojovnejším bohom železnej doby. Nie je prekvapením, že *Ingaevoni*, ktorých prežitie omnoho viac záviselo od výkyvov počasia, uctievali božstvá plodnosti ešte v dobe *Tacita* a Severania ešte dlhšie. V longobardskom mýte sa mohli dokonca uchovať aj spomienky na skutočné spory medzi vyznávačmi oboch božstiev, prípadne aj dvomi rôznymi etnikami. Je teda možné, že pôvodné meno *Vinnili* vôbec nesúviselo s bojovnosťou, *Asmi* a *Vodanom*, ako sa dá usudzovať z vcelku prijateľného výkladu, ale *Vánmi*. V takom prípade sa do protikladu dostáva *Friga* – *Vinnili* a *Vodan* – *Longobardi*.⁵⁵ Vojna, v ktorej si bohovia vojny podriadili bohov úrodnosti, skončila nakoniec mierom, výmenou rukojemníkov a zmiešanými manželstvami. Aj v gréckej mytológii došlo k vojne medzi staršou a mladšou generáciou bohov, zvláštnosťou germánskej je to, že vojna sa skončila dohodou a oba rody začali žiť spolu.

Ak sa budeme držať longobardskej tradície, nie je vôbec isté, či mala bitka s Vandalmi naozaj taký dobrý koniec, pretože onedlho sa Longobardi znovu vydali na cestu. Podľa *Paula* sa ešte za života *Ibora* a *Agia* presunuli do *Mauringy*, pretože v *Scoringe* trpeli hladom. Jeho odôvodnenie je naozaj prekvapivé, ak uvážime, že už išlo iba o jednu tretinu kmeňa. Skôr by sa zdalo, že ich zo *Scoringy* buď vytlačili Vandali alebo odišli preto, aby neupadli do závislosti. *Origo* ani *codex Gothanus Mauringu* nepozná, u *Saxa* ju nachádzame ako *Moringu*. Prv, než tam dorazili, sa im do cesty postavili *Assipitti*. Okrem toho, že začiatok ich názvu pripomína

⁵²WOLFRAM, H.: The Roman Empire, s. 33; POHL, W.: Memory, identity and power, s. 16; POHL, W.: Telling the Difference, s. 58.

⁵³SNORRI STURLUSON, Edda, *Skáldskaparmál* 65.

⁵⁴PLINIUS, *Naturalis Historia* IV. 97 a 99; TACITUS, *Germania* 2. K tomu RYDBERG, V.: Teutonic Mythology, ch. 43.

⁵⁵SNORRI STURLUSON, *Heimskringla*, *Ynglingasaga* 4; SCHMIDT, L.: Die Ostgermanen, s. 569 s pozn. 1); WOLFRAM, H.: The Roman Empire, s. 26-27 a 32; MARTIN, J. S.: From Godan to Wotan, s. 307.

meno vandalského náčelníka Assiho, o nich nie je nič známe. Nápadná je však podobnosť s menom kmeňa Usipetov (Usipov), ktorí spolu s Tenktermi prekročili v 1. storočí pred n. l. Rýn, aby sa vyhli tlaku Svébov.⁵⁶ Ak sú *Paulovi* Assipitti totožní s *Tacitovmi* Usipetmi, nedá sa vyhnúť otázke, ako sa porýnsky kmeň dostal do longobardských príbehov. Odpovede sú dve. Buď sa časť z nich presídlila bližšie k Longobardom, alebo naopak, Longobardi patrili k tým kmeňom, ktoré ich donútili ustúpiť na západ. Je tiež možné, že išlo iba o personifikáciu alebo zhistorizovanie spolu či úplne mýtckej skupiny, ktorej meno súviselo s Asmi (porovnaj gótskych polobohov Ansov) alebo nejakou lokalitou. Nie je vylúčené, že príbeh o Assipittoch má rovnaký pôvod ako príbeh o Vandaloch a vznikol aj v rovnakom čase a Assipitti sú Vandalmi. Môže tak ísť o jeden a ten istý príbeh, avšak uchovávaný v dvoch rôznych verziách, prípadne rozdelený. Celý kmeň mohol byť v inej tradícii zúžený na vandalského náčelníka Assiho, prípadne naopak, od jednej osoby, Assiho, sa odvodil celý kmeň. Rovnako mohol aj Ambri predstavovať nejaký kmeň a dal by sa stotožniť s Ambrónmi či Ymbrami, ako ich pozná *Widsith*. Ak bolo nepriateľstvo s Vandalmi skutočné a nielen literárne, je veľmi pravdepodobné, že bolo oveľa dlhšie ako uvádza *Origo a Paulus*. Náčelníci Agio a Ibor sa už neobjavujú a hovorí sa všeobecne iba o Longobardoch. Hoci sa prítomnosť oboch bratov predpokladá, je zrejme, že príbeh už s nimi nesúvisí a ich úloha skončila krátko po príchode zo Škandinávie.

Paulus pripojil príhodu ako Assipitti bránili Longobardom v prechode do *Mauringy*. Keď si Longobardi uvedomili, že sú početne slabší, rozhodli sa s Assipittmi nebojovať. Namiesto toho predstierali, že s nimi v tábore žijú „muži so psou hlavou“ (*cynocephali*). Zámerne šírili reči, že psohlavci sú vytrvalí v boji, pijú krv nepriateľov a ak jej nie je dosť, pijú svoju vlastnú. Keď to Assipitti počuli a videli aj rozšírený longobardský tábor, akoby psohlavci naozaj prišli, zmocnil sa ich strach. Kto však boli títo obávaní bojovníci, keď stačilo vysloviť len ich meno a Assipitti celkom stratili odvahu k boju? Báseň *Widsith* uvádza na severe dnešného Nemecka kmeň alebo rod Hundingov, v ktorých mene sa celkom ľahko dá nájsť germánske slovo „pes“. *Saxo* pozná švédskeho kráľa Hundinga a kráľ Hunding, meno ktorého nesie aj kraj Hundland (alebo naopak), sa objavuje aj v básnickej *Edde*. Z germánskych textov vzťah Hundingov k Longobardom nie je známy, ale ak Longobardi tvrdili, že psohlavci, ktorých môžeme považovať trebárs za ich predkov alebo menovcov, sú medzi nimi, znamenalo by to, že s Longobardmi žili a boli súčasťou ich kmeňa. Je tiež možné, že Hundingmi sa kedysi prezývali Longobardi, o čom už *Paulus* nemal ani potuchy. Okrem Hundingovcov sa v anglosaských a islandských piesňach spomína ešte jeden klan, ktorého meno je odvodené od psovitej šelmy, Wulfingovci (Wylfing, Ylfing).⁵⁷ Ak však medzi Hundingmi či Wulfingmi a longobardskými psohlavcami nie je žiadna súvislosť a ide len o náhodu, riešenie môžu poskytnúť latinské pramene a ich záznamy o psohlavcoch. Podľa *Isidora* boli *Cynocephali*, žijúci v Indii, „nazývaní tak preto, lebo majú psie hlavy a sám štekot v nich prezrádza viac zvieratá ako ľudí“. Podobne ich opísal aj *Aethicus Istricus*. Ich hlavy sa vraj podobali psím, ale ostatné časti tela mali ľudské. Boli vysokej postavy, obludní a so surovou tvárou. Na rozdiel od *Isidora* však nežili v Indii, ale na „severnom ostrove“, ktorým bola asi Škandinávia. Je zjavné, že kým *Isidorove* poznatky o psohlavcoch mali antický, možno východný pôvod a mýtcký charakter, *Aethicus* už zachytil súdobé správy, ktoré sa týkali Germánov a severnej Európy. Ako uviedol ďalej, okolité národy ich nazývali Kananejcami (*Cananei*). Napriek tomu, že meno je odvodené od latinského *canis* „pes“, nedali im ho Rimania, ale Germáni. Azda najzaujímavejší je údaj,

⁵⁶PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 10-11; SAXO GRAMMATICUS, *Gesta Danorum* VIII. 13. 2; GAIUS IULIUS CAESAR, *Commentaria de bello Gallico* IV. 1 a IV. 4; TACITUS, *Germania* 32 a 38; HODGKIN, *Th.: Italy and Her Invaders* V, s. 92; MOISL, H.: *Kingship*, s. 113.

⁵⁷PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 11; *Widsith* 24 a 30 (vydanie *Widsith*, ed. K. Malone, Copenhagen 1962); *Beowulf* 461; SAXO GRAMMATICUS, *Gesta Danorum* I. 8. 17; *Heimskringla*, *Ynglingasaga* 11; *Edda*, *Hundluliód* 12; Tamže, *Helgakviða Hundingsbana I* a *II*; *Völsunga Saga* 9, 11 a 17; SNORRI STURLUSON, *Edda*, *Skáldskaparmál* 64.

ako títo pohania bojovali obnažení, natierali si vlasy masťou, žili „hriešnym“ životom a pojedali „nečistých“ štvornožcov.⁵⁸ Podobné správanie svojich krajanov neskôr zaznamenali písomne aj sami Germáni. *Saxo* zachoval starú vešteckú pieseň, ktorá nabádala bojovníkov piť ešte teplú krv šeliem a jesť ich surové mäso, aby získali ich silu. V ságe o Ynglingoch sa píše o „Odinových mužoch“, ktorí sa rútili vpred bez brnenia, boli zúrivi „ako psi alebo vlci,“ pretože verili, že ich chráni Odin, ktorý nepriateľov včas oslepi, ohluší alebo naženie strach a ich zbrane budú neškodné ako vŕbové prúty.⁵⁹

Títo fanatickí a krutí bojovníci boli vo vikingskej dobe známi ako berserkovia (*berserker*), čo sa vysvetľuje ako „v medveďom kožuchu“ alebo „bez košele“. Niektorí berserkovia boli známi ako ulfhedini (*ulfheðnar*) „vo vlčej koži“ a podľa názvu mali zrejme bližšie k zúrivosti vlkov ako sile medveďov. Berserkovia sa spravidla po dvanástich združovali v skupinách, ktoré sa podobajú práve vlčím svorkám, patrili k elitným vikingským vojakom a mali veľmi blízky vzťah k Odinovi. Jeho meno pôvodne znamenalo „zúrivý“ a ich správanie a život bol vlastne iným spôsobom, ako si ho mohli uctiť. Odin na seba brával podobu zvierat a o čosi podobné sa snažili aj berserkovia. Nadobudnúť túto schopnosť nebolo vôbec ľahké a nemali ju všetci berserkovia. Nešlo im len o snahu priblížiť sa fyzickej podobe dravca, ale predovšetkým nadobudnúť jeho vlastnosti, ktoré mu pripisovali, jeho silu. Berserkovia pohrdali brnením, lebo verili, že meč ich nedokázal zraniť. Mnohé rany iste stlmil medveďí alebo vlčí kožuch a tie, ktoré utrhli, zrejme nevnímali, až kým bitka neskončila. Okrem bezmedznej viery v ochranu Odina ich nezraniteľnosť súvisela predovšetkým s duševnou prípravou pred bojom, vďaka ktorej sa dostávali do stavu podobného nepričetnosti až šialenstva (*berserkerang*). Takéto bojové vytrženie netrvalo dlho a po boji ich ovládla slabosť omnoho viac než ostatných. Fanatickosť v boji mala nielen duchovný rozmer, ale zrejme súvisela s mytologickými predstavami. Severania verili, že ak v udatnom boji padnú, za odmenu odídu do Valhaly, kde sa po boku bohov budú pripravovať na *Ragnarok* – Záhubu bohov. Toho dňa mali bohovia stratiť nesmrteľnosť a stretnúť sa s obrami v poslednej apokalyptickej bitke. Táto predstava bitky bez ohľadu na výsledok a vlastné straty odrážala myslenie a bojovnú povahu Germánov, pre ktorých bola smrť v boji hodná obdivu. Vedomie, že aj bohovia, ktorí vopred vedeli, že takmer všetci zahynú, sa nevzdajú a budú udatne bojovať až do konca, ich zároveň spätne ovplyvňovalo a posilňovalo ich agresivitu v boji. Berserkov všeobecne považovali za obroviťých a silných, ale tiež za škaredých a prchkých. Vzbudzovali obdiv, ale zároveň aj strach. Báli sa ich dokonca aj ich susedia a vlastní súkmeňovci, pretože unášali ženy a mužov vyzývali k boju. Možno práve tak si môžeme vysvetliť *Paulovu* správu, že psohlavci pili vlastnú krv, keď ich začal ubíjať mier a nečinnosť. Predchodcov alebo ranú podobu berserkov treba predpokladať už u pevninských Germánov. *Tacitus* sa v *Germánii* zmienil o Harioch, ktorí patrili k najdivokejším kmeňom, do boja nenosili brnenie a pomaľované nahé telá si chránili iba čiernymi štítmami. Bojovali prevažne v noci, keď nesvietil ani mesiac, a svojho protivníka sa snažili najskôr vystrašiť svojím výzorom a revom. Ak za Hundingmi môžeme hľadať Longobardov, tak za Wulfingmi práve Hariov, ktorých niektorí bádatelia pokladajú za predkov Herulov, pretože ich spôsoby do určitej miery pripomínali chovanie vlkov.⁶⁰ Zdá sa, že *Paulov* príbeh môže byť viac než len bájkou a longobardskými psohlavcami, ktorí vydesili Assipittov,

⁵⁸ISIDORUS, *Etymologiae* XI. 3. 15; AETHICUS ISTRICUS, *Cosmographia* II. 16 (vydanie MGH, *Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters*, Bd. 14, *Die Kosmographie des Aethicus*, hrsg. von Otto Prinz, München 1993, s. 114-115); STANG, H.: *The Naming*, s. 84-86.

⁵⁹SAXO GRAMMATICUS, *Gesta Danorum* I. 6. 8; IORDANES, *Getica* 24; *Heimskringla*, *Ynglingasaga* 6.; *Völsunga Saga* 8.

⁶⁰STANG, H.: *The Naming*, s. 86, 112-113; SCHMIDT, L.: *Die Ostgermanen*, 578 s pozn. 1); SAXO GRAMMATICUS, *Gesta Danorum* V. 1. 3, VI. 2. 3 a VI. 2. 6; TACITUS, *Germania* 43; *Sága o Egilovi* I, IX, XXV, XXVII a LXVII (*Egil's Saga* podľa http://www.northvegr.org/lore/egils_saga/index.php); *Sága o Grettirovi* II, XIX, XX a XL (*Grettir's Saga* podľa <http://www.northvegr.org/lore/grettir/001.php>).

mohli byť pridružené alebo najaté skupiny zúrivých bojovníkov oddaných Vodanovi a odetých v psích alebo vlčích kožiach. Tieto potulné oddiely spomenul už *Tacitus*, keď opisoval germánsky spôsob života a zvyky. Zaznamenal, že urodzení Germáni bojovali často len pre pocit z víťazstva a ich družina pre nich. Mnohí mladíci, ak ich kmeň žil v mieri, odchádzali inam, len aby bojovali a získali si slávu. Vojna bola vlastne jedinou možnosťou, ako si mohli vydržovať svoju početnú družinu, a dodal, že sotva by sa dali presvedčiť, aby obrábali pôdu, pretože považujú za hlúpe získavať niečo potom, keď môžu krvou.⁶¹ Chýrom o psohlavcoch Assipitti uverili a vzdali sa úmyslu zviest' bitku. Namiesto toho vybrali spomedzi seba jedného, ktorý bol zo všetkých najsilnejší, aby bojoval s tým, koho si vyberú Longobardi. Rozhodli sa tak možno práve preto, že čakali, že Longobardi pošlú niekoho zo psohlavcov, s ktorým bude zápasit' ich Vodanov bojovník. V jednom súboji dvoch mužov, ktorí Severania nazývali *holmangr*, sa mal rozhodnúť spor. Dohodli sa, že ak vyhrá Assipitt, Longobardi odídu, ak Longobard, Assipitti im viac nebudú brániť v prechode. Keď Longobardi zvažovali, koho vyšlú proti odvážnemu Assipitovi, ponúkol sa akýsi otrok, že pôjde, no s tou podmienkou, že ak vyhrá, on i jeho potomkovia budú zbavení otroctva. Otrok nakoniec zvíťazil, sebe i svojim potomkom zabezpečil slobodu a kmeňu voľnú cestu.⁶² Keď sa Longobardi dostali do *Mauringy*, došlo podľa *Paula* k jednej veľmi pozoruhodnej udalosti. Aby zvýšili počet bojaschopných mužov, zbavili mnohých svojich zajatcov otroctva.⁶³ Hoci zbavenie zajatcov otroctva po určitom čase bolo bežné aj u ostatných germánskych i slovanských kmeňov, otázkou zostáva, akú mieru slobody cudzinci získavali a ako veľmi sa začlenili do štruktúry kmeňa. Ak sa stali plnoprávnymi a oslobodzovanie zajatcov sa za určitých okolností opakovalo, vysvetľovalo by to mnohé rozpory a nejasnosti týkajúce sa longobardskej mytológie, etnicity, migrácie, zvykov, zákonov i jazyka, keďže každá takáto skupina by niečím Longobardov obohatila. Nielen *Origo* a *Paulus* uvádzali, že Longobardi boli malým kmeňom (*gens parva*) a mali malé vojsko (*pau-citas exercitus*), ale aj skoršie antické pramene. *Ptolemaios* ich menoval medzi „menšími“ kmeňmi a *Tacitus* dokonca uviedol, že malosť je ich ozdobou. Longobardské zdroje môžeme považovať za nezávislé, keďže *Paulus* ani autor *Origo* rímske historické a etnografické práce nepozorovali. Ich malý počet, bojovnosť ako i to, že na rozdiel od iných germánskych kmeňov si po storočia uchovali svoje meno a nedali sa vtiahnúť do veľkého kmeňového zväzu, naznačuje, že boli značne uzavretou spoločnosťou, v ktorej sa prejavovali prvky elitárstva, vychádzajúceho možno tiež z kultu.

Ďalšou zastávkou Longobardov bola *Golanda*. Až tu sa *Paulus* opäť vracia k *Origo*. V *Golande* žili nejaký čas (*aliquanto tempore*) a potom prešli cez *Anthab*, *Banthaib* a *Vurgundaib*, o ktorých sa „môžeme domnievať, že sú názvy krajov alebo nejakých miest“. *Paulus* tak vlastne vysvetlil, čo znamenalo slovo *aldonus*, ktoré sa v *Origo* nachádza pred týmito troma krajinami. Ak je tento termín odvodený od longobardského slova (*h*)aldius „poloslobodný“, znamenalo by to, že tieto krajiny si Longobardi podmanili a ich obyvatel'ov podriadili.⁶⁴ V každom z týchto krajov žili len niekoľko rokov (*per annos aliquot*) a vo *Vurgundaibe* vraj bratia Ibor a Agio zomreli. Celé dovtedajšie sťahovanie by sa odohralo ani nie v priebehu jednej generácie, teda podobne, ako napríklad v prípade gepidského kráľa Fastidu. Vo *Vurgundaibe* si Longobardi, pretože „už nechceli mať na čele vojvodov, po vzore okolitých kmeňov zvolili kráľa“ Agelmunda, Agiovho syna. Údaj o Agelmundovi ako prvom kráľovi bol zrejme prevzatý zo

⁶¹TACITUS, *Germania* 14.

⁶²PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 12.

⁶³PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 13.

⁶⁴*Origo gentis Langobardorum* 2; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 13; *Edictum Rothari* 28 a 76 (vydanie *Leges Langobardorum*, MGH, *Leges in Folio IV*, ed. W. Bluhme, Hannoverae 1868); HODGKIN, Th.: *Italy and Her Invaders* V, s. 94; SCHMIDT, L.: *Zur Geschichte der Langobarden*, s. 50; SCHMIDT, L.: *Die Ostgermanen*, s. 577; KÖBLER, G.: *Wörterverzeichnis zu den Leges Langobardorum*, *Arbeiten zur Rechts-und Sprachwissenschaft* 8, Gießen-Lahn 1977.

zákonníka kráľa Rothariho (636 – 652), kde sú všetci predošlí longobardskí králi vymenovaní v úvode. Agelmund sa ako kráľ spomína aj v *Histórii codicis Gothani*, ktorá však uviedla celkom odlišnú trasu sťahovania. Podľa nej po odchode zo *Scatenaugy* hraničili so Sasmi v mieste, ktorá sa volalo *Patespruna* (dnes Paderborn). Tam, „ako naši starí otcovia dosvedčujú, žili dlhý čas“ a viedli odtiaľ vojny na mnohé strany vojny. Zdá sa, že za spojením „na mnohé strany“ (*in multis partibus*) sa skrývajú kraje uvedené v *Origo* a u *Paula*. Údaj o sídlach Longobardov v okolí Patespruny sa považuje za nepresný, ak nie celkom chybný, pretože obec sa prvýkrát spomína až v 8. storočí a navyše leží príliš ďaleko od Labe. Je však možné, že autor *Histórie codicis Gothani* označil miesto, kde mali Longobardi alebo niekto, kto sa k nim pripojil, sídlieť „dlhý čas“ menom, ktoré bolo v jeho dobe už bežné. Akýsi Agelmund sa dokonca spomína aj v básni *Widsith*, ale jeho totožnosť nie je s longobardským Agelmundom istá. Agelmund údajne pochádzal z rodu Gugingovcov a ak bol Gugingovec Agelmund, mali nimi pochopiteľne byť aj Gambari, Ibor a Agio. Avšak z toho, že sa Gugingovci spomínajú až v súvislosti s Agelmundom, celkom jasne vyplýva, že bratia, ktorí mali vziať Longobardov zo Škandinávie, nemajú s prvým kráľom nič spoločné, a príbuzenstvo medzi Agiom a Agelmundom je vytvorené umelo a účelovo. Dokonca aj Agelmundova príslušnosť ku Gugingovcom je otáznava.⁶⁵ Kedy mohli u Longobardov dôjsť k trvalému zavedeniu hodnosti kráľa vychádzajúcej z dynastického princípu, sa s určitosťou povedať nedá, najskôr sa tak stalo až v priebehu migrácie. Pevnejšiu vládu poznal Tacitus iba u Gótv. Hoci prvenstvo Agelmunda *Paulus* prevzal z *Origo* a *Origo* asi z Rothariho zákonníka, príbehy, ktoré sa k nemu viažu, musel poznať sám alebo sa dozvedieť od iných Longobardov. Prvý z nich je o tom, ako si Agelmund adoptoval chlapca, ktorého našiel pri rybníku. Chlapec dostal meno Lamissio, podľa *Paula* vraj preto, lebo longobardské slovo pre rybník bolo *lama*. Najnovší výklad vysvetľuje jeho meno ako „Malý pes“ a spája ho s menom Hungar (*Hundgar), spomínaným v básni *Widsith* hneď za Agelmundom, ktorému predchádza neskorší longobardský kráľ Audoin (Eadwine). Ak doteraz v longobardskej tradícii chýbal Sceafa, tak ním môže byť práve Lamissio. Rovnako aj jeho ako dieťa našli pri vode, pomohol, keď bolo treba a stal sa kráľom, ktorý vládol dlho a dobre. Podľa názoru V. Rydberga má Lamissio bližšie k mýtickému Thajlfimu, Thorovmu pomocníkovi, ktorého vychovával Egil. Agelmunda považuje za osobu totožnú s mýtickým lukostrelcom Egilom. Tak či onak, *Paulov* príbeh o adoptcii Lamissia je v nezhode s *Origo* i Rothariho zákonníkom, pretože podľa nich tiež pochádzal z rodu Gugingovcov.⁶⁶

Paulus k Lamissiovi pripojil ešte príhodu o Amazonkách, ktoré Longobardom nedovolili prejsť akúsi rieku. Hoci germánske Amazonky, ako v triumfálnom pochode nazvali desať zajatých gótskych bojovníc, sa spomínajú aj v životopise cisára *Aureliana*, ich longobardské menovkyne celkom určite nie sú skutočné. Môže sa tiež zdať, že v longobardských dejinách sa Amazonky objavujú iba preto, že sa spomínajú v gótskych. Avšak kým *Jordanove* Amazonky majú pôvod v antickej mytológii, *Paulove* už nepochybne v pôvodných germánskych mýtoch o bojovných ženách, ktoré Amazonkami nazvali až v grécko-rímskom prostredí vďaka prácam uznávaných vzdelancov. Vplyv antických predstáv badáme napokon aj u *Paula*, ktorý dodal, že tento príbeh zrejme nie je pravdivý, pretože, „ako je známe, Amazonky boli vyhladené dávno predtým,“ ako sa toto malo stať. Avšak možnosť, že sa to

⁶⁵Origo gentis Langobardorum 2; PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum I. 14; Edictum Rothari, Prologus; Historia Langobardorum codicis Gothani 2; Widsith 116; SCHMIDT, L.: Die Ostgermanen, s. 565; MOISL, H.: Kingship, s. 113 a 115; WOLFRAM, H.: The Roman Empire, s. 31.

⁶⁶PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum I. 15; Origo gentis Langobardorum 2; Widsith, 116; RYDBERG, V.: Teutonic Mythology, ch. 108; SCHMIDT, L.: Die Ostgermanen, s. 577-588 s pozn. 1); SCHMIDT, L.: Zur Geschichte der Langobarden, s. 50; TŘEŠTÍK, D.: Mýty, s. 146-147; STANG, H.: The Naming, s. 86 s pozn. 3); MOISL, H.: Kingship, s. 112 a 114. K Hundgarovi pozri HARRIS, J.: Myth and Literary History: Two Germanic Examples, in: Oral Tradition, Vol. 19, Number 1, 3/2004, s. 3-19.

predsa len stalo, celkom nevytlúčil, pretože aj on údajne počul, že v najvzdialenejších končinách Germánie, teda z jeho pohľadu asi na severe, ešte žije takýto národ. Okrem *Paula* sa ženy bojovníčky objavujú aj u *Saxa*. Ako ich mytologický predobraz prichádzajú do úvahy „štitopanny“ Valkýrie, ktoré volali labutími pannami práve preto, že sa dokázali meniť na labute. Keďže ženy s touto schopnosťou sa objavujú v severských ságach a rozprávkach, ale nie sú súčasťou mytológie všetkých Germánov, prítomnosť Amazoniek v dejinách Longobardov môže podporovať názor o ich škandinávskom pôvode. Podľa *Paula* Longobardi s nimi nebojovali v bitke, ale pristúpili na návrh, že spor sa rozhodne zápasom najsilnejšieho Longobarda s najsilnejšou Amazonkou. Za Longobardov išiel Lamissio, skočil do rieky a svoju protivníčku zabil. Aj tento súboj jedného proti jednému spĺňa základnú podmienku hrdinského príbehu. *V. Rydberg* upozornil, že nielen Egil (u *Saxa* ako Horwendill) bojoval s obryňou Selou, ale aj Thjalfi, ktorého sa iná pokúšala utopiť v rieke. Predpokladá, že *Paulove* príbehy o Ægelmundovi a adoptívnom Lamissiovi sú dozvukmi toho istého mýtu, ktorý sa v inej podobe zachoval v severskej ságe o Egilovi a jeho chovancovi Thjalfovi.⁶⁷

Longobardi sa potom na „nejaký čas“ usadili za riekou, kde ich prepadli Bulhari. Vpadli do tábora a mnohých, vrátane Ægelmunda, zabilí a jeho jedinú dcéru odviekli do zajatia.⁶⁸ Longobardi si rýchlo zvolili za kráľa mladého Lamissia a „víťazom uchmatli víťazstvo a pomstili i smrť svojho kráľa i svoje vlastné krivdy.“⁶⁹ Konflikt s Bulharmi je dôležitý z dvoch dôvodov. Tým prvým je úloha Ægelmundovej dcéry v príbehu. Lamissiove slová, že si ju želali za kráľovnú, sa dajú chápať ako nepriamy doklad postupnosti aj v ženskej línii. Aj keď príbeh nič také nespomína, nie je vylúčené, že sa Lamissio stal kráľom vďaka sobášu s Ægelmundovou dcérou. Tým druhým je samotná prítomnosť Bulharov, pretože ako etnická skupina sa nemohli s Longobardmi stretnúť už počas ich presunu. *J. O. Maenchen-Helfen* odmietol vcelku nepravdepodobný výklad Bulharov ako **Wulg(w)aras* „vlčice“ a sústredil sa na to, čo toto meno u *Paula* znamenalo a v akých súvislostiach sa používalo. Dospel k názoru, že za Bulharmi sa skrývajú Huni a pripomenul, že pojmy Hun, Bulhar a Avar sa často zamieňali. Podľa dĺžky vlád jednotlivých kráľov vypočítal, že k stretnutiu mohlo dôjsť v prvej polovici 5. storočia. Taktiež sa opiera o závery archeológa *J. Wernera*, podľa ktorého Longobardi skôr, ako sa usadili v Rugilande, dlhší čas sídlili na južnej Morave. Naproti tomu *L. Schmidt* si myslí, že príbeh buď nemá vôbec skutočný základ alebo je len odozvou ťaženia Hunov do Galie. Prítomnosť Hunov-Bulharov v longobardských dejinách sa dá opäť vysvetliť ich prítomnosťou v dejinách Gótov. Iné vysvetlenie opäť ponúka *V. Rydberg*, podľa ktorého Bulhari nie sú ani Bulharmi ani Hunmi, ale príslušníkmi Borgarovej družiny „škandinávskych jazdcov“, teda Borgarovcami (u *Saxa* Borcarus). Ďalšiu podobnosť videl aj v okolnostiach, za akých Ægelmund a Egil, u *Saxa* ako Ebba a Sivarus, prišli o život. Ebba zabil v noci Halfdan Berggram a Sasa Sivara Halfdan, Borcarov syn, na svadbe a príčinou sporu bola žena. Borgara stotožnil nielen s gótskym Berigom, ale aj Skjöldom, ktorý si podľa *Saxa* „podmanil celý národ Alamanov“. Jeho syn Gram zabil Sasa Henrika, podobne ako obaja Halfdanovia, tiež na svadobnej hostine.⁷⁰ Ak by to bolo tak, ako sa nazdáva *V. Rydberg*, znamenalo by to, že longobardský a dánsky príbeh obsahuje ten istý námet, no každý spracovaný z opačného pohľadu.

⁶⁷PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 15; FLAVIUS VOPISCUS, *Divus Aurelianus* 34. 1; SAXO GRAMMATICUS, *Gesta Danorum* III. 6. 3, VII. 6. 4-7; GRIMM, J.: *Teutonic Mythology*, ch. XVI. 4-5; RYDBERG, V.: *Teutonic Mythology*, ch. 28A, 42 a 108.

⁶⁸PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 16; MOISL, H.: *Kingship*, s. 114.

⁶⁹PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 17.

⁷⁰MAENCHEN-HELFFEN, J. O.: *The World of Huns*, s. 128-129; SCHMIDT, L.: *Zur Geschichte der Langobarden*, s. 50; SCHMIDT, L.: *Die Ostgermanen*, s. 575; RYDBERG, V.: *Teutonic Mythology*, ch. 23, 28B a 108; SAXO GRAMMATICUS, *Gesta Danorum* I. 3. 3, I. 4. 17, VII. 3. 1, VII. 8. 6 a VII. 9. 17-20.

Po opise víťazstva nad Bulharmi nasleduje u *Paula* krátky odstavec (I. 18), ktorý sa dá označiť za jednoznačný predel medzi historicko-mytologickou a historickou časťou longobardských dejín, keďže je iba stručným zoznamom ďalších kráľov s dobou ich vlády. Nasledujúce dva odstavce (I. 19 a 20) sú už miestom, kde sa longobardské pramene stretávajú s grécko-rímskymi, s ktorými sa síce v základných dejových líniách zhodujú, ale líšia sa výberom tém, ich spracovaním a najmä v hodnotení.⁷¹ Postupný presun od mýtov k histórii však neznamená, že povesti už prestali presakovať do dejín. Dokladom toho je vojna Longobardov s Herulmi a Gepidmi. Za vlády kráľa Tata sa Longobardi presunuli z Rugilandu na „otvorené polia“, v ich jazyku nazývané *feld*, kde porazili Herulov. Túto bitku z roku 508 alebo 510 zachytil *Paulus* i *Prokopios*. *Paulus* je síce podrobnejší, ale len preto, že čerpal z ľudových príbehov, ktoré sa navyše viac venovali Herulom a ich kráľovi Rodulfovi ako Longobardom. Podľa neho vojnu spôsobila longobardská princezná Rumetruda, ktorá nechala zabiť brata herulského kráľa, čím je jeho rozprávanie pre Longobardov menej priaznivé ako u *Prokopia*. Nie je isté, či Rumetruda naozaj žila, ale je nepravdepodobné, aby jej chovanie zapríčinilo vojnu, najmä ak z *Prokopia* vieme, že Longobardi boli Herulom podriadení a platili im poplatky. Všeobecne však bola žena veľmi vhodným a najmä zaujímavejším objektom, ktorému sa dala pripísať jediná vina za všetky spory a vojny. U *Prokopia* nachádzame aj ďalší odkaz na pohanskú vieru, ktorá sa u *Paula* po bájke s Vodanom už celkom vytratila. Keď sa vraj obe vojská zhromaždili na bojovom poli, nad Longobardmi viseli búrkové mraky, kým nad Herulmi bola obloha až neobvykle jasná a predznamenávala ich porážku. Podľa *Prokopia* bol tento úkaz pre Germánov najhorším znamením a súvisel zrejme s uctievaním boha vojny. Obaja historici sa venovali aj Vachovej uzurpácii, ku ktorej došlo krátko po víťazstve nad Herulmi. Vzhľadom na dlhú tradíciu antickej historiografie, *Prokopiovej* snahe po vyváženosti, ktorá kontrastuje s *Paulovou* jednostrannosťou, je spracovanie násilnej uzurpácie a následného vyhnanstva právoplatného následníka trónu dôveryhodnejšie z byzantského pohľadu ako z longobardského. Nie inak je to aj pri opise konfliktu medzi Longobardmi a Gepidmi z polovice 6. storočia. Tri vojny vcelku podrobne známe z *Prokopia* sa u *Paula* spojili do jedinej krvavej bitky, ktorej úlohou bolo vyzdvihnúť hrdinstvo budúceho kráľa Alboina, kým jeho otec Audoin zostal v pozadí. *Paulus* dokonca venoval Alboinovej ceste ku gepidskému kráľovi Turisindovi viac priestoru ako samotnej bitke a jej príčinám, čo opäť ako zdroj prezrádza hrdinské ságy alebo ľudové piesne, ktoré sa o Alboinovi rozprávali. S Alboinom sú spojené ešte dve ďalšie vojny, v ktorých Langobardi v spolupráci s Avarmi natrvalo rozvrátili ríšu Gepidov, u *Paula* opäť zjednodušené do jedinej bitky. Zajatie gepidskej princezny Rosamundy, ponížujúci sobáš s Alboinom a jej pomsta za smrť otca sa pre svoj veľký epický potenciál a tragický koniec stali obľúbenou témou nielen pre dejepiscov, ale aj neskorších umelcov.⁷² Samotný príbeh v mnohom pripomína osudy Kriemhildy, ktorá zabila Attilu. Presunom Longobardov do Itálie roku 568 a smrťou Alboina o tri a pol roka neskôr sa skončila jedna etapa longobardských dejín a začala sa nová, v ktorej už mytológia nemala miesto.

⁷¹Origo gentis Langobardorum 3-4; PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum I. 19-21; Historia Langobardorum codicis Gothani 4; PROCOPIUS, De bello Gothico II. 14-15 a III. 35. Paulove kapitoly I. 25 a II. 1-5 majú už nepochybné rímske pody.

⁷²Keďže Rosamunda po vražde Alboina ušla do Ravenny aj s celým longobardským pokladom, nie je vylúčené, že v celej záležitosti mala prsty byzantská diplomacia. Origo gentis Langobardorum 5; PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum II. 28; Historia Langobardorum codicis Gothani 5; AGNELLIUS, Liber pontificalis ecclesiae Ravennatis 96 (vydanie MGH, Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI.-IX., ed. O. Holder-Egger, Hannoverae 1878); MARIUS AVENTICENSIS, Chronica sub a. 572; IOHANNES BICLARENSIS, Chronica sub a. 573 (vydanie MGH, AA XI, Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. vol. II, ed. Th. Mommsen, Berolini 1894); VEDEL, ANDERS SØRENSEN, Hundredevisebog, De Longobarders Udgang aff Danmark 31n. V. Alfieri (1749 – 1803) napísal tragédiu Rosamunda a A. G. Swinburn (1837 – 1909) takisto tragédiu Rosamunda, kráľovná Longobardov.

Vojenská história

P. BYSTRICKÝ: LOMBARDISCHE GESCHICHTE UND MYTHOLOGIE. QUELLENANALYSE UND QUELLENVERGLEICH

Gegenstand der Studie sind die ältesten langobardischen Geschichte, die noch näher zur Mythologie als zur realen Geschichte hatten. Der Verfasser ging vor allem aus drei schriftlichen Quellen aus, *Origo gentis Langobardorum*, *Historia Langobardorum* von Paulus Diaconus und *Historia Langobardorum codicis Gothani*. Das Ziel ist weder nach genauen historischen, geographischen und zeitlichen Zusammenhängen zu forschen, noch eine eindeutige Antwort auf die Frage zu suchen, woher die Langobarden kamen, wohin sie zogen oder welche Bedeutung ihr Name hat. Das Ziel ist in ihre Geschichte durch die Mythologie von Nordgermanen hinzuschauen, die neue Interpretationsmöglichkeiten anbieten kann, wobei sie gleichzeitig darauf hinweist, dass sie weder unterschätzen, noch überschätzen und Antwort auf alle Dunklen suchen kann. Der Verfasser vergleicht die Quellen gegenseitig, verweist auf Kongruenzen und Differenzen in den einzelnen Aufgaben und versucht zu zeigen, warum die Herkunftsmythen die wirklichen Geschichte ergänzten und welche Funktion sie in der Gesellschaft erfüllten. Die eigenen langobardischen Quellen ergänzt der Verfasser durch eine Kapitel, die den Langobarden widmet, aber aus den Geschichten der Dänen von Saxo Grammaticus, über Sage anderer germanischen Stämmen, vor allem der Goten und Sachsen, und auch des byzantinischen Historikers Procopius schöpft. Der Autor verfolgt die langobardischen Geschichte nicht nur bis zur Ankunft nach Rugiland, des ersten Landes, das man genau festlegen und seine Besetzung genau datieren kann, sondern bis zur Besetzung Italiens und Tod ihres Königes Alboin. Diese Zeit stellt sowohl einen Umbruch zwischen des historisch – mythologischen und historischen Teil der lombardischen Geschichte, als auch einen Platz der Begegnung der langobardischen und griechisch-römischen Quellen dar.

BRATISLAVSKÝ MIER – POLITICKÉ SÚVISLOSTI A DIPLOMATICKÉ POZADIE*

JARMILA BOBOKOVÁ

BOBOKOVÁ, J.: The Bratislava Peace – Political Connections and Diplomatic Background. *Vojenská história*, 10, 1, 2006, pp 23 – 28, Bratislava.

In the introduction of her study the authoress focused on clarifying a position of Bratislava that played an important role in plans of French emperor Napoleon during the war in 1805. She states that Bratislava was affected by two invasions of French troops in that year, after the Battle of Austerlitz it became part of a demarcation line and fell to French occupation zone and it was also a place of peace talks that were finished by signing the French-Austrian Peace Treaty on 26 December 1805. A choice of Bratislava as a place of talks was probably also part of a game with Hungarian card that was one of means of Napoleon's pressure on the Austrian Party. After the Bratislava Peace Treaty Austria had to acknowledge French territorial conquests in western Europe. In the conclusion she explains territorial losses of Habsburg Monarchy.

Military History. Slovakia. The Bratislava Peace. 1805.

Bratislava, súčasť habsburskej monarchie, bývalé hlavné mesto Uhorska (1536 – 1784), zohrala vďaka svojej výhodnej polohe dôležitú úlohu v politických a vojenských udalostiach rušného roka 1805.

Prvé roky napoleonských vojen sa jej priamo nedotkli. Bratislava videla len francúzskych zajatcov, ktorí cez ňu prechádzali alebo ktorí tu boli internovaní. Dôležitým faktom vo vzťahu Bratislavy k týmto vojenským udalostiam bolo však to, že mesto stávalo hneď od začiatku vojny pomerne veľké počty regrútov, ako aj to, že prispievalo na vojnové výdavky naturáliami a peniazmi. Z uvedeného je zrejmé, že hoci Bratislava nebola priamo postihnutá bojovými akciami, predsa len niesla ťarchu finančných a naturálnych príspevkov určených pre rakúsku armádu.¹

Do priameho styku s Napoleonovými Francúzmi sa dostala dva razy, a to roku 1805 a 1809. Roku 1805 Bratislavu zasiahli dve invázie francúzskeho vojska. Podľa francúzsko-rakúskeho prímeria uzatvoreného po slavkovskej bitke sa stala súčasťou demarkačnej línie a pripadla do francúzskeho okupačného pásma. Napoleon ju 16. decembra určil tiež za miesto ďalších mierových rokovaní, ktoré tu boli zakončené podpísaním francúzsko-rakúskej mierovej zmluvy 26. decembra.²

Rok 1805 bol aj rokom konania sa uhorského krajinského snemu, ktorý sa zišiel už v čase francúzsko-rakúskej vojny.

Zasadnutie snemu začalo 13. októbra a kvôli blízkosti frontu skončilo predčasne už 7. novembra.³ V jeho priebehu prišli správy o kapitulácii dvadsaťtisicovej Mackovej rakúskej

---

*Štúdia bola spracovaná a prednesená ako referát na medzinárodnej konferencii Bratislavský mier 1805 uskutočnenej v Bratislave 21. novembra 2005.

¹VYČISLÍK, A.: Napoleonské vojny a Bratislava. In: Bratislava, Spisy MM IV, 1969, s. 210-212, Pressburger Zeitung (PZ), č. 73, 17. 9. 1805.

²HOUDEK, I.: Francúzi v Bratislave v rokoch 1805 – 1809. In: Slavín III. Bratislava 1969, s. 160; CHLUP, J.: Francúzsko-rakúsky mier z roku 1805 (diplomová práca, Katedra československých dejín a archeológie FFUK), Bratislava 1988, s. 48.

³VYČISLÍK, ref. 1, s. 212; SAS, A.: Vojna a mier v Bratislave v roku 1805, Bratislava 1946, s. 18, PZ č. 68, 30. 8. 1805, PZ, PZ č. 77, 1. 10. 1805.

armády pri Ulme. Po nej postupovali francúzske jednotky po pravom brehu Dunaja na Viedeň, ktorú 13. novembra obsadili bez boja. Nasledovný deň tam prišiel aj Napoleon a usadil sa v cisárskom letohrádku Schönbrunne. Časť francúzskej armády pod velením Louisa Davouta sa dala čoskoro na pochod k Bratislave, smerom k uhorským hraniciam.⁴ Do Bratislavy, mesta, ktoré nemalo posádku – takže o jeho obrane nemohla byť reč, prichádzali znepokojujúce správy, a spolu s nimi utečenci, ktorí sa zachraňovali pred Francúzmi.⁵

Po obsadení Viedne cisár František II. a rakúska armáda ustúpili na Moravu. František vymenoval vtedy svojho brata arciknieža palatína Jozefa za splnomocneného guvernéra Uhorska. Jeho styk s ostatnými časťami habsburskej monarchie bol celkom prerušený. Aby uchránil Uhorsko pred francúzskou inváziou, vydal palatín svojim veliteľom inštrukciu, že ak Francúzi postúpia smerom k uhorským hraniciam, treba im dať na vedomie, že na západných hraniciach Uhorska postavili kordón, úlohou ktorého je iba zozbieranie ranených vojakov rakúskej armády, a že tam dislokované vojsko nebude bojovať, ale sa pred Francúzmi stiahne. Tieto opatrenia palatína Jozefa právom vyvolali u Francúzov dojem, že Uhorsko azda hľadá samostatnú cestu.⁶

V tomto presvedčení ich posilnil aj postup generála grófa Leopolda Pálffyho, veliteľa Bratislavy. Ten dostal dňa 7. novembra 1805 od palatína Jozefa úpravy (nariadenie), že v prípade, ak by Francúzi prekročili hranice a objavili sa pri Bratislave, má ustúpiť, ale zároveň mať na očiach každý pohyb nepriateľa. Činnosť Pálffyho ako veliteľa mesta sa prejavila vo viacerých núdzových nariadeniach. Úpravy obsahovali rôzne rady, okrem iného aj to, aby mesto Bratislava vyslalo delegáciu, ktorá má vítať francúzskeho generála a členovia magistrátu sa musia postarať o zaopatrenie a ubytovanie okupačných vojsk bez najmenšieho zaťaženia obyvateľstva.⁷

O akcii generála Pálffyho je však potrebné uviesť aj nasledovné. 15. novembra 1805 sa na petržalskom brehu Dunaja oproti Bratislave objavil francúzsky jazdecký prieskum v sile 30 husárov a obsadil lietajúci most. Zvesť o príchode francúzskych jazdcov spôsobila v meste veľký rozruch. Bolo to prvé vystúpenie Francúzov na uhorskej pôde. Pálffymu sa zdalo, že nadišla chvíľa, aby v zmysle palatínových inštrukcií nadviazal styk s veliteľom francúzskeho predvoja.⁸

Jeho list doručený maršalovi Davoutovi sa však čiastočne rozchádzal so smernicami palatína. Nezoznámil Davouta iba s cieľmi kordóna a s rozkazom na ústup, ale zdôraznil, že Uhorsko chce zostať v napoleonskej vojne neutrálne, a že „rád by osobne vyjednával s generálom alebo veliteľom francúzskych vojsk“.⁹ Maršal Louis Davout predložil list cisárovi a na druhý deň zaslal Pálffymu odpoveď. Napoleon v nej vyjadril úmysel nevystúpiť nepriateľsky proti Uhorsku, ak sa Uhorsko vzdá insurekcie, poskytne Viedni potraviny a ak uzavrie formálnu zmluvu o neutralite. Nemožno sa čudovať, že Francúzi vyčítali z Pálffyho listu určitú uhorskú separatistickú aktivitu, v pozadí ktorej tušili palatína Jozefa. Odpoveď Davouta naznačuje, že

⁴HOUDEK, ref. 2, s. 160.

⁵SAS, A.: Talleyrand v Bratislave pri uzavretí mieru v roku 1805. Bratislava 1946, s. 4, 22; PORTISCH, E.: Geschichte der Stadt Pressburg. Band 2. Bratislava 1933, s. 413.

Situáciu v meste monitorovali noviny *Pressburger Zeitung*, ktoré od 22. októbra 1805 informovali o vojnových udalostiach.

⁶POPÉLY, A.: Miesto Uhorska v zahraničnej politike Francúzska v rokoch 1792 – 1812 (diplomová práca, Katedra všeobecných dejín FFUK), Bratislava 1993, s. 46-47.

⁷Podľa týchto nariadení boli od 7. novembra 1805 na cestách do mesta činní komisári, ktorí mali zatknúť tých, ktorí prichádzali bez cestovných pašov, majitelia domov v meste museli zahľásiť u nich ubytovaných cudzincov. SAS, Vojna a mier, ref. 3, s. 27, 30; VYČISLÍK, Napoleónské vojny a Bratislava, ref. 1, s. 212-214.

⁸SAS, Vojna a mier, ref. 3, s. 32-33; VYČISLÍK, ref. 1, s. 213.

⁹Bližšie pozri: POPÉLY, ref. 6, s. 47; DOMANOVŠZKY, S.: József nádor élete és iratai. III., Budapest 1935, s. 192-193; VYČISLÍK, Napoleónské vojny a Bratislava, ref. 1, s. 213.

Francúzi privítali toto domnelé uhorské „separatistické úsilie“, mali záujem na povzbudzovaní Uhrov v tomto smere. Samozrejme, uhorský „separatizmus“ chceli využiť predovšetkým v záujme vlastných cieľov.¹⁰

Palatín Jozef vytýkal Pálffyemu, že sa dal do vyjednávania o „neutralite“ bez jeho rozkazu, čím prekročil svoju kompetenciu a kompromitoval aj jeho. 21. novembra 1805 ho preto zbavil postu veliteľstva Bratislavy a vyzval ho, aby oznámil Davoutovi, že nebol oprávnený navrhovať rokovanie.¹¹

Davout sa po odvolaní Pálffyho rozhodol, že celú korešpondenciu uverejní vo forme letáku, spolu s proklamáciou k „uhorskému ľudu“. Proklamácia datovaná z 26. novembra 1805 z Viedne bola vyhotovená vo francúzskom jazyku. V jej úvode Davout najprv vysvetľoval uverejnené listy. Nakoniec sa obrátil k uhorskému ľudu s výzvou: „Uhri! Zostaňte v pokoji a budeme rešpektovať vašu nezávislosť, ústavu a výsady. Zdržte sa každého postavenia oddielov, insurekcie a akéhokoľvek nepriateľstva a z našej strany skúsíte iba dobromyseľnosť a úctu.“

Davout sa postaral aj o preloženie korešpondencie, ako aj proklamácie, do maďarčiny a nemčiny. Nemáme však žiadne informácie o tom, že by sa tieto dokumenty stali známymi aj širokej verejnosti. Proklamácia nevyvolala u uhorskej šľachty ohlas. Nesplnila francúzske očakávania, lebo šľachta sa nedala vyprovokovať proti Rakúsku, ako to Francúzi pôvodne očakávali. Po priaznivom vývoji vojny pre Francúzsko na tom už Napoleon ani netrval. Ba v čase mierových rokovaní sa už zdalo, že úplne „zabudol“ na proklamáciu a na sľuby, dávané Uhrom. Hra s uhorskou kartou bola teda jedným z prostriedkov nátlaku voči Rakúsku už v tejto etape vojny.¹²

Udalosti koncom novembra 1805 mali rýchly spád. Vojna sa schyľovala ku koncu. Maršal Davout vtiahol 27. novembra s viac ako 9 000 mužmi do Bratislavy.¹³ Jeho úlohou bolo zaistiť čiaru medzi Mikulovom a Bratislavou pre prípad obchvatného pokusu Rakúšanov.¹⁴

Akonáhle sa Davout presvedčil, že na východ od rieky Moravy a Litavy niet významnejších vojenských jednotiek, odtiahol 30. novembra z mesta smerom na Moravu, na predpokladané miesto rozhodujúcej bitky. Vojaci sa presúvali k hlavným zoskupeniam armád umiestneným v priestore Slavkova. Počas prvej invázie (27. 11. – 30.11. 1805) nepocítili obyvatelia mesta nijaké väčšie ťažkosti alebo ujmu, okrem poskytnutia stravy a ostatného zaopatrenia.¹⁵

Po Slavkove, aby udržali dobytú čiaru, museli Francúzi do operačného územia svojich jednotiek zahrnúť aj Bratislavu, ktorá sa stala súčasťou demarkačnej línie a pripadla znova do francúzskeho okupačného pásma.¹⁶

¹⁰POPÉLY, ref. 6, s. 48; DOMANOVŠZKY, ref. 9, s. 356.

Pálffyho počínanie vyvolalo nespokojnosť v dvorných kruhoch, najmä u cisára Františka II. Aj bratislavské meštianske kruhy, verné rakúskemu panovníkovi podali sťažnosť na generála Pálffyho. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že osoby, ktoré prišli 15. novembra do styku s francúzskymi vojakmi, boli neskôr vyšetrované pre podozrenie zo zrady. VYČISLÍK, Napoleonské vojny a Bratislava, ref. 1, s. 213.

¹¹DOMANOVŠZKY, ref. 9, s. 164-195; VYČISLÍK, Napoleonské vojny a Bratislava, ref. 1, s. 214.

¹²POPÉLY, ref. 6, s. 49-50; Pozri tiež DOMANOVŠZKY, ref. 9, s. 224-225.

¹³SAS, Vojna a mier, ref. 3, s. 4, 43; HOUDEK, ref. 2, s.161.

Údaj 9 000 uvádzajú PZ č. 94, 29. 11. 1805.

¹⁴Mesto nepripravilo pre jednotky nocľah, preto boli vojaci ubytovaní u obyvateľov, pričom na každého majiteľa domu pripadalo 20 až 30, niekde aj 50 vojakov. Mesto iba s veľkými ťažkosťami mohlo poskytnúť dôstojníkom posteľnú bielizeň a mužstvu slamu. Okrem vojska sa ubytovali v Bratislave aj úrady a ustanovizne, ktoré prišli s francúzskou armádou. SAS, Vojna a mier, ref. 3, s. 21, 43-45; VYČISLÍK, Napoleonské vojny a Bratislava, ref. 1, s. 214-216.

¹⁵SAS, Vojna a mier, ref. 3, s. 44-45; VYČISLÍK, Napoleonské vojny a Bratislava, ref. 1, s. 214-216; HAJNÝ, J.: Obsadenie slobodného kráľovského mesta Bratislavy francúzskym vojskom v napoleonských vojnách r. 1805. Bratislava 1929, s. 137-138.

¹⁶SAS, Vojna a mier, ref. 3, s. 7; HAJNÝ, ref. 15, s. 136.

Už 11. decembra sem dorazil francúzsky predvoj a 12. decembra celý armádny zbor maršala Davouta.¹⁷

Mužstvo sa ubytovalo v kasárňach, verejných budovách, na hrade, aj pred mestom v tábore, generálny štáb a dôstojníci po domoch, kde dostali celé zaopatrenie.

Vojaci a dôstojníci francúzskej okupačnej armády mali zachovávať predpísaný postup pri ubytovaní u súkromných osôb, o zachovaní poriadku, aby neprišlo k nedorozumeniam.¹⁸

V dňoch 20. až 21. decembra časť francúzskeho vojska za zvukov hudby odtiahla smerom k Viedni.¹⁹

Medzitým Napoleon určil Bratislavu za miesto mierových rokovaní. Pri voľbe mesta zrejme rozhodla jeho strategicky dôležitá poloha (pre ktorú sa stalo tiež súčasťou demarkačnej línie), ako aj postavenie medzi Viedňou (kde bol Napoleon) a Holíčom (kde bol cisár František II.), pričom predpokladáme, že voľba Bratislavy bola súčasťou francúzskej hry s uhorskou kartou, ktorá bola jedným z prostriedkov nátlaku na rakúsku stranu počas rokovaní. Svoju rolu zrejme zohrala aj skutočnosť, že Brno, v ktorom mierové rokovania po Slavkove začali, sa zmenilo na veľkú nemocnicu, ktorou sa šírili epidémie.²⁰

Už 20. decembra prišli do Bratislavy rakúski splnomocnenci – poľný maršal knieža Ján Lichtenstein, gróf Ignác Gyulai, spolu so štátnym tajomníkom Hoppem, adjutantom a celou suítou. Ubytovali sa v šľachtických palácoch.²¹

Deň po tom, 21. decembra, prišiel z Viedne cez Marchegg a Devínsku Novú Ves francúzsky vyjednávač, Napoleonov minister zahraničných vecí Charles Maurice Talleyrand – Perigord s desiatimi tajomníkmi a služobníctvom.²²

Štvordňové mierové rokovania sa konali v Primaciálnom paláci, na priechelí ktorého bolo veľké písmeno N (Napoleon).²³ Mierová zmluva bola podpísaná 26. decembra 1805 v Zrkadlovej sieni. Napoleon ju ratifikoval vo Viedni ešte 27. decembra, cisár František II. v Holíči 30. decembra. Výmena ratifikačných listín sa uskutočnila 1. januára 1806 vo Viedni. 28. decembra odišli z Bratislavy Lichtenstein a Gyulai do Holíča k cisárovi Františkovi II., 29. decembra sa Talleyrand so sprievodom vrátil do Viedne.²⁴

Samotného mesta sa z mierovej zmluvy týkala iba časť článku 22, podľa ktorého mali Bratislavu a jej okolie opustiť francúzske vojská v priebehu piatich dní od výmeny ratifikačných listín, pričom rakúske vojsko ju nesmelo obsadiť skôr ako za 48 hodín po odchode francúzskych vojakov.²⁵

Dňa 2. januára 1806 odišiel z mesta maršal Davout. Poslední francúzski vojaci opustili mesto 6. a 7. januára, odtiahli cez Hainburg do Viedne. V meste zostali iba ranení a chorí, o ktorých sa malo mesto postarať.²⁶

¹⁷Počas druhej invázie bolo v meste 7 generálov, 13 vojnových komisárov, 121 štábnych dôstojníkov, 2 950 dôstojníkov a 14 906 radových vojakov. VYČISLÍK, Vojenské pamiatky Bratislavy. Bratislava : Obzor, 1974, s. 25; HAJNÝ, ref. 15, s. 136.

¹⁸VYČISLÍK, A.: Napoleonské vojny a Bratislava vo svetle dokumentov archívu mesta Bratislavy. Inventár dokumentov z rokov 1750 až 1831, vzťahujúcich sa na vpád napoleonských vojsk do Bratislavy a na iné udalosti (diplomová práca, Katedra československých dejín a archívnictva FFUK, šk. r. 1964/1965), Bratislava s. 46.

¹⁹HOUDEK, ref. 2, s. 161; SAS, Vojna a mier, ref. 3, s. 8.

²⁰CHLUP, ref. 2, s. 59.

²¹Lichtenstein bol ubytovaný v dome grófa Csákyho, Gyulai v dome grófa Szapáryho. Každému zo zástupcov bola pridelená francúzska čestná stráž. HOUDEK, ref. 2, s. 161; PORTISCH, ref. 5, s. 414.

²²Talleyrand bol ubytovaný v Primaciálnom paláci. HOUDEK, ref. 2, s. 161-162.

²³SAS, Talleyrand v Bratislave, ref. 5, s. 6; VYČISLÍK, Vojenské pamiatky, ref. 17, s. 26.

²⁴HOUDEK, ref. 2, s. 162.

²⁵Pozri: HRADSKÝ, J.: Napoleon a Bratislava 1805, 1809, Bratislava 2005, s. 56; CHLUP, ref. 2, príloha, s. VII.

²⁶PZ č. 1, 7. 1. 1806; HAJNÝ, ref. 15, s. 139.

Pobyt francúzskych jednotiek stál mesto počas prvej invázie (27. – 30. novembra 1805) 10 049 florénov 17 grajciarov, počas druhej (12. decembra 1805 – 7. januára 1806) 89 593 florénov 19 grajciarov. VYČISLÍK, Napoleonské vojny a Bratislava, ref. 1, s. 219.

Bratislavskou mierovou zmluvou uznalo Rakúsko všetky francúzske územné zisky v západnej Európe, resp. na druhej strane Álp, ktoré boli pred touto zmluvou pripojené k Francúzskej ríši alebo spravované francúzskymi zákonmi a administratívou. Zmluva znamenala pre habsburskú monarchiu veľké územné straty: Monarchia stratila talianske dŕžavy. Napoleonovi ako talianskemu kráľovi odstúpilo Rakúsko benátsku oblasť, Istriu a Dalmáciu. Habsburgovci boli tiež vytlačení z Nemecka. V prospech spojencov francúzskeho cisára – Bavorska, Würtemberska a Bádenska sa museli vzdať niektorých starých ríšskych území, najmä Tirolska a Vorarlberska. Uvedené oblasti získali Napoleonovi spojenci buď do léna alebo do úplného vlastníctva a neobmedzenej zvrchovanosti. Rakúskemu panovníkovi pripadli územia salzburské a berchtesgadenské, ktoré však patrili arcivojvodovi Ferdinandovi Habsburskému. (Napoleon mu sľúbil odškodnenie v Nemecku). Monarchia tak stratila celkom 63 tisíc štvorcových kilometrov a šestinu obyvateľstva (3 milióny). Okrem toho muselo Rakúsko zaplatiť 40 miliónov florénov vojnovej náhrady.

Neboli to len teritoriálne straty. Po Slavkove sa začalo črtáť nové usporiadanie európskeho kontinentu. Bratislavským mierom sa Rakúsko premenilo na druhoradú mocnosť. Dôsledky mieru boli v tomto smere katastrofálne a v podstate nenapraviteľné, a je iróniou osudu, že rovnakou mierou pre Rakúsko, ako i v historickej perspektíve pre Francúzsko. Mier fakticky zlikvidoval Svätú ríšu rímsku národa nemeckého. Jej koniec viedol v roku 1806 k zrodu Rýnskeho spolku – vazalského, útvaru, ovládaného Napoleonom. Napoleon použil svoju prevahu na to, aby novou úpravou pomerov v strednej Európe zabezpečil francúzsku hegemoniu a dosiahol postavenie, ktoré sám porovnával s mocou Karola Veľkého. Francúzsko malo byť zo všetkých strán obklopené kruhom závislých štátov, ktoré boli k Napoleonovi pripútané vazalskou povinnosťou alebo dynastickým zväzkom.²⁷

Hlavným autorom obsahu a textu mierovej zmluvy bol francúzsky minister zahraničných vecí Charles-Maurice Talleyrand. Minister, hoci to nebolo v súlade s jeho presvedčením, sa pri zostavovaní mierových podmienok podrobil Napoleonovým snahám, vziať Rakúsku, čo je možné a nedať mu za to temer nič. Aká by však bola bývala zmluva, keby ju Talleyrand mohol osnovať podľa svojich zásad? Domnieval sa, že ďalšie využitie vojenských víťazstiev Francúzska je možné len v mierových podmienkach. Chcel dosiahnuť mier prostredníctvom rovnováhy síl. Bol toho názoru, že umiernenými mierovými podmienkami by sa dalo z habsburskej monarchie urobiť spojenca Francúzska. Rakúsko by mohlo potom plniť funkciu akéhosi „nárazníkového štátu“ medzi Francúzskom a Ruskom. A naopak, jeho rozdrobenie by uľahčilo prenikanie Ruska do strednej Európy.

Talleyrand načrtnol už 15. októbra 1805, v deň ulmskej kapitulácie rakúskej Dunajskej armády, v liste písanom Napoleonovi zo Štrasburgu, program budúceho mieru. Jeho základ videl v tom, že by sa Rakúsko nemalo zraziť a pošliapať viac, ako to zodpovedá záujmom Európy samotnej. Pokiaľ by mu boli vnútené príliš tvrdé obete, „muselo by na čas ustúpiť tejto nevyhnutnosti“, ale by len čakalo na príležitosť k revanšu a pripravovalo novú koalíciu. „Ak však naopak podáme Rakúsku milostivú ruku, urobíme z tohto aktu základnú oporu našej politiky v Európe...“ „Záujmy Rakúska treba oddeliť od záujmov Anglicka a urobiť protikladnými so záujmami Ruska.“ Navrhoval nielen zastavenie nepriateľstva, ale aj uzavretie spojenectva medzi Francúzskom a Rakúskom. Zastával názor, že hranice Rakúska treba upraviť tak, aby „nebolo v priamom styku s Francúzskom a ním založenými štátmi.“ Na východe by však malo dostať ako kompenzáciu Valašsko, Moldavsko, Besarábiu a Dobružu. „Tak by sa pozornosť Rakúska obrátila na východ proti Rusku, ktoré by muselo ustupovať

²⁷Bližšie pozri: OER, R.: Der Friede von Pressburg. Ein Beitrag zur Diplomatiegeschichte des napoleonischen Zeitalters. Münster 1965; SAS, A.: Vojna a mier, ref. 3; SAS, Talleyrand v Bratislave pri uzavretí mieru v roku 1805, ref. 5; ŠELEPOVÁ, V.: Mírová smlouva bratislavská. Le traité de paix de Presbourg. Brno 1938; CHLUP, ref. 2; HRADSKÝ, J.: Napoleon a Bratislava 1805, 1809. Bratislava 2005.

smerom do Ázie, kde by sa zrazilo s Anglickom. To by bolo záujmom Európy a Francúzska.“ Piateho decembra 1805, tri dni po Slavkove, odporúčal Talleyrand Napoleonovi znova ten istý plán.²⁸

Odvrátenie nebezpečenstva hroziaceho zo strany Ruska bolo pre Napoleona určite dôležitejšie ako vytvorenie samostatného Uhorska. Hra s „uhorskou kartou“ bola iba jedným z prostriedkov nátlaku, ktorým mohlo byť Rakúsko prinútené k prijatiu mierovej zmluvy, čo najvýhodnejšej pre Francúzsko.

J.BOBOKOVÁ: DER FRIEDEN VON BRATISLAVA – POLITISCHE ZUSAMMENHÄNGE
UND DIPLOMATISCHE HINTERGRÜNDE

Bratislava spielte dank seiner vorteilhaften Lage in den Plänen des französischen Kaisers während des Krieges im Jahre 1805 eine wichtige Rolle aus. In diesem Jahr wurde die Stadt durch zwei Invasionen der französischen Armee betroffen, nach der Schlacht bei Austerlitz wurde sie zum Bestandteil der Demarkationslinie und wurde zur französischen Besetzungszone zugeteilt. Bratislava wurde auch zum Platz von Friedensverhandlungen, die mit der Unterzeichnung des französisch-österreichischen Friedensvertrages am 26. Dezember 1805 endeten. Die Entscheidung Bratislava zum Spielplatz der Verhandlungen zu machen war wahrscheinlich auch ein Bestandteil des Spieles mit ungarischer Karte, die ein Zwangsmittel Napoleons der österreichischen Seite gegenüber war. Als Folge des Bratislavaer Friedens musste Österreich die französischen Gebietsgewinne in Westeuropa anerkennen. Der Vertrag bedeutete für die Habsburger Monarchie grosse Gebietsverluste. Sie verlor ihre italienischen Besitzungen und die Habsburger wurden auch aus Deutschland hinausgedrängt. Trotz seinen vorigen Plänen behauptete Napoleon die Einheit der Habsburger Monarchie und riss von ihr Ungarn nicht ab.

Nach Austerlitz zeichnete sich schrittweise die neue Gestaltung des Kontinents ab. Mit Bratislavaer Frieden wurde Österreich zur zweitrangigen Macht. Napoleon benutzte seine Übermacht, die Verhältnisse in Mitteleuropa neuzugestalten und die französische Hegemonie durchzusetzen. Frankreich sollte aus allen Seiten durch einen Kreis von abhängigen Staaten umgeben sein, die zum Frankreich durch Vasalenpflichten oder dynastische Verbindungen angebunden waren.

---

²⁸Pozri: POPÉLY, ref. 6, s. 51-52; KOSÁRY, D.: *Napoleon és Magyarország*. Budapest 1977, s. 47-48; OER, ref. 27, s. 18-20, s. 103; LACOUR-GAYET, G.: *Talleyrand, III.*, Paris 1928, s. 162-165; HALADA, J.: *Metternich kontra Napoleon*. Praha 1985, s. 55-56.

PODPÍSANIE BRATISLAVSKÉHO MIERU 27. DECEMBRA 1805*

MARTIN HRUBALA

HRUBALA, M.: Signing the Bratislava Peace on 27 December 1805. *Vojenská história*, 10, 1, 2006, pp 29 – 45, Bratislava.

Working on available archive sources and correspondence the contribution aims at outlining and describing a course of diplomatic negotiations after the Battle of Austerlitz (*Bataille d'Austerlitz*), with a main emphasis on events connected with the town Bratislava (*Presbourg* at that time) where these talks were terminated by concluding the Peace Treaty. It points out the forgotten fact that this peace was signed on 27 December and not on 26 December 1805 as generally stated. It is given that through peace made in Bratislava Habsburgs lost their impact upon the development in German countries and almost millennial *Holy Roman Empire of German Nation* ended its existence not long afterward and released its place to the *Rhine Confederation* under French protection. Military History. Slovakia. The Bratislava Peace 1805.

Cieľom nášho príspevku je na základe dostupných archívnych prameňov a korešpondencie načrtnúť a opísať priebeh diplomatických rokovaní po bitke pri Slavkove (*Bataille d'Austerlitz*), so zvláštnym dôrazom na udalosti viazané na mesto Bratislava (vtedy *Presbourg*), kde boli tieto rozhovory ukončené uzavretím mierovej dohody. Taktiež chceme poukázať na opomínanú skutočnosť, že tento mier bol podpísaný 27. decembra, a nie ako sa všeobecne uvádza 26. decembra 1805.

Prakticky ihneď po skončení hlavných vojenských operácií pri Slavkove večer 2. decembra 1805 sa rozbehli prvé diplomatické sondáže o možnostiach prímeria a zložení zbraní. Ich iniciátorom bol rakúsky cisár František I., ktorý sa po zdrvujúcej porážke spojeneckej armády ocitol v zložitom vojensko-politickom postavení. Napriek skutočnosti, že pri Slavkove tvorili rakúske oddiely len asi pätinu síl spojenej rusko-rakúskej armády¹, bolo rakúske mocnárstvo vojensky otrasené. Ešte 20. októbra 1805 kapituloval generál Mack v Ulme (cca 27 000 mužov), pri Slavkove stratili Rakúšania približne 5 922 mužov², armáda arcivojvodu Karola (okolo 94 000 mužov) po bitke u Caldiera v Taliansku ustupovala cez Korutánsko na pomoc Viedni a malý zbor arcivojvodu Jána (okolo 22 000 mužov) operoval medzi dvomi francúzskymi armádami v Tyrolsku. Rakúsko bolo v hlbokoj hospodárskej kríze, nemalo dostatok financií na ďalšie pokračovanie vojny, francúzska armáda bola hlboko v jeho vnútrozemí, hlavné mesto Viedeň bolo okupované. Cisár František bol aj v náročnej politickej situácii, ktorú mu teraz veľmi komplikovalo pôsobenie dovtedy spojeneckej ruskej armády na Morave a Slovensku. Navyše, čím dlhšie sa zdržovala Napoleonova armáda na habsburskom území, tým reálnejšia bola možnosť prípadných nacionálno-obrodeneckých a revolučných prejavov obyvateľstva tohto mnohonárodnostného súštátia, čomu chcel konzervatívny monarcha každopádne predísť. Francúzsku armádu totiž v roku 1805 v obmedzenej miere ešte stále chápalo tunajšie oby-

*Štúdia bola prednesená ako referát na konferencii Bratislavský mier roku 1805, konanej v Bratislave 21. novembra 2005.

¹BĚLINA, P.: Napoleonské války – přelom v dějinách mezinárodních vztahů a vojenského umění. In: Napoleonské války a české země (ed. I. Šedivý, P. Bělina, J. Vilím, J. Vlček). Praha 2001, s. 34.

²UHLÍŘ, D.: Slunce nad Slavkovem. Třebíč 2000 (reprint), s. 398.

vatelstvo ako pokrokovú a protifeudálnu, čo mohlo vyústiť do neželaných spoločenských a sociálnych konfliktov.³

Akiste aj pre tieto skutočnosti poslal cisár František I. svojho emisára knieža Jána z Liechtensteina ešte v noci 2. decembra 1805 k Napoleonovi, aby preskúmal možnosť uzavretia separátneho mieru a dohodol osobné stretnutie oboch panovníkov. Nebudeme sa teraz zaoberať opisom priebehu týchto rokovaní, ktoré vrcholili podpísaním príméria 6. decembra 1805 na Slavkovskom zámku, nie je to témou nášho príspevku. Pre nás je nateraz zaujímavý len posledný bod tohto trojčlánkového dokumentu, v ktorom sa píše, že „*splnomocnenci z oboch strán sa stretnú v Mikulove, aby sa čo najskôr začali vyjednávania, a tak mohol byť čo najskôr obnovený mier a súlad medzi oboma cisárskymi dvormi*“.⁴

Rokovaním za francúzsku stranu na týchto rozhovoroch bol poverený Charles Maurice Talleyrand – Périgord, Napoleonov minister zahraničia a skúsený diplomat s veľkou prestížou, Rakúsky dom mali zastupovať vyslanci, ktorí už pred bitkou pri Slavkove viedli s Napoleonom v Brne a neskôr s Talleyrandom vo Viedni neformálne rozhovory o mieri, gróf Ignác Gyulay a gróf Johan Filip Stadion.

Napoleon predstavil Talleyrandovi svoju víziu mieru a v zásade požadoval od neho len prevedenie svojej vôle do jemnejšej reči diplomacie. Pokladáme za dôležité uviesť, že Talleyrand nesúhlasil s Napoleonovým postojom k Rakúsku. Ten cisár vyjadril už druhého dňa po víťaznej Slavkovskej bitke, keď v liste Talleyrandovi do Viedne naznačuje, že mierové podmienky pre porazené Rakúsko budú tvrdé a cisár Francúzov neústupný: „*Môžem Vám napísať len dve slová. Armáda sto tisíc mužov pod vedením oboch cisárov je úplne zničená. Akýkoľvek protokol o vyjednávaní je bezcenný. Tieto jednania sa anulujú, pretože sa ukázalo, že je to vojenská leš, ktorá ma mala uspať. Generál Gyulay písal arcivojvodovi Karolovi, že sa chystá bitka. Tým zo seba urobil špióna. Povedzte pánovi Stadionovi, že som na ich leš nenaletel a preto som ich poslal naspäť do Brna. Pretože prehrali bitku, nemôžu byť podmienky rovnaké ako predtým.*“⁵ Taktiež v povestnej Slavkovskej proklamácii vojakom, napísanej 3. decembra, nachádzame tieto slová: „*... Mier už nie je ďaleko. Ale ako som sľúbil svojmu národu ešte pred prekročením Rýnu, uzavriem len taký mier, ktorý mi poskytne záruku a našim spojencom zabezpečí náhradu...*“⁶

Talleyrand na Napoleonov list v ten istý deň odpovedal z Viedne: „*... Aké ľahké by bolo teraz úplne zničiť Habsburgovcov. Myslím však, že našim záujmom by vyhovovalo viac dať im pevné miesto v našom francúzskom systéme, ako ich pokoriť...*“⁷ Skúsený diplomat totiž správne predpokladal, že tvrdými mierovými podmienkami nebude budúci uzavretý mier stabilný. Jeho zámerom bolo naopak veľkodušnou dohodou nastoliť rovnováhu síl v Európe, dosiahnuť skutočný, dlhodobý pokoj, a tak najlepšie využiť víťazstvo francúzskych zbraní aj na poli diplomacie.

Svoj názor na túto tému vyslovil už v liste písanom zo Štrasburgu ešte pred Slavkovskou bitkou, v čase po kapitulácii Macka v Ulme. Základ budúceho usporiadania videl v tom, že sa „*... Rakúsko nemá zraziť a pošliapať viac, ako to zodpovedá záujmom Európy. Pokiaľ by mu boli vnútené príliš*

³POLIŠENSKÝ, J.: Napoleon a srdce Evropy. Praha 1971, s. 74.

⁴Celý text príméria publikoval v preklade do češtiny UHLÍŘ, ref. 2, s. 408-409.

⁵UHLÍŘ, ref. 2, s. 402. Pre pochopenie obsahu listu treba uviesť, že ešte v pondelok 25. decembra 1805 prišiel rakúsky vyjednávač generál Gyulay s rakúskym vyslancom v Petrohrade grófom Stadionom za Napoleonom do Brna, aby zistili podmienky, za ktorých by bol francúzsky cisár ochotný uzavrieť mier. Napoleon požadoval Benátsko, pre Bavorsko, Württembersko a Bádensko zväčšenie ich územia, pre Bavorov Tyrolsko. Gróf Stadion v rozhovore nepriamo naznačil, že Prusko sa tajne pridalo na stranu spojencov, čím odkryl svoju tajnú kartu. Napoleon si z toho odvodil, že mierové sondáže Rakúska sú len hraním o čas, preto vyslancov presunul pod vojenským dozorom do Viedne, kde mali rokovať s Talleyrandom.

⁶Tamže, celý text proklamácie je tam uverejnený, s. 403.

⁷LUDWIG, E.: Napoleon. New York 1926, s. 244.

tvrdé obete, muselo by na čas ustúpiť tejto potrebnosti, ale len by čakalo na príležitosť k revanšu a pripravovalo by novú koalíciu. Ak mu však podáme milostivú ruku, urobíme z tohto aktu základnú oporu našej politiky v Európe, oddelíme ho od Anglicka, Pruska a Ruska, prostredníctvom neho odzbrojíme našich nepriateľov, zneutralizujeme celý kontinent, a tak bude úplne vyriešený problém najtrvalejšieho mieru, v aký rozum len dovoľuje dúfať.“⁸

Pozoruhodné je, ako jasne Talleyrand vystihol podstatu problému a ako presne sa jeho predpovede v roku 1809 naplnili. Schopnosť diplomatickej predvídavosti ho viedla k tomu, aby o niekoľko rokov neskôr po uzavretí mieru v Tylži roku 1807 podal demisiu. Šikovný diplomat si pravdepodobne dostatočne včas uvedomil, že cesta konfrontačnej politiky, ktorou sa cisár Francúzov vybral, je z dlhodobejšieho hľadiska neudržateľná a odsúdená na neúspech. V roku 1805 však francúzsky minister aj napriek vnútornému nesúhlasu ešte plní všetky Napoleonove príkazy a dáva mu výborné rady, ako najlepšie dať formu tomu, čo si cisár prial.⁹ Napoleon ovplyvnený nedávnym veľkým víťazstvom sa koncom roka 1805 cítil dostatočne silný a nebol ochotný na akékoľvek významnejšie ústupky. V takomto duchu inštruoval aj Talleyranda pred začiatkom rozhovorov v Mikulove. Musíme však zároveň zdôrazniť, že tento tvrdý postoj bol ovplyvnený aj predchádzajúcimi dvomi mierovými zmluvami s habsburskou monarchiou z Campo Formia a Lunévilu, ktorých podmienky boli pre Rakúsko, napriek porážkam, mierne a prijateľné. Napoleonovi pravdepodobne došla po tretej vojne v krátkom časovom rozpätí trpezlivosť a rozhodol sa „prित्रvdit“.

Viedenská správa zo 7. decembra 1805, uverejnená v tunajších novinách *Pressburger Zeitung*, uvádza, že Talleyrand, Stadion aj Gyulay odcestovali hneď 6. decembra 1805 do Mikulova, aby začali mierové rozhovory.¹⁰ Tam však padlo rozhodnutie začať rokovania v Brne, kde boli naň lepšie podmienky. Preto o deň neskôr, 7. decembra 1805, sa Talleyrand ubytoval v Brne,¹¹ kde spolu s ním prišiel taktiež bavorský minister Normann ako zástupca bavorského kráľa Napoleonovho spojenca. Rakúski delegáti mali neustály kontakt s cisárom Františkom, ubytovaným na zámku v Holíči, prostredníctvom kuriérov, ktorí sa neustále pohybovali medzi ním a Brnom. Už 10. decembra 1805 bola v Miestodržiteľskom paláci dohodnutá a uzavretá zmluva medzi Francúzskom a Bavorským kurfirstvom, ktorá vyhlasovala nezávislé Bavorské kráľovstvo, garantom ktorého bol Napoleon. Dokument podpísali Talleyrand a barón von Gravenreuth.¹²

Napoleon mal výhrady voči osobe grófa Johana Filipa Stadiona, rakúskeho vyslanca v Petrohrade, ktorý sa diplomaticky zdiskreditoval ešte pred Slavkovskou bitkou,¹³ a tak sa miesto neho stal hlavným delegátom Ján knieža Liechtenstein, muž, ktorý zastupoval Rakúsko aj pri podpise príméria a cisárovi Francúzov viac vyhovoval. Po tejto úprave rakúskeho vyjednávacieho tímu a nutných prípravách, sa rozhovory medzi zástupcami oboch strán mali začať 13. decembra 1805.¹⁴

Cisár Napoleon deň predtým (12. decembra) odcestoval o ôsmej hodine ráno z Brna do Viedne a odobral sa na zámok Schönbrunn¹⁵, čím dal najavo, že nechce priamo zasahovať do vyjednávania a zveruje ich Talleyrandovi. So svojím ministrom však ostal v úzkom písomnom

⁸ŠEDIVÝ, J.: Metternich kontra Napoleon. Praha 1998 (reprint), s. 44.

⁹TARLE, V. J.: Talleyrand. Praha 1956, s. 92.

¹⁰MV SR, Archív hlavného mesta SR Bratislavy (ďalej len AHMB). *Pressburger Zeitung*, inv. č. 13165(42), (ďalej len PZ) 10. december 1805, s. 1178. „...Talleyrand excellenz sind gestern Nachmittags nach Nikolsburg abgereist. Die grafen Stadion und Gyulay sind gleichfalls abgereist.“

¹¹UHLÍŘ, ref. 2, s. 416.

¹²Tamže, s. 423.

¹³Pozri pozn. č. 5.

¹⁴Tamže, s. 421.

¹⁵AHMB, PZ, Dienstag 17. dezember 1805, s. 1198-1199. „Napoleon sind den 12. dezember Abends nach 8 Uhr von Brünn in Wien angelangt, und haben sich hieraus in das Kaiserl. Schlos Schönbrunn verfüget.“

styku. Ešte 11. decembra 1805 mal povedať svojmu ministrovi: „*J'ai gagné une grande victoire, vous êtes un grand ministre*“,¹⁶ v preklade vyložené ako „*získal som veľké víťazstvo a vy ste teraz veľký minister*“, čím naznačoval, že mierové podmienky budú tvrdé a žadá si svoj „*veľký*“ nekompromisný mier. Talleyrand podľa inštrukcií predostiera ťažké požiadavky. V hlavných bodoch požadoval od Rakúska zrieknutie sa Benátska, Dalmácie a Itrie, území v Nemecku, kráľovské tituly pre svojich spojencov Bavorsko a Württembersko, ako aj odstúpenie Tyrolska a veľké vojenské reparácie, to všetko bez nejakej významnejšej kompenzácie pre Habsburgovcov.

Manévrovací priestor rakúskych vyslancov bol po zrejmej vojenskej porážke veľmi obmedzený, no takto formulované podmienky boli ťažko prijateľné. Cisár František sa spolu s kniežat'om Liechtensteinom azda čiastočne spoliehali aj na Napoleonovu veľkodušnosť s ohľadom na ich ochotu spolupracovať, ktorú prejavili pri dojednávanií prímeria a súhlase s okamžitým odsunom ruských vojsk z Moravy a Slovenska. Určité nádeje sa vkladali taktiež do „*talianskej*“ armády arcivojvodu Karola. Zdatný vojak, no neobratný diplomat, knieža Liechtenstein však nedokázal držať krok s Talleyrandom, ktorý sa stal vedúcou osobou celého vyjednávania, a tak sa postupne z rokovanií stával jednostranný francúzsky diktát.

Pre zlú hygienickú situáciu v Brne sa rokovania o mieri dňa 16. decembra 1805 po troch dňoch prerušili. Rakúskym vyjednávačom padla táto prestávka vhod a odišli za svojim cisárom do Holíča pre ďalšie inštrukcie, pretože nechceli niešť zodpovednosť za prijatie ťažkých podmienok, ktoré zatiaľ predbežne načrtnol Talleyrand.¹⁷ Napoleon rozhodol, že vyjednávania budú pokračovať v Bratislave,¹⁸ ktorá spadala podľa textu prímeria zo 6. decembra 1805 do francúzskeho demarkačného pásma. Mesto Bratislava malo v tom čase asi 25 000 obyvateľov a bolo formálne považované za hlavné mesto Uhorského kráľovstva, i keď jeho politický význam postupne klesal.¹⁹

Ešte dňa 11. decembra prišiel do mesta oddiel jazdeckta a na druhý deň 12. decembra 1805 vpochodoval a obsadil Bratislavu za zvukov hudby III. zbor maršala Louisa Nicolasa Davouta.²⁰ Za vojenského veliteľa mesta bol vymenovaný brigádny generál George Kister.²¹ Súdobé správy vypovedajú, že Francúzi sa počas celého svojho pobytu v Bratislave správali v rámci možnosti slušne a nekonfliktne. Občasné prehmaty, ktorým sa v takýchto situáciách nedalo úplne zabrániť, boli hneď riešené. Úsmevný je prípad, keď na hrade hostinský pripravil jedlo pre štyridsiatic dostojníkov, prišli však iba sedemnásti a sami všetko bez problémov zjedli. Ich nadriadený nato jedenástich z nich potrestal väzbou a nahradením škôd.²² Ako sa dozvedáme z *Pressburger Zeitung*, do Bratislavy prišiel dňa 19. decembra 1805 mimoriadny posol („*ausserordentlicher Kurier*“) s rozkazom, že „*z dôvodu vybratia Bratislavy ako miesta konania mierového kongresu treba pripraviť ubytovanie pre vyjednávačov a toto nariadenie musí byť vykonané okamžite a svedomito*“.²³

Správa prekvapila magistrát mesta do tej miery, že ten si narýchlo musel od miestnych aristokratov vypožičať stolový servis a bielizeň.²⁴ V zápisnici magistrátu sme našli záznam,

¹⁶SAS, A.: Talleyrand v Bratislave pri uzavretí mieru v roku 1805. Bratislava 1946, s. 9.

¹⁷Tamže.

¹⁸AHMB. 2. a. 71. Protocollum magistratuale anni 1805 (ďalej len PM). 20. december 1805, s. 455. „*Ex imperatorum tam nostri quam Gallorum consensu civitatem Posoniensem pro pertractanda pace velut congressus loco destinatum haberi...*“ Pozri tiež VYČISLÍK, A.: Napoleonské vojny a Bratislava. In: Bratislava. Spisy mestského múzea v Bratislave. Zväzok IV. Martin 1969, s. 221.

¹⁹Dejiny Bratislavy (zost. V. Horváth, D. Lehotská, J. Pleva). Bratislava 1979, druhé vydanie, s. 128-129.

²⁰AHMB, PZ, Freytag 13. dezember 1805, s. 1185. „... und gestern ein Französischer korps unter dem Schalle der Feldmusik um die Demarkations Linie zu besetzen hier eingerückt“.

²¹AHMB, PZ, Dienstag 17. dezember 1805, s. 1198.

²²SAS, A.: Vojna a mier v Bratislave v roku 1805. Bratislava 1946, s. 53.

²³AHMB, PZ, Freytag 24. dezember 1805, s. 1217-1218. „... welcher Befehl auch so gleich pünktlich vollzogen wurde...“

²⁴SAS, A.: Talleyrand v Bratislave, ref. 16, s. 10.

v ktorom boli všetci šľachtici vyzývaní obežníkom, aby prenechali obrusy a príbory arcibiskupskému provizorovi Jozefovi Wimmerovi, ktorý bol poverený zabezpečiť Talleyrandovo ubytovanie a všetku starostlivosť („*omnium cura*“).²⁵

Rakúski vyslanci, knieža Liechtenstein a gróf Gyulay prišli do Bratislavy už 20. decembra 1805 v spoločnosti štátneho sekretára Ignáca Hoppeho, svojich generálov pobočníkov a celej suity.²⁶ Prvý menovaný bol ubytovaný u grófa Imricha Čákyho, druhý v dome grófa Sapyryho.²⁷ Nasledujúci deň 21. decembra 1805 v podvečer pricestoval do mesta francúzsky minister Talleyrand v sprievode desiatich sekretárov, svojho domového služobníctva („*haus-personale*“) a bol ubytovaný v pripravených priestoroch kniežacieho Primaciálneho paláca.²⁸ Hneď po príchode vysokých vyslancov z oboch strán na miesto rokovaní dostali všetci títo francúzsku čestnú stráž pred palácami, v ktorých boli ubytovaní.²⁹

Rakúska delegácia, prichádzajúca priamo od cisára Františka, dostala súhlas na prijatie ťažkých mierových podmienok, preto rokovania rýchlo postupovali, i keď sa snažila bojovať o každú právnu formuláciu. Mierové rokovania v Bratislave nesprevádzali sprievodné slávnostné reprezentačno-spoločenské podujatia ako bývalo zvykom pri podobných príležitostiach a aké sa konali napr. v rokoch 1814 – 1815 vo Viedni počas tzv. viedenského kongresu. Rakúski delegáti prichádzali každý deň k Talleyrandovi do Primaciálneho paláca a dohadovali už len podrobnosti, v zásade boli nútení francúzske návrhy akceptovať.

Hlavné články budúceho mieru boli dohodnuté hneď na druhý deň po príchode francúzskeho ministra do Bratislavy. Napoleon už 23. decembra 1805 vo svojom liste Talleyrandovi vyjadruje potešenie z toho, že ten ešte včera ukončil vyjednávanie.³⁰ Zároveň mu však výslovne prikazoval (*je vous recommande expressément*), aby nevedol rozhovory o Neapole, o budúcnosti ktorého mal už vlastnú predstavu. V liste taktiež súhlasil s vojnovou kontribúciou 50 mil. frankov.³¹ Francúzsky cisár 25. decembra 1805 písal v liste rakúskemu panovníkovi, že obdržal ráno správu od Talleyranda, v ktorej ho ten informuje, že všetky sporné oblasti sa vyriešili a ostáva už iba upraviť a zoštylizovať text mierovej zmluvy.³²

V ďalšom liste Talleyrandovi z 25. decembra 1805 však Napoleon tiež vyjadril ľútosť nad tým, že mier ešte nie je podpísaný a zároveň opisoval rôzne alternatívy a termíny, kedy by k podpisu mohlo prísť.³³ Ten by bolo možné podľa neho podpísať aj zajtra, no nič nepríjemné sa nestane, keď sa mier uzavrie aj o niekoľko dní neskôr. Osobne sa prikláňal k variantu podpisu na Nový rok, pretože veril, že tento dátum obnoveného gregoriánskeho kalendára prinesie jeho vláde šťastie a armáde čas na zotavenie sa a konsolidáciu, ktorý veľmi potrebovala.³⁴

Počas vianočných dní bol skoncipovaný výsledný text zmluvy. Ten bol datovaný na 26. decembra 1805, avšak mierová listina bola podpísaná až 27. decembra 1805 v skorých ranných

²⁵AHMB, PM, 20. december 1805, s. 455.

²⁶AHMB, PZ, Dienstag 24. dezember 1805, s. 1217-1218. „mit ihren General adjutanten und ganzer Suite...“

²⁷Tamže.

²⁸Tamže. Pozri tiež VYČISLÍK, ref. 18, s. 221; SAS, A.: Talleyrand v Bratislave, ref. 16, s. 10; AMORT, Č.: Kutuzov a Napoleon na Moravě. Praha 1971, s. 112.

²⁹AHMB, PZ, Dienstag 24. dezember 1805, s. 1217-1218. „...erhielten dieselben Französische Ehrenwachen“

³⁰„Monsieur Talleyrand, j'ai reçu votre lettre d'aujourd'hui. Je vois avec plaisir que vous finirez.“ Correspondance de Napoleon, 1805, Schönbrunn 23 décembre. In: www.histoire-empire.org/correspondance_de_napoleon/1805/decembre_02.htm

³¹Tamže.

³²„J'ai éprouvé un grand plaisir d'apprendre ce matin par un courrier de M. Talleyrand que toutes les difficultés sont levées et que la paix est rétablie entre nous, qu'il n'y avait plus que des formalités de rédaction.“ Correspondance de Napoleon, 1805, Schönbrunn 25 décembre. In: www.histoire-empire.org/correspondance_de_napoleon/1805/decembre_02.htm

³³„Je regrette beaucoup que la paix ne soit point signée.“ Correspondance de Napoleon, 1805, Schönbrunn 25 décembre. In: www.histoire-empire.org/correspondance_de_napoleon/1805/decembre_02.htm

³⁴Tamže.

hodinách o štvrtrej či piatej v Zrkadlovej sále Primaciálneho paláca.³⁵ Tento fakt potvrdzujú všetky nami skúmané archívne dokumenty, ako napr. oficiálna správa v miestnych novinách *Pressburger Zeitung*,³⁶ záznam v zápisnici magistrátu mesta Bratislava (*Protocollum magistratuale*),³⁷ list cisára Napoleona svojmu bratovi Jozefovi z 27. decembra 1805,³⁸ list Napoleona princovi Eugenovi z toho istého dňa,³⁹ list arcivojvodu Karola strýkovi Albertovi Sasko-Těšínskemu z 29. decembra 1805⁴⁰ či nepriamo napr. aj nápis pri reliéfe oslavujúcom podpísanie mieru na Víťaznom oblúku na námestí Carrossuel v Paríži (*Arc de Triomphe du Carrousel*).⁴¹ Znamená to, že dátum 26. december, ktorý sa často v literatúre uvádza ako deň podpísania mieru je neprávny a stal sa všeobecne používaným na základe skutočnosti, že na mierovej zmluve je uvedené toto datovanie.

Rakúska strana sa snažila Napoleona primäť k zmierlivejšiemu postoju aj inými diplomatickými aktivitami. Ten ešte 23. decembra dostal priateľský list od cisára Františka a arcivojvodu Karola, pričom s druhým menovaným si dohodol schôdzku medzi štyrmi očami, ktorá sa uskutočnila večer 27. decembra 1805 v poľovníckom dome v obci Stammersdorf tri míle od Viedne.⁴² Francúzsky cisár a arcivojvoda Karol spolu rozprávali asi dve hodiny, pričom rakúsky princ sa snažil obmäkčiť Napoleona, aby zľavil v niektorých podmienkach rysujúcej sa dohody. Ten však ostal neoblomný a Karolovi povedal, že je už neskoro, pretože mier bol už dohodnutý a podpísaný.⁴³ Karol nesúhlasil s tromi článkami mierovej zmluvy, Napoleon si ho údajne počas rozhovoru doberal žartovaním.⁴⁴

Napoleon mal dokument ratifikovať v Schönbrunne ešte v deň podpisu, avšak nesúhlasil v článku 3 dohody s formuláciou, v ktorej mal rakúsky panovník priznať cisárovi Francúzov titul talianskeho kráľa a navrhol, aby bol priamo titulovaný ako cisár Francúzov a taliansky kráľ (*S. M. l'empereur des Français, roi d'Italie*).⁴⁵ Cisár František ratifikoval mierovú zmluvu v Holíči 30. decembra 1805.⁴⁶ Protokol o výmene ratifikačných spisov má dátum 1. január 1806 z Viedne.⁴⁷ Ako sa dozvedáme prostredníctvom listu arcivojvodu Karola z 29. decembra

³⁵SAS, A.: Talleyrand v Bratislave, ref. 16, s. 12; AMORT, ref. 28, s. 112.

³⁶AHMB, PZ, Dienstag 31. dezember 1805, s. 1237. „Es ist Friede! Den 27. wurde derselbe zwischen ... auhier in Presburg unterzeichnet, ...“

³⁷AHMB, PM, 30. december 1805, s. 475. „... Pacis Tractatum Die 27... Posonni conclusum et sub signatum haberi, ...“

³⁸„Mon Frère, la paix a été signée à Presbourg, capitale de la Hongrie, ce matin, à quatre heures, entre M. de Talleyrand et M. le prince de Liechtenstein et le général Gyulai.“ Correspondance de Napoleon, 1805, Schönbrunn 27 décembre. In: www.histoire-empire.org/correspondance_de_napoleon/1805/decembre_02.htm

³⁹„Mon Cousin, je vous annonce que la paix a été signée à Presbourg, capitale de la Hongrie, ce matin, à cinq heures, entre M. Talleyrand et MM. le prince de Liechtenstein et le général Gyulai.“ Correspondance de Napoleon, 1805, Schönbrunn 27 décembre. In: www.histoire-empire.org/correspondance_de_napoleon/1805/decembre_02.htm

⁴⁰„Mon très cher Oncle. Voilà donc la paix signée. Elle l'a été le 27 à Presbourg, le même jour que Napoléon avait fixée pour recevoir ma visite à la maison de chasse de Stammersdorf.“ Correspondance de Charles, 1805, Holitsch 29 décembre. In: www.histoire-empire.org/correspondance_de_charles/1805.htm

⁴¹Nápis znie: „Maître des États de son ennemi, Napoléon les lui rend. Il Signe la Paix le 27 decembre nos dans la Capitale de la Hongrie.“

⁴²Pozri pozn. č. 40.

⁴³Tamže. „J'ai fait ce que j'ai pu pour le porter à relâcher un peu de ces conditions mais en vain. Dès que je Vous verrai, ce que j'espère ne tardera plus longtemps, je Vous rendrai compte de cette conversation à tous égards fort intéressante; la fin était toujours que tout était déjà arrangé et signé.“

⁴⁴„Il n'a refusé qu'indirectement deux ou trois articles sur lesquels je n'ai fait que plaisanter.“ Correspondance de Napoleon, 1805, Schönbrunn 27 décembre. In: www.histoire-empire.org/correspondance_de_napoleon/1805/decembre_02.htm

⁴⁵„A l'article 3, je ne voudrais point de ces mots: S. M. l'empereur d'Allemagne et d'Autriche reconnaît S. M. l'empereur des Français comme roi d'Italie; mais je voudrais que cet article fût ainsi rédigé: S. M. l'empereur des Français, roi d'Italie, convient que, conformément à la déclaration qu'il a faite au moment où il a accepté la couronne d'Italie, etc.“ Correspondance de Napoleon, 1805, Schönbrunn 27 décembre. In: www.histoire-empire.org/correspondance_de_napoleon/1805/decembre_02.htm

⁴⁶SAS, A.: Talleyrand v Bratislave, ref. 16, s. 12.

⁴⁷BITTER, L.: Chronologisches Verzeichnis der österreichischen Staatsverträge. Wien 1919, II., s. 71.

1805 strýkovi Albertovi Sasko-Těšínskemu, rakúsky panovník súhlasil s ratifikáciou takejto mierovej zmluvy len s veľkým zármutkom a až na naliehanie grófa Stadionu, arcivojvodu Karola a kniežat Schwarzenberga a Liechtensteina. František bol totiž v predchádzajúce dni plný energie, aktivity a plánov, nevykonával však napokon nič a v krátkom čase upadol do zvyčajnej apatie, z ktorej sa dostával iba počas hádok s Karolom.⁴⁸

Mierová zmluva bola prostredníctvom francúzskeho generála Clarka vo Viedni oficiálne uverejnená („*allgemein bekannt gemacht*“) dňa 28. decembra 1805,⁴⁹ už deň predtým však Napoleon vydal prehlásenie obyvateľom Viedne (*Proclamation aux habitants de Vienne*), v ktorom im oznamoval, že práve podpísal mier s rakúskym cisárom.⁵⁰ Po všeobecnom zverejnení informácie o podpise mieru bolo v ten istý deň (28. decembra) odslúžené v metro-politnom kostole sv. Štefana vo Viedni slávnostné Te Deum.⁵¹

Talleyrand odišiel z Bratislavy podľa jedných prameňov 29. decembra 1805⁵², podľa iných o deň neskôr, 30. decembra 1805, do Viedne aj so svojím sprievodom.⁵³ Hlavní rakúski vyjednávači Liechtenstein a Gyulay odišli do Holíča za svojím cisárom ešte v sobotu 28. decembra, aby mu priniesli výsledný text podpísaného mieru na ratifikáciu. Francúzske vojsko muselo podľa dohodnutých podmienok vyprázdniť mesto behom piatich dní od potvrdenia zmluvy, t. j. do 6. januára 1806,⁵⁴ posledné francúzske vojenské oddiely však opustili mesto až v noci zo dňa 7. na 8. januára 1806. Ako sa dočítame v Napoleonovom liste Talleyrandovi z 27. decembra 1805, ten inštruoval maršala Berthiera, aby mesto Bratislava opustili francúzske jednotky až po zaplatení prvého milióna z uloženej kontribúcie a mesto Viedeň až po zložení sumy 40 miliónov.⁵⁵

Arcibiskupský provizor Jozef Wimmer sa vo svojom hlásení magistrátu Bratislavy sťažoval na Talleyrandov sprievod, pretože „*jeho ľudia narobili veľké výdavky, ktoré sľúbili ešte pred odchodom uhradiť, avšak neurobili to*“.⁵⁶ Taktiež hlásil, že „*vykonali škody na vypožičaných krehkých stolných súpravách ako aj na ostatnom zariadení*“.⁵⁷

Podpísaním Bratislavskej mierovej zmluvy bolo Rakúsko načas vyradené z „*koncertu veľmoci*“, ak použijeme tento výraz diplomacie 18. storočia. Niektorí autori píšu o jeho poklese na úroveň mocnosti a trvalo tri roky, kým opäť výraznejšie zasiahlo do európskej politiky.⁵⁸ Uzavretie mierovej podmienky boli pre habsburskú monarchiu z dlhodobého pohľadu neprijateľné. Rakúsky cisár stratil všetky územia v Taliansku a Nemecku, musel súhlasiť s ude-

⁴⁸ „*L'empereur est affligé de cette paix, mais malgré que moi, Stadion, Schwarzenberg et Liechtenstein prêchons jours et nuit de la nécessité de changer la marche des affaires et d'y mettre plus d'énergie, de l'activité et un plan, il n'en sera rien; bientôt il retombera dans l'ancienne apathie et ne s'occupera que de bagatelles et alors il ne restera plus longtemps, car l'opinion publique est bien mal tournée. Il ne veut pas le croire et dispute toujours avec moi là-dessus, il croit qu'on l'adore.*“ Correspondance de Charles, 1805, Holitsch 29 décembre. In: www.histoire-empire.org/correspondance_de_charles/1805.htm

⁴⁹ AMHB, PZ, Dienstag 31. dezember 1805, s. 1237.

⁵⁰ „*Habitants de la ville de Vienne, j'ai signé la paix avec l'empereur d'Autriche...*“ Correspondance de Napoleon, 1805, Schönbrunn 27 décembre. In: www.histoire-empire.org/correspondance_de_napoleon/1805/decembre_02.htm

⁵¹ AMHB, PZ, Dienstag 31. dezember 1805, s. 1238.

⁵² AMBH, PM, 29. december 1805, s. 475.

⁵³ AMBH, PZ, Dienstag 31. dezember 1805, s. 1237. „*... und gestern Taleyrand nach Wien abgereist.*“

⁵⁴ SAS, A.: Vojna a mier v Bratislave v roku 1805, ref. 22, s. 55.

⁵⁵ „*J'ai laissé l'instruction au maréchal Berthier de ne point laisser évacuer Presbourg que les huit premiers millions ne soient payés, et la ville de Vienne que les quarante millions ne soient acquittés, soit en lettres de change, soit en bons.*“ Correspondance de Napoleon, 1805, Schönbrunn 27 décembre. In: www.histoire-empire.org/correspondance_de_napoleon/1805/decembre_02.htm

⁵⁶ AMHB, PM, 29. december 1805, s. 475. „*Relatio Provisoris Eappalis Josephi Vimmer...*“

⁵⁷ Tamže.

⁵⁸ Tu považujeme za potrebné rozlišovať termíny „veľmoc“ a „mocnosť“. Za veľmoc sa všeobecne považuje krajina, ktorá má také ekonomické, diplomatické a vojenské zdroje, že je schopná presadzovať svoje záujmy bez spojencov. Mocnosťou rozumieme štát, ktorý síce má významnú vojenskú silu, avšak nie je schopný presadzovať svoje záujmy bez spojenectva s veľmocou.

lením kráľovských titulov bavorskému a württemberskému kurfirstovi, Bádensko dosiahlo status veľkovojvodstva. Rakúsko muselo odstúpiť svoje Tyrolsko a Vorarlberg a uznať francúzsku hegemoniu v nemeckých krajinách, ako aj nezávislosť Helvétskej a Batavskej republiky, nehovoriac o veľkých vojnových reparáciách. Habsburské mocnárstvo stratilo cca 63 000 km² územia s takmer tromi miliónmi obyvateľov.

Mierová dohoda podpísaná v Bratislave (*Presbourg*) bola uzavretá na vtedajšie pomery obdivuhodne rýchlo. Rokovania začali 13. decembra v Brne, od 16. do 21. decembra boli prerušené a už 26. decembra bola dosiahnutá konečná podoba zmluvy. Príčinou toho bol pravdepodobne fakt, že ako František, tak aj Napoleon, potrebovali uzavrieť mier čo najskôr. Usudzujeme, že okrem už v úvode spomenutých dôvodov na rakúskeho panovníka až príliš zapôsobila nedávna porážka pri Slavkove, ktorej sa osobne zúčastnil. Ukazuje sa však, že aj Napoleon veľmi riskoval a skúšal hranicu Františkovej ochoty uzavrieť mier, pretože Rakúsko napriek prehratej bitke disponovalo stále ešte takmer stotisícovou armádou arcivojvodu Karola, ktorá postupovala z talianskeho frontu k Viedni, ako aj menším armádnym zborom arcivojvodu Jána, a pokiaľ by nedošlo k rýchlemu podpisu dohody, pravdepodobne by sa cisár Francúzov mohol dostať do ťažkostí. Francúzska armáda totiž síce zvíťazila, ale aj ona už mala všetkého dosť a potrebovala odpočinok. Jej zásobovacie línie boli dosť roztiahnuté, operovala hlboko v nepriateľskom území a potrebovala doplniť svoje preriedené stavy. Navyiac, okrem vojenských problémov, znepokojoval Napoleona nepriaznivý stav financií vo Francúzsku, kde hrozil bankrot.⁵⁹ Na tieto skutočnosti však nerozhodný cisár František v konečnom dôsledku výrazne neprihliadol, poddal sa Napoleonovmu nátlaku a súhlasil s hlavnými francúzskymi požiadavkami.

Vojnová kontribúcia bola pôvodne pre Rakúsky dom určená vo výške 100 mil. frankov, rokovaniami sa však znížila na polovicu a Talleyrand počas mierových vyjednávaní bez súhlasu svojho cisára zľavil ďalších 10 mil. frankov. Výsledná suma tak napokon predstavovala 40 mil. frankov. Výška kontribúcie bola v zmluve uvedená v zvláštnom tajnom bode (*Article séparé*). Talleyrand navrhoval Napoleonovi odškodniť Rakúsko územím na úkor Turecka a aspoň tak zmierniť tvrdé francúzske požiadavky, jeho návrh však nebol prijatý.⁶⁰ Neskôr mal Napoleon svojmu ministrovi vytknúť, že svojvoľne znížil čiastku vojnových reparácií.⁶¹

Mierom uzatvoreným v Bratislave stratili Habsburgovci vplyv na vývoj v nemeckých krajinách a takmer tisícročná *Svätá rímska ríša národa nemeckého* ukončila onedlho existenciu a prepustila svoje miesto *Rýnskej konfederácii* pod patronátom Francúzska. Od roku 1806 sa František písal výhradne už iba ako „prvý“ rakúsky cisár, hoci v texte mierovej zmluvy je ešte uvádzaný ako nemecký a rakúsky cisár (*l'Empereur d'Allemagne et d'Autriche*).

Po neúspešnom vojnovom dobrodružstve a nasledovnej diplomatickej porážke museli nutne nasledovať personálne výmeny v panovníkovom kabinete. Ukázalo sa, že dvor bol rozdelený na stúpcov reforiem, započatých ešte Jozefom II. a skupinu konzervatívcov, ku ktorej sa mierne prikláňal aj cisár. Reformisti brali na zodpovednosť práve zástancov vojny s Francúzskom, že dohnali Rakúsko do tohto stavu, a tým si získali dočasný vplyv na dvore. Panovník prepustil kabinetného ministra Colloreda a vicekancelára Cobenzla, na miesto ktorého bol dosadený gróf Johan Filip Stadion,⁶² muž odmietnutý Napoleonom počas mierových rokovaní.

Nechceme sa zaoberať hodnotením významu uzavretého mieru, s odstupom 200 rokov však musíme aspoň uviesť, že Talleyrand mal vo svojich úvahách pravdu, pokiaľ predpokladal, že po pokorujúcich podmienkach bude Rakúsko čakať trpezlivo na svoj revanš a nezmeria sa

⁵⁹ELLIS, G.: Napoleon. Praha – Litomyšl 2001, s. 72.

⁶⁰SAS, A.: Vojna a mier v Bratislave v roku 1805, ref. 22, s. 68-69.

⁶¹Tamže, s. 70.

⁶²ŠEDIVÝ, ref. 8, s. 47.

Vojenská história

s porážkou. Mierový stav vydržal tri roky, počas ktorých Rakúšania začali s reformou armády a mierne skonsolidovali stále nahnuté verejné financie. Nebol to mier, ktorý by zaručoval stabilitu a rovnováhu síl v Európe, a preto bolo len otázkou času, kedy vypukne nový vojenský konflikt. Napoleon síce presadil svoju vôľu, ale napokon práve jeho netaktická politika bez významnejších ústupkov, ktoré sú v diplomacii tak často potrebné, sa mu okrem iných súvislostí stala osudnou, keď v roku 1814 a po bitke pri Waterloo v roku 1815 stál osamotený bez spojencov proti celému zvyšku Európy, čo nutne viedlo k jeho pádu. Podpísaný mier znamenal v praxi rozpad tzv. *tretej koalície*, i keď Anglicko a Rusko mier s Francúzskym cisárstvom neuzavreli.

Na počesť tohto mieru nesie dodnes víťazný oblúk pri bývalých Tuileriách na námestí Carrousel v Paríži (*Arc de Triomphe du Carrousel*) oslavný reliéf a nápis: „*Maître des États de son ennemi, Napoléon les lui rend. Il Signe la Paix le 27 decembre nos dans la Capitale de la Hongrie.*“ Taktiež jedna z bočných ulíc bulváru Champs Elysées je pomenovaná ako „*Rue de Presbourg*“.

V numizmatickej zbierke Mestského múzea v Bratislave sa nachádza bronzová medaila vydaná roku 1806 ako pamiatka na prvé výročie podpísania mieru. Okrem nej evidujeme aj niekoľko ďalších medailí pripomínajúcich túto významnú historickú skutočnosť. Uvádzame aspoň ďalšie dve.

V mieste vyjednaní a podpisu mieru – v Primaciálnom paláci, sú v chodbe na nádvorí dve pamätne tabule pripomínajúce návštevníkom významnú udalosť, ktorá sa tu odohrala. Text na mramorových doskách je identický, prvý je napísaný v slovenčine, druhý v nemčine a bol tam daný pri príležitosti stého výročia. Do roku 1918 mala byť priamo v Zrkadlovej sále Primaciálneho paláca tabuľa s latinským textom, ktorý v preklade hlásal: „*Na večnú pamäť: V stĺpovej sieni tohto arcibiskupského paláca boli podpísané, potvrdené a schválené dohody, rozhodnutia a uznesenia mieru dňa 26. decembra roku spasenia 1805, čo nech je šťastné a zdarlivé, blažené. – Keď prechádzam uprostred nebezpečenstva, Ty ma schrániš a nad zlobou mojich nepriateľov ma chráni a zachováva pri zdraví Tvoja ochranná pravica. (Žalm 137).*“⁶³

ĎALŠIA LITERATÚRA:

HAJNÝ, J.: Obsadenie slobodného kráľovského mesta Bratislavy francúzskym vojskom v napoleonských vojnách roku 1805. Bratislava 1928.

PALÓCZI, E.: Napoleon in Ungarn. Ungarische Rundschau 1914, 1. sz.

---

⁶³HRADSKÝ, J.: Napoleon a Bratislava 1805, 1809. Bratislava 2005, s. 48.

PRÍLOHA:

TEXT MIEROVEJ ZMLUVY

Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky a Jeho Veličenstvo cisár Francúzov a kráľ taliansky, obaja predchnutí snahou skončiť vojnové utrpenie, rozhodli sa okamžite prikročiť k uzatvoreniu definitívnej mierovej zmluvy a v tomto úmysle vymenovali svojich splnomocnencov – Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky pána kniežat'a Jána z Liechtensteina, knieža Svätej rímskej ríše, nositeľ'a Veľkého kríža vojenského rádu Márie Terézie, komorníka, generálporučíka armády Jeho Veličenstva nemeckého a rakúskeho, majiteľ'a husárskeho pluku a pána grófa Ignáca Gyulaya, komandanta rádu Márie Terézie, komorníka Jeho Veličenstva cisára nemeckého a rakúskeho, generálporučíka jeho armád a majiteľ'a pluku pechoty a Jeho Veličenstvo cisár Francúzov a taliansky kráľ pána Charlesa Maurica Talleyranda – Périgorda, veľkého komorníka, ministra zahraničných vecí Jeho Veličenstva cisára Francúzov a kráľa talianskeho, nositeľ'a Veľkej stuhy Čestnej légie a rytiera pruského rádu Červeného a čierneho orla, ktorí sa po vzájomnej výmene plných mocí dohodli na nasledujúcich článkoch:

Článok 1. Nech od tohto dňa trvá mier a priateľstvo medzi Jeho Veličenstvom cisárom nemeckým a rakúskym a Jeho Veličenstvom cisárom Francúzov a talianskym kráľom, ich dedičmi a nástupcami, ich štátmi a poddanými na večné časy.

Článok 2. Francúzsko bude aj naďalej so všetkou zvrchovanosťou držať vojvodstvá, kniežatstvá, panstvá a okresy na druhej strane Álp, ktoré boli už pred touto zmluvou pripojené k francúzskej ríši alebo boli spravované francúzskymi zákonmi a administratívou.

Článok 3. Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky uznáva za seba, svojich dedičov a nástupcov opatrenia, ktoré urobilo Jeho Veličenstvo cisár Francúzov a taliansky kráľ, pokiaľ ide o kniežatstvá Lucca a Piombino.

Článok 4. Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky sa zrieka za seba, svojich dedičov a nástupcov tých území Benátskej republiky, ktoré mu boli postúpené mierom v Campo Formio a Lunéville.

Článok 5. Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky uznáva Jeho Veličenstvo cisára Francúzov za talianskeho kráľa. Predsa však bolo dohodnuté v súlade s prehlásením Jeho Veličenstva cisára Francúzov v okamihu, keď si kládol na hlavu taliansku korunu, že akonáhle menované mocnosti splnia tu uvedené podmienky, bude talianska koruna oddelená od francúzskej a v žiadnom prípade nebudú spojené na jednej hlave.

Článok 6. Táto mierová zmluva sa vyhlasuje za spoločnú pre Ich Jasnosti kurfirstov bavorského, württemberského, bádenského a pre Batavskú republiku, ako spojencov Jeho Veličenstva cisára Francúzov a talianskeho kráľa v tejto vojne.

Článok 7. Pretože kurfirsti bavorský a württemberský prijali kráľovský titul bez toho, že by prestali byť členmi nemeckej konfederácie, uznáva Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky túto hodnosť.

Článok 8. Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky sa zrieka za seba, svojich dedičov a nástupcov, ako aj za princov svojho domu a ich dedičov a nástupcov menovaných kniežatstiev, panstiev, domínií a teritórií: odstupuje a predáva Jeho Veličenstvu kráľovi bavorskému markgrófstvo Burgau a všetko, čo k nemu patrí, kniežatstvo Eichstädt, Jeho Jasnosti kurfirstovi solnohradskému patriacu časť územia pasovského, ktorá leží medzi Čechami, Rakúskom, Dunajom a Innom, grófstvo Tyrolské spolu s kniežatstvom Brixen a Trident, sedem panstiev v Vorarlbersku s príľahlým územím, grófstvo Hohenembs, grófstvo Königseck – Rothenfels, panstvo Tettngau a Argen a mesto Lindau s jeho územím;

Jeho Veličenstvu kráľovi württemberskému päť tzv. dunajských miest, totiž Ehingen, Munderkingen, Riedlingen, Mengen a Sulgau so všetkým, čo k nim patrí, horné a dolné grófstvo Hohenburg, Nellenburg a Altdorf s ich majetkami (okrem mesta Kostnice), časť Breisgavska, ktorá je obklopená württemberskými dŕžavami a ktorá leží východne od čiar vedenej od Schlegelbergu až po Mollbach, ako aj mesto a územie Villingen a Breuningen;

Jeho Jasnosti kurfirstovi bádenskému Breisgavsko s výnimkou vyššie uvedených častí, ďalej Ortenau s príslušenstvom, mesto Kostnicu a komandériu Meinau.

Tieto menované kniežatstvá, panstvá, domínia a teritória prejdú na Jeho Veličenstvá kráľa bavorského a württemberského a na Jeho Jasnosť kurfirsta bádenského do ich plného vlastníctva s uznaním najväčších lénnych práv a zvrchovanosti s tými právami, titulmi a výsadami, ako ich malo Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky, či princovia jeho domu a nie inak.

Článok 9. Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky uznáva v prospech súkromných osôb a verejných inštitúcií krajín, ktoré sú v súčasnosti integrálnou súčasťou francúzskej ríše, dlhy, ktoré boli rakúskym domom zmluvne zaručené. Dohodlo sa, že v krajinách, ktoré touto zmluvou odstupuje, má byť Jeho Veličenstvo oslobodené od všetkých dlžôb, ktoré na seba rakúsky dom vzal z dôvodov správy týchto území.

Článok 10. Územie Salzburgu a Berchtesgadenu, ktoré patrí Jeho kráľovskej a kurfirstskej Výsosti arcivojvodovi Ferdinandovi, bude pripojené k ríši rakúskej a Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky ho bude držať zo všetkými vlastníckymi a zvrchovanými právami, ale len pod titulom vojvodstvo.

Článok 11. Jeho Veličenstvo cisár Francúzov a taliansky kráľ bude pôsobiť, aby v prospech Jeho Jasnosti arcivojvodu Ferdinanda kurfirsta salzburgského odstúpil Jeho Veličenstvo kráľ bavorský kniežatstvo würzburgské, tak ako to Jeho Veličenstvo chcelo urobiť recesom nemeckej ríšskej deputácie z 25. februára 1803. Kurfirstský titul Jeho kráľovskej Výsosti prechádza na toto kniežatstvo, ktoré bude držať Jeho kráľovská Výsosť so všetkými vlastníckymi a zvrchovanými právami za rovnakých podmienok a takým istým spôsobom, ako ich malo Salzburgské kurfirstvo. Pokiaľ ide o dlhy, bolo dohodnuté, že na nového vlastníka prejdú len tie, ktoré patria na léno a ktoré budú formálne schválené zemskými stavmi, alebo tie, ktoré vznikli z výdavkov na správu danej krajiny.

Článok 12. Hodnosť veľmajstra nemeckého rádu, práva, domény a dôchodky, ktoré sú spojené s veľmajstrovským úradom v okamihu výmeny ratifikácií tejto zmluvy ako aj panstvá, dôchodky a majetky, ktoré pred touto vojnou patrili Mergentheimu ako sídlu rádu, ostatné práva, domény a dôchodky, ktoré sú spojené s veľmajstrovským úradom v okamihu výmeny ratifikácií tejto zmluvy, ako aj panstvá, dôchodky a majetky, ktoré budú v tom okamihu v držbe rádu, prejdú dedične na osobu v priamej mužskej línii podľa pravidla prvorodenstva toho princa cisárskeho domu, ktorý bude určený Jeho Veličenstvom cisárom nemeckým a rakúskym. Jeho Veličenstvo cisár Napoleon prisľubuje, že sa zasadí, aby Jeho kráľovská Výsosť arcivojvoda Ferdinand bol čo najskôr a úplne odškodnený v Nemecku.

Článok 13. Jeho Veličenstvu kráľovi bavorskému je dovolené odsadiť mesto Augsburg z jeho územím a pripojiť ho k bavorským štátom zo všetkými vlastníckymi a zvrchovanými právami. Práve tak môže Jeho Veličenstvo kráľ württemberský obsadiť grófstvo Bondorf a pripojiť ho k svojim štátom so všetkými vlastníckymi a zvrchovanými právami. Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky sa zaväzuje nerobiť tomu žiadne prekážky.

Článok 14. Jeho Veličenstvá kráľi bavorský a württemberský a Jeho Jasnosť kurfirst bádenský budú užívať na svojich starých i nových územiach plnú zvrchovanosť a všetky práva, ktoré z toho plynú a ktoré sú im zaručené Jeho Veličenstvom cisárom všetkých Francúzov a talianskym kráľom práve takým spôsobom, akým ich požíva Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky a Jeho Veličenstvo kráľ pruský vo svojich nemeckých zemiach. Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky sa zaväzuje ako najvyššia hlava ríše i ako garant, že nebude klásť prekážky pri robení opatrení, ktoré sa pre to vykonajú, či ktoré sa preto vykonali.

Článok 15. Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky vzdáva sa za seba, svojich dedičov a nástupcov, tak aj za princov svojho domu a ich dedičov a nástupcov všetkých práv, ktoré vyvierajú zo zvrchovanosti, či najvyššieho lénneho práva a všetkých skutočných alebo možných nárokov na všetky územia bez výnimky, ktoré majú v držbe Ich Veličenstva kráľ bavorský a württemberský a Jeho Jasnosť kurfirst bádenský a vôbec na všetky štáty, panstvá a územia ležiace v bavorských, württemberských, bádenských, franských a švábskych obvodoch, rovnako všetkých titulov, ktoré boli prevzaté z týchto panstiev a území. Naproti tomu však zanikajú všetky skutočné a možné nároky menovaných štátov voči domu rakúskemu a jeho princom navždy. Zrieknutia v tomto článku sa však nevzťahujú na tie panstvá, ktoré sú podľa článku 11 a 12 tam menovanému arcivojvodovi povolené, či povolené budú.

Článok 16. Knihy, archívy, plány a mapy rôznych a touto zmluvou odstúpených krajín, miest a pevností, budú predané behom 3 mesiacov začínajúc dňom ratifikácie tým mocnostiam, ktoré získali ich držbu.

Článok 17. Jeho Veličenstvo cisár Napoleon zaručuje integritu rakúskej monarchie v tom stave, ako je stanovené touto zmluvou, ako aj integritu dŕžav rakúskych princov v článku 11 a 12 menovaných.

Článok 18. Vysoké zmluvné strany uznávajú nezávislosť Helvétskej republiky, pokiaľ bude spravovaná podľa sprostredkovateľského aktu. Rovnako uznávajú i nezávislosť Batavskej republiky.

Článok 19. Vojnoví zajatci, ktorých získalo Francúzsko a jeho spojenci na Rakúsko a Rakúsko na Francúzsku a ich spojencoch, budú behom 40 dní od výmeny ratifikácií tejto zmluvy – pokiaľ sa tak už nestalo – vrátení.

Článok 20. Všetky obchodné spojenia a vzťahy budú v oboch krajinách opäť obnovené tak, ako pred vojnou.

Článok 21. Jeho Veličenstvo cisár nemecký a rakúsky a Jeho Veličenstvo cisár Francúzov a taliansky kráľ zachovajú s ohľadom na dôstojnosť a na ostatnú etiketu rovnaký ceremoniál, aký bol u nich používaný pred vojnou.

Článok 22. Behom piatich dní od výmeny ratifikácií tejto zmluvy má byť mesto Presburg (Bratislava) a jeho okolie vyprázdnené do vzdialenosti 6 francúzskych míľ. 10 dní po predpokladanej výmene opustí francúzske vojsko a jeho spojenci Moravu, Čechy, región Dolného Viedenského lesa a región Dolného Mannhardsbergu, Uhorsko a celé Štajersko. Konečne počas dvoch mesiacov od výmeny ratifikácií vyprázdni francúzske vojsko a jeho spojenci všetky dedičné štáty Jeho Veličenstva cisára nemeckého a rakúskeho, s výnimkou mesta Braunau, ktoré zostane o mesiac dlhšie k dispozícii Jeho Veličenstvu cisárovi Francúzov a talianskemu kráľovi, ako miesto pre uloženie chorých a pre uloženie delostrelectva. Občanom však počas tohto mesiaca nebude uložená žiadna rekvizícia, nech by sa už volala akokoľvek. Táto dohoda je podmienená tým, že až do uplynutia jedného mesiaca v okruhu 6 francúzskych míľ nebude táboriť, ani prechádzať žiaden rakúsky vojenský zbor. Taktiež nesmie byť žiadne miesto, opustené francúzskymi vojakmi, obsadené skôr než za 48 hodín. Taktiež bolo dohodnuté, že sklady francúzskej armády v miestach, ktoré postupne opustí, jej zostanú. Kontribúcie od francúzskej armády vypísané v rakúskych dedičných krajinách dňom výmeny ratifikácií tejto zmluvy úplne prestanú. Francúzska armáda bude svoje výživné a potraviny čerpať zo svojich vlastných skladov, ktoré už sú založené po cestách, ktorými sa bude uberať.

Článok 23. Bezprostredne po výmene ratifikácií tejto zmluvy budú z oboch strán menovaní komisári, aby v mene svojich panovníkov predali a prevzali všetky benátske územia, ktoré ešte nie sú odsadené vojskom Jeho Veličenstva cisára Francúzov a talianskeho kráľa. Mesto Benátky, lagúny a dŕžavy na pevnine budú predané behom 15 dní, benátska Istria a Dalmácia, Boka Kotorská, benátske ostrovy v Jadranskom mori a všetky pevnosti a miesta tu sa nachádzajúce behom 6 týždňov od výmeny ratifikácií. Príslušní komisári majú dohliadať, aby bolo presne prevedené oddelenie delostrelectva, ktoré patrilo kedysi Benátskej republike,

Vojenská história

od rakúskeho. Prvé má byť bez výnimky odovzdané Talianskemu kráľovstvu. Po spoločnom rozhodnutí o vlastnostiach a povahe predmetov bude potom stanovené, čo patrí Jeho Veličenstvu cisárovi nemeckému a rakúskemu a čo mu teda podľa dispozície zostane. Dohodne sa taktiež, či bude cisárske delostrelectvo a príslušné predmety prenechané Talianskemu kráľovstvu predajom, alebo sa vymení za rovnaký počet delostreleckých kusov, či objekty, ktoré nechá francúzska armáda v dedičných krajinách. Rakúskemu vojsku, ako aj civilným a vojenským úradom bude poskytnuté všetko uľahčenie a podpora, aby sa dostali najlepšou a najbezpečnejšou cestou do Rakúska. To isté platí o preprave cisárskeho delostrelectva, pozemných a námorných skladoch a iných predmetoch, ktoré nebudú zahrnuté v predajných a výmenných zmluvách, ktoré majú byť uzavreté.

Článok 24. Ratifikácie prítomnej zmluvy budú vymenené v lehote 8 dní a pokiaľ možno ešte skôr.

Stalo sa a podpísané v Bratislave 26. decembra 1805 (5 nivose roku 14)

Ch. Mau. Talleyrand
Ján knieža Liechtenstein
Ignác gróf Gyulai

ORIGINÁLNE ZNENIE TEXTU MIEROVEJ ZMLUVY:

Sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche, et sa majesté l'empereur des Français, roi d'Italie, également animés du désir de mettre fin aux calamités de la guerre, ont résolu de procéder, sans délai, à la conclusion d'un traité de paix définitif et ont, en conséquence, nommé pour Plénipotentiaires; savoir:

Sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche, M. le prince Jean de Liechstentein, prince du Saint-Empire romain, grand'croix de l'ordre militaire de Marie-Thérèse, chambellan, lieutenant-général des armées de sadite majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche, et propriétaire d'un régiment de housards; et M. le comte Ignace de Gyulai, commandant de l'ordre militaire, chambellan de sadite majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche, lieutenant général de ses armées, et propriétaire d'un régiment d'infanterie;

Et sa majesté l'empereur des Français, roi d'Italie, M. Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord, grand chambellan, ministre des relations extérieures de sadite majesté l'empereur des Français roi d'Italie, grand-cordon de la Légion d'Honneur, chevalier des ordres de l'Aigle rouge et noir de Prusse;

Lesquels, après avoir échangé leurs pleins pouvoirs, sont convenus des articles suivans:

Art. 1er. Il y aura, à compter de ce jour paix et amitié entre sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche, et sa majesté l'empereur des Français roi d'Italie, leurs héritiers et successeurs, leurs États et sujets respectifs, à perpétuité.

2. La France continuera de posséder, en toute propriété et souveraineté, les duchés, principautés, seigneuries et territoires au-delà des Alpes, qui étaient, antérieurement au présent traité, réunis ou incorporés à l'empire français, ou régis par les lois et les administrations françaises.

3. Sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche, pour lui, ses héritiers et successeurs, reconnaît les dispositions faites par sa majesté l'empereur des Français, roi d'Italie, relativement aux principautés de Lucques et de Piombino.

4. Sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche renonce, tant pour lui que pour ses héritiers et successeurs, à la partie des Etats de la République de Venise cédée par les traités de Campo-Formio, et de Lunéville, laquelle sera réunie à perpétuité au royaume d'Italie.

5. Sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche reconnaît sa majesté l'empereur des Français comme roi d'Italie. Mais il est convenu que, conformément à la déclaration faite par sa majesté l'empereur des Français, au moment où il a pris la couronne d'Italie, aussitôt que les puissances nommées dans cette déclaration auront rempli les conditions qui s'y trouvent exprimées, les couronnes de France et d'Italie seront séparées à perpétuité, et ne pourront plus, dans aucun cas, être réunies sur la même tête. Sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche s'engage à reconnaître, lors de la séparation, le successeur que sa majesté l'empereur des Français se sera donné comme roi d'Italie.

6. Le présent traité de paix est déclaré commun à leurs altesses sérénissimes, les électeurs de Bavière, de Wurtemberg et de Baden, et à la république batave, alliés de sa majesté l'empereur des Français, roi d'Italie, dans la présente guerre.

7. Les électeurs de Bavière et de Wurtemberg ayant pris le titre de roi, sans néanmoins cesser d'appartenir à la confédération germanique sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche les reconnaît en cette qualité.

8. Sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche tant pour lui, ses héritiers et successeurs que pour les princes de sa maison, leurs héritiers et successeurs respectifs, renonce aux principautés, seigneuries, domaines et territoires ci-après désignés;

Cède et abandonne à sa majesté le roi de Bavière, le margraviat de Burgaw et ses dépendances, la principauté d'Eichstadt la partie du territoire de Passau appartenant à son altesse royale l'électeur de Salzbourg, et située entre la Bohême, l'Autriche, le Danube et l'Inn; le comté de Tyrol, y compris les principautés de Brixen et de Trente; les sept seigneuries du Voralberg avec leurs enclaves, le comté de Hohenems, le comté de Königsegg-Rothenfels, les seigneuries de Tettnang et Argen; et la ville et territoire de Lindau;

A sa majesté le roi de Wurtemberg, les cinq villes dites du Danube, savoir: Ehingen, Munderkingen, Riedlingen, Mengen et Sulgaw, avec leurs dépendances, le haut et bas comté de Hohemberg, le landgraviat de Nellenbourg et la préfecture d'Altorff, avec leurs dépendances (la ville de Constance exceptée), la partie du Brisgaw faisant enclave dans les possessions wurtembergeoises, et située à l'est, d'une ligne tirée du Schlegelberg jusqu'à la Molbach, et les villes et territoires de Willingen et Brentingen

A son altesse sérénissime l'électeur de Bade, le Brisgaw (à l'exception de l'enclave et des portions séparées ci-dessus désignées), l'Ortenaw et leurs dépendances, la ville de Constance et la commanderie de Meinau.

Les principautés, seigneuries, domaines et territoires susdits, seront possédés respectivement par leurs majestés les rois de Bavière ou de Wurtemberg, et par son altesse sérénissime l'électeur de Bade, soit en suzeraineté, soit en toute propriété et souveraineté de la même manière, aux mêmes titres droits et prérogatives que les possédaient sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche ou les princes de sa maison, et non autrement.

9. Sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche reconnaît les dettes contractées par la maison d'Autriche au profit des particuliers et des établissemens publics des pays faisant actuellement partie intégrante de l'empire français; et il est convenu que sadite majesté restera libre de toute obligation par rapport à toutes dettes quelconques que la maison d'Autriche aurait contractées, à raison de la possession, et hypothéquées sur le sol des pays auxquels elle renonce par le présent traité.

10. Les pays de Salzbourg et de Berchtesgaden appartenant à son altesse royale et E. l'archiduc Ferdinand, seront incorporés à l'empire d'Autriche; et sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche les possédera en toute propriété et souveraineté mais à titre de duché seulement.

11. Sa majesté l'empereur des Français, roi d'Italie, s'engage à obtenir, en faveur de son altesse royale l'archiduc Ferdinand, électeur de Salzbourg, la cession par sa majesté le roi de Bavière, de la principauté de Wurtzbourg, telle qu'elle a été donnée à sadite majesté par le recàs de la députation de l'empire germanique, du 25 février 1803 (6 ventose an 11).

Le titre électoral de son altesse royale sera transféré sur cette principauté, que son altesse royale possédera en toute propriété et souveraineté, de la même manière et aux mêmes conditions qu'elle possédait l'électorat de Salzbourg.

Et quant aux dettes, il est convenu que le nouveau possesseur n'aura à sa charge que les dettes résultant d'emprunts formellement consentis par les états du pays, ou des dépenses faites pour l'administration effective dudit pays.

12. La dignité de grand-maitre de l'ordre Teutonique, les droits, domaines et revenus qui, antérieurement à la présente guerre, dépendaient du Mergentheim, chef-lieu de l'ordre, les autres droits, domaines et revenus qui se trouveront attachés à la grande maitrise, à l'époque de l'échange des ratifications du présent traité, ainsi que les domaines et revenus dont, à cette même époque, ledit ordre se trouvera en possession, deviendront héréditaires dans la personne et la descendance directe et masculine, par ordre de primogéniture, de celui des princes de la maison impériale qui sera désigné par sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche.

Sa majesté l'empereur Napoléon promet ses bons offices pour faire obtenir, le plus tôt, possible, à son altesse royale l'archiduc Ferdinand, une indemnité pleine et entière en Allemagne.

13. Sa majesté le roi de Bavière pourra occuper la ville d'Augsbourg, et son territoire, les réunir à ses États et les posséder en toute propriété et souveraineté. Pourra également sa majesté le roi de Wurtemberg occuper, réunir à ses États et posséder en toute propriété et souveraineté le comté de Bondorff; et sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche s'engage à n'y mettre aucune opposition.

14. Leurs majestés les rois de Bavière et de Wurtemberg, et son altesse sérénissime l'électeur de Bade, jouiront, sur les territoires à eux cédés, comme aussi sur leurs anciens États de la plénitude de la souveraineté et de tous les droits qui en dérivent, et qui leur ont été garantis par sa majesté l'empereur des Français roi d'Italie, ainsi et de la même manière qu'en jouissent sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche et sa majesté le roi de Prusse sur leurs États allemands. Sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche, soit comme chef de l'empire, soit comme co-état, s'engage à ne mettre aucun obstacle à l'exécution des actes qu'ils auraient faits ou pourraient faire en conséquence.

15. Sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche, tant pour lui, ses héritiers et successeurs, que pour les princes de sa maison leurs héritiers et successeurs, renonce à tous droits, soit de souveraineté, soit de suzeraineté, à toutes prétentions quelconques, actuelles ou éventuelles, sur tous les États sans exception, de leurs majestés les rois de Bavière et de Wurtemberg, et de son altesse sérénissime l'électeur de Bade et généralement sur tous les États, domaines et territoires compris dans les cercles de Bavière, de Franconie et de Souabe, ainsi qu'à tout titre pris desdits domaines et territoires; et réciproquement toutes prétentions actuelles ou éventuelles desdits États à la charge de la maison d'Autriche ou de ses princes, sont et demeureront éteintes à perpétuité – néanmoins les renonciations contenues au présent article ne concernent point les propriétés qui sont, par l'article 11, ou seront, en vertu de l'article 12 ci-dessus, concédées à leurs altesses royales les archiducs désignés dans lesdits articles.

16. Les titres domaniaux et archives les plans et cartes des différens pays villes et forteresses cédés par le présent traité, seront remis dans l'espace de trois mois à dater de l'échange des ratifications aux puissances qui en auront acquis la propriété.

17. Sa majesté l'empereur Napoléon garantit l'intégrité de l'empire d'Autriche dans l'état où il sera en conséquence du présent traité de paix, de même que l'intégrité des possessions, des princes de la maison d'Autriche désignées dans les articles onzième, et douzième.

18. Les hautes parties contractantes reconnaissent l'indépendance de la République helvétique, régie par l'acte de médiation, de même que l'indépendance de la république batave.

19. Les prisonniers de guerre faits par la France et ses alliés sur l'Autriche, et par l'Autriche sur la France et ses alliés, et qui n'ont pas été restitués, le seront dans quarante jours, à dater de l'échange des ratifications, du présent traité.

20. Toutes les communications et relations commerciales seront rétablies entre les deux pays dans l'état où elles étaient avant la guerre.

21. Sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche, et sa majesté l'empereur des Français, roi d'Italie, conserveront entre eux le même, cérémonial, quant au rang et aux autres étiquettes, que celui qui a été observé avant la présente guerre.

22. Dans les cinq jours qui suivront l'échange des ratifications du présent traité, la ville de Presbourg et ses environs, à la distance de six lieues, seront évacués.

Dix jours après ledit échange, les troupes françaises et alliées de la France auront évacué la Moravie, la Bohême, le Viertel-unter-Viennner-Wald, le Viertel-unter-Manhartsberg, la Hongrie et toute la Styrie.

Dans les dix jours suivans, elles évacueront le Viertel-ober-Viennner-Wald et le Viertel-ober-Manhartsberg.

Enfin, dans le délai de deux mois, à compter de l'échange des ratifications, les troupes françaises et alliées de la France auront évacué la totalité des États héréditaires de sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche, à l'exception de la place de Braunau, laquelle restera pendant un mois de plus à la disposition de sa majesté l'empereur des Français, roi d'Italie, comme lieu de dépôt pour les malades et pour l'artillerie.

Il ne sera, pendant ledit mois, fait aux habitans aucune réquisition de quelque nature que ce soit.

Mais il est convenu que, jusqu'à l'expiration dudit mois, il ne pourra être stationné ni introduit aucun corps quelconque de troupes autrichiennes dans un arrondissement de six lieues autour de ladite place de Braunau.

Il est pareillement convenu que les magasins laissés par l'armée française dans les lieux qu'elle devra successivement évacuer, resteront à sa disposition, et qu'il sera fait, par les hautes parties contractantes, un arrangement relatif à toutes les contributions quelconques de guerre, précédemment imposées sur les divers États héréditaires occupés par l'armée française; arrangement en conséquence duquel la levée desdites contributions cessera entièrement à compter du jour de l'échange des ratifications.

L'armée française tirera son entretien et ses subsistances de ses propres magasins établis sur les routes qu'elle doit suivre.

23. Immédiatement après l'échange des ratifications du présent traité, des commissaires seront nommés de part et d'autre, pour remettre et recevoir, au nom des souverains respectifs, toutes les parties du territoire vénitien non occupées par les troupes de sa majesté l'empereur des Français, roi d'Italie.

La ville de Venise, les lagunes et les possessions de terre-ferme seront remises dans le délai de quinze jours; l'Istrie et la Dalmatie vénitiennes, les Bouches du Cattaro, les îles vénitiennes de l'Adriatique et toutes les places et forts qu'elles renferment, dans le délai de six semaines à compter de l'échange des ratifications.

Les commissaires respectifs veilleront ce que la séparation de l'artillerie ayant appartenu à la république de Venise et de l'artillerie autrichienne soit également faite, la première devant rester en totalité au royaume d'Italie. Ils détermineront, d'un commun accord, l'espèce et la nature des objets qui, appartenant à sa majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche, devront, en conséquence, rester à sa disposition. Ils, conviendront, soit de la vente au royaume d'Italie de l'artillerie impériale, et des objets susmentionnés, soit de leur échange contre une quantité équivalente d'artillerie ou d'objets de même ou d'autre nature qui seraient laissés par l'armée française dans les États héréditaires. Il sera donné toute facilité et toute assistance aux troupes

autrichiennes et aux administrations civiles et militaires pour retourner dans les Etats d'Autriche par les voies les plus convenables et les plus sûres, ainsi que pour le transport de l'artillerie impériale, des magasins de terre et de mer, et autres objets qui n'auraient pas été compris dans les stipulations, soit de vente, soit d'échange, qui pourront être faites.

24. Les ratifications du présent traité seront échangées dans l'espace de huit jours ou plus tôt si faire se peut.

Fait et signé à Presbourg, le 26 décembre 1805 (5 nivose an 14).

Signé Ch. Mau. Talleyrand
Signé JEAN, prince de Liechtenstein.
Signé IGNAZ comte de Gyulai

M. HRUBALA: UNTERZEICHNUNG DES BRATISLAVAER FRIEDENS AM 27. DEZEMBER 1805

Das Ziel des Beitrages ist, auf Grund der zugängigen Archivquellen und Korrespondenz, den Verlauf der diplomatischen Verhandlungen nach der Schlacht bei Austerlitz zu entwerfen und beschreiben. Besondere Betonung widmet man der Ereignissen, die mit Bratislava (damals *Presbourg*) gebunden sind, wo diese Gespräche mit der Unterzeichnung des Friedensabkommens ihre Ende nahmen. Ebenfalls wollen wir auf die ausserachtgelassene Tatsache hinweisen, dass dieser Frieden am 27. Dezember und nicht – wie allgemein angegeben wird – am 26. Dezember 1805, unterschrieben wurde.

Das in Bratislava (*Presbourg*) unterzeichnete Friedensabkommen wurde auf die damaligen Verhältnisse erstaunlich schnell unterschrieben. Die Verhandlungen fingen am 13. Dezember in Brno an, von 16. bis 21. Dezember wurden sie unterbrochen und schon am 26. Dezember wurde die finale Version des Vertrages erreicht. Die Ursache war wahrscheinlich die Tatsache, dass sowohl Franz, als auch Napoleon den Frieden möglichst schnell abschliessen brauchten. Wir erschliessen, dass ausser den in der Einleitung angeführten Gründen den österreichischen Kaiser mehr als genug der letzte Niederschlag bei Austerlitz, an der er persönlich teilnahm, beeindruckte. Es zeigt sich, dass selbst Napoleon ziemlich riskierte, als er die Grenze von Franz's Bereitwilligkeit Frieden abzuschliessen, probierte. Trotz der verlorenen Schlacht verfügte Österreich noch immer über eine Armee von Erzherzog Karl mit fast 100 000 Soldaten, die aus der italienischen Front nach Wien zog, als auch über kleineres Armeekorps von Erzherzog Hans. Wäre es nicht so schnell zur Unterzeichnung eines Abkommens gekommen, hätte der Kaiser der Franzosen sehr wahrscheinlich in Schwierigkeit geraten können. Die französische Armee behauptete zwar Sieg, doch war müde und brauchte Ausspannung. Ihre Versorgungslinien waren ziemlich ausgedehnt, sie operierte tief im Lande des Feindes und brauchte ihre geschütterten Ständen zu ergänzen. Ausser Problemen mit der Militär beunruhigte den französischen Kaiser der ungünstige Stand von Finanzen in seiner Heimat, wo Bankrott drohte. Diese Tatsachen berücksichtigte doch der unentschiedene Kaiser Franz im Endeffekt nicht genug ausdrucksvoll, gab sich dem Zwang Napoleons nach und stimmte den Hauptforderungen der Franzosen bei. Die Kriegskontribution wurde für das Haus Österreich ursprünglich auf eine Höhe von 100 Mio. Franken festgelegt. Doch durch Verhandlungen wurde sie auf die Hälfte herabgesetzt und Talleyrand – ohne Gutachtung des Kaisers – liess um weiteren 10 Mio. Franken nach. Die Endsumme stellte zum Schluss einen Betrag von 40 Mio. Franken dar. Die Höhe der Kontribution war im speziellen geheimen Punkt des Vertrages angeführt (*Article séparé*). Talleyrand schlug Napoleon vor, Österreich durch ein Gebiet zur Ungunst der Türkei zu entschädigen und mindestens auf dieser Weise die harten Bedingungen Frankreichs abzumildern. Sein Vorschlag wurde nicht akzeptiert. Später sollte Napoleon seinem Minister beanstanden, die Höhe der Kriegsreparation eigenwillig herabzusetzen.

Durch den Frieden von Bratislava verloren die Habsburger ihr Einfluss auf die Entwicklung in den deutschen Ländern und das fast tausendjährige *Heilige Römische Reich der deutschen Nation* überliess bald ihr Platz der *Rheinischen Konföderation* unter der Schutzherrschaft Frankreichs. Von 1806 schrieb Franz ausschliesslich nur noch „erster“ österreichischen Kaiser, obwohl in dem Text des Friedensvertrages er noch als deutscher und österreichischer Kaiser angeführt (*l'Empereur d'Allemagne et d'Autriche*) wurde. Der Friedenszustand hielt drei Jahre, während denen die Österreicher mit einer Reform der Armee anfangen und die immer kritischen öffentlichen Finanzen mässig konsolidierten. Es war kein Frieden, der Stabilität und Machtgleichgewicht in Europa gesichert hätte. Es war nur Frage der Zeit, wann ein neuer Kriegskonflikt ausbricht. Napoleon setzte zwar seine Wille durch, doch schliesslich wurde für ihn gerade seine untaktische Politik, die bedeutsamere – in der Diplomatie oft so nötige – Konzessionen vermisste, ausser anderen Zusammenhängen, schicksaalschwer. Sowohl in 1814, als auch nach der Schlacht bei Waterloo im Jahre 1815, stand er einzeln, ohne Verbündeten, dem ganzen Europa gegenüber, was zwangsläufig zu seinem Sturz führte. Der unterzeichnete Frieden bedeutete praktisch den Zerfall der sog. *dritten Koalition*, obwohl England und Russland mit dem Französischen Kaisertum keinen Frieden schlossen.

MILAN RASTISLAV ŠTEFÁNIK A FRANCÚZSKA LETECKÁ MISIA V SRBSKU

MICHAL KŠIŇAN

KŠIŇAN, M.: Milan Rastislav Štefánik and French Air Mission in Serbia. *Vojenská história*, 10, 1, 2006, pp 46 – 56, Bratislava.

In his study the author results mainly from documents located in Service historique de l'armée de l'air (Military Aviation Archives) in v Château de Vincennes in Paris.

At first the author describes Štefánik's health problems and his secondment to aviation. He states that Štefánik started there as „a pupil – pilot“ and for rather short time he was promoted to the rank of second lieutenant. In addition of fulfilling the military aviation tasks he became a pioneer of military meteorology. Štefánik, however, soon started to develop also political activities that referred to his attempt to form a Slovak Squadron with enrolment of Czechs too.

His later departure to Serbia was connected with his attempt to break up the combat morale of Slavs in ranks of Austro-Hungarian Army and to fulfil other political tasks too. Further the author outlines Štefánik's subordination to Major Vitrait command, from whose report we hear about precious information on the activity of the French Air Mission in Serbia.

Military History. Serbia. World War I. Slovak Personalities.

V tejto práci budeme vychádzať hlavne z dokumentov, ktoré sa nachádzajú v archívoch Service historique de l'armée de l'air (archívy vojenského letectva) v Château de Vincennes v Paríži. Náš výskum o Štefánikovi v tomto archíve nie je definitívne ukončený, preto prípadné nové dokumenty, ktoré by sa našli, môžu niektoré naše tvrdenia zmeniť. Nájdenným dokumentom poskytneme väčší priestor, budeme ich však dopĺňať už publikovanými štúdiami a spomienkami týkajúcich sa činnosti Milana Rastislava Štefánika vo vojenskom letectve a jeho misie v Srbsku. Všetky uvedené francúzske materiály preložil autor.

Milan Rastislav Štefánik získal 27. júla 1912 občianstvo Francúzskej republiky, z čoho mu v čase mobilizácie automaticky vyplývala povinnosť vojenskej služby. Po vypuknutí prvej svetovej vojny bola vo Francúzsku vyhlásená všeobecná mobilizácia a Štefánik bol povolaný ako vojak 2. augusta 1914 k 102. pešiemu pluku v Châtres, ku ktorému sa pre zdravotné ťažkosti pripojil až v januári 1915.

18. augusta 1914 po návrate z Maroka, kde sa nachádzal v čase vypuknutia vojny, odišiel do Boucicautevej nemocnice a neskôr pre dlhotrvajúce zdravotné problémy so žalúdkom do Chaptalovho sanatória. V nemocniciach sa stretával s nepriateľským postojom personálu, ktorý si myslel, že operáciou žalúdka sa Štefánik chce vyhnúť vojenskej službe. Po prepustení zo sanatória (15. septembra) žiadal najprv o prevelenie k letectvu a neskôr sa chcel cez ministerstvo námorníctva dať preveliť k srbskej armáde, aby mohol bojovať so Slovanmi proti Rakúsko-Uhorsku. Obe jeho žiadosti boli zamietnuté. Potom nadväzoval na svoje diplomaticko-vojenské aktivity týkajúce sa zriadenia francúzskej vysielačky na ostrovoch Galapágy.

Nakoniec bol aj napriek zlému zdravotnému stavu 25. januára 1915 prevelený k letectvu a zaradený do prvej leteckej skupiny v Dijone. Potom, 28. januára, odišiel do vojenskej leteckej školy v Châtres a stal sa „žiakom-pilotom“. 9. marca dostal hodnosť desiatnika. Štefánik sa už pred vojnou zaujímal o letectvo, ktoré chcel vylepšiť rozličnými technickými doplnkami. Takisto sa zaujímal aj o meteorológiu a 4. apríla predniesol prvú zo svojich piatich prednášok o využití meteorológie vo vojenskom letectve. 11. apríla dostal letecké osvedčenie na lietadlá

typu Maurice Farman. Potom bol odoslaný na ďalší výcvik k stíhacej divízii Le Bourget. Na návrh jeho veliteľov, zaslaný na riaditeľstvo vojenského letectva pri ministerstve vojny v Paríži, bol 3. mája povýšený do hodnosti podporučíka, pretože: „Oficiálne zásluhy desiatnika Štefánika ešte pred vojnou, jeho technické vedomosti, pevná vôľa a energia, ktoré preukázal v letectve, a to napriek nestálemu zdraviu, ako i úspešné absolvovanie leteckých skúšok, odôvodňujú daný návrh na postup menovaného¹.“ Jeho nadriadení v Châtres v spise uvádzajú, že „bol okrem iného prívržencem národného hnutia za českú nezávislosť“². 14. mája sa hlásil u veliteľa leteckej eskadry MF-54 kapitána Prata v severofrancúzskej dedine Brias, ktorá sa nachádzala neďaleko frontovej línie. Jeho budúci mechanik, Maurice Boudron, prišiel k eskadre taktiež 14. mája 1915.

Eskadra MF-54 patrila k druhému leteckému oddielu, ktorý tvoril časť 10. armády (veliteľ generál d'Urbal) a vykonávala prieskumné lety nad nemeckými pozíciami, kde sa často dostávala pod nepriateľskú paľbu. V tom čase (9. mája – 18. júna) viedla 10. armáda ofenzívu proti nemeckým pozíciám pod názvom „druhá bitka artoiská“. Pre niektorých Štefánikových kolegov sa to stalo osudným. 20. mája 1915 bol poručík Bancplain zabitý a poručík Codet zmizol 8. júna 1915³.

15. mája vykonal podporučík Štefánik svoj prvý let v rámci eskadry MF-54 spolu s kapitánom d'Arragonom, ktorý si ho vzápätí vyžiadal na trvalú spoluprácu. Poslednýkrát leteli spolu 19. augusta 1915. Celkovo vykonal podporučík Štefánik na západnom fronte 38 výzvedných a stíhacích letov v trvaní asi 80 hodín. Počas letov bolo jeho lietadlo viackrát zasiahnuté črepinami granátov a raz musel po tri a polhodinovom lete núdzovo pristáť pre nedostatok benzínu.

Okrem vojenských leteckých úloh sa zaslúžil aj o rozvoj vojenskej leteckej meteorologickej služby. Vybudoval meteorologickú stanicu v Briase a v čase od 31. mája do 3. júna bol v tejto veci v Paríži. Spočiatku velenie armády nechápalo význam týchto aktivít. Predpovede počasia sa však dali využiť nielen v letectve, ale aj pri plánovaní bojových akcií pechoty. Vďaka tomu ho generál Foch poveril zorganizovaním meteorologickej služby v Dugny. „Dňa 12. augusta 1915 jeho predpoveď počasia zabránila takmer istej katastrofe eskadry MF-54, ktorá už bola pripravená na bombardovací let a smerovala proti búrke.“⁴ Velenie meteorologickej služby však podporučík prenechal svojmu nadriadenému z eskadry MF-54 kapitánovi Pratovi. Vďaka Štefánikovým zásluhám o rozvoj armádnej leteckej meteorológie a mnohým výzvedným letom mu 16. augusta 1915 udelili vyznamenanie Vojnový kríž s palmou.

Nemci začali na západnom fronte používať aj chemické zbrane, konkrétne tekutý chlór, aby zmenili pozičný charakter vojny vzniknutý koncom roka 1914. „Na základe týchto poznatkov Štefánik doplnil meteorologické stanice prístrojmi, ktoré monitorovali čistotu ovzdušia – položil tak vlastne i základy pre vznik služby určenej k plneniu úloh ochrany vojsk pred účinkami otravných látok.“⁵

¹STANOVÁ FAIVRE-DUPAIGRE, Z.: Ohromujúca vojenská a diplomatická kariéra Milana Rastislava Štefánika (1914 – 1918) vo svetle archívnych dokumentov v Château de Vincennes v Paríži. In: Ed. HRONSKÝ, M. – ČAPLOVIČ, M.: Generál dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat. Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4. – 5. mája 1999. Bratislava : Vojenský historický ústav, 1999, s. 109.

²STANOVÁ FAIVRE-DUPAIGRE, Z.: L'étonnante carrière militaire et diplomatique de M. R. Štefánik (1914-1918) à la lumière des archives militaires du Château de Vincennes à Paris. In: Ed. FERENČUHOVÁ, B.: Milan Rastislav Štefánik. Astronome, soldat, grande figure franco-slovaque et européenne. Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy, Collège Interarmées de défense. Bratislava, Paríž, 1999, s. 48 – poznámka číslo 4.

³Service historique de l'armée de l'air v Château de Vincennes v Paríži (ďalej SHAA – ChV): f. Štefánikov spis, séria 2A, dokument č. 1.

⁴ČAPLOVIČ, M.: Vo víre vojny. In: História, roč. V, marec/apríl 2005, číslo 2, s. 22.

⁵GOSIOROVSKÝ, I.: Milan Rastislav Štefánik ako vojnový letec. In: Ed. HRONSKÝ, M. – ČAPLOVIČ, M.: Generál dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat. Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4. – 5. mája 1999. Bratislava : Vojenský historický ústav, 1999, s. 34.

O hodnosti M. R. Štefánika v čase jeho pôsobenia v Srbsku sa vyskytujú v dokumentoch SHAA-ChV viaceré nezrovnalosti. Striedavo sa uvádza jeho hodnosť poručík, resp. podporučík. Napríklad 25. októbra je spomínaný ako podporučík⁶, 29. októbra ako poručík⁷ a 30. októbra opäť ako podporučík⁸. Podľa výskumu Zuzany Stanovej Faivre-Dupaigre bol Štefánik povýšený na poručíka až 20. marca 1916⁹. Podporučikom bol teda v čase od 3. mája 1915 do 20. marca 1916. Celá francúzska letecká misia v Srbsku, tým, že bojovala mimo územia Francúzska, získala určité výhody. Jednou z nich bolo aj automatické povýšenie každého dôstojníka, poddôstojníka a celého mužstva o jeden stupeň. To znamená, že Štefánik bol počas misie v Srbsku poručík „à titre mission“¹⁰, preto o ňom budeme písať ako o poručíkovi. Štefánik sa vo svedectve Maurica Boudrona¹¹ z neznámych príčin spomína aj ako kapitán.

To isté platí aj o majorovi Vitraitovi, ktorý je podpísaný pod správou o činnosti francúzskej leteckej misie ako kapitán¹². Správu však písal až po skončení misie, čiže už po uplynutí spomínanej výhody.

Podľa rozkazu ministra vojny Alexandra Milleranda z 30. augusta 1915 bol podporučík Štefánik prevelený k francúzskej leteckej eskadre MFS-99 (Maurice Farman Serbe) v Srbsku¹³. 1. septembra opustil leteckú eskadru MF-54, dostal sa do rezervnej jednotky 2. leteckého oddielu s tým, že sa neskôr presunul k francúzskym leteckým jednotkám v Srbsku¹⁴.

V telegrame podplukovník Bares, vrchný veliteľ leteckých síl, odpovedal ministrovi na rozkaz o prevelení. Štefánika preveľuje na maximálnu dobu dvoch mesiacov a spomína jeho znalosti z oblasti meteorológie. Počíta s ním ako s veliteľom slovenskej eskadry v prípade jej vzniku¹⁵. Štefánik sa obracia na svojho kamaráta Ludvíka Strimpla s otázkou, kde by mohol nájsť mladých a odvážnych mužov na vytvorenie eskadry, ktorá by bojovala po boku dohody proti Centrálnym mocnostiam. „Táto eskadrila bude symbolem jak našich sympatií, tak našeho práva.“¹⁶

Štefánik mal vytvoriť letku z bývalej dobrovoľníckej roty Nazdar, kvôli čomu sa vybral do Lyonu. Tam stretol Ivana Kadavého a takto ho informoval o svojich plánoch: „Brat Kadavý, ide mi o veľmi vážnu vec, ktorá bude mať veľký význam v našom zahraničnom hnutí. Dostal som povolenie vytvoriť československú eskadrilu; pôjdete na výcvik do niektorej leteckej školy a po výcviku budete vystupovať ako samostatná československá jednotka. Potrebujem preto poriadnych, chrabrych šesť letcov, ktorí musia so všetkým počítať, lebo to bude eskadrila bojová, a ktorí nesmú v ničom váhať; vyberieš mi ešte piatich.“¹⁷

Štefánik mal mimoriadny záujem na tom, aby v eskadre mali svoje zastúpenie aj Slováci.¹⁸ Nakoniec vyberú ešte piatich mladých Čechov a všetci majú byť odoslaní do vojenskej leteckej školy v Châtres, kde sa mali podrobiť leteckému výcviku. Ako povedal Štefánik, eskadra mala

⁶SHAA-ChV: f. Štefánikov spis: séria 1A, dok. č. 3.

⁷Tamže, séria 1A, dok. č. 4.

⁸Tamže, séria 1A, dok. č. 5.

⁹STANOVÁ FAIVRE-DUPAIGRE, ref. 2, s. 42.

¹⁰Z titulu určitého poslania, poverenia. Po uplynutí misie sa automaticky stáva opäť podporučikom. Bližšie k triedam francúzskych vojenských hodností pozri: STANOVÁ FAIVRE-DUPAIGRE, ref. 1, s. 121-122.

¹¹BOUDRON, M.: Se Štefánikom v Srbsku. Pardubice : súkromná tlač Ota Resch, 1928, s. 34.

¹²SHAA-ChV: f. Štefánikov spis: séria 1A, dok. č. 6.

¹³Tamže, séria 1A, dok. č. 1.

¹⁴Tamže, séria 2A, dok. č. 2.

¹⁵Tamže, séria 1A, dok. č. 2.; Komentár napísaný archívom SHAA-ChV k tomuto dokumentu je takýto: „... mais, de façon plus suprenante, la possibilité de lui confier le commandement d'une escadrille slovaque ...“

¹⁶BAREŠ, A.: Štefánik do konce roku 1915. In: Ed. BAREŠ, A.: Štefánikův memoriál. Praha : Památník odboje, 1929, s. 27.

¹⁷Spomienky Ivana Kadavého. In: Ed. BARTUŠEK, J.: Štefánik. Kniha druhá: vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky. Praha : Sváz slovenského študentstva v Bratislave, 1938, s. 317.

¹⁸Spomienky Mjr. Šebestu. In: Ed. BARTUŠEK, J.: Štefánik. Kniha druhá: vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky. Praha : Sváz slovenského študentstva v Bratislave, 1938, s. 320.

zohrať v zahraničnom odboji mimoriadne dôležitú úlohu. Po výcviku mala byť prevelená do Srbska a pod jeho velením mala robiť „... letákovú propagandu nad nepriateľskými zákopmi v Srbsku“.¹⁹ Koncept textu podobného letáku, aké chcel zhadzovať, si vo svojom zápisníku zaznamenal už koncom roku 1914. „Slovania, Česi – Slováci, Poliaci, Slovinci, Srbi a Chorváti, vy, ktorí kráčate v zbroji proti hraniciam francúzskym, nezabúdajte, že nemecko-maďarská spupnosť a nenásytnosť vyvolala túto válku. Ničomníkom musí byť alebo slepým, hluchým a pomäteným, kto by tvrdil opak. Dejiny neúprosne vydajú svedectvo o pravde.“²⁰ Ako vieme, Slovania bojovali hlavne v rakúsko-uhorskej armáde, ktorá nepostupovala ku francúzskym hraniciam. Citáciou sme chceli ukázať, že Štefánik mal podobné plány už v roku 1914 a postupne ich prispôboval okolnostiam.

Do úvahy prichádzala aj možnosť podniknúť lety s rovnakým cieľom nad Slovenskom a českými krajinami, a tým vyvolať vzbury a odboj domáceho obyvateľstva. „Že by sa bylo pro onu propagační činnost české eskadry hodilo lépe Srbsko než Francie, jest zcela odůvodněné. V Srbsku bychom bývali na slovanské půdě, v přímém kontaktu s Rakouskem a konečně blíže k Čechám a Slovensku než ve Francii.“²¹ Pri maximálnom dolete vtedajších lietadiel by boli lety z Francúzska nad naše územie neuskutočniteľné, avšak aj zo Srbska by boli veľmi náročné.

Počas výcviku odišiel Štefánik spolu s mechanikom Mauricom Boudronom na misiu do Srbska, kde chcel rozkladať bojovú morálku Slovanov z radov rakúsko-uhorskej armády a plniť iné politické úlohy. 17. septembra 1915 v Marseille nastúpili na loď Sydney a popri Sicílii a Malte sa dostali 22. septembra do Solúna. Odtiaľ pokračovali vlakom cez Guergueli až do srbského mesta Niš, kde sa hlásili u francúzskeho veľvyslanca a 26. septembra večer prišli k eskadre MFS-99.

Štefánik po svojom návrate zo Srbska zistil, že vyššie spomínaní dobrovoľníci nedostali žiadaný výcvik, a tak na jeho žiadosť boli 7. decembra boli odoslaní do leteckého učilišťa. Nakoniec z nich nebola vytvorená zamýšľaná eskadra, ale letci slúžili v rámci francúzskej armády.

Ku koncu spomenutej lehoty dvoch mesiacov, ktoré mal Štefánik na vytvorenie slovenskej eskadry, 25. októbra 1915, si štátny tajomník vojenského letectva René Besnard pýtal bližšie informácie od podplukovníka Baresa, vrchného veliteľa leteckých síl, o náboře, ktorý sa mal uskutočniť v Srbsku. „Pri návrate z misie podporučík Štefánik naverboval pilotov a vojakov slovanského a českého pôvodu, s úmyslom vytvoriť slovenskú eskadru.“²² Štefánik ich však naverboval už pred odchodom do Srbska. V odpovedi sa vytvorenie slovenskej eskadry (už sa uvádza iba slovenská národnosť) dáva do paralely s vytvorením americkej eskadry²³.

Americká eskadra zložená z dobrovoľníkov bojovala v rámci cudzineckej légie a po prechode pod vojenské letecké velenie vyvolala silné protesty reprezentantov Nemecka v Spojených štátoch. Išlo o politickú váhu tejto skutočnosti, lebo Spojené štáty boli v tom čase ešte neutrálne.²⁴ Francúzsko malo veľký záujem na tvorení takýchto jednotiek, lebo ony demonštrovali sympatie voči Francúzsku v zahraničí. Z toho dôvodu podporovali aj Štefánikovu iniciatívu vytvoriť slovenskú eskadru.

¹⁹HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: Vojenské dejiny Slovenska 1914 – 1939, IV. zväzok. Bratislava : MO SR, 1996, s. 38.

²⁰BARTŮŠEK, J. – BOHÁČ, J.: Zápisníky M. R. Štefánika. Praha : Památník osvobození, 1935, s. 296.

²¹Spomienky pplk. Charváta. In: Ed. BARTŮŠEK, J.: Štefánik. Kniha druhá: vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky. Praha : Sváz slovenského študentstva v Bratislave, 1938, s. 320.

²²SHAA-ChV: f. Štefánikov spis: séria 1A, dok. č. 3. „A son retour de mission, le sous-lieutenant STEFANIK a recruté des pilotes et soldats d'origine slaves et tchèques, en vue de constituer une escadrille slovaque.“

²³Tamže, séria 1A, dok. č. 4. „... j'ai encouragé le lieutenant Stefanik à recruter des volontaires slovaques pour constituer une escadrille en pilotes de cette nationalité.“

²⁴Komentár napísaný archívom SHAA-ChV k tomuto dokumentu, tamže.

„Projekt poručíka Štefánika vojenskej a politickej pomoci francúzskej veci má za cieľ upozorniť na existenciu slovenského národa a potvrdiť ju vytvorením Légiií ...“²⁵ Ako vieme, na začiatku dvadsiateho storočia uhorská vláda tvrdila, že Slováci sú súčasťou jednotného uhorského národa, len majú odlišný dialekt. Okrem niekoľkých aktivistov ako E. Denis, R. W. Seton-Watson, B. Björnson či L. N. Tolstoj málokto mimo Rakúsko-Uhorska vedel o existencii slovenského národa. Preto sa Milan Rastislav Štefánik rozhodol vyššie uvedeným spôsobom na ňu v cudzine upozorniť. Takisto tým chcel dokázať, že slovenský národ nie je nepriateľský voči dohodovým mocnostiam, a že do vojny ho zatahla len uhorská nadvláda.

V súvislosti s vytvorením slovenskej eskadry sa naskytá otázka, či Štefánik chcel vytvoriť slovenskú, slovanskú, českú alebo česko-slovenskú eskadru. V Štefánikovom spise v *Service historique de l'armée de l'air* v Château de Vincennes v Paríži sa česká a slovanská národnosť spomína iba v kontexte, v akom sme ju už uviedli skôr. Okrem tejto zmienky sa už uvádza iba slovenská národnosť a eskadra sa uvádza výlučne s prívlastkom slovenská, preto ju tak označujeme aj my.

Názory na názov eskadry sa rôznia. Ivan Gosiorovský tvrdí, že mal v úmysle vytvoriť slovanskú eskadru²⁶. Zrejme vychádza z listu Štefánika Ludvíkovi Strimplovi, kde sa o kandidátoch na členstvo vyjadruje takto. „Chtěl bych je vybrat mezi Slovany.“²⁷ Názov česko-slovenská²⁸ (československá) môže vychádzať z listu Ivana Kadavého „...na utvorenie československej eskadrily“²⁹. V niektorých spomienkach sa uvádza aj ako česká³⁰.

V tom čase zrejme názov eskadry nebol pre Štefánika rozhodujúci. V prvom rade chcel vytvoriť eskadru, ktorá by bojovala na strane Dohody, a na jej názov nekládol dôraz. Spočiatku možno plánoval vytvorenie čisto slovenskej eskadry, čím by sme mohli vysvetliť prívlastok slovenská nachádzajúci sa v archívnych materiáloch. Neskôr však zistil, že dostatočný počet Slovákov nenájde, kvôli čomu bol ochotný zaradiť do eskadry aj iné slovanské národnosti. Ako sa následne ukázalo, bolo v nej päť Čechov a jeden Slovák, a preto môže byť jej názov v konečnom dôsledku aj iný.

Chceli by sme ešte upozorniť na skutočnosť, že Štefánikove plány a koncepcie sa vyvíjali a menili. Podľa plánu na usporiadanie Európy po prvej svetovej vojne z roku 1916 Štefánik nemal v úmysle začleniť slovenské územia do Českého kráľovstva, ale ponechať ich v Maďarskom kráľovstve.³¹

30. októbra 1915 je datovaný telegram, v ktorom sa štátny tajomník vojenského letectva pýtal podplukovníka Baresa, vrchného veliteľa leteckých síl, ku ktorému útvaru patrí poručík Štefánik³². Odpoveď sa však v Štefánikovom spise nenachádza.

Na lepšie pochopenie korešpondencie medzi štátnym tajomníkom vojenského letectva a podplukovníkom, vrchným veliteľom leteckých síl, uvedieme niektoré základné informácie o francúzskom letectve.

Letectvo bolo na začiatku prvej svetovej vojny ešte slabo organizované a málo účinné. Preto sa 26. septembra 1914 generál Joffre rozhodol vytvoriť letecké oddelenie generálneho štábu. 8. októbra 1914 bol major Bares (neskôr zrejme povýšený) vymenovaný za veliteľa leteckých

²⁵Komentár napísaný archívom SHAA-ChV k tomuto dokumentu, tamže; „Le projet du lieutenant Stéfánik, par delà l'aide militaire et politique apporté à la cause française, vise, à l'évidence, à affirmer l'existence d'une nation slovaque et, comme avec la constitution des Légions...”

²⁶GOSIOROVSKÝ, ref. 5, s. 33.

²⁷BAREŠ, A.: Štefánik do konce roku 1915, ref. 19, s. 27.

²⁸KOVÁČ, D.: Milan Rastislav Štefánik. Budmerice : Rak, 1996, s. 36.

²⁹BAREŠ, A.: Z korespondence s rodinou Benkovou. In: Ed. BAREŠ, A.: Štefánikův memoriál. Praha : Památník odboje, 1929, s. 347.

³⁰Spomienky pplk. Charváta. In: Ed. BARTŮŠEK, J.: Štefánik. Kniha druhá: vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky. Praha : Svaz slovenského študentstva v Bratislave, 1938, s. 319.

³¹STANOVÁ FAIVRE-DUPAIGRE, ref. 1, s. 119. (poznámka 11).

³²SHAA-ChV: f. Štefánikov spis: série 1A, dok. č. 5.

síl a začal rozbiehať program s cieľom zvýšiť efektivitu letectva a v priebehu troch mesiacov zvýšiť počet eskadrií z 31 na 65, pričom v roku 1916 ich malo byť už 75.

Eskadry mali byť rozdelené do štyroch skupín: bombardovacie s lietadlami typu Voisin LA 5; určené na boj s nepriateľom so strojmi Morane-Saulnier Parasol; výzvedné s lietadlami Maurice Farman 7 a eskadry vybavené strojmi Caudron G 3 na navádzanie delostrelectva. Rok 1915 sa vo francúzskom vojenskom letectve označuje za rok veľkých reforiem. Na zvýšenie počtu eskadrií by vedeniu letectva bola dobre poslúžila aj tá slovenská.

13. septembra 1915 vznikla funkcia štátneho tajomníka vojenského letectva a do funkcie bol vymenovaný poslanec René Besnard. Túto funkciu vykonával až do 8. februára 1916, keď podal demisiu. Poslanec Besnard a jeho oddelenie mali na starosti organizáciu a riadenie leteckého tylu, ktorú mu prepustilo vedenie vojenského letectva.

Francúzska vojenská misia v Srbsku bola súčasťou francúzskej armády a pomáhala srbskej armáde v bojoch proti Rakúsko-Uhorsku a Nemecku a neskôr po vstupe Bulharska do vojny aj proti bulharským silám. Major Vitrait, veliteľ francúzskej leteckej misie v Srbsku, sa dostal do Grécka 12. marca 1915 loďou Mosul spolu s ôsmimi dôstojníkmi a dvanástimi vojakmi. Vzápätí za nimi prišiel kapitán Lareinty so zvyškom posádky na lodi Svätá Helena. Do Nišu sa spolu s materiálom dostali 15. marca vlakom a odtiaľ ďalej smerovali do Belehradu. Spočiatku bola misia umiestnená v Palanke, ale od 18. apríla bola premiestnená do Banjiky. Tam ju však ohrozovalo rakúsko-uhorské delostrelectvo, preto sa v septembri presunula na náhornú plošinu Kovin nad Raljou, kde ju našiel po svojom príchode aj Štefánik.

Bližšie informácie o činnosti francúzskej leteckej misie v Srbsku sa dozvedáme zo správy kapitána Vitraita, veliteľa misie, ministromi vojny³³. Viac o aktivitách Milana Rastislava Štefánika zisťujeme z osobných svedectiev Svetislava Prediča³⁴, Jána Procházku³⁵, Raoula Labryho³⁶, Maurica Boudrona³⁷ a štúdií Ivana Gosiorovského³⁸ a Dobroslava Milenkoviča³⁹. Ďalšie zaujímavé svedectvá boli uverejnené v Štefánikovom memoriáli⁴⁰.

Pod tlakom rakúsko-nemeckej⁴¹ ofenzívy sa po porade so srbským generálnym štábom francúzska eskadra rozdelila na dve časti, aby mohla pôsobiť na dvoch frontoch.

Prvá skupina (výhodný oddiel) pod velením majora Vitraita zabezpečovala sledovanie frontov v Sierne a Bosne. Pod hrozbou bulharského útoku sa presúvala do Nišu, kde mala zabezpečiť sledovanie bulharského frontu.

Druhá skupina (severný oddiel) existujúca od 22. septembra 1915 pod velením kapitána Dangelzerga zabezpečovala sledovanie frontu na Dunaji (Banát) a od 8. októbra monitorovala celý rakúsko-nemecký front.

Spočiatku bola srbská armáda relatívne dobre organizovaná, fungovala doprava i zásobovanie. Neskôr po mnohých porážkach a pod silným tlakom nepriateľa sa stala dezorganizovanou a ustupovala vo veľkom zmlatku cez Kosovo do Albánska. Preprava a evakuácia vzhľadom na stav ciest a ich preplnenie bola veľmi náročná a pomalá.

³³Tamže, séria 1A, dok. č. 6.

³⁴PREDIČ, S.: Dr. Milan Štefánik v srbské armáde. In: Ed. BARTUŠEK, J.: Štefánik. Kniha druhá: vzpomínky, dokumenty a iné príspevky. Praha : Sváz slovenského študentstva v Bratislave, 1938.

³⁵PROCHÁZKA, J.: Niekoľko dní so Štefánikom vo svetovej vojne. In: Ed. OSUSKÝ, Š. – PAVLŮ, B.: Štefánik. Kniha prvá: spomienky a postrehy. Praha : Sváz slovenského študentstva v Bratislave, 1938.

³⁶LABRY, R.: Štefánik v Srbsku. In: Ed. BARTUŠEK, J.: Štefánik. Kniha druhá: vzpomínky, dokumenty a jiné príspevky. Praha : Sváz slovenského študentstva v Bratislave, 1938.

³⁷BOUDRON, M.: Se Štefánikem v Srbsku. Pardubice : súkromná tlač Ota Resch, 1928.

³⁸GOSIOROVSKÝ, ref. 5.

³⁹MILENKOVIČ, D.: Štefánik v srbskej armáde. In: Ed. OSUSKÝ, Š. – PAVLŮ, B.: Štefánik. Kniha prvá: spomienky a postrehy. Praha : Sváz slovenského študentstva v Bratislave, 1938.

⁴⁰BAREŠ, A.: Štefánikův memoriál, ref. 27.

⁴¹V správe sa vôbec neuvádzajú rakúsko-uhorské a nemecké sily iba rakúsko-nemecké, preto aj ja budem písať iba o rakúsko-nemeckých silách.

Štefánik bol jeden z pilotov, ktorí boli pod velením majora Vitrait, preto sa budeme viac sústreďovať na tento oddiel. Až do 7. októbra 1915 zostal východný oddiel na náhornej plošine Kovin nad Raljou, kde podnikal výzvedné lety v Srieme s cieľom odhaliť pohyb nepriateľa a získavať informácie o nepriateľskom fronte, ako sú konštrukcia streleckých batérií, železničných tratí a podobne.

Štefánik sa počas pôsobenia v Ralji venoval viac politickým záležitostiam ako vojenským. Podľa svedectva Dr. Prediáca prišiel do Srbska, aby nadviazal kontakty so srbským politikom Pašičom a zmenil sa aj o pláne vytvoriť česko-slovenský štát.

Štefánik chcel vytvoriť samostatnú vojenskú jednotku z radov českých a slovenských zajatcov v Srbsku, ktorá by bojovala na strane Dohody proti Centrálnym mocnostiam. V Srbsku sa nachádzalo okolo 35 000 zajatcov českého a slovenského pôvodu a ich zorganizovanie by bolo zahraničnému odboju veľmi pomohlo. Francúzsky štáb s vytvorením jednotky súhlasil a Štefánikovi ostávalo ešte presvedčiť Srbov. Zároveň sa chcel s nimi dohodnúť na spoločnom postupe proti Rakúsko-Uhorsku. Prípadný úspech „letákovkej akcie“ by bol určite vylepšil podmienky na vytvorenie légii.

Rovnako sa pokúšal aj zmieriť srbsko-talianske napätie vyvolané tajnou Londýnskou zmluvou, ktorá sa dostala do rúk srbskej vlády. V prípade víťazstva Dohody zmluva sľubovala Taliansku Trident, Terst, Jadranské ostrovy a Dalmáciu, na čo si robili nároky aj balkánski Slovanovia. Rozčarovaním z Londýnskej zmluvy si možno vysvetliť pasivitu srbskej armády na fronte. „V Paríži boli presvedčení, že sa Štefánikovi ako Slovanovi podarí srbsko-talianske napätie zmierniť.“⁴² Okrem Jovana Jovanoviča, zástupcu srbského ministra zahraničia, sa mu kvôli rýchlemu postupu vojsk Centrálnych mocností nepodarilo stretnúť ani s Pašičom, ani s inými vedúcimi osobnosťami vojenského a politického života. Dohoda o spoločnom postupe proti Rakúsko-Uhorsku, urovnávanie srbsko-talianskeho sporu či tvorba légii museli ísť kvôli nepriaznivej vojenskej situácii bokom.

So svojím novým lietadlom, ktoré mu prideliť 1. októbra, vykonal aj niekoľko výzvedných letov nad rakúskymi pozíciami. 4. októbra počas jedného takéhoto letu vo výške 600 metrov jeho lietadlo zasiahla nepriateľská strela a musel núdzovo pristáť. Toto pristátie mu spôsobilo vnútorné zranenie, ktoré sa však prejavilo až neskôr.

Na srbskú žiadosť oddiel odchádzal z Ralje s cieľom presunúť sa do Nišu, kde mal čeliť veľmi pravdepodobnému bulharskému útoku. Materiál bol vzhľadom na nemožnosť prepraviť ho cestnými komunikáciami transportovaný vlakom. V Niši čakali na bulharský útok, ktorý sa začal 15. októbra 1915. Srbská armáda očakávala nepriateľský útok, ale bola neschopná účinnej obrany.

Deň nato major Vitrait odišiel do Kragujevaca, kde sídlil srbský generálny štáb a velenie oddielu prenechal kapitánovi Paulhanovi. V oddieli sa nachádzali ešte poručík Štefánik⁴³, rotmajstri Pete a Cornemont, práporčík Thirouin, kapitán Rochefort a poručík Tulasne. Výzvedné lety pre nepriaznivé počasie nebolo možné podnikat' až do 25. októbra. Od toho dňa začali so sledovaním bulharského frontu a jeden z letov odhalil veľkú koncentráciu nepriateľských síl v Kumanove.

Poručík Štefánik podnikol spolu s kapitánom pechoty Markom Božkovičom výzvedný let nad bulharskými pozíciami. Ako náhradu za pokazenú strojovú pušku mali so sebou iba karabínu. Trasa letu bola určená takto: Niš – Bela Palanka – Pirot – Caribrod – Dragoman – planina Vidlič – kóta 1 371 – Temska – Niš. Počas letu sa dostali pod nepriateľskú paľbu, zistili rôzne pohyby bulharského vojska, a keď sa dostali nad Dragoman, chceli pokračovať až nad bulharské hlavné mesto Sofiu. Svoj úmysel však neuskutočnili, lebo celá sofijská kotlina bola zahalená v oblakoch, a preto bola pre výzvedný let nezaujímavá.⁴⁴

⁴²ŠTVRTECKÝ, Š.: *Náš Milan Rastislav Štefánik*. Bratislava : Smena, 1990, s. 100.

⁴³SHAA-ChV: f. Štefánikov spis: séria 1A, dok. č. 6, s. 11.

⁴⁴Bližšie k letu pozri: MILENKOVIČ, ref. 39, s. 190-191.

Pod silným tlakom bulharských vojsk vydal major Vitrait rozkaz poručíkovi Paulhanovi, aby jednotka opustila Niš a čo najskôr prišla do Prištiny. Potom sa však major dozvedel, že Priština sa môže v krátkej dobe dostať do rúk nepriateľa, a tak vydal nový rozkaz využiť jedinou možnú únikovú cestu, a to ustúpiť cez Kraljevo do Rašky.

Pravdepodobne v tomto čase sa Štefánik vzdal svojich, už skôr spomenutých, politických cieľov. Nemal už čas na agitáciu medzi zajatcami z radov rakúsko-uhorskej armády, lebo musel bojovať proti postupujúcim nepriateľom. V radoch srbskej armády sa navyše stretol s nepriateľskými postojmi voči všetkým zajatcom, lebo Srbi nerobili rozdiely medzi zajatcami slovanského a neslovanského pôvodu.

Keďže transport železnicou ani pokus získať menší počet áut na prepravu materiálu neprichádzali do úvahy, benzín a ostatné súčiastky, ktoré sa nedali previezť vlastnými dopravnými prostriedkami oddielu, boli zničené. Lietadlá sa mali zachrániť leteckou cestou.

Štefánikovi sa však nepodarilo odletieť, lebo pri odlietaní sa poškodila vrtuľa jeho lietadla. Telefonicky sa spojil s majorom Vitraitom, ktorý mu sľúbil poslať novú vrtuľu lietadlom. Celú sobotu však márne čakal na potrebnú súčiastku. Tú mu priniesol až v nedeľu 31. októbra o 9. h rotmajster Seret. Novú vrtuľu bez problémov namontovali a poručík Štefánik vzlietol s cieľom dostať sa do Kruševaca. Tým sa len veľmi tesne vyhol postupujúcej bulharskej armáde.

Preprava cestami bola veľmi náročná, lebo si na mnohých miestach vyžadovali opravy. Na jednom úseku museli pracovať od 16.00 h do 2. h ráno, aby ho sprejzdni. Nakoniec sa východný oddiel dostal do Kruševaca, aby cez Kraljevo postupoval do Rašky.

V Kraljeve ich už očakávala druhá časť francúzskej leteckej misie v Srbsku (severný oddiel), ktorá vznikla 22. septembra, velil jej kapitán Dangelzer a sídlila v Požarevací. Okrem kapitána v nej ešte boli rotmajstri Selaquet a Seret, poručík Mavet a od 29. septembra podporučík Maire, desiatnik Bastide a poručík Tulasne, ktorý bol neskôr vymenený za poručíka Mortureuxa z východného oddielu. Severný oddiel zvädzal prudké boje s nepriateľskými lietadlami a podnikal výzvedné lety nad rakúsko-nemeckými pozíciami.

Z obáv o bezpečnosť mesta bol oddiel presunutý najprv z Požarevca do Alexandrovca a neskôr od 8. októbra 1915, keď mal na starosti sledovanie celého frontu, do strategicky výhodnejšieho Mladenovca. Pod tlakom postupu rakúsko-nemeckých vojsk a po mnohých peripetiách s dopravou sa oddiel dostal do Kraljeva.

Francúzsky letecký park bol spočiatku umiestnený v Palanke, ale keď sa objavuje hrozba silnej ofenzívy rakúsko-nemeckých vojsk, 20. septembra 1915 vydal major Vitrait rozkaz poručíkovi Lareintymu, veliteľovi parku, aby premiestnil park do Kruševaca. 10. októbra bola väčšina materiálu aj s novými lietadlami, ktoré mali uľahčiť evakuáciu v prípade ústupu, naložená na špeciálny vlak a park bol umiestnený v Kruševaci.

23. októbra bolo potrebné park opäť evakuovať, ale od srbského velenia nebolo možné dostať prostriedky na prepravu, lebo všetky prepravovali muníciu, aby sa nedostala do rúk nepriateľa. Až po majorovej osobnej intervencii u prednostu stanice získal štyri vagóny, ktoré boli pridané k vlaku smerujúceho do Kraljeva. Po mnohých ťažkostiach prišlo do Kraljeva len torzo naloženého materiálu.

Personál leteckého parku zostal až do posledných chvíľ v Kruševaci. Tam sa nachádzal už po prekonaní spomenutých problémov aj poručík Štefánik. Jeho lietadlo bolo natolko poškodené, že mu museli vydať nové. Na úplné sfunkčnenie lietadla musel pre technické ťažkosti čakať až do 4. novembra. Rovnako nové lietadlo vydali aj desiatnikovi Basidovi. Po zničení materiálu, ktorý sa nedal odnieť, odišiel personál pod vedením poručíka Lareintyho 4. novembra z Kruševacu. Vzhľadom na bezpečnosť presunu oddiel zvolil dlhšiu trasu a po 200-kilometrovom pochode prišiel do cieľa svojej cesty Mitrovica až 15. novembra.

Poručík Štefánik a desiatnik Baside opustili Kruševac vo svojich nových lietadlách, ale desiatnik musel po poruche núdzovo pristáť v Alexandrovci. Dôvody Štefánikovho pristátia sa v rôznych zdrojoch líšia. Ivan Gosiorovský tvrdí, že sa mu vo vzdušnom víre zlomili riadiace

krídelká⁴⁵. Ján Procházka uvádza ako dôvod nedostatok benzínu na prelet pohoria Kopaonik⁴⁶. Major Vitrait však vo svojej správe uvádza ako dôvod pristátia pokus pomôcť desiatnikovi Basidovi⁴⁷.

V Alexandrovci stretol svojho priateľa z čias pražských štúdií Jána Procházku. Spolu sa vydali na vojenskú stanicu, kde Štefánik dostal potrebný benzín a prideliť mu aj vojakov na stráženie lietadla. Po prenocovaní u starostu obce prišli na druhý deň ráno k lietadlu. Odletieť sa mu však nepodarilo, pretože malo pokazenú vrtuľu. Štefánik sa pokúšal u náčelníka stanice získať záprah na odvezenie dôležitých častí lietadla a vlastnej batožiny. Medzi ním a náčelníkom vznikla menšia roztržka a povoz sa mu nepodarilo dostať. Procházka mal ľahký voz, na ktorý naložili dôležité časti lietadla a vydali sa na cestu.

Mali namierené do neďalekého Brusu – asi 25 kilometrov vzdialeného od Alexandrovca. Spočiatku bola cesta v dobrom stave, ďalej však bola už úplne rozbahnená. Procházkov voz zapadol a musela im ho pomôcť vytriahnuť belehradská pekárská kolóna. Za celý deň sa im nepodarilo doraziť do Brusu, a tak museli prenocovať pri lesenovačskom potoku niekoľko kilometrov pred mestom. V Bruse im o deviatej hodine ráno prideliť voz, ktorý dostali od ustupujúcej Kragujevackej vojenskej stanice. Ďalšiu noc strávili na cintoríne v Razbornej a nasledujúci deň sa stratil Procházkov voz, na ktorom mal jeho majiteľ okrem iného aj desaťtisíc frankov. Obaja sa snažili spomínaný voz nájsť, ale bez úspechu. Nakoniec sa dozvedeli, že ich bude čakať v Kurušumlji. Procházka sa ho vydal hľadať, a tak sa museli rozdeliť. Opäť sa stretávajú až o tri dni a obaja zhodnotili, že vzhľadom na stav srbskej armády treba čím skôr odcestovať do Francúzska, a dohodli sa, že pôjdu spolu. Procházka mal namierené do Prizrenu, a tak sa museli rozdeliť s tým, že sa zase stretnú, aby mohli spoločne odcestovať. To sa im však nepodarilo. Po náročnej ceste sa Štefánik 12. novembra 1915 dostal do Mitrovic. Niekoľkodňový presun vo veľmi náročných podmienkach spôsobil zhoršenie poručíkovho už aj tak dosť chatrného zdravia.

Časť materiálu z leteckého parku, ktorý sa dostal do Kraljeva, bol najskôr premiestnený o 25 kilometrov južnejšie smerom na Rašku a neskôr priamo do mesta. Kraljevo sa 5. novembra dostalo do nemeckých rúk a Francúzi sa pod nepriateľskou paľbou snažia zachrániť aspoň základný materiál potrebný na fungovanie eskadry. Hlavná časť francúzskej leteckej misie bola už od 2. novembra v Raške, kde monitorovala pohyb vojsk na severnom fronte. Trpela však akútnym nedostatkom potravy, keď denný prídel na muža nepresahoval jednu štvrtinu chleba.

9. novembra bolo 5 z 8 lietadiel operujúcich v Raške prevelených do Mitrovic a dostal za úlohu sledovať bulharský front. Následne prebehla evakuácia celej eskadry s cieľom dostať sa do Mitrovic. 14. novembra odlietali posledné lietadlá z Rašky. Eskadra mala už iba šesť lietadiel, lebo stroje poručíka Paulhana a rotmajstra Selaqueta neboli schopné letu.

15. novembra večer vydal kapitán rozkaz opustiť nasledujúce ráno Mitrovicu a dostať sa do Prizrenu. Bulharom sa opäť podarilo získať ďalšie územie, čo spôsobilo, že jediná ústupová cesta cez Štimlju sa nachádzala iba 20 kilometrov od nepriateľských pozícií. Bolo potrebné rýchlo zachraňovať personál a materiál, no navyše aj ľudí, ktorí ostali na ceste z Rašky do Mitrovic. Touto úlohou je poverený poručík Tulasne.

Pre zlý stav cesty bolo nemožné prejsť trasu z Mitrovic do Prizrenu za jeden deň, tak 16. novembra oddiel prenocoval v Štimlji. Nasledujúci deň sa jednotka dostala do Prizrenu. V meste bola snehová búrka, chýbali základné potraviny a zabezpečiť jednu štvrtinu chleba na muža za deň trvalo hodiny. Najdôležitejšie nákupy sa museli vykonávať v sprievode miestneho policajta. Albánci pre vysokú infláciu peniaze neakceptovali a ako platidlo požadovali zlato.

⁴⁵GOSIOROVSKÝ, ref. 5, s. 36.

⁴⁶PROCHÁZKA, ref. 34, s. 179.

⁴⁷SHAA-ChV: f. Štefánikov spis: séria 1A, dok. č. 6, s. 16.

Misii chýbali topánky, ktoré mala zabezpečiť srbská armáda a ani šatstvo nebolo vhodné do zimného obdobia. Neskôr mnohí francúzski vojaci na to doplatili omrzlinami. Počasie už nedovoľovalo vykonávať výzvedné lety. Srbská armáda sa pokúsila vykonať posledný útok proti Bulharom, čím chcela zvrátiť alebo aspoň spomaliť bulharský postup, ale bez úspechu. Tým sa skončila aj posledná nádej a ústup cez Albánsko do mestečka Scutari⁴⁸ bol nevyhnutný. Muži neschopní vykonať cestu boli do Scutari transportovaní letecky.

Poručík Štefánika našiel 14. novembra v tureckých chatrčiach v Mitrovici Raoul Labry, dôstojník francúzskej lekárskej výpravy v Srbsku. Jeho zdravotný stav bol veľmi vážny. Mal krvácanie do žalúdka a neveril vo svoje vyliečenie. Takto Štefánik nebol schopný absolvovať cestu z Mitrovice do Prizrenu pešo, respektíve na vozoch, a preto musel byť 16. novembra prevezený lietadlom pilotovaným kapitánom Dangelzerom. V Prizrene sa liečil šesť dní u doktora Dumasa. Ani ďalšie ustupovanie pred Bulharmi nebolo pre Štefánika mysliteľné, a tak vydal major Vitrait rozkaz, aby ho letecky previezli do Valony. Na túto náročnú úlohu sa 22. novembra podujal najkúsenejší pilot z francúzskej leteckej misie poručík Paulhan. (Získal cenu denníka Daily Mail a sumu 10 000 libier za let Londýn – Manchester a v Spojených štátoch sa zniesol s vypnutým motorom z výšky 200 metrov. Na tú dobu a vtedajšiu úroveň letectva to boli výborné výkony.) Po vyše trojhodinovom nebezpečnom lete sa dostali do Valony, kde však na nich spustili talianski vojaci strelbu. Tí totiž neboli informovaní o prilete lietadla poručíka Paulhana. Ten bol nakoniec nútený pristáť v barinách neďaleko mesta. Z Valony sa dostal Štefánik torpédoborcom do Brindisi a odtiaľ vlakom do Ríma, kde bol hospitalizovaný v nemocnici.

Po vykonaní posledných príprav na náročnú cestu sa zvyšok eskadry spolu s oddielom francúzskych šoférov vydal 25. novembra na cestu pod vedením plukovníka Fourniera. Ten bol od 18. novembra veliteľom všetkých francúzskych vojenských misií v Srbsku.

Bolo potrebné dostať sa cez Bruti, Spach, Fleti, Han Arsit, Puka, Goiani, Koutche až do Scutari, čo trvalo namiesto predpokladaných päť dní sedem a pol dňa. Predĺženie presunu spôsobilo vážny nedostatok potravy. Na úseku z Fleti do Han Arsit, ktorý bol najťažší zo všetkých, padol kôň nesúci archívy o činnosti leteckej misie do hlbokéj úžľabiny. Bolo nemožné zachrániť dokumenty o činnosti francúzskej eskadry v Srbsku. Informácie, ktoré sa nachádzajú v archívoch SHAA-ChV o činnosti eskadry, pochádzajú z leteckého múzea v Belehrade a zachránili sa za neznámych okolností.

Nakoniec sa Francúzi dostali ráno 3. decembra 1915 do Scutari, kde sa nachádzala talianska nemocnica. Tam sa eskadra ešte pokúsila bojovať proti Rakúšanom, ale už iba so štyrmi a neskôr s tromi lietadlami. 25. decembra jednotka opustila Scutari a cez Svätý Ján v Medune a Bari sa dostala 30. decembra do Lyonu.

Na záver správy kapitán Vitrait vzdal úctu všetkým členom leteckej misie za služby, ktoré vykonala v extrémne ťažkých podmienkach.

Taktiež srbská vláda na znak úcty a vzhľadom na odvahu a služby vykonané v prospech srbskej armády udelila každému dôstojníkovi Zlatú medailu odvahy (to sa týka aj poručíka Štefánika) a poddôstojníkom medailu za Oddanú službu⁴⁹.

V prvej časti práce sme sa usilovali stručne opísať Štefánikove začiatky vo francúzskej armáde, jeho prevelenie k letectvu a činnosť v rámci eskadry MF-54. Ďalej sme chceli poukázať na spôsob, akým Štefánik plánoval vytvoriť bojovú eskadru. Otvárame otázku názvu eskadry, ktorá sa pravdepodobne v Štefánikových počiatkových plánoch mohla volať slovenská. V získaných dokumentoch pochádzajúcich z archívov Service historique de l'armée de l'air v Château de Vincennes v Paríži sa vždy nazýva slovenská. Neskôr bol nútený svoje zámery

⁴⁸Všetky názvy albánskych miest uvádzam v takej podobe, ako sa nachádzajú v správe.

⁴⁹SHAA-ChV: f. Štefánikov spis: séria 1A, dok. č. 6, s. 26.

pozmeniť a eskadra sa mohla volať ináč (česká, slovanská alebo česko-slovenská). V tom čase nebol prioritou jej názov, ale jej samotná činnosť. Lepšie preskúmanie archívov v Paríži by mohlo vnieť do tejto problematiky viac svetla.

Ďalej sme sa usilovali vykresliť situáciu vo francúzskej armáde, ktorá bola na vytvorenie spomínanej eskadry mimoriadne priaznivá. Išlo by určite aj o politickú váhu takejto eskadry, čo presvedčivo dokazuje pôsobenie česko-slovenských légii.

V druhej časti už opisujeme činnosť Štefánika a francúzskej leteckej misie v Srbsku. Opierame sa hlavne o správu kapitána Vitraita⁵⁰ adresovanú ministrovi vojny. Je to pohľad veliteľa, kapitána Vitraita na činnosť misie a preňho bol Štefánik podriadený ako každý iný.⁵¹

Do tohto širšieho kontextu vytvoreného spomínanou správou vkladáme svedectvá a spomienky Štefánikových kolegov a priateľov, ktorí s ním v Srbsku strávili nejaký čas.

Na záver ďakujem za pomoc pri tomto výskume: Dr. Bohumile Ferenčuhovej, CSc.; Dr. Márii Tonkovej, CSc. a Dr. Petrovi Machovi, PhD.

M. KŠIŇAN: MILAN RASTISLAV ŠTEFÁNIK UND DIE FRANZÖSISCHE FLUGMISSION IN SERBIEN

In der Studie gehen wir aus den Dokumenten aus, die sich in Service historique de l'armée de l'air (Archiv der Luftwaffe) in Château de Vincennes in Paris befinden. Die Forschung in diesem Archiv – wie wir im Text mehrmals erwähnen – ist nicht abgeschlossen. Aus dem Grunde werden sich einige unserer Schlusssätze und Aussagen nach tieferer Forschung ändern können.

Erstens beschreiben wir Štefánik's Gesundheitsprobleme und seine Versetzung zur Luftwaffe. Da fing er als "Schüler – Flieger" an und innerhalb einer relativ kurzen Zeit wurde er in Rang eines Leutnants befördert. Ausser Durchführung von militärischen Aufgaben bei der Luftwaffe wurde er zum Wegbereiter auf dem Gebiet der Militärmeteorologie. Štefánik begann doch bald auch politische Tätigkeit abzuwickeln, konkret versuchte er ein slowakisches Geschwader aufzustellen. Den Namen "slowakisches" Geschwader übernahmen wir aus den Dokumenten aus dem erwähnten Archiv, in denen der Name ausschliesslich mit dieser Beifügung genannt wird. Zum Geschwader wurden auch Teschenen zugeordnet.

Anschliessend geht er nach Serbien, wo er sowohl die Kampfmal der Slawen aus den Reihen der österreich – ungarischen Armee zersetzen, als auch andere politischen Aufgaben erfüllen will. Da geriet er unter dem Kommando von Major Vitrait, aus deren Bericht wir wertvolle Informationen über die Tätigkeit der französischen Flugmission in Serbien erfahren. Die Aufgabe der Mission ist zuerst die Überwachung der österreich – deutschen Positionen. Später teilt sie sich in zwei Teile auf, um ihre Aufgaben effektiver ausüben zu können. Unter dem starken Druck der Armeen von Österreich – Ungarn, Deutschland und Bulgarien musste doch die ganze Mission einschliesslich Štefánik nachgeben.

Štefánik's Gesundheitszustand war schon vor dem Krieg schlecht und die vielen Notlandungen und anderen Schwierigkeiten des Militärlebens verschlechterten ihn nur noch mehr. Der lange und anstrengende Weg aus Alexandrovec nach Mitrovica haben ihn ganz erschöpft und demzufolge fing er an in den Magen zu bluten. In dem Zustand war er nicht mehr fähig den Rückmarsch nach Albanien zu absolvieren. Er musste auf dem Luftweg evakuiert werden: zuerst nach Prizren und später nach Valona, woher er mit dem Schiff nach Italien transportiert wurde.

⁵⁰Bližšie k jeho hodnosti pozri stranu 2 tejto štúdie.

⁵¹Celkovo sa Štefánikovo meno spomína v správe sedemkrát.

POĽNÉ DELOSTRELECTVO RÝCHLEJ DIVÍZIE 1942 – 1943 (Od Rostova po ústup na Krym)¹

JOZEF P E C I N A

PECINA, J.: The Field Artillery of Rapid Division 1942 – 1943 (from Rostov to Retreat at Crimea). *Vojenská história*, 10, 1, 2006, pp 57 – 76, Bratislava.

In this published study the author connects to a previous study The Field Artillery of Rapid Division 1941 – 1942, published in the journal *Vojenská história* No. 1/2005.

In the introduction he briefly characterizes the activity of the artillery in the Rapid Division (RD) from its changeover to an attack from defensive positions at the river Mius (20 July 1942) to conquer of Rostov and states that within RD at that time only an artillery detachment 11 (composed of two four-gun batteries 10 mm howitzers and four-gun battery of cannons mod. 35) operated together with artillery units of infantry regiments

Characteristics of the Rapid Division advance from Rostov to the area of Gorjachij Ključ creates a main part of the study. It includes an activity of the artillery and its reorganisation after delivery of supplements for the Artillery Regiment 11 and units of the Artillery Regiment 31. In the conclusion of the study the author describes a state and activity of the artillery in time of its retreat from defensive positions by the river Psekups and movement to Crimea.

Military History. World War II. Slovak Units in Eastern Front.

V lete 1942 začali nemecké armády operáciu „Modrý“ (30. júna 1942 premenovaná na operáciu „Braunschweig“), ktorou chceli rozhodnúť situáciu na južnom krídle frontu. Operácia začala 28. júna, keď vojská skupiny armád Juh (veliteľ poľný maršal Fedor von Bock²), zaútočili na Voronež. Po počiatočných úspechoch operácie sa Hitler rozhodol rozdeliť skupinu armád Juh na dve časti. Skupina armád A (veliteľ poľný maršal Wilhelm von List) bola zložená z 1. a 4. tankovej armády, 11. a 17. armády a rumunskej 3. armády. Za úlohu mala obkľúčiť sovietske vojská pri Rostove na Done, postúpiť na Kaukaz a obsadiť kaukazské ropné polia. Cieľom skupiny armád B (veliteľ poľný maršal Maximilian von Weichs), zloženej z 2. a 6. armády, talianskej 8. armády, rumunskej 4. armády a maďarskej 2. armády bol Stalingrad.³

Rýchla divízia sa stala súčasťou 17. armády (veliteľ genplk. Rudolf Ruoff). K 14. júlu mala divízia 6 966 osôb. Skladala sa z veliteľstva, motorizovaných peších plukov 20 (veliteľ pplk. František Stojan) a 21 (veliteľ pplk. Ondrej Zverin), automobilového dopravného pluku, priezvedného oddielu 5, delostreleckého oddielu 11, spojovacieho práporu 2, roty KPÚV 11, roty HKB 11, 7. a 8. batérie DPLP, pionierskej roty 2, asanačnej roty a jednotiek správ.⁴ Delostrelecký oddiel 11 bol zložený z dvoch štvordelových batérií 100mm húfnic vz. 30 a štvordelovej batérie kanónov vz. 35.

¹Práca nadväzuje na štúdiu *Polné delostrelectvo Rýchlej divízie 1941 – 1942* publikovanú vo *Vojenskej histórii* roč. 9, 2005, č. 1.

²Veliteľ skupiny armád Juh poľný maršal von Reichenau zomrel 17. januára 1942 na zlyhanie srdca a vystriedal ho poľný maršal von Bock.

³CARELL, P.: *Operace Barbarossa*, Praha : Naše vojsko, 2003, s. 308.

⁴BYSTRICKÝ, J.: Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942. In: *Vojenská história* 1/2001, s. 47.

Večer 19. júla vydal generál Jozef Turanec prípravný rozkaz, podľa ktorého mali byť všetky jednotky divízie pripravené na prenasledovanie ustupujúcich sovietskych vojsk. Útok v smere Golodajevka – Lysogorka – Rostov sa začal 20. júla. Divízia postupovala v pásme širokom priemerne 14 km. Jej severným susedom bola nemecká 9. pešia divízia, južným 125. pešia divízia.⁵ Po opustení postavení pri rieke Mius bol z podriadenosti Rýchlej divízie vyňatý delostrelecký oddiel 844, takže divízia pokračovala len s tromi batériami delostreleckého oddielu 11. Dve húfnicové a jedna kanónová batéria však boli absolútne nedostatočnou podporou pre slovenské jednotky. Veliteľstvo slovenskej armády nedokázalo počas deviatich mesiacov obnoviť delostrelecký pluk 11 a jedinou zmenou bolo vystriedanie mužstva a doplnenie výzbroje batérií na predpísaný počet. Na radikálne posilnenie delostrelectva musela divízia počkať až do jesenných mesiacov roku 1942.

Do večera 20. júla dosiahli jednotky prvého sledu divízie čiaru asi 5,5 km východne od Golodajevky a prešli do obrany. Nasledujúci deň pokračovali v prenasledovaní ustupujúcich sovietskych vojsk. Silnejšiemu odporu musela divízia čeliť už večer 21. júla, keď II/21 prápor (veliteľ pplk. Jozef Pulkrábek) narazil na vybudované nepriateľské pozície pri obci Generalskoje. Táto sústava bunkrov, protitankových prekážok a mínových polí bola posledným obranným postavením pred Rostvom. V priestore Generalskoje mala divízia chrániť severné krídlo XXXXIX. horského zboru.⁶

Prápor II/21 bol podporovaný rotou HKB 11 a 5/11 batériou, ale od rána 22. júla sa do ostreľovania zapojilo celé delostrelectvo divízie. Palebné postavenie zaujali batérie severne od Generalskoje, aby mohli pôsobiť do celého bojového úseku, ale najmä na ľavé krídlo, odkiaľ sa očakávala paľba ťažkých sovietskych zbraní.⁷ Útok na Generalskoje začal za svitania 22. júla. Veliteľ divízie mal v úmysle prekročiť rieku Tuzlov a obsadiť výšiny juhovýchodne od obce. Večer sa podarilo jednotkám dvoch práporov rieku prekročiť a ráno 23. júla mohli z rozšíreného predmestia zaútočiť na výšiny I/20, II/20 a I/21 práporov. Za podpory všetkých batérií bol sovietsky odpor zdolaný o 8.30 h.⁸ Počas bojov o Generalskoje mala divízia straty 13 mŕtvych, 79 ranených a 5 nezvestných.⁹

Delostrelectvo divízie sa veľkou mierou zaslúžilo o úspešné dobytie sovietskych pozícií. Často aj priamou paľbou ničili batérie nepriateľské bunkre a včas spozorovali a zastavili protiútok, ktorý vyrazil proti pravému krídlu útočiacich jednotiek.¹⁰

Po dobytí obce Generalskoje vyslal veliteľ divízie na Rostov predvoj v zložení priezvedný oddiel a II/20 prápor. Ako podpora mu zostali rota HKB 11 a 5/11 batéria. Zvyšné delostrelectvo zostalo na svojich postaveniach pri obce Generalskoje. Priezvedný oddiel dosiahol severný okraj Rostova o 16. 45 h, ale útok musel prerušiť, pretože v smere jeho postupu už bojovali nemecké tankové jednotky.¹¹

Nasledujúci deň dostal predvoj za úlohu vytvoriť predmostie na Zelenom ostrove, ktorú sa podarilo splniť do večera. Ráno 25. júla sa na Zelený ostrov presunul peší pluk 21, ktorý pokračoval v čistení ostrova. Pluk vybojoval predmostie za južným ramenom Donu a postupoval smerom na železničnú trať Batajsk – Ol'ginskaja. Priamu podporu tvorili rota HKB

⁵VHA Trnava, f. RD, šk. 166, č. 21.977/taj/3odd., Operačný rozkaz č. 9 z 22. júla 1941.

⁶TURANEC, J.: Slovenská RD v ofenzíve od Miusu cez Rostov na Kaukaz. In: Armáda v obrane a práci. Bratislava : MNO, 1944, s. 36.

⁷VHA Trnava, f. RD, šk. 166, č. 21.977/taj/3odd., Operačný rozkaz č. 9 z 22. júla 1941.

⁸VHA Trnava, f. RD, šk. 7, sign. 30/2/7, Vojenský denník gen. Turanca 10. 4. 1942 – 21. 9. 1942 s. 63.

⁹BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 47.

¹⁰TURANEC, ref. 6, s. 37.

¹¹BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 48. Už 23. júla hlásilo veliteľstvo nemeckej armády (OKW) že „Jednotky armády, zbraní SS a jednotky Slovenského štátu podporované Luftwaffe prerazili na celom fronte hlbokú a silnú obranu okolo Rostova a po tvrdých bojoch sa zmocnili mesta dôležitého pre cestnú a riečnu dopravu.“ BUTLER, R.: Wiking. Praha : Svojtka & Co., 2003 s. 174.

21 a 2/11 batéria. Ostatné delostrelectvo sa presunulo na severný breh Donu a pridalo sa k podpore pešieho pluku 21.¹²

Železničnú trať obsadili vojaci pešieho pluku ráno 26. júla. Jednotky Rýchlej divízie boli vôbec prvými, ktorým sa podarilo vytvoriť predmostie na južnom brehu Donu. Už o 16.00 h musel však prápor II/21 odrážať protiútok nepriateľa. Aj napriek podpore 5/11 batérie, ktorá strieľala z postavenia juhovýchodne od rostovského letiska, musel prápor pod tlakom ustúpiť asi o 1,5 km na úroveň nemeckých jednotiek.¹³

Na druhý deň pokračoval prápor v útoku spoločne s nemeckými jednotkami. Na pravom krídle postupovala nemecká 125. pešia divízia, na ľavom 198. pešia divízia. Prápor postupoval bez podpory delostrelectva, ktoré nemohlo prekročiť močariská južne od Rostova. Veliteľ divízie preto žiadal o presun delostrelectva cez most v meste Batajsk, ktoré bolo dobyté 26. júla.¹⁴ Po dosiahnutí železničnej trate Batajsk – Olginskaja zaujal prápor dočasnú obranu. Ráno 28. júla pokračoval v postupe a obsadil dedinu Ogpu.

Ostatné jednotky divízie sa zatiaľ sústredili v Rostove s úlohou vyčistiť pridelené úseky mesta a preskúpiť sa na ďalší postup. Slovenskí vojaci museli v Rostove čeliť najmä sovietskemu bombardovaniu, keď v noci na 29. júla napadli lietadlá zápalnými bombami postavenie 2/11 batérie. Materiálne škody nespôsobili žiadne, ale zranili jedného muža od 2/11 a zabili ďalšieho z roty HKB 21. Nasledujúcu noc bombardovanie pokračovalo, ale tentoraz bez strát.¹⁵

Podľa plánu „Edelweiss“ z 23. júla 1942 mala skupina armád A po prekročení rieky Don obkľúčiť a zničiť sovietske vojská medzi Donom a riekou Kubáň. 17. armáda mala postupovať pozdĺž pobrežia Čierneho mora a obsadiť základne čiernomorského loďstva. 1. tanková armáda mala útočiť smerom na juhovýchod a obsadiť Groznyj a Baku. Jednotky XXXIX. horského zboru mali postupovať cez hlavný kaukazský chrbát na Tbilisi a Kutajsk.¹⁶

Rýchla divízia dostala 31. júla rozkaz opustiť Rostov a postupovať za nemeckými jednotkami prvého sledu. Túto úlohu mala splniť už ako súčasť LVII. tankového zboru (veliteľ gen. tankových vojsk Friedrich Kirchner) patriaceho do zostavy 1. tankovej armády. Medzi 1. a 3. augustom sa za veľkých horúčav začala divízia presúvať po osi Rostov – Jegorlykskaja – Novo Pokrovskaja. Slovenské jednotky tvorili západné krídlo zboru a chránili pravý bok svojej známej divízie SS Wiking od zimných bojov na rieke Mius.¹⁷

S peším plukom 20 postupovali rota HKB 20 a 3/11 batéria. Dňa 1. augusta obsadil pluk dedinu Srednyj Jegorlyk a batérie zaujali postavenie v severnej časti obce, za obranným postavením pluku. Postup pluku 21 podporovali rota HKB 21 a 2/11 batéria, ktoré sa 2. augusta presunuli do obce Krasnyj Luč. Počas postupu museli jednotky peších plukov čeliť nepriateľským náletom, pri ktorých stratili niekoľkých mužov. Po príchode do obce Novo Pokrovskaja zaujali batérie 2/11, 3/11 a rota HKB 21 postavenie v západnej časti obce pri železničnej trati. Rota HKB 20 spolu s peším plukom 20 zostala v pôvodných postaveniach v dedine Srednyj Jegorlyk. Batéria 5/11 a rota HKB 11 vyčkávali spolu s veliteľstvom oddielu v pohotovostných postaveniach v dedine Buďonnyj. Počas týchto troch dní však batérie nevystrelili jediný granát.¹⁸

Po presune do Novo Pokrovskaja dostala divízia rozkaz postupovať cez Dimitrijevsuju do obce Losenskaja, kde mala vytvoriť predmostie na rieke Čelbas. Veliteľstvo delostrelectva spolu s rotou HKB 11 dorazili do obce Losenskaja 4. augusta o 15.00 h. Batéria 5/11 však pre poruchy na viacerých vozidlách nebola schopná presunu. Po vytvorení predmostia dostal peší pluk 20 rozkaz postupovať v smere na severný okraj mesta Kropotkin. Večer sa však omylom dostal

¹²VHA Trnava, f. RD, šk. 166, č. 21.977/taj/3odd., Operačný rozkaz č. 12 z 24. 7. 1941.

¹³BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 48.

¹⁴VHA Trnava, f. RD, šk. 7, sign. 30/2/7, Vojenský denník gen. Turanca 10. 4. 1942 – 2. 9. 1942, s. 69.

¹⁵VHA Trnava, f. RD, šk. 33, č. 2763/taj42, Situačné hlásenia del. odd. 11 za obdobie 28. 7. – 3. 8. 1942.

¹⁶LUCAS, J.: Hitlerovy horské jednotky. Praha : Naše vojsko, 2001, s. 137.

¹⁷BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 49.

¹⁸VHA Trnava, f. RD, šk. 33, č. 2763/taj42, Situačné hlásenia del. odd. 11 za obdobie 28. 7. – 3. 8. 1942.

I/20 prápor do nemeckej delostreleckej a mìnometnej paľby a musel ustúpiť asi o 1,5 km. Mesto obsadila Rýchla divízia spolu s divíziou SS Wiking 5. augusta. Ešte v ten istý deň bola divízia SS Wiking z mesta odvolaná a vystriedali ju slovenskí vojaci s úlohou kryť mesto na južnom a západnom smere.¹⁹ Celé delostrelectvo sa presunulo do priestoru severne od Kropotkina. Divízii bol pridelený aj nemecký oddiel 602 zložený z dvoch batérií 150mm hűfnic a jednej batérie 100mm kanónov, ktorý zaujal palebné postavenie v obci Losevskaja.²⁰

Sovietske vojská počas slovenského postupu na Kropotkin kládli slabý odpor a ustupovali za riekú Kubáň. K väčšiemu odporu sa zomhli krycie jednotky až v noci na 6. augusta, keď sa na východný okraj Kropotkina sústredila mìnometná a delostrelecká paľba. O 5.00 h bolo spozorované zhromažďovanie sovietskej pechoty na ceste juhovýchodne od mesta, na čo zareagovala ako prvá 2/11 batéria, ktorá vystrelila 18 granátov a rozohnala nepriateľských vojakov.²¹ O hodinu neskôr strieľala 2/11 batéria spolu s rotou HKB 11 na ustupujúce sovietske povozy. Jednotky ustupujúce pod tlakom divízie SS Wiking boli cieľom slovenského delostrelectva aj počas celého dňa.

Batéria 3/11 a rota HKB 11 strieľali z palebných postavení v priestore obce Vorovskij. Rota HKB 21 a 2/11 batéria spolu s prideleným nemeckým oddielom 602 zaujali svoje postavenia na severnom okraji Kropotkina. Kanónová batéria stále čakala v Losevskej na motorové vozidlá a veliteľstvo delostreleckého oddielu sa sústredilo v obci Stepok.²²

Mìnometná paľba na Kropotkin pokračovala aj v noci na 7. augusta, až kým sa nepodarilo 2/11 batérii nepriateľské mìnometry umlčať. Po celý deň batérie ostreľovali ustupujúcich Sovietov s veľmi dobrým účinkom a spôsobovali im veľké straty najmä na materiáli. Delostrelectvo strieľalo aj na železničnú trať Kropotkin – Gul'keviči, ktorú sa podarilo prerušiť.

Dňa 8. augusta prekročili prvé jednotky Rýchlej divízie riekú Kubáň na ukoristených sovietskych gumových člnoch. Išlo o mužov z 2/20 pešej roty podporovaných rotami HKB 11 a HKB 20, ktorí prekročili riekú. Prevoz slovenských jednotiek sa udial bez jedinej známky sovietskeho odporu. Do večera 8. augusta bola na druhej strane rieky celá divízia. Väčšina jednotiek prekročila riekú po moste v obci Grigoripolisskaja. Veliteľstvo delostrelectva sa presunulo do obce Majkopskij, rovnako ako batérie 2/11, 5/11 a rota HKB 11. Rota HKB 20 sa rozmiestnila v priestore obce Višnovskij, 3/11 batéria a rota HKB 21 zaujali postavenie v Gul'keviči. Presun delostrelectva na druhú stranu rieky bol ukončený o 17.00 h.²³

Po prekročení rieky postupovali prvosledové jednotky divízie (peší pluk 21 podporovaný 3/11 a rotou HKB 21) k rieke Laba, južne od obce Tenginskaja. Pluk mal za úlohu chrániť pravé krídlo divízie SS Wiking. Na poludnie 9. augusta prápor II/21 prenikol na druhý breh rieky a obsadil tam predmostie. Do večera 10. augusta zaujali jednotky pešieho pluku 21 obranu južne od obce Tenginskaja, zatiaľ čo sa ostatné časti divízie zhromažďovali v obci Alexejevskij.²⁴

Rýchly postup divízie si opäť vyžiadal daň na motorových vozidlách, a preto vydal gen. Jozef Turanec osobitný rozkaz na reorganizáciu divízie.²⁵ Medzi šiestou a siedmou hodinou ráno 11. augusta prekročilo riekú Laba delostrelectvo divízie. Veliteľstvo delostreleckého oddielu 11 spolu s 5/11 batériou vyrazilo na dedinu Ujlap, ale kvôli množstvu prekážok zostalo v obci Černišov. Rádiogram, podľa ktorého mal oddiel vyraziť až o 9.30 h, dostal veliteľ delostrelectva mjr. Kľúčik až pri presune. Po niekoľkých dňoch pokoja sa batérie opäť zapojili do bojovej

¹⁹BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 49.

²⁰VHA Trnava, f. RD, šk. 166, č. 22.015/taj/3odd., Operačný rozkaz č. 21 z 5. 8. 1941.

²¹VHA Trnava, f. RD, šk. 33, č. 2763/taj42, Situačné hlásenia del. odd. 11 za obdobie 28. 7. – 3. 8. 1942.

²²Tamže.

²³Tamže.

²⁴BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 50.

²⁵Pešiemu pluku 20 boli odobrané všetky motorové vozidlá a pridelená mu bola vozatajská kolóna na zabezpečenie prepravy ťažkých zbraní. Presuny vojakov sa mali vykonávať peším pochodom. Odňaté motorové vozidlá prideliť veliteľ divízie pešiemu pluku 21, ktorý sa stal úplne motorizovaným. BYSTRICKÝ, ref. 80, s. 50.

Vojenská história

činnosti. Veliteľ nemeckého oddielu 602 hlásil, že západne od obce Makro Makarov sa nachádza prápor sovietskej pechoty a jedna z jeho batérií zahájila paľbu.²⁶

Po reorganizácii divízie postupoval motorizovaný peší pluk 21 na čele divízie do priestoru obce Belorečenskaja. Divízii SS Wiking sa podarilo vytvoriť predmostie cez rieku Pšiš, ktoré mala po nej prevziať peší pluk 21. Podporovať ho mali 2/11 a 5/11 batérie. Ostatné jednotky sa presunuli cez Artipovskij do dediny Veliko Večnoje s úlohou zaistiť východný breh rieky Belaja. 13. augusta čistili jednotky divízie priestor Veliko Večnoje. O 7.15 h zaútočili sovietske lietadlá bombami a guľometnou paľbou na postavenie 5/11 batérie, asi 3 km severne od Belorečenskaja. Zranený nebol nikto, ale bomby poškodili niekoľko nákladných áut.²⁷ 13. august bol významným dňom aj pre veliteľa Rýchlej divízie gen. Turanca. Na veliteľstve divízie vo Voroncove – Dašov mu veliteľ LVII. tankového zboru gen. Kirchner odovzdal Rytiersky kríž Železného kríža.

Keďže slovenské jednotky našli most cez Pšiš zničený, prekročiť sa ju podarilo až na poludnie 14. augusta. Po silnej delostreleckej príprave slovenských a nemeckých batérií prebrodili rieku I a II/21 prápory, pričom ťažko ranení boli šiesti muži a ľahké zranenia utrpeli dvaja. Úzke predmostie bolo do večera rozšírené a slovenská pechota s podporou všetkých batérií obsadila dedinu Okt'abrskij. Sovietske motorizované kolóny ustúpili na juhovýchod. Batérie 2/11, 3/11 a rota HKB 21 podporovali útok na dedinu z palebných postavení juhovýchodne od obce Bžeduchovskaja. Účinnou paľbou umlčali sovietske ohniská odporu a umožnili tak vlastnej pechote dobyť Okt'abrskij. Nemecký oddiel sa premiestnil do Bžeduchovskaja o 14.30 h a ihneď sa zapojil do ostreľovania.²⁸

Nasledujúci deň obsadili jednotky pešieho pluku 20 dedinu Martanskaja. Do 17.00 h sa presunulo do dediny aj celé delostrelectvo divízie. Batéria 3/11 a rota HKB 21 zaujali postavenie na západnom okraji obce, rota HKB 11 na juhovýchodnom okraji. Batérie 2/11 a 5/11 sa presunuli do postavení asi 4 km východne od dediny. Hneď po zaujatí postavenia začala rota HKB 21 paľbu na ustupujúcu sovietsku kolónu.

Na začiatku druhej polovice augusta bola Rýchla divízia v dočasnej obrane na čiare Martanskaja – Okt'abrskij. Počas letnej ofenzívy postúpila asi o 800 km. Divízia dorazila do predhoria Kaukazu, ale tu sa jej postup zastavil.

Počas trojtýždňových bojov ustúpili vojská sovietskeho Severokaukazského frontu (veliteľ maršal Semjon Bud'onnij) od Donu až po predhoria severozápadnej časti Veľkého Kaukazu. Nemcom sa tak nepodarilo splniť cieľ – obkľúčiť a zničiť zväzky Červenej armády medzi Donom a Kubáňou. V druhej polovici augusta bola Rýchla divízia opäť nasadená medzi prvosledovými jednotkami. Keď nemecká 198. divízia, ktorá patrila do 17. armády, dosiahla priestor obce Saratovskaja (severne od Gorjačeho Kľuča) a divízia SS Wiking obsadila priestor Černigovskaja – Linenaja (východne od Gorjačeho Kľuča), vznikla medzi oboma divíziami medzera. Dňa 17. augusta dostala Rýchla divízia rozkaz postupovať juhozápadným smerom, zmocniť sa priestoru Kutajsskaja – Abchazskaja a vyplniť vzniknutú medzeru.²⁹

Dňa 18. augusta zaútočil peší pluk 20 na dedinu Kutajsskaja a peší pluk 21 na dedinu Abchazskaja. Tú obsadil pluk o 7.00 h. Vzápätí sa pri ceste severne od dediny rozmiestnili delostrelecké batérie. Batéria 5/11 zaujala postavenie na pravej strane cesty, 3/11 batéria a rota HKB 21 na ľavej. Batéria 2/11 a rota HKB 11 sa presunuli do dediny Kutajsskaja. O 10.00 h bola Abchazskaja ostreľovaná sovietskymi lietadlami, ale delostrelecký oddiel 11 neutrpel žiadne straty.³⁰

²⁶ŠTIBRANÝ, V.: Rýchla divízia na východnom fronte august – september 1942. Rigorózna práca, FF UCM v Trnave, 2003, s. 30.

²⁷VHA Trnava, f. RD, šk. 33, č. 2763/taj42, Situačné hlásenia del. odd. 11 za obdobie 28. 7. – 3. 8. 1942.

²⁸VHA Trnava, f. RD, šk. 33, č. j. 25.429/42, Záznamy správ a situačné hlásenia z augusta 1942. Veliteľ delostrelectva mjr. Klúčik hlásil veliteľstvu „...zdravotný stav mužstva dobrý, straty žiadne, fyzický a morálny stav jednotiek dobrý“. Veliteľ pešieho pluku 21 navrhol na vyznamenanie veliteľa nemeckého oddielu 602 a dvoch styčných dôstojníkov. Oddiel mal počas útoku na Okt'abrskij dvoch ťažko a dvoch ľahko ranených mužov.

²⁹BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 51.

³⁰VHA Trnava, f. RD, šk. 33, č. 2763/taj42, Situačné hlásenie del. odd. 11 z 18. augusta 1942.

O deň neskôr pokračovala divízia v útoku. Peší pluk 20 postupoval na Chatyps a peší pluk 21 na dedinu Suchaja Cice. Za úlohu mali nadviazať spojenie s divíziou SS Wiking. Úspešný však bol len peší pluk 21, ktorý do večera obsadil severnú časť Suchaja Cice. Peší pluk 20 narazil na silný odpor na kóte 106 a musel sa stiahnuť do obce Kutajsskaja. Úspešnejšie neboli ani susedné nemecké jednotky, keď 198. divízia dosiahla čiaru 2 km južne od mesta Gorjači Kľuč a SS Wiking sa časťou svojich síl zachytila pri dedine Kura Cice. Sovietskym vojskám sa tak podarilo zastaviť postup nemeckých a slovenských vojsk a prinútili ich prejsť do obrany. Medzi jednotlivými plukmi v obrannej línii však vznikli medzery v šírke niekoľkých kilometrov. Napríklad medzera medzi pešími plukmi 20 a 21 bola skoro 8 km široká a medzi peším plukom 20 a nemeckou 198. divíziou dokonca 10 km. Týmito neobsadenými úsekmi prenikali sovietske hliadky 10 až 20 km hlboko do slovenských postavení a útočili na trény a ubytovacie miesta. Slovenské a nemecké jednotky boli často prepadávané zo strán alebo zozadu.³¹

Od prechodu cez rieku Kubáň začali Rýchlej divízii čoraz väčšie problémy robiť partizáni. Niekoľkokrát denne prepadávali jednotky a trény v celom priestore divízie. Lesnatý a nepriehľadný terén im poskytoval vynikajúce podmienky na ich činnosť. K prvému vážnejšiemu prepadu došlo k 23. augusta. Asi 4 km od obce Bžeduchovskaja prepadli partizáni tri autá s pohonnými hmotami. Najprv zastrelili vodiča a spolujazdca auta idúceho v čele, a kým stihli zvyšné dve vozidlá doraziť na miesto prepadu, partizáni prvé auto zničili ručnými granátmi.³²

Medzi 20. a 24. augustom čelili jednotky divízie stupňujúcemu sa sovietskemu odporu. Delostrelectvo sa rozmiestnilo v dedinách Suchaja Cice a Abchazskaja. Dve húfnicové batérie nemeckého oddielu zaujali postavenie na severnom okraji Suchaja Cice a spolu s rotou HKB 21 ostrelovali sovietske guľometné hniezda na západnom okraji dediny. Počas dopoludnia sa k nim pridali aj batérie 3/11 a 5/11. Už ráno musel čeliť nemecký oddiel sovietskemu protiútok, pri ktorom utrpel značné straty na ľuďoch aj na vozidlách. Skoro ráno 21. augusta strieľala sovietska 122mm húfnica do priestoru pozorovateľne 5/11 batérie. O 6.00 h zastavili priehradnou paľbou batérie 5/11, 3/11 a rota HKB 21 útok Sovietov z lesov západne od dediny Suchaja Cice. Dopoludnia strieľali batérie na sovietske palebné postavenia v priestore rafinérie v dedine.³³ Až do 25. augusta bol v postaveniach Rýchlej divízie pokoj, občas prerušovaný rušivými delostreleckými paľbami na oboch stranách. Jedinou vážnejšou udalosťou bol uvedený partizánsky prepad.

Na konci augusta prebiehala sovietska obranná línia po čiare Kutajsskaja – Tri Duba – Chatyps – Bezimjannoje – Pjatigorskije. Rýchla divízia bola rozmiestnená v postaveniach na čiare kóta 106 – Suchaja Cice. Jej susedia zostali nezmenení – západným bola 198. divízia, východným divízia SS Wiking. Na 25. augusta naplánovalo veliteľstvo divízie útok, ktorým sa mali slovenské jednotky zmocniť kóty 260, postúpiť z obce Suchaja Cice, preraziť na Chatyps a nadviazať spojenie so 198. divíziou. Útok mal zahájiť I/20 prápor pod velením majora Lehotského, podporovaný rotami HKB 11 a 20 a 2/11 batériou. Tieto tri batérie tvorili západnú skupinu delostreleckej podpory. Batéria 3/11 spolu s nemeckým oddielom (ktorému bola pridelená aj 5/11 batéria) tvorili východnú skupinu. Tá mala podľa požiadaviek veliteľa pluku umlčovať bočnými paľbami nepriateľské ťažké zbrane. Západná skupina mala byť pripravená kryť pravý bok pešieho pluku 20 a po dosiahnutí kóty 260 sa mala na ňu premiestniť.³⁴

O 7.00 h, po pol hodine trvajúcej delostreleckej prípravy vyrazil I/20 prápor do útoku. O hodinu neskôr hlásilo prieskumné lietadlo, že v priestore kóty 260 sa nachádza stanový tábor. De-

³¹BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 51. Pozri aj TURANEC, ref. 6, s. 45.

³²ŠTIBRANÝ, ref. 26, s. 46. Po tomto prepade vydal gen. Turanec Osobitný rozkaz č. 41, ktorým nariadil, aby autá jazdili len vo dne a v skupinách s minimálne tromi vozidlami. Mužstvo malo byť na partizánsky prepad neustále pripravené. Každý partizán chytený so zbraňou mal byť bez milosti zastrelený. Na túto príležitosť si mala každá jednotka vopred zostaviť popravicíu čatu vyzbrojenú sovietskymi zbraňami a strelivom.

³³VHA Trnava, f. RD, šk. 33, č. 2763/taj42, Situačné hlásenia del. odd. 11 z 20. a 21. augusta 1942.

³⁴VHA Trnava, f. RD, šk. 166, č. 22.015/taj/3odd., Operačný rozkaz č. 32 z 23. 8. 1941.

lostrelecký oddiel 602 na uvedené miesto okamžite zahájil paľbu, ktorá trvala až do pol deviatej. Vojaci I/20 práporu zatiaľ severne od kóty 260 opatrne postupovali vpred. O 8.45 h nariadil veliteľ ARKO 121 plukovník Rosman batérii 100 mm kanónov a batérii 150 mm húfníc, aby zahájili paľbu na kótu 400, kadiaľ podľa výpovedí zajatcov prebiehalo sovietske hlavné obranné postavenie.³⁵

O pol desiatej dosiahli jednotky I/20 práporu kótu 260. Dostali sa však do silnej guľometnej a mínometnej paľby a museli sa stiahnuť. Na druhý pokus, s podporou oddielu 602, sa podarilo vytlačiť Sovietov z lúky pod kótou na jej vrchol. Postup sa však opäť zastavil o 11.30 h, keď narazili slovenskí vojaci na zakopaného nepriateľa. Pomaly postupoval aj pluk 21 v obci Suchaja Cice, keď musel v priestore rafinérie prekonávať súvislé zákopy a početné guľometné hniezda.³⁶

V poobedňajších hodinách začal odpor nepriateľa narastať. Peší pluk 21 sa dostal do ťažkej delostreleckej paľby a o druhej hodine sa sovietske delostrelectvo zameralo na palebné postavenia batérií nemeckého oddielu. Výsledkom tejto paľby boli traja mŕtvi a osem ranených.³⁷ O pol hodiny neskôr sa podarilo jednej rote I/20 práporu preniknúť na kótu 260 zo severozápadu a vyčistiť nepriateľské obranné postavenia. O 15.15 h obsadil kótu celý prápor a hneď sa zaistil zo všetkých strán. Divízne delostrelectvo sa hneď po obsadení kóty presunulo do priestoru kóty 106, kde zaujalo palebné postavenia. Večer musel prápor čeliť guľometnej a mínometnej paľbe, ktorá trvala až do 00.30 h. Nadránom podnikli Sovieti neúspešný protiútok, ktorým skončili ich snahy o znovudobytie kóty 260. Za takmer 24 hodín bojov o kótu stratili Sovieti 63 mŕtvych. Straty na slovenskej strane dosiahli jedného mŕtveho a 37 ranených. Nemecký oddiel prišiel o troch mŕtvych a ôsmich ranených.³⁸ Sovietski zajatci pri výsluchu prezradili, že slovenské delostrelectvo zničilo dve delá. Bitka o kótu 260 sa stala jednou z najvýznamnejších epizód nasadenia Rýchlej divízie na východnom fronte. Poľné delostrelectvo sa významnou mierou podieľalo na tomto úspechu slovenských vojakov.³⁹

Podporou pri útoku na kótu 260 skončila spolupráca delostreleckého oddielu 11 a nemeckým oddielom 602. Oddiel bol vyňatý zo zväzkov Rýchlej divízie a presunul sa k jej pravému susedovi, 198. divízii. Pri tejto príležitosti vyznamenal gen. Turanec veliteľa Artilleriekomanda 121 plk. Rosmana, jeho pobočníka a jedného dôstojníka oddielu.⁴⁰

³⁵VHA Trnava, f. RD, šk. 7, sign., 30/2/7, Vojenský denník gen. Turanca 10. 4. 1942 – 21. 9. 1942 s. 78.

³⁶ŠTIBRANÝ, ref. 26, s. 48.

³⁷VHA Trnava, f. RD, šk. 7, sign., 30/2/7, Vojenský denník gen. Turanca 10. 4. 1942 – 21. 9. 1942 s. 78.

³⁸ŠTIBRANÝ, ref. 26, s. 49.

³⁹Bitku o kótu 260 dramaticky opísal por. Ernest Lazár, spravodajský dôstojník delostreleckého oddielu 11: „*V tóni stromov sa posledný krát pripravuje útok. 25. augusta. 1942 o 7.30 hod. zahučali hory mohutnou paľbou delostrelcov. Nepriateľ bol nútený pod ťarchou ocelových pozdravov stiahnuť hlavy do dier, ktoré si v predvečer vykopal. Mieriči u diel ani nie sú si vedomí svojej skazonosnej práce. Ale tí tam vpredu, velitelia batérií, velitelia rôt, naši pešiáci, naši delostreleckí rádiotelegrafisti a telefonisti, naši pátrači sa presvedčili o účinkoch drtiaceho kladiva divízie, nášho delostrelectva. Pechota húževnate preniká hustým, zalesneným, nepriehľadným terénom. ... Nepriateľ akosi ľahko sa vzdáva svojho postavenia a láka naše jednotky do hustejšieho lesa. Ťažké guľomety nepriateľa sú namierené do boku našich. Tu zasahujú kanóny proti útočnej vozbe a nádhernou priamou strelbou ničia nepriateľské palebné zdroje. Predvídanej pasci nepriateľa vyhne sa veliteľ práporu malým ústupom. Začína paľba kamarátskych zbraní, slovenských a nemeckých delostrelcov. Husté, čierne kotúče dymu zahaľujú nepriehľadným závojom postavenie bolševikov. Zanechávajú svojich vojakov, prchá na nádhernom bielom žrebcovi bolševický "komandir". Oko ukrytého telefonistu od horskej kanónovej batérie zbadá ho, siahne po svojej puške. Chumáč prachu sa rozptýli a na ceste leží nehybné telo veliteľa bolševikov. Naše guľomety štekajú, zo stromov padajú mŕtvi vojaci červenej armády. Líščie diery a bunkre sú hrobmi nesčíselných komisárov. Pre červených niet záchrany. Naša tretia rota obchvacuje nepriateľa z prava. Nepriateľ je obklúčený! Duša batérie, jej veliteľ, sedí v húštine, ťažko štekajú nepriateľské guľomety a automatické zbrane. Kludne a ticho riadi veliteľ batérie paľbu svojej zbrane a odovzdáva každý povel svojmu rádiotelegrafistovi. Tento učupený, kľčovite sa drží telegrafného kľúča a v skratkách odovzdáva za zlomok sekundy povel do pohotovej batérie. Už počuť odpálenie a granáty letia nad hlavami pozorovateľov a pešiakov. Besné píšťanie spôsobuje zmätok v radoch nepriateľa. Výbuch vedľa výbuchu! ... Okamžite toho využíva naša pechota, odhodlane vrázi do radov nepriateľa. Je 15.15 hod., veliteľ hlási: Kóta 260 dobytá a zaistená!*“

VHA Trnava, f. RD, k. 21, Delostrelecký oddiel 11, č. 2860/Taj1942.

⁴⁰VHA Trnava, f. RD, šk. 7, sign., 30/2/7, Vojenský denník gen. Turanca 10. 4. 1942 – 21. 9. 1942 s. 81.

V ten istý deň večer dali o sebe opäť vedieť sovietski partizáni. O 19.30 h prepadli dve autá, na ktorých sa z pozorovateľne vracal veliteľ 5/11 batérie stot. Tibor Mačura. Osobné auto, v ktorom sa viezol stot. Mačura, bolo zapálené a zhorelo, nákladné auto partizáni poškodili. Stot. Mačura utrpel ľahké zranenie, dvaja muži ťažké a dvaja boli po prepade nezvestní. Navyše partizáni prerušili telefónne spojenie medzi batériou a pozorovateľňou. Po prepade nariadil veliteľ divízie posilniť palebné postavenie jednou čatou cyklistickej eskadrony. V ten istý deň sa odohrali ešte dva ďalšie prepady, ale jednotkám divízie sa podarilo šiestich partizánov zajať. Jediný partizán zajatý pri prepade stot. Mačuru bol popravený 28. augusta v obci Abchazskaja. Zvyšní dvaja boli popravení v obci Imeretinskaja 28. a 29. augusta.⁴¹

Ráno 28. augusta bola asi 2 km od palebného postavenia 5/11 batérie spozorovaná skupina asi 60 sovietskych vojakov. Ako neskôr vypovedali zajatci, skupinu viedli major a dvaja poručíci. Zajatci takisto vypovedali, že medzi Sovietmi sa nachádzal aj jeden slovenský desiatnik, ktorý bol ranený a obviazaný. Pravdepodobne išlo o desiatnika nezvestného z prepadu na stot. Mačuru.⁴²

V posledných augustových dňoch ochabla aktivita sovietskych vojsk, ale začali sa stupňovať partizánske prepady. 30. augusta zaútočili partizáni na povoz, ktorý viezol proviant z dediny Abchazskaja do postavení delostrelectva. V ten istý deň a na rovnakej ceste boli nezávisle od seba prepadnuté aj nákladné autá, ktoré išli do Abchazskaja pre proviant a muníciu. Veliteľ oddielu vyslal na miesto prepadu dve hliadky, veliteľ pešieho pluku 21 jednu. Zároveň navrhol, aby dôležitú cestu strážiła cyklistická eskadrona z divízneho priezvedného oddielu, pretože strázenie hliadkami považoval za nedostatočné. Prepady si vyžiadali osem mŕtvych, dvanásť ranených a nezistený počet nezvestných.⁴³

Keďže partizáni komplikovali zásobovaciu situáciu, vydal veliteľ divízie rozkaz, ktorým nariadil všetkým batériám prísne šetrenie muníciou. V najbližších dňoch nemohli batérie pre nedostatok pohonných hmôt očakávať žiadne doplnenie streliva. Granáty mali byť počas útokov nepriateľa používané najmä proti živej sile, ktorá najviac ohrozovala vlastnú pechotu. Spotreba streliva pri útoku bola nariadená na 40 granátov na batériu. Pre zistenie dennej odchýlky povolil gen. Turanec dve rany. Velitelia pechoty mali žiadať podporu skôr pri nepriateľskom útoku ako pri vlastnom. Za šetrenie strelivom boli osobne zodpovední velitelia batérií.⁴⁴

V druhej polovici augusta došlo k preskupeniu síl skupiny armád A. 17. armáda mala pokračovať v útoku na Kaukaz pozdĺž čiernomorského pobrežia smerom na Batumi. XXXIX. horský zbor mal postupovať cez Veľký Kaukaz na Suchumi a 1. tanková armáda sa mala z priestorov Pjatigorska a Prochladného prebiť na Groznyj a Baku. Vzhľadom na ďalší postup 1. tankovej armády bol LVII. tankový zbor v zložení divízia SS Wiking, 198. pešia divízia a Rýchla divízia podriadený veleniu 17. armády.⁴⁵

Na začiatku septembra sa Rýchla divízia držala v obranných postaveniach na čiare Suchaja Cice – kóta 260, severovýchodne od Gorjačeho Kl'uča. Jej susedmi boli stále 198. divízia na západe a divízia SS Wiking na východe. V nasledujúcich týždňoch bol charakter jej činnosti podmienený skutočnosťou, že sovietske vojská zaujali pevnú obranu a stále viac rozvíjali útočnú činnosť.⁴⁶ Podporované boli množiacimi sa skupinami partizánov, ktorí dokonale vy-

⁴¹BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 52. Tria partizáni boli zastrelení a dvaja obesení. Pri poprave boli označení tabuľkou s nápisom „Som partizán“. Mŕtvoly viseli na námestí v dedine celé odpoľudnie a celú noc, aby odstrašujúcim príkladom zapôsobili na miestne obyvateľstvo.

⁴²ŠTIBRANÝ, ref. 26, s. 51.

⁴³VHA Trnava, f. RD, k. 33, Situačné hlásenie DO 11 z 30. augusta 1942. Veliteľ oddielu žiadal od gen. Turanca radikálnu akciu, ktorá by zamedzila podobným prepadom, pretože „...sú už bez toho napjaté nervy prepínané k nevydržaniu...“

⁴⁴VHA Trnava, f. RD, šk. 159, č. 2857/taj/1942 Osobitný rozkaz z 30. augusta 1942.

⁴⁵BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 52.

⁴⁶BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 53.

užívali priaznivé podmienky na svoje aktivity v tyle slovenských vojsk a čoraz viac vyčerpávali ich fyzické a psychické sily.

Dopoludnia 1. septembra prepadli partizáni kuchynský tréner roty HKB 20 na ceste Kutajsskaja – kóta 260, asi 1 km južne od postavenia 2/11 batérie, pričom dvoch mužov zabili a jedného zranili. Vo večerných hodinách sa do ťažkostí dostal peší pluk 21, keď musel čeliť útoku v sile pluku podporovanom mimoriadne silnou delostreleckou a mínometnou paľbou. Útok bol o 4.00 h vlastným delostrelectvom zastavený, keď batérie 2 a 5/11 spolu s rotou HKB 21 vystrelili celkovo 359 granátov. Nezaháľala ani druhá skupina delostrelectva, keď o 1.30 h pomáhali 3/11 a rota HKB 11 a 21 odraziť sovietsky útok na kótu 260.⁴⁷

Ďalší partizánsky prepad na zásobovacie línie delostreleckých batérií sa odohral 3. septembra. Asi 800 metrov severozápadne od kóty 260 bola prepadnutá osemčlenná hliadka od roty HKB 11, ktorá deň predtým niesla večeru na pozorovateľňu a teraz sa vracala naspäť. Dvaja vojaci, slob. Július Krekáč a slob. Ján Pický pri prepade zahynuli, ďalší dvaja, stk. Ambróz Kramlička a stk. Ján Eštok boli ranení.⁴⁸

Rušným dňom bol aj 10. september, keď bol ráno prepadnutý kuchynský tréner pešieho pluku 20. Prepad si vyžiadal sedem mŕtvych a sedem ranených. Sovieti zaútočili aj na kolónu, ktorá išla ako sprievod s ranenými a ručnými granátmi zničili sanitný voz. Rovnaká skupina vojakov zaútočila neskôr aj na postavenie 2/11 batérie, ale tentoraz bol útok šrapnelmi odrazený bez vlastných strát.⁴⁹ O deň neskôr ostreľovali sovietske protitankové kanóny severný okraj Suchaja Cice a palebné postavenie 3/11 batérie. Jeden granát zasiahol strom v postavení a zranil slob. Ondreja Repku a stk. Pavla Juríka. Ďalší dvaja ranení boli hlásení z pozorovateľne 5/11 batérie, na ktorú dopadlo niekoľko delostreleckých granátov.⁵⁰

Sovietske protitankové kanóny pokračovali v ostreľovaní pozorovateľne 3/11 batérie aj 12. septembra, až kým sa slovenským húfnicam nepodarilo ich umlčať. Húfnice páliť aj na domy v obci Suchaja Cice, v ktorých pozorovatelia predpokladali SV sovietskeho práporu, pričom jeden dom zničili a ďalšie tri poškodili. Batéria 3/11 bola aktívna celé dopoludnie, keď o 10.00 h umlčala sovietsku batériu 76,2mm kanónov. Dopoludnia sa odohral aj už pomaly tradičný prepad na kuchynské tréner 2/11 batérie.⁵¹ V ten deň uskutočňovali útočnú činnosť aj slovenskí vojaci, keď za silnej podpory delostrelectva zaútočili na postavenie Sovietov na kóte 288,2.

Počas septembrových dní začala rapídne klesať disciplína a bojová morálka dôstojníkov a mužstva Rýchlej divízie. Vplyv na tento stav mali opakované partizánske prepady, nočné prepady a nasadenie mužstva na fronte bez možnosti odpočinku alebo dovolenky. Väčšina vojakov bola v poli od začiatku vojny a divízia nebola takmer vôbec dopĺňaná. Početný stav jednotiek bol asi 50 až 60 % tabuľkových počtov, čo absolútne nestačilo na bojovú činnosť v lesnom a horskom teréne. Vplyvom narastajúceho množstva ranených a chorých sa početný stav rýchlo znižoval.⁵²

Už 9. septembra predložil gen. Turanec ministerstvu národnej obrany návrh na reorganizáciu delostrelectva Rýchlej divízie: „Aby bojová schopnosť delostrelectva Rýchlej divízie neklesla a delostrelectvo bolo schopné i v horskom teréne plniť kladené požiadavky, účinne podporovať pechotu, je žiadúce a nutné previesť tieto organizačné zmeny z nasledujúcich dôvodov:

1. Podľa doteraz nadobudnutých skúseností jeden delostrelecký oddiel nestačí plniť úlohy divízneho delostrelectva zvlášť v tomto hornatom a lesnom teréne.
2. Horský terén Kaukazu je v zimných mesiacoch pre motorizované delostrelectvo len na malú mieru spôsobilý pohybu, preto že je nedostatok zjazdnych ciest a podľa posudkov

⁴⁷VHA Trnava, f. RD, šk. 33, Situačné hlásenie del. odd. 11 z 2. septembra 1942.

⁴⁸ŠTIBRANÝ, ref. 26, s. 61.

⁴⁹VHA Trnava, f. RD, šk.7, sign. 30/2/7, Vojenský denník gen. Turanca 10. 4. 1942 – 21. 9. 1942 s. 85.

⁵⁰VHA Trnava, f. RD, šk. 33, Situačné hlásenie del. odd. 11 z 11. septembra 1942.

⁵¹Tamže, z 12. septembra 1942.

⁵²BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 54.

znalcov miestnych pomerov sú zvlášť na severnom Kaukaze cesty nezjazdne pre veľký stav snehu a náľadia.

3. Všetky delá po 14 mesačnej službe v poli stálym používaním k strelbe a ešte viac presunmi po nezjazdných cestách natoľko sú opotrebované, že je nutné ich buď vymeniť, alebo previesť generálnu opravu. Toto platí i pre motorové vozidlá, na ktorých dosiaľ nebola prevedená generálna oprava.

Aby horeuvedené nedostatky mohli byť odstránené, navrhujem nasledujúce organizačné zmeny: Delostrelecký oddiel 11 vymeniť pre zimné boje v tomto horskom teréne hipickým delostreleckým plukom 31, vybaveným húfnicami vz. 16/19 alebo vz. 30, ktoré sú spôsobilé strieľať i vrchnou skupinou uhlov. Divízne delostrelectvo podľa tohto návrhu by pozostávalo z dvoch húfnicových oddielov po troch batériách, z troch horských kanónových batérií po štyroch delách a z jednej 10,5 cm motorizovanej kanónovej batérie vybavenej vlečnými, reťazovými motorovými vozidlami.

Teraz zasadený motorizovaný delostrelecký oddiel i s materiálom buď dopraviť do zápolia a tam previesť patričné opravy a doplnky, poprípade vymeniť delostrelecký materiál nemeckým, alebo ponechať ako zaisťovací oddiel v posádke Rostov, kde po príchode ostatných oddielov tohto pluku zo zázemia by sa mohla previesť reorganizácia celého motorizovaného delostreleckého pluku 11. Zaisťovací oddiel v Rostove by v zimných mesiacoch previedol generálnu opravu motorových vozidiel, precvičil mužstvo u nemeckého materiálu a po dobrom výcviku a reorganizácii v letných mesiacoch vymenil delostrelecký pluk 31 a schopne by plnil kladené úlohy v ďalších bojoch Rýchlej divízie.

Aby každý dôstojník našej armády nadobudol vojnové skúsenosti v poli pred nepriateľom, aby dôstojníci boli striedaní a mali jednakú strávenú dobu v poli u bojových jednotiek, jednotlivci neboli stále v zápolí na úkor ostatných bojujúcich jednotlivcov a tým stárou frontovou službou netrpeli po dlhých namáhavých bojov na zdraví, je nutné vyriešiť túto otázku spravodlivo, a tak pozdvihnúť morálku a bojovú schopnosť dôstojníckeho zboru delostrelectva. Dôstojníci, ktorí majú najmenej šesťmesačnú frontovú službu, treba ihneď vymeniť tými, ktorí sú v zápolí a dosiaľ nemali frontovú službu, nepočítajúc vto službu za brannej pohotovosti štátu a v Haliči a službu u Zaisťovacej divízie, kde neboli zasadení v boji.

Mužstvo, ktoré má 12 mesačnú službu v boji, aby neutrpelo na zdraví, je žiadúce tiež vymeniť mužstvom mladšieho ročníka alebo mužstvom, ktoré ešte dosiaľ vôbec nebolo v poli.⁵³

⁵³VHA Trnava, f. RD, k. 37, čj. 22101 - 22150, č. 22.109/taj.3odd.1942, Reorganizácia delostrelectva Rýchlej divízie pre zimné obdobie – návrh, 9. september 1942. Veliteľ divízie žiadal aj o vystriedanie nasledujúcich dôstojníkov delostreleckého oddielu 11 a dôstojníkov HKB, ktorí sa zúčastnili všetkých bojov od nasadenia pri rieke Mius:

mjr. František Klúčik .....veliteľ oddielu
stot. Ján Duľa .....veliteľ 3/11 batérie
npor. Jozef Tabiš .....veliteľ 2/11 batérie
npor. Štefan Zuzík .....veliteľ 5/11 batérie
npor. Ľudovít Líška .....pobočník
npor. Viliam Safko .....1. dôstojník 5/11 batérie
npor. Ladislav Stanislav .....1. dôstojník 2/11 batérie
npor. Ferdinand Prchlík .....dôstojník pozorovateľ 5/11 batérie
por. Vladimír Kočí .....dôstojník pozorovateľ 2/11 batérie
por. Imrich Hrabovecký .....dôstojník pozorovateľ 5/11 batérie
por. Pavel Fázik .....spojovací dôstojník oddielu
por. Ernest Lazár .....spravodajský dôstojník
por. Ladislav Trnkoci .....1. dôstojník HKB 21
por. Karol Salinger .....veliteľ HKB 11
por. Eduard Ditrich .....veliteľ HKB 20
por. Juraj Hamara .....1. dôstojník HKB 11
por. Ján Kollarik .....1. dôstojník HKB 20
por. Juraj Dzvonič .....dôstojník pozorovateľ HKB 20

NÁVRH GEN. TURANCA NA REORGANIZÁCIU POENÉHO DELOSTRELECTVA
RÝCHLEJ DIVÍZIE (SEPTEMBER 1942)

Delostrelecký pluk 31	105 mm húfnica leFH 18	100 mm húfnica vz. 30
I/31 oddiel	–	12
II/31 oddiel	–	12
Delostrelecký oddiel 11	12	–

Situáciu v Rýchlej divízii mali zlepšiť doplnky mužstva. Na konci augusta a počas septembra prišlo k divízii 1 218 dôstojníkov a vojakov na doplnenie peších jednotiek. Dôležitejšou posilou však bol gen. Turancom spomenutý delostrelecký pluk 31, ktorý sa k divízii pripojil 15. septembra. Doplnený bol aj delostrelecký oddiel 11, ktorý posilnilo 64 mužov. Do 29. septembra sa tak zvýšil početný stav divízie na 8 456 osôb, čo bolo o 2 269 osôb viac ako stav z 15. augusta 1942.⁵⁴

Delostrelecký pluk 31 bol vytvorený v lete 1941. Pozostával z dvoch oddielov, z ktorých každý mal po tri batérie a jeho výzbroj tvorilo 24 húfnic vz. 14/19. Pluk bol pridelený Zaisťovacej divízii a jeho veliteľom sa stal pplk. Karel Pichl. Vo februári 1942 bol pluk vyčlenený spod právomoci veliteľa Zaisťovacej divízie a pridelený nemeckému XVII. armádnemu zboru (veliteľ gen. pechoty Karl Hollidt) ako delostrelecká záloha. Udialo sa tak bez súhlasu ministerstva národnej obrany a veliteľstva armády.⁵⁵

Po osi Žitomir – Kočerovo – Kyjev sa celý pluk presunul do oblasti Charkova, kde čakal na bojové nasadenie. Pluku bol pridelený aj nemecký delostrelecký oddiel vyzbrojený tromi batériami húfnic kalibru 210, 150 a 105 mm.⁵⁶ Až do 11. mája sa bojová činnosť pluku obmedzila na hliadkovanie a občasnú rušivú paľbu. Ale v noci na 12. mája zahájilo sovietske delostrelectvo silnú palebnú prípravu, ktorá bola predzvesťou mohutného tankového útoku. Útok na delostrelecký pluk 31 mal dve etapy. V rannom útoku vnikol do postavenia dvoch jeho batérií sovietsky tank T-34 a doslova prevalcoval niekoľko húfnic. Batéria 2/31 takýmto spôsobom prišla o dve delá, ale zvyšné dve strieľali po Sovietoch až do večera. Až po ústupe ich zničili vlastné obsluhy.⁵⁷

Silná delostrelecká paľba a prekvapivý útok tankov vniesli zmätok do slovenských línií a bolo čoraz náročnejšie zorganizovať obranu. V zmatku sa mnohí vojaci dali na ústup a rozutekali sa do blízkych lesov. Rozkaz veliteľa pluku na všeobecný ústup prišiel až v popoludňajších hodinách. Húfnice, ktoré sa nepodarilo zničiť nepriateľským tankom alebo vlastným obsluhám, zničili neskôr sovietske jednotky.⁵⁸

Po 12. máji sa Nemci snažili zorganizovať obranu pri Charkove. Velenie delostreleckého pluku 31 sa pokúsilo vytvoriť zo skupiniek delostrelcov bojaschopné pešie jednotky, čo sa

⁵⁴BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 55. Delostrelecký pluk 31 bol veliteľstvu divízie pridelený už 28. júla 1942. Po odchode od Zaisťovacej divízie sa zhromaždil v priestore Uspenskaja – Ambrozijevka a za úlohu mal pozbierať všetok materiál, ktorý Rýchla divízia zanechala v bývalých obranných postaveniach pri Golodajevke. VHA Trnava, f. RD, šk. 166, č. 22.010/taj/3odd1942, Operačný rozkaz č. 18 z 2. augusta 1942.

⁵⁵LACKO, M.: Skaza delostreleckého pluku 31 pri Charkove. In: Historické rozhľady 1/2004, Trnava : UCM, 2004 s. 164.

⁵⁶Tamže, s. 3. V apríli 1942 mal delostrelecký pluk 31 pluk 40 dôstojníkov, 52 poddôstojníkov a 842 príslušníkov mužstva.

⁵⁷LACKO, M.: A. Škvarek spomína na východný front. In: Kultúra, 17/ 2003, Bratislava, s. 14-15.

⁵⁸LACKO, ref. 55, s. 172.

stretlo s veľkým odporom. Sovietske vojská však nezvládli nemecký protiútok z 13. mája a nasledujúcich dní, ustúpili z dobytých postavení a tak ďalšie bojové nasadenie delostrelcov bez diel nebolo nutné. Straty z 12. mája boli neskôr vyčíslené na 19 mŕtvych, 14 ranených a 20 nezvestných, medzi ktorými bol aj veliteľ pluku pplk. Pichl, ktorý padol do sovietskeho zajatia spolu s por. L. Pfliegelom od 2/31 batérie a por. P. Gajdošom od 4/41 batérie a skupinkou vojakov. Za nového veliteľa bol vymenovaný plk. Quido Dotzauer. Netreba pripomínať, že pluk prišiel aj o všetkých 24 húfnic vz. 14/19.⁵⁹

Po skončení májových bojov sa jednotky pluku ubytovali v dedinách Pesočín a Ľubotín, kde čakali na nové zbrane. Na začiatku júla rozhodlo ministerstvo národnej obrany o znovuvybrojení pluku, keď mal tento dostať 24 húfnic vz. 14/19. Už 24. júna bol pluk vyčlenený zo zväzku XVII. armádneho zboru (ktorý bol odvelený ku Stalingradu) a o niekoľko týždňov neskôr dostal rozkaz na presun na Kaukaz, k Rýchlej divízii. Nové húfnice mal pluk obdržať v priestore nového nasadenia.⁶⁰

Jednotky pluku sa najskôr vlakom presunuli do Rostova, odkiaľ pokračovali v spaľujúcich horúčavách peším pochodom po osi Rostov – Novobatajsk – Razdoľnaja – Belorečenskaja na Kaukaz. 15. septembra sa plk. Dotzauer hlásil veliteľovi divízie. Pluk síce dorazil k divízii s novými húfnicami, ale bez munície, o ktorú sa vôbec nepostaral.⁶¹ V ten istý deň dostal pluk rozkaz na presun z dediny Belorečenskaja. Veliteľstvo spolu s jedným oddielom sa premiestnilo do obce Černomorskaja, kde sa ubytovali. Druhý oddiel sa ubytoval v obci Suzdaľskaja, kde mal za úlohu zaistiť dedinu a vykonávať čistenie lesov v priestore Suzdaľskaja – Černomorskaja – Imeretinskaja – Kutajsskaja.⁶² Oddiel I/31 mal zaujať palebné postavenia južne od dediny Kutajsskaja, v okolí palebného postavenia 2/11 batérie. Oddielu I/31 bolo určené palebné postavenie severne od kóty 320. Svojimi paľbami mal byť pluk schopný pôsobiť do vlastného obranného postavenia a jedným oddielom podporovať obranné postavenie pri obci Kura Cice.

Dňa 17. septembra došlo k zmene východného suseda divízie, keď divíziu SS Wiking vystriedala bojová skupina plk. Neumanna. Po príchode delostreleckého pluku 31 vytvorilo delostrelectvo divízie dve skupiny. Západná pozostávala z roty HKB 11 a 20, 2/11 batérie, I/31 a II/31 oddielov. Jej hlavnou úlohou bola podpora 1. sledu pešieho pluku 20 a ochrana pravého krídla divízie. Vedľajšou úlohou bolo viesť paľby jedného oddielu do priestoru pešieho pluku 21 a do medzery medzi plukmi. Východná skupina bola tvorená rotou HKB 21, batériami 3/11, 5/11 a jednou batériou II/31 oddielu. Táto skupina mala podporovať prvý sled pešieho pluku 21 a mala byť schopná tromi batériami podporovať jednotky plk. Neumanna v priestore Kura Cice. Ako vidieť podľa rozmiestnenia delostrelectva, ťažisko obrany sa nachádzalo na západnom krídle. Veliteľom západnej skupiny a súčasne veliteľom delostrelectva divízie sa stal plk. Dotzauer, veliteľom východnej skupiny bol mjr. Klúčik. Batérie delostreleckého pluku mali čo najskôr vybudovať telefónne spojenie z palebných postavení na pozorovateľne, aby boli schopné hneď po dodaní munície plniť bojové úlohy.⁶³

Nové postavenia mali batérie pluku 31 zaujať do 22. septembra a v ten istý deň sa začali zastrel'ovať. Na jednu húfnicu bolo pridelených 50 granátov. Plán palieb dostal na starosť veliteľ 3/11 batérie stot. Ján Duľa, ktorý mal ihneď nadviazať aj spojenie s veliteľom delostrelectva skupiny Neumann. V posledných dvoch septembrových týždňoch došlo aj k ďalším organizačným zmenám v Rýchlej divízii. 23. septembra prevzal velenie od gen. Turanca plk. gšt. Štefan Jurech

⁵⁹LACKO, ref. 55, s. 184.

⁶⁰LACKO, ref. 55, s. 183.

⁶¹VHA Trnava, f. RD, šk. 7, sign. 30/2/7, Vojenský denník gen. Turanca 10. 4. 1942 – 21. 9. 1942, s. 88.

⁶²VHA Trnava, f. RD, šk.37, č.j. 22021 - 22100, čís. 22.121/taj.3.odd1942, Osobitný rozkaz č. 49 zo 17. septembra 1942. Veliteľstvo Rýchlej divízie rovnako ako Ia LVII tankového zboru však vydalo 14. septembra rozkaz podľa ktorého mal byť nasledujúci deň II/31 oddiel pridelený jednej z divízií XXXIX. horského zboru v Kabardinskaja. K uvedenému presunu však nedošlo a oddiel zostal súčasťou Rýchlej divízie.

⁶³BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 55.

a výmeny sa odohrali na veliteľských pozíciách v delostrelectve, keď veliteľa oddielu 11 mjr. Klúčika vystriedal 28. septembra stot. Ján Duľa.⁶⁴

V posledných septembrových dňoch vzrástla aktivita na oboch stranách. Sovietske velenie sa nemienilo vzdať kóty 260, a preto takmer všetky útoky smerovali proti tomuto obrannému postaveniu. Slovenské jednotky ojedinelými protiútokmi marili tieto snahy. Sovieti útočili aj na postavenia plk. Neumanna, a preto bola 2. októbra 2/11 batéria pridelená tejto skupine, aby posilnila jej obranu. Veliteľ batérie npor. Jozef Tabiš mal po zastrelení svojich húfníc pre postavenia nemeckej skupiny zastreliť do rovnakého priestoru aj batérie 3/11 a 5/11.⁶⁵ Počas slovenských protiútokov si plk. Dotzauer pochvaľoval spoluprácu pechoty s delostrelectvom.

Na konci septembra 1942 začali vojská 17. armády uskutočňovať postupné údery smerom na Tuapse. Ich cieľom bolo obklúčenie hlavných síl sovietskej 18. armády severovýchodne od Šaumjanu. Hlavný úder mal smerovať z Neftogorska na Šaumjan a pomocný z priestoru Gorjačeho Kľuča. Útok, ktorý začal 25. septembra, bol neúspešný. Druhého pokusu, naplánovaného na 14. októbra sa mala zúčastniť aj Rýchla divízia. Jej postup mal začať súčasne so silami nemeckej 198. pešej divízie. Uskutočniť ho mala útočná skupina divízie pod velením pplk. Markusa (I/20 a I/21 prápor, pionierska rota 2, ťažká eskadróna priezvedného oddielu, dve čaty roty KPÚV 11, jedna čata 7. batérie DPLP, jedna čata KPÚV a celé delostrelectvo divízie).⁶⁶

Útok začal po hodinovej delostreleckej príprave podľa plánu. Počas útoku batérie strieľali najmä na nepriateľské guľometné a mínometné hniezda. Oddielu II/31 sa podarilo zničiť dva sovietske bunkre. Sovietske jednotky však kládli tvrdý odpor a slovenské straty dosiahli za jeden deň dvanásť mŕtvych a 99 ranených. Do 17. októbra slovenskí vojaci obsadili hrebeň Chrebet, z ktorého sa dalo ovládať celé údolie rieky Chatyps. Delostrelectvo divízie sa začalo presúvať za pešími jednotkami. Presun bol však skomplikovaný prudkými dažďami a všetky tri oddiely dorazili do určených postavení až 21. októbra. Problémy mala najmä 5/31 batéria, ktorej traktory vyťahujúce zapadnuté vozidlá pechoty odmietli pomôcť. Mužstvo a kone tak strávili na jednom mieste tri dni v daždi.⁶⁷

Podľa nariadenia veliteľa LVII. tankového zboru mala Rýchla divízia 22. októbra vystriedať časť nemeckej 125. pešej divízie, ktorá bránila úsek pri rieke Psekups (južne od Gorjačeho Kľuča) na čiare hora Lysaja – osada Fanagorijskoje. Mala sa tak rozmiestniť medzi zostávajúce jednotky 125. pešej divízie. Vystriedanie malo byť dokončené pred svitaním 25. októbra.⁶⁸

Už pri presune do nových postavení napádali červenoarmejské slovenské jednotky. Pri budovaní telefónneho spojenia medzi pozorovateľňou a 3/11 batériou sa telefónne družstvo dostalo do guľometnej paľby, pričom bol do stehna ranený stk. Jozef Kusko. V ranných hodinách 26. októbra prenikli červenoarmejsci v sile asi 200 – 300 mužov do medzery medzi I/20 a II/20 prápormi a obsadili výšinu Popova za obranným postavením. Velenie divízie vypracovalo plán na vytlačenie tejto skupiny, podľa ktorého mali dve cyklistické eskadróny, záložná rota divízie, pionierska čata a čata KPÚV zaútočiť ráno 27. októbra. Dva oddiely delostreleckého pluku 31 začali o 5.00 h s rušivou paľbou na výšinu. Medzi 8.00 h a 9.00 h prešla rušivá paľba do silného sústredenia a pridala sa aj 5/11 kanónová batéria. Ani za takejto silnej podpory sa však pechote nepodarilo nepriateľa vytlačiť. Počas bojov o výšinu Popova bolo rozhranie medzi bojujúcimi stranami také neisté, že dochádzalo k ostreľovaniu slovenských jednotiek vlastným delostrelectvom. Odpor v tyle bol zlikvidovaný až 1. novembra.⁶⁹

⁶⁴VHA Trnava, f. RD, šk. 166, čís. 22.144/taj/3odd1942, Operačný rozkaz z 2. októbra 1942.

⁶⁵VHA Trnava, f. RD, šk. 159, čís. 22.122/taj/3odd1942 Osobit. rozkaz pre zasadenie delostrelectva z 2. októbra 1942.

⁶⁶BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 58. Pozri aj VHA Trnava, f. RD, šk. 166, čís. 22.164/taj/3odd1942, Operačný rozkaz z č. 36 z 13. októbra 1942.

⁶⁷VHA Trnava, f. RD, šk. 57, Situačné hlásenie delostreleckého pluku 31 z 19. októbra 1942.

⁶⁸BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 60.

⁶⁹BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 60.

Dňa 30. októbra bol úspešný najmä delostrelecký oddiel 11. To už ale pôsobil v podriadenosti nemeckej 125. pešej divízie. O 11.00 h bolo spozorované zhromažďovanie sovietskych vozidiel severovýchodne od obce Chrebtovaja. Batérie 3/11 a 5/11 ihneď zahájili paľbu a podľa hlásenia prieskumného lietadla zapálili množstvo áut. O 14.00 h spozoroval pilot dve sovietske batérie juhozápadne od Pjatigorskije. Už tretí granát slovenských diel „sedel“ priamo v cieľi. Lietadlo sa však muselo vrátiť pre nedostatok pohonných hmôt, a preto nemohli batérie pokračovať v účinnej paľbe. Pilot však hlásil, že niekoľko sovietskych kanónov bolo v troskách.⁷⁰ Pre delostrelectvo bola veľká škoda, že k podobnej spolupráci medzi prieskumnými lietadlami a batériami nedochádzalo veľmi často.

O deň neskôr podnikli Sovieti niekoľko útokov na obranné postavenia severne od 3/11 batérie. Tuhý boj sa rozpútal najmä o kukuričné pole v uvedenom priestore, ktoré štyrikrát zmenilo majiteľa a Sovieti na ňom zanechali viac ako 50 mŕtvych. Batéria 2/11 zničila niekoľko bunkrov, ktoré vypátrala nemecká hliadka. Tá zároveň zistila, že sovietski vojaci sa cez deň sťahujú zo svojich bunkrov do zadných línií a v noci bunkre opäť obsadzujú.⁷¹ V týchto dňoch sa na spoluprácu s delostrelectvom sťažoval veliteľ pešieho pluku 21 pplk. Zverin.⁷²

V prvých novembrových dňoch došlo k ďalšiemu významnému posilneniu delostrelectva – na Kaukaz dorazilo zo Žiliny veliteľstvo delostreleckého pluku 11 spolu s II/11 delostreleckým oddielom. Spolu s nimi prišli aj doplnky pre delostrelecký oddiel 11 s deviatimi delami. Tieto posily umožnili takmer po roku obnoviť delostrelecký pluk 11.⁷³ Oddiel II/11 pozostával z troch batérií a každá z nich bola vyzbrojená nemeckými 105 mm húfnicami leFH 18. Na tieto húfnice boli prezbrosené aj dve batérie delostreleckého oddielu 11. Divízia tak disponovala až „nadštandardným“ delostrelectvom, keď mala vo svojich zväzkoch dva kompletne delostrelecké pluky. Len na ilustráciu, 30. sovietska strelecká divízia, ktorá pôsobila v úseku Rýchlej divízie disponovala jedným delostreleckým plukom, ktorý sa skladal zo šiestich batérií 76,2 mm kanónov a dvoch batérií 122mm húfnic. Všetky batérie boli štvordelové.⁷⁴

---

⁷⁰VHA Trnava, f. RD, k. 57, Situačné hlásenie delostreleckého pluku 31 z 30. októbra 1942.

⁷¹VHA Trnava, f. RD, k. 57, Situačné hlásenie delostreleckého pluku 31 z 31. októbra 1942. K zaujímavému zisteniu prišli aj delostrelci z pluku 31. Zo siedmich granátov nemeckej výroby, ktoré vystrelili 1. novembra, až štyri nevybuchli. Podľa veliteľa pluku bol tento jav výsledkom sabotáže.

⁷²2. novembra bola vedená do úseku I/21 práporu rušivá paľba vlastných batérií. Veliteľ pluku žiadal, aby boli vopred oznámené akékoľvek paľby, aby sa predišlo zbytočnému poplachu. Keby sa takéto situácie opakovali, mužstvo by si zvyklo a „keby nepriateľ skutočne niečo podnikol, zostalo by v bunkroch sedieť“. Preto žiadal, aby veliteľstvo divízie nariadilo delostrelectvu čo najužšiu spoluprácu s pechotou a ostatnými zbraňami. VHA Trnava, f. RD, šk. 57, Situačné hlásenie pešieho pluku z 2. novembra 1942.

⁷³BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 61. Pluk tak mal na začiatku novembra spolu 1 272 osôb.

⁷⁴VHA Trnava, f. RD, šk. 166, čís. 22.587, Spravodajský rozkaz č. 2 z 3. novembra 1942. Ostatné nepriateľské batérie patrili do zväzkov jednotlivých streleckých plukov, teda pôsobili podobne ako slovenské HKB. Podľa spravodajstva bolo delostrelectvo nepriateľa dezorganizované, rozdelené po čatách s dvomi alebo dokonca jedným delom, zvlášť v prípade 122mm húfnic. Batérie mali vybudované viaceré náhradných postavení a často ich menili, čo sa nedá povedať o ich slovenských protivníkoch. Sovietske delostrelectvo bolo rozmiestnené najmä v priestore chrbát Chrebet – osada Fanagorskije a v priestore osady Sadovoje Širinka. Priemerná spotreba munície pre všetky kalibre bola asi 100 granátov na deň, najväčšia asi 300 granátov. V úseku Rýchlej divízie bolo nápadné častejšie používanie munície kalibru 122mm oproti kalibru 76,2 mm. Pomer bol približne dva ku jednej.

POENÉ DELOSTRELECTVO RÝCHLEJ DIVÍZIE (NOVEMBER 1942)

Delostrelecký pluk 11	100 mm húfnica vz. 14/19	105 mm húfnica leFH 18	105 mm kanón vz. 35
I/11 oddiel	–	12	–
II/11 oddiel	–	8	5
Delostrelecký pluk 31			
I/31 oddiel	12	–	–
II/31 oddiel	12	–	–

Napriek tomu nemohol veliteľ Rýchlej divízie využívať ich podporu dvoch plukov v plnom rozsahu. Od 26. októbra pôsobil I/11 oddiel s veliteľom stot. Duľom v rámci nemeckej 125. divízie v priestore Gorjačeho Ključa. Na rozkaz veliteľa LVII. zboru gen. Kirchnera odišiel 3. novembra II/11 oddiel pod velením pplk. Vogla do priestoru asi 20 km juhozápadne od Krasnodaru a krátko nato bol pridelený rumunskej 6. jazdeckej divízii v priestore obce Azovskaja juhozápadne od Krasnodaru.⁷⁵ Rýchlej divízii tak zostal len delostrelecký pluk 31 vyzbrojený zastaranými húfnicami vz. 14/19.

V novembri 1942 bola nemecká 17. armáda, rovnako ako všetky nemecké armády na východnom fronte, prinútená zastaviť útočnú činnosť a prejsť do obrany. Úsilie Rýchlej divízie sa tak v posledných dvoch mesiacoch roka sústreďovalo najmä na udržanie obranných línií pre rieku Psekups. Jednotky divízie museli čeliť najmä delostreleckému ostreľovaniu. 5. novembra ostreľovala 5/11 batéria sovietsku batériu s veľmi dobrým účinkom, keď do nepriateľského postavenia dopadlo 86 rán. Priemerná spotreba slovenských batérií bola počas novembra približne 300 granátov na deň.

Situáciu komplikovalo aj počasie – počas niektorých dní nebolo možné kvôli hmle viesť paľby. Jedinou výhodou takýchto dní bolo, že rovnaké problémy mali aj červenoarmejci, takže si slovenskí vojaci, z ktorých väčšina bola na pokraji fyzického a psychického zrútenia, mohli od delostreleckej paľby oddýchnuť. Navyše 8. novembra po silných dažďoch stúpila hladina rieky Psekups o 170 cm. Rieka prerušila telefónne spojenie s I/11 batériou, ktorá bola počas dňa vodou úplne odrezaná. Jej bojová činnosť však ohrozená nebola. Psekups sa vyliat z brehov aj 30. novembra, keď hladina stúpila o štyri metre. Niektoré jednotky museli opustiť svoje postavenie a stiahnuť sa.

Na konci novembra sa do zväzkov Rýchlej divízie vrátili všetky tri delostrelecké oddiely pridelené nemeckým a rumunským jednotkám. Veliteľ delostreleckého pluku 11 dostal od veliteľa 125. pešej divízie gen. pechoty Williho Schenckenburgera nasledujúce pochvalné uznanie: „Od 26. októbra 1942 bojuje I. oddiel delostreleckého pluku 11 slovenskej Rýchlej divízie bok po boku s batériami 125. pešej divízie v priestore Gorjačeho Ključa. Pod spoľahlivým vedením veliteľa, stotníka Duľu, oddiel tu dobre, účinne podporoval divíziu. Pri odrážaní ťažkých ruských útokov v dňoch 26. – 28. októbra a pri viacerých vlastných podniknutých útokoch a na zničení mnohých nepriateľských batérií má oddiel hlavnú účasť. Sama kanónová batéria zničila s veľkým účinkom viac než desať nepriateľských batérií a s tým priniesla divízii neoceniteľné uľahčenie. 125. pešia divízia ďakuje kamarátom slovenského oddielu a jeho vedúcim veliteľom za vernú pomoc v týchto bojoch čo najsrdečnejšie a dúfa ešte na dlhú

⁷⁵BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 62. Oddiel pôsobil v rámci operácie Jaguár, ktorá bola vedená proti partizánom.

*a víťaznú spoluprácu. Ďakujem pri tejto príležitosti za chabrosť, odvahu a vytrvalosť všetkým dôstojníkom, rotmajstrom a mužstvu oddielu a očakávam od vás, že i naďalej splníte tak skvele svoje úlohy.*⁷⁶

Podobné pochvalné uznanie dostal od veliteľa V. armádneho zboru gen. Wetzela veliteľ II/11 oddielu pplk. Vogl: „*Vyslovujem oddielu za jeho úspešnú účasť v bojovej činnosti v rámci mojej oblasti vďaka a pochvalné uznanie za jeho výborné držanie. Bolo mi zvláštnou radosťou opäť uvidieť v mojej oblasti zasadenu Slovenskú divíziu tak preslávenú z letných útokových bojov, ktorá mi zrástla so srdcom.*“⁷⁷

Zahanbiť sa nenechal ani veliteľ rumunskej 6. jazdeckej divízie plk. Teodarini: „*Operačným rozkazom č. 205 rumunského jazdeckého zboru odchádza slovenský delostrelecký oddiel spod môjho velenia. Ďakujem veliteľovi, dôstojníkom a mužstvu slovenského delostreleckého oddielu za vynikajúcu účasť na ťažkých bojoch v priestore Azovskaja, za pomoc nám preukázanú a kamarátsku palebnú podporu poskytnutú našim zbraniam za operácie „Jaguár“ dňa 13. novembra 1942. Prajem slovenským kamarátom rovnaké slávne víťazstvá aj v budúcich bojoch, ktoré podstúpia.*“⁷⁸

Nepriaznivá situácia nemeckých vojsk pri Stalingrade ovplyvnila aj činnosť vojsk na Kaukaze, ktoré pred koncom roka 1942 museli čeliť útokom armád Zakaukazského frontu v priestoroch Naľčiku, Mozdoku a Tuapse. Rýchla divízia mala v súčinnosti so svojim susedom, 125. divíziou, pokračovať v budovaní obrany, ktorá sa mala zosilniť položením mínových polí. Počas decembra sa dalo na základe aktivity sovietskych vojsk v úseku 17. armády predpokladať, že na Severnom Kaukaze dôjde k obratu. Preto veliteľ Rýchlej divízie plk. gšt. Štefan Jurech vydal 16. decembra nariadenie, podľa ktorého mali obsluhy zničiť všetky ťažké zbrane, vrátane 37 mm KPÚV, v prípade, že by mali padnúť do rúk nepriateľa.⁷⁹

Koncom novembra 1942 bola Rýchla divízia začlenená do XXXXIV. ľahkého pešieho zboru (gen. delostrelectva Maximilian de Angelis). Počas nasledujúceho mesiaca museli vojaci slovenskej divízie odrážať početné útoky menších sovietskych jednotiek a takmer každý deň čeliť silnému delostreleckému ostreľovaniu. Nepriateľské ostreľovanie sa nezastavilo ani počas Vianoc. Najsilnejšiemu útoku musela divízia čeliť v posledný deň roka, kedy proti postaveniam pešieho pluku 20 vyrazil nepriateľ v sile pluku podporovaný delostrelectvom. Jednotky divízie aj za podpory vlastných batérií útoku odolali.⁸⁰

Začiatkom januára 1943 rozvinuli vojská Červenej armády útočné operácie s cieľom oslobodiť severný Kaukaz. V polovici januára sa pod silný tlak dostala aj Rýchla divízia. Do 15. januára sa darilo slovenským jednotkám udržať svoje postavenie aj napriek silným nepriateľským útokom. O deň neskôr však červenoarmejci prelomili hlavné obranné postavenie u západného suseda divízie, 125. pešej divízie, v šírke asi 4 km. Rovnaká situácia sa zopakovala aj v rumunskom úseku, kde bol prielom široký až 30 km. Touto medzerou v obrane prenikli sovietske sily do priestoru Smolenskaja – Kalužskaja.⁸¹

Dňa 18. januára sa 6/11 batéria na rozkaz veliteľa XXXXIV. ľahkého pešieho zboru presunula do dediny Penzenskaja. Jej úlohou bolo podporovať dva nemecké prápory nasadené na obranu tejto dediny. Do večera sovietske vojská celú dedinu obkľúčili. 19. januára dostal priezvedný

⁷⁶VHA Trnava, f. RD, šk. 59, Rozkaz veliteľovi I/11 oddielu číslo 75/1942, článok 1 z 28. novembra 1942.

⁷⁷VHA Trnava, f. RD, šk. 59, Rozkaz veliteľovi II/11 oddielu číslo č.10/1942 článok 2, zo 14. novembra 1942.

⁷⁸VHA Trnava, f. RD, šk. 59, Dôverný rozkaz VRD č. 120/42 článok 1686, Prípis č.13.417 od veliteľa 6. rumunskej jazdeckej divízie adresovaný delostreleckému oddielu II/11.

⁷⁹BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 63.

⁸⁰BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 64. Na Vianoce mohol delostrelecký pluk odobrať z proviantných zásob divízie 90 fliaš francúzskeho sektu, pätnásť fliaš koňaku, 35 ovocných konzerv a 100 holiacich mydiel. VHA Trnava, f. RD, šk. 59, Denný rozkaz delostreleckého pluku 11 č. 34 z 20. decembra 1942.

⁸¹VHA Trnava, f. RD, k. 38, čj. 7518 - 7650, Výťah z vojnového denníka Rýchlej divízie. Dňa 7. januára vystriedal plk. Dotzauera vo velení delostreleckého pluku 31 pplk. Ján Kallo. Plk. Dotzauer sa stal veliteľom divízneho delostrelectva. VHA Trnava, f. RD, k. 60, Denný rozkaz delostreleckého pluku 31 č. 5 zo 7. januára 1943.

oddiel 5 za úlohu uvoľniť cestu Saratovskaja – Penzenskaja a vyslobodiť tak obkľúčené jednotky. Ako podpora mu bola pridelená 3/11 batéria. Oddielu sa podarilo do Penzenskej preniknúť bez vážnejších strát, ale 6/11 batéria musela čeliť niekoľkým sovietskym útokom. Do 22.15 prišla batéria o 20 mŕtvych, 26 ranených a piatich nezvestných.⁸² Za dva dni utrpela batéria väčšie straty ako celý delostrelecký oddiel 11 od nasadenia na rieke Mius.

Červenoarmejci zaútočili aj na dve autá vezúce ranených z Penzenskej, rovnako, ako aj na ozbrojený konvoj vezúci muníciu a potraviny. Obidva konvoje boli rozprášené a jednotky brániace dedinu dostali zásoby až 22. januára. 20. januára sa dve nemecké roty pokúsili uvoľniť cestu z Penzenskej, ale neúspešne. Neúspešný bol aj pokus priezvedného oddielu 5, ktorý zaútočil z dediny.

Dňa 21. januára bol delostrelecký pluk 11 bez 3/11 a 6/11 batérií podriadený veliteľovi Artilleriekommanda 134 plk. Braunovi a mal sa presunúť od priestoru Enem juhozápadne od Krasnodaru. Silné dažde však spôsobili neprejazdnosť väčšiny komunikácií a batérie spolu s trénni uviazli na poľnej ceste. Obsluhy sa celé dopoludnie snažili zapadnuté vozidlá a delá vyslobodiť z bahna a pritiahnúť na hlavnú cestu, ale kvôli nedostatku pohonných hmôt išla práca veľmi pomaly. Na zapadnuté vozidlá niekoľkokrát zaútočili aj sovietske lietadlá, ale neúspešne. V tejto situácii zastihol pluk rozkaz na nasadenie II/11 oddielu do priestoru Tochtamukaj. 24. januára dorazili do určeného postavenia dve delá 4/11 batérie, ale rozkaz na útok nemecké veliteľstvo odvolalo.⁸³

Táto chaotická situácia bola výsledkom celkovej situácie na fronte. Rýchlej divízie začalo hroziť obkľúčenie a 23. januára dostala rozkaz na ústup. Hlavné sily začali ustupovať o dva dni neskôr po osi Paškovskaja – Ivanovskaja – Slavjansk. Batéria 6/11 vyrazila pod ochranou nemeckých jednotiek z Penzenskej už 24. januára. Celá kolóna bola však červenoarmejcami rozprášená a batéria prišla o všetky štyri húfnice leFH 18, 21 motorových vozidiel a všetok materiál. Mužstvo batérie prichádzalo postupne do obce Saratovskaja, kde sídlilo veliteľstvo divízie.⁸⁴

Ťažké straty utrpela aj 3/11 batéria, keď ju sovietske jednotky prepadli severozápadne od dediny Saratovskaja. Ani za pomoci záložnej divíznej roty a priamej strelby šrapnelmi sa nepodarilo útok odraziť a batéria prišla o dve húfnice, tri motorové vozidlá a spolu s divíznou rotou utrpela straty osem mŕtvych, šesť ranených a šesťnásť nezvestných.⁸⁵

Delostrelecký pluk 31 začal ustupovať 25. januára. V starých postaveniach zostali 1/31 a 3/31 batérie, ktoré mali ústup kryť. Batéria 1/31 dostala dokonca šesť áut, a tým sa stala motorizovanou. Veliteľom tejto skupiny sa stal npor. Jozef Krajcar, ktorý sa mal postarať o hladký priebeh odpútania sa od nepriateľa.⁸⁶ Svoju úlohu však nesplnil, keďže sa kvôli blatu nepodarilo vytiahnuť húfnice z palebných postavení a museli byť vlastnými obsluhami zničené.

V posledných januárových dňoch zaujalo delostrelectvo Rýchlej divízie postavenia v priestore obce Lenina, na sever od rieky Kubáň. Oddiel I/31, ktorý pozostával už len z jednej štvordelovej batérie (1/31) sa rozmiestnil západne od Lenina a pôsobiť mal ako podpora pešieho pluku 20. Všeobecnú činnosť mali prevádzať II/31 oddiel (tvorený šesťdelovou batériou 2/31) a I/11 oddiel, ktorý pozostával z 1/11 a 5/11 batérií. Ich úlohou bolo kryť predné hliadky pri odpútavaní sa od nepriateľa, podporovať ich ústup rušivými paľbami a podporovať hlavné obranné postavenie. Batéria 1/11 mala byť bočnými paľbami schopná pôsobiť pred postavenia

⁸²VHA Trnava, f. RD, šk. 161, Vojnový denník II/11 oddielu z 19.1. – 20. 5. 1943.

⁸³Tamže.

⁸⁴VHA Trnava, f. RD, šk. 38, čj. 7518 - 7650, Výťah z vojnového denníka Rýchlej divízie. Podvečer 26. januára hlásilo príchod na veliteľstvo divízie sedem mužov z obsluhy batérie, ktorí vypovedali, že batéria musela za týždeň čeliť trom sovietskym útokom. Sovieti prenikli do postavenia, kde zabili alebo zranili množstvo mužov. Podľa ich hlásenia padlo 30 mužov, ranených bolo 23 a nezvestných päť. Keď batérii došla munícia, začala sa prebíjať cez sovietske obkľúčenie. VHA Trnava, f. RD, šk. 161, Vojnový denník II/11 oddielu z 19.1. – 20.5.1943.

⁸⁵VHA Trnava, f. RD, šk. 38, čj. 7518 - 7650, Výťah z vojnového denníka Rýchlej divízie.

⁸⁶VHA Trnava, f. RD, šk. 195, čís. 5108/taj/1943, Inštrukcie pre odpútanie delostreleckého pluku 31 z 23. januára 1943.

pešieho pluku 21.⁸⁷ 30. januára sa 2/11 a 4/11 batérie spolu s nemeckými pešími jednotkami dostali do obkľúčenia v obci Tochtamukaj. Keď sa červenoarmejsci priblížili na 500 m ku stanovištiu veliteľa oddielu, veliteľ vydal rozkaz na spálenie tajnej agendy, ktorá nesmela padnúť do rúk nepriateľovi. Útok sa však spoločnou paľbou oboch batérií a nemeckých protitankových kanónov podarilo odraziť. Ďalší nepriateľský útok v sile práporu odrazilo delostrelectvo o deň neskôr.⁸⁸

Dňa 1. februára vnikli červenoarmejsci do hlavného obranného postavenia divízie a o 19.00 h bol vydaný rozkaz na ústup na severný breh Kubáne do priestoru obce Paškovskaja. Peší pluk 20 a cyklistická eskadróna použili na presun cez rieku kompu, ostatné jednotky prekročili Kubáň cez pontónový most pri obci Tľustešablj. Rieku sa podarilo prekročiť bez strát. Pre nezjazdnosť ciest však nebolo možné presunúť 75 mm kanóny rôt HKB, a preto boli všetky až na jeden zničené na južnom brehu. Oddiel II/31 zostal vo svojich postaveniach pri obci Lenina a podriadený bol priamo veliteľstvu XXXIV. ľahkého pešieho zboru. Na rozkaz gen. de Angelisa skupiny zanechal delostrelecký pluk 11 zostávajúcich šestnásť diel rôznym nemeckým delostreleckým útvarom.⁸⁹

Počas náhleho ústupu z Kaukazu prišla Rýchla divízia o takmer všetku svoju delostreleckú výzbroj. Zostalo jej iba päť 105 mm kanónov vz. 35. Celkovo bolo zničených dvanásť húfníc vz. 14/19, dvanásť húfníc leFH 18 a dvanásť horských kanónov vz. 15. Slovenské delostrelectvo zanechalo nemeckým jednotkám ďalších dvanásť húfníc vz. 14/19 a osem leFH 18.⁹⁰

Dňa 4. februára sa presunulo veliteľstvo divízie do obce Ivanovskaja. O 22.15 h bol vydaný rozkaz na presun divízie na Krym. Mužstvo s najnutnejšou výzbrojou sa malo presunúť letecky, z letiska Slavjanskaja (dnes Slavjansk na Kubáni), trény divízie mali byť prepravené po mori. Prvé letecké transporty odštartovali 8. februára, ale hlavná časť divízie bola prepravená medzi 11. a 12. februárom. Presun bol sprevádzaný chaosom, dezorganizáciou jednotiek a stratou časti výzbroje. Slovenskí vojaci boli prepravení na rôzne letiská po celom Kryme. Divízia nemala žiadne dopravné prostriedky a trpela aj nedostatkom stravy, keďže kuchynské trény sa presúvali po mori. Sústreďovanie divízie v priestore obce Michajlovka (75 km severne od Melitopoľa) trvalo až do druhej polovice marca.⁹¹

Na začiatku apríla sa vystriedala Rýchla divízia nemecké a rumunské jednotky v priestore Geničesk – Vojinka – Džankoj s úlohou brániť morské úžiny medzi pevninou a pobrežím Krymu. Úžiny mala brániť najmä proti parašutistom, výsadkom z mora a proti eventuálnemu útoku peších a tankových jednotiek zo severovýchodu. Delostrelecký pluk 11 sa rozmiestnil v meste Geničesk a za úlohu mal udržať prístav a severnú časť úžiny Arabatskaja proti výsadku z mora najmä z juhozápadného smeru. Delostreleckému pluku 31, ktorý sa ubytoval v osade Vojinka, bola nariadená obrana tejto osady. Jedinou delostreleckou výzbrojou divízie bolo spomínaných päť 105mm kanónov.⁹²

⁸⁷VHA Trnava, f. RD, šk. 195, č. 5.111/taj/1943, Zvláštny rozkaz č. 3 z 28.1.

⁸⁸VHA Trnava, f. RD, šk. 38, čj. 7518 - 7650, Výťah z vojnového denníka Rýchlej divízie. Lokality na rieke Kubáň, cez ktoré ustupovala Rýchla divízia na Krym, v súčasnosti už neexistujú, boli zatopené Krasnodarskou vodnou nádržou.

⁸⁹VHA Trnava, f. RD, k. 38, čj. 7518 - 7650, Výťah z vojnového denníka Rýchlej divízie.

⁹⁰KLIMENT, CH., NAKLÁDAL, B.: Slovenská armáda 1939 – 1945, Praha : Naše vojsko, 2003 s. 47.

⁹¹BYSTRICKÝ J.: Pozemné vojská slovenskej armády na východnom fronte v rokoch 1941 – 1945. In: Slovensko a druhá svetová vojna. Bratislava : MO SR, 2000, s. 201. Presun na Krym sprevádzalo aj uvoľnenie morálky vojakov: „...kážeň u väčšiny jednotlivých príslušníkov Rýchlej divízie veľmi sa uvoľnila, pomer mužstva k dôstojníkom sa pohoršil práve tým, že mužstvo neďbale, ba vôbec nezdraví vyššieho, rozkazy veľmi líknavo prevádza, v niektorých prípadoch i zbehuje.“ VHA Trnava, f. RD, k. 161, Vojnový denník II/11 oddielu z 19.1. – 20. 5. 1943.

⁹²Tamže, s. 202. 31. marca mal delostrelecký pluk 11 24 dôstojníkov, 40 poddôstojníkov a 855 mužov. Jeho organizačná štruktúra vyzerala nasledovne:

Veliteľ pluku: .....plk. Jozef Vogl
veliteľ I/11 oddielu: .....stot. Ondrej Šeban
veliteľ I/11 batérie: .....npor. Štefan Šiška

Vojenská história

Po presune na Krym došlo aj ku zmene veliteľa divízie, keď 11. apríla gen. Jurecha⁹³ vystriedal plk. Pavol Kuna. Generál Jurech však velenie divízie opäť prevzal 8. júna. Na začiatku apríla začali divízii postupne prichádzať húfnice zo Slovenska. Prvý transport s piatimi 100mm húfnicami vz. 30 a muníciou dorazil 6. apríla. Delostrelecký pluk zároveň odoslal na Slovensko tri poškodené a strelby neschopné kanóny vz. 35. Zo siedmich diel, ktoré mal k dispozícii, postavil pluk tri batérie. Batéria 1/11 zostala v Geničesku a vo výzbroji mala dva kanóny, batéria 2/11 s tromi húfnicami sa presunula do prístavu Port Chorly a 3/11 batéria s dvomi húfnicami zostala ako záloha u priezvedného oddielu 5 v Port Chorly.⁹⁴

Už 24. mája však prebehla ďalšia reorganizácia. Batéria 3/11 prevzala obidve húfnice od 2/11 batérie a vo výzbroji tak mal päť diel. Batéria 2/11 prevzala od divízneho zbrojného parku v Novo Alexejevke štyri nemecké húfnice leFH 18.⁹⁵ V júni 1943 začala prebiehať aj reorganizácia a vystriedanie celej divízie. Vystriedané malo byť mužstvo odvodového ročníka 1939 a starších, rovnako ako mužstvo ročníkov 1940 a 1941 s aspoň 18-mesačnou službou v poli. Reorganizácia sa dotkla aj delostrelectva divízie. Zo Slovenska mal prísť jeden hipomobilný delostrelecký oddiel (II/11) s mužstvom aj výzbrojou a jeden hipomobilný oddiel (III/11) bez výzbroje, ktorú mal dostať až v poli. Každý z týchto oddielov mal mať vo výzbroji tri štvordelové batérie húfnic vz. 14/19. Delostrelecký pluk 11 mal zo svojich stavov v poli postaviť veliteľstvo pluku so štábnou stotinou, veliteľstvo motorizovaného oddielu I/11, dve štvordelové batérie húfnic leFH 18 a jednu dvojdelovú batériu kanónov vz. 35. Ak by počty mužstva nestačili na vytvorenie týchto jednotiek, pluk ich mal doplniť z mužstva delostreleckého pluku 31. Húfnice vz. 30 mali byť transportom odoslané späť na Slovensko.⁹⁶

Dňa 1. augusta bola divízia premenovaná na 1. pešiu divíziu. Až do 29. októbra nevyvíjala žiadnu bojovú činnosť a väčšina strát bola spôsobená dezerciami, chorobami a kúpaním v mori.

Počas viac ako dvoch rokov bojov na východnom fronte dokázali slovenskí delostrelci, že sú minimálne takí dobrí ako ich nepriateľ, delostrelci Červenej armády. Delostrelectvo bolo vôbec najobľúbenejšou zbraňou sovietskych vojsk a ako napísal Stalin v jednom zo svojich rozkazov „delostrelectvo je bohom vojny“.⁹⁷ Slovenské delostrelecké jednotky boli tým sovietskym až do ústupu na Krym viac ako dôstojným súperom, o čom svedčí množstvo udeľených Železných krížov, pochvál a ďakovných listov od najvyšších nemeckých veliteľov. Nemeckí vojaci neraz udržali svoje postavenia len vďaka podpore slovenských kanónov a húfnic. Boli však aj prípady, keď nemali batérie šancu brániť sa proti sovietskym útokom, napríklad v prípade rozbitia delostreleckého pluku 31 pri Charkove alebo počas ústupu z Kaukazu. Počet dezertérov z radov delostrelcov bol vcelku zanedbateľný, každopádne nie väčší ako z radov peších jednotiek.

---

veliteľ 2/11 batérie: .....npor. Ľudovít Liška (od 31.3. Juraj Hurný)

veliteľ 3/11 batérie: .....npor. Július Fleško

veliteľ II. oddielu: .....stot. Ondrej Stankovič

veliteľ 4/11 batérie: .....npor. Boris Horváth

veliteľ 5/11 batérie: .....npor. Jozef Terifaj

veliteľ 6/11 batérie: .....npor. Kurt Hoffman

Delostrelecký pluk 31 mal 27 dôstojníkov, 48 poddôstojníkov a 543 mužov. VHA Trnava, f. RD, k. 195, Výkaz počtov delostreleckého pluku 31 z 28. apríla 1943.

⁹³Na generála II. triedy bol plk. gšt. Jurech povýšený v decembri 1942.

⁹⁴VHA Trnava, f. RD, k. 166, čís. 11.597/taj/4odd, Osobitný rozkaz o organizácii a zasedení delostrelectva u Rýchlej divízie z 13. apríla 1943.

⁹⁵VHA Trnava, f. RD, k. 166, čís. 7818/taj/3odd, Delostrelecké batérie – reorganizácia z 24. 5.1943.

⁹⁶VHA Trnava, f. RD, k. 57, čís. 1.680/taj/4odd, Rozkaz na vystriedanie a reorganizáciu Rýchlej divízie z 19. júna 1943.

⁹⁷CARELL, ref. 3, s. 91.

Vojenská história

J. PECINA: FELDARTILLERIE DER SCHNELLEN DIVISION BIS ZUM RÜCKZUG AN KRYM IN 1942 – 1943

Die Studie „Feldartillerie der Schnellen Division 1942 – 1943“ analysiert weitläufig die Organisation, Personalbesetzung, Ausrüstung und Kampfeinsatz der Feldartillerie der Schnellen Division in der Ostfront in der Zeit vom Sommer 1942 bis zur Reorganisation und Umbenennung auf 1. Fussdivision im August 1943. Nach dem langen Winter an dem Fluss Mius schloss sich die Division in die Operation „Braunschweig“ an. Das deutsche Kommando wollte mit dieser Operation die Situation an dem südlichen Flügel der Front entscheiden. Auf den ersten ernsten Widerstand stossen die slowakischen Soldaten bei der Gemeinde Generalskoje, wo die Rote Armee ein Bunkersystem, Panzerabwehrhindernisse und Minenfelde ausbaute. Mit ergiebiger Hilfe der Artillerie gelang es die sowjetischen Positionen zu überwinden und der Division öffnete sich der Weg nach Rostov an dem Fluss Don. In dieser Phase der Offensive bestand die Artilleriedivision aus zwei Haubitzen- und einer Kanonenbatterie der Artillerietruppe 11. Nach der erfolgreichen Einnahme von Rostov setzte die Division den Vorgang nach Kaukasien fort, wo sie in der zweiten Hälfte vom August 1942 ankam. Eine von den berühmtesten Episoden des Kampfes in Kaukasien ist die Einnahme der Kote 260. Die Artillerie der Division war in dieser Zeit auch durch die deutsche Artillerietruppe 602 bestärkt. In der Mitte September schloss sich zur Division das Artillerieregiment 31 an und im November war das Artillerieregiment 11 erneut. Die Division konnte so mit der Unterstützung von 12 Batterien rechnen, der stärksten Unterstützung seit ihrem Entstand. Im Winter 1942/1943 komplizierte sich die Situation in Kaukasien und die deutsche und slowakische Armee mussten einen immer stärkeren Druck der Roten Armee und Partisanen standhalten. Im Januar bekam die Division Befehl zum Rückzug, der erst in Halbinsel Krym sein Ende nahm. Während des Rückzuges kam die Division um fast ganze Artillerieausrüstung.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

NÁVŠTEVA NÁČELNÍKA ŠTÁBU SA¹ VIKTORA LUTZEHO² NA SLOVENSKU 22. – 25. OKTÓBRA 1939 V SPRAVODAJSTVE KUNA GOLDBACHA³

MICHAL S C H V A R C

SCHVARC, M.: The Visit of the Chief of Staff Viktor Lutze in Slovakia on 22 – 25 October 1939 in Intelligence of Kun Goldbach. *Vojenská história*, 10, 1, 2006, pp 77 – 87, Bratislava.

The published study tries to explain one of lesser-known episodes of this period. In addition to a transcription of the very documents supplemented with a rich glossary, there is also an introduction describing a course of the visit and evaluating its importance. The author implied how Slovak media wrote about the visit and based on an archive research he clarified its background and backstage. He pointed out the relations and conflicts between the Deutsche Partei, tense relations among it and Slovak politicians, between the German Foreign Office and SA as well as between SA and competitive SS.

Military History. Slovakia. World War II. German-Slovak Relations.

Návšteva náčelníka štábu SA Viktora Lutzeho patrí prakticky k málo známemu fragmentu v krátkej histórii Slovenskej republiky 1939 – 1945. Pozornosť púta predovšetkým svojím načasovaním – uskutočnila sa krátko pred voľbou prezidenta slovenského štátu v dňoch 22. – 25. októbra 1939. Hoci cesta mala skôr propagandistický charakter, zo strany Hlavného

---

¹SA – Sturmabteilung. Polovojenská organizácia NSDAP, ktorá vznikla v roku 1921. SA vystupovali spočiatku ako nezávislá zložka strany. Po jej znovuoobnovení vo februári 1925 boli včlenené do NSDAP. Ich úlohou bola ochrana straníckych zhromaždení pred politickými protivníkmi a umocňovali politickú agitáciu strany ako nástroj nacistickej propagandy „dobytia ulice“. V priebehu rokov 1925 – 1930 vzrástol počet členov SA z 3 600 na 60 000 mužov. Formálne bol veliteľom SA Adolf Hitler, skutočné velenie bolo v rukách náčelníka štábu SA Ernsta Röhma. V roku 1933 mali SA 2,3 milióna členov, v roku 1934 3 milióny. Ašpirácie SA na vedúcu rolu v „druhej revolúcii“ viedli k fyzickej likvidácii Ernsta Röhma a ďalších veliteľov SA počas „noci dlhých nožov“ 30. 6. 1934. V nasledujúcich rokoch degradoval režim SA na organizáciu predvojenskej a brannej výchovy a na štafáž pri propagandistických akciách.

²Viktor Lutze (1890 – 1943), ríšsky vedúci NSDAP, po „noci dlhých nožov“ 30. 6. 1934 nasledovník Ernsta Röhma vo funkcii náčelníka štábu SA. Zahynul pri autonehode.

³Kuno Goldbach, pôvodne redaktor denníka Sudetonemeckej strany *Die Zeit*. Od októbra 1938 pôsobil na Slovensku ako oficiálny zástupca tlačového orgánu NSDAP *Völkischer Beobachter* a zároveň aj ako spravodajca viedenskej SD. Prostredníctvom Alexandra Wünscha sa nakontaktoval na Karola Murgaša. Jeho spravodajstvo sa nezameriavalo len na HG, ale aj na DP a po vzniku slovenského štátu postupne na všetky oblasti spoločenského života. Na jeseň 1939 ho vedúci SD-Ausland Heinz Jost pre nezhody so Zahraničným úradom stiahol. Na Slovensku pôsobil aj po svojom odvolaní, a to ako pracovník VB a viedenskej oblastnej ústredne SD. Jeho dôverníkom bol Fritz Wahl, bratislavský Nemeц pôsobiaci v denníku *Grenzbote* a neskôr v Slovenskej tlačovej kancelárii.

velenia SA tu bol iste záujem o podchytenie polovojenskej zložky Deutsche Partei (DP) Freiwillige Schutzstaffel,⁴ ale predovšetkým oveľa početnejšej Hlinkovej gardy (HG).⁵

Cestu zorganizoval vedúci štábu DP Eduard Hermann v spolupráci s náčelníkom skupiny SA „Sudety“ Franzom Mayom. Program návštevy a jej plán bol zostavený narychlo, takže bratislavské vyslanectvo bolo s celou akciou oboznámené až 21. októbra 1939,⁶ teda iba jeden deň pred oficiálnym príchodom Lutzeho do Bratislavy.

Program návštevy bol nasledovný: 22. októbra (nedeľa) vo večerných hodinách príchod do Bratislavy, 23. októbra návšteva ministrov slovenskej vlády (minister zahraničných vecí F. Ďurčanský, ministerský predseda J. Tiso, minister vnútra V. Tuka a minister národnej obrany F. Čatloš) a hlavného veliteľstva HG, 24. októbra cesta po nemeckých jazykových ostrovoch⁷ a v stredu 25. októbra návšteva Ružomberka a o polnoci odchod z Bratislavy.⁸

Hoci slovenská tlač venovala spravodajstvu o návšteve V. Lutzeho priestor na svojich stranách, jeho návšteva zostala v tieni volieb prezidenta SR.⁹ Periodiká nemeckej menšiny (*Grenzbote* a *Deutsche Stimmen*) priniesli o návšteve náčelníka štábu SA v nemeckých jazykových ostrovoch rozsiahle reportáže¹⁰, ktoré sa niesli v propagandistickom a oslavnom duchu. Krátku prehliadku roty SA, dislokovanú na Sliači, periodiká nepriniesli.¹¹

Iný, neoficiálny, pohľad na návštevu V. Lutzeho na Slovensku prinášajú spravodajcovia Bezpečnostnej služby ríšskeho vodcu SS (Sicherheitsdienst des Reichsführers SS – SD).¹² Najucelenejší prehľad o tejto udalosti poskytuje správa pracovníka SD a oficiálneho zástupcu denníka *Völkischer Beobachter* na Slovensku Kuna Goldbacha. Sám Goldbach bol priamym svedkom tejto udalosti a v správe podáva informácie o jej pozadí a z jej zákulisia. V pomerne rozsiahlej správe sa, okrem iného, odzrkadľujú aj rozpory vo vnútri vedenia DP, ktoré na jeseň 1939 práve vrcholili. Okrem toho je dôkazom napätých vzťahov medzi vedením DP a slovenskými politickými špičkami, medzi Zahraničným úradom a SA a SS a napokon aj rozporuplných vzťahov medzi SA a SS, resp. SD.

Postrehy a hodnotenie návštevy V. Lutzeho sa objavujú aj v správe pracovníka viedenskej oblastnej ústredne Dr. Ofczarka z 31. októbra 1939. Podľa nej V. Lutze vyslovil svoju nespokojnosť nad návštevou právniacko-kremnického jazykového ostrova. Prejazd cez nemecké obce tohto jazykového ostrova označil za ukážku potemkinovských dedín. Nelichotivo sa vyjadril aj o ich obyvateľstve. Naopak nemecké obyvateľstvo Spiša hodnotil ako „dobrý ľudský materiál, ktorý treba získať“. Lutzeho prejavy označil Ofczarek za opatrné.¹³

Celkove však Lutzeho návšteva nezanechala na Slovensku „dlhšie trvajúci dojem“.¹⁴ Bola nesprávne načasovaná – hoci medzi bratislavským obyvateľstvom kolovali chýry, že Lutze prišiel na Slovensko preto, aby Jozefovi Tisovi tlmočil slová uznania A. Hitlera¹⁵ – a ako

⁴Pozri Ministerstvo vnútra SR, Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA), f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 856, fólia 2 609 473 – 474. K. H. Frank H. Himmlerovi, 16. 8. 1939. *Grenzbote*, 1. 5. 1939, s. 3, meno vanie F. Karmasina do hodnosti SA-Oberführera.

⁵Pozri dokument 1.

⁶Tamže.

⁷Horný Spiš a Hauerland.

⁸Slovák, 20. 10. 1939, s. 1; *Deutsche Stimmen*, 28. 10. 1939, s. 3-4.

⁹Pozri Slovák 22. – 28. 10. 1939; Slovenská pravda 22. – 28. 10. 1939. Gardista 28. 10. 1939 uverejnil len krátku správu miestneho veliteľa HG Jozefa Makovického v Kremnici pod názvom „Šéf štábu SA Lutze v Kremnici“. Gardista, 28. 10. 1939, s. 13.

¹⁰*Grenzbote*, 26. 10. 1939, s. 4; *Deutsche Stimmen*, 28. 10. 1939, s. 3-4.

¹¹Pozri dokument 1.

¹²Norimberský medzinárodný vojnový tribunál odsúdil SD ako zločineckú organizáciu.

¹³Institut für die Zeitgeschichte München (ďalej IfZ), mikrofilm MA 650/3, fólia 9 394 641 – 649. Správa Dr. Ofczarka o situácii na Slovensku z 31. 10. 1939.

¹⁴IfZ, mikrofilm MA 650/3, fólia 9 394 672 – 675. Správa Dr. Ofczarka o situácii na Slovensku z 8. 11. 1939. Pozri aj dokument 1.

¹⁵IfZ, mikrofilm MA 650/3, fólia 9 394 641 – 649. Správa Dr. Ofczarka o situácii na Slovensku z 31. 10. 1939.

Vojenská história

ďalší vývoj ukázal, nepriniesla Vrchnému veleniu SA očakávaný výsledok. Hoci Lutze ponúkol Hlavnému veliteľstvu HG vyslanie poradcu, tento krok sa nerealizoval. Po Salzburgu síce HG mala prideleného poradcu (Viktor Nageler), ale z konkurenčných SS. SA postupne strácalo aj svoj vplyv na FS. Signálom pre tento vývoj bolo vytvorenie elitných jednotiek FS – Einsatztruppe (ET) pod priamou kuratelou vyššej oblasti *SS Podunajsko* a „dobrovoľný“ nábor karpatských Nemcov do Waffen-SS na prelome rokov 1942/1943. Ani proklamovaná opätovná návšteva náčelníka štábu SA¹⁶ sa v nasledujúcich rokoch až do jeho smrti v máji 1943 neuskutočnila.

Dokument 1 **Goldbachova správa z 27. 10. 1939**

Inšpektor Bezpečnostnej polície a SD
pre oblasť vyššieho veliteľa SS a polície
vo Viedni a v Salzburgu

Viedeň, dňa 3. 11. 1939

Dr. Chl¹⁷/Tr.

Hlavnému úradu pre ríšsku bezpečnosť
úrad III¹⁸/II/212¹⁹
Berlín

Vec: Návšteva náčelníka štábu SA Viktora Lutzeho na Slovensku

Predošlý spis: Tunajší ďalekopis²⁰ 24 078 z 27. 10. 1939

Príloha: 1

V prílohe zasielam na vedomie správu o ceste náčelníka štábu [SA] Viktora Lutzeho po Slovensku.

Návšteva nemala nijaký viditeľný vplyv na vedenie národnej skupiny (pozícia Karmasina,²¹ jeho vzťah k Hermannovi²² atď.).

Inšpektor Bezpečnostnej polície a SD
v poverení
SS-Obersturmführer
[Chlan]²³

¹⁶Dokument 1a IfZ, mikrofilm MA 650/3, fólia 9 394 641 – 649. Správa Dr. Ofczarka o situácii na Slovensku z 31. 10. 1939.

¹⁷Dr. Ernst Chlan, pracovník viedenskej oblastnej ústredne SD, od jesene 1941 jej vedúci. Dosiahol hodnosť SS-Sturmbanführera.

¹⁸SD-Inland – SD-tuzemsko.

¹⁹Referát národnosti.

²⁰V origináli je použitá skratka FS – Fernschreiben – ďalekopis.

²¹Franz Karmasin (1901 – 1970), politik, vodca nemeckej národnej skupiny, štátny tajomník pre záležitosti nemeckej menšiny na Slovensku, poslanec a člen národohospodárskeho, rozpočtového, zahraničného a stáleho výboru Snemu Slovenskej republiky za Deutsche Partei (DP), člen 1. Štátnej rady.

²²Eduard Hermann (1903 – 1942), od jesene 1938 do mája 1940 vedúci štábu DP. Pre svoje predchádzajúce pôsobenie v rôznych mládežníckych a ochranných spolkoch (Schutzvereine) a rozpory s F. Karmasinom musel svoj post v máji 1940 opustiť a narukovať do nemeckého Wehrmachtu. Padol v Tbilisi ako príslušník zvláštneho komanda zbV. 800.

²³V pôvodine bez uvedenia mena.

Vec: Cesta náčelníka štábu Lutzeho po Slovensku

V súvislosti s vojenským výcvikom nemeckej roty, pozostávajúcej z príslušníkov SA skupiny „Sudety“,²⁵ navrhli Gruppenführer May²⁶ a Brigadeführer Schormann, približne v auguste, pozvať náčelníka štábu SA Lutzeho na návštevu tejto jednotky, dislokovanej v slovenských štátnych kúpeľoch Sliač pri Zvolene. May vyslovil túto myšlienku počas príležitostného rozhovoru s Karmasinom. Náčelník štábu mal pôvodne na Sliač priletieť v rámci cesty pozdĺž východného frontu²⁷ a vykonať prehliadku, spojenú s poldňovou cestou po karpatskonemeckých jazykových ostrovoch a s krátkou návštevou Bratislavy. Karmasin súhlasil a vedúci štábu [DP] Hermann sa tohto plánu chopil a spolu s Mayom a Schormannom podporili jeho uskutočnenie.

Keďže náčelník štábu nemal možnosť priletieť na Sliač, bol vypracovaný iný program, ktorý sa napokon aj uskutočnil, a to trojdňový pobyt na Slovensku. Jeden deň mal prebehnúť ako štátna návšteva v Bratislave a zvyšné dva dni ako pobyt v jazykových ostrovoch, resp. prehliadka nemeckej roty. Hoci bol program už 20. [októbra] vypracovaný až do najmenších detailov, Zahraničný úrad bratislavské nemecké vyslanectvo ešte oficiálne o návšteve neupovedomil. Vrchné velenie SA požiadalo veľmi neskoro o povolenie na zahraničnú cestu a minister zahraničných vecí Ribbentrop,²⁸ ktorý plán schválil, náčelníkovi štábu odporučil, aby sa ako ríšsky vedúci obrátil aj na vodcu. Až napoludnie 21. 10. došla na nemecké vyslanectvo správa o povolení cesty. Hneď nato odišli legačný radca Hoffmann a vedúci štábu Hermann na slovenské ministerstvo zahraničných vecí, aby oznámili Lutzeho príchod na 22. [októbra] večer a získali povolenie na účasť počas uvítania, audiencie atď. Pre Slovákov bol termín návštevy z dôvodu blížiacich sa prezidentských volieb 26. 10. neprijemný, a okrem toho odmietali návštevu priznať status štátnej návštevy, pretože Lutze nie je ríšskym ministrom. Dohodli sa na prijatí zástupcom vlády, nie však členom vlády a na rôznych audienciách viacerých ministrov.

Na uvítanie náčelníka štábu prišli potom večer 22. 10. na železničnú stanicu nemecký vyslanec,²⁹ Generál Barckhausen ako vedúci vojenskej misie, plukovník Krüger ako vedúci leteckej misie,³⁰ SS-Sturmbannführer kriminálny riaditeľ Vogt ako vedúci policajnej komisie pričlenennej pri nemeckom vyslanectve,³¹ krajinový prezident Šimko³² ako zástupca slovenskej vlády, vedúci politického oddelenia ministerstva zahraničných vecí Dr. Galváneek, generálny tajomník Hlinkovej strany Dr. Kirschbaum a vedúci [Úradu] propagandy Mach

---

²⁴Goldbachova značka.

²⁵Príslušníci tejto roty pôsobili ako veliteľia oddielov pohraničného strážneho práporu Spiš (Grenzwachregiment Zips), ktorý bol nasadený od polovice augusta 1939 na severnom Slovensku, a to v rámci príprav nemeckého útoku na Poľsko.

²⁶Franz May (1903 –), sudetský Nemeck, poslanec SdP 1935 – 1938, priateľ F. Karmasina, jeden z organizátorov Freiwilliger Schutzdienst, po pripojení Sudet k Nemeckej ríši veliteľ skupiny SA „Sudety“.

²⁷Autor správy myslí nemecko-poľský front.

²⁸V origináli Rippentrop.

²⁹Hans Bernard.

³⁰V origináli je uvedené leteckej komisie.

³¹Druhá nemecká policajná (ko)misia prišla na Slovensko 13. 9. 1939 v zložení: kriminálny riaditeľ J. Vogt, kriminálny komisár F. Goltz a kriminálny komisár Pütz. K činnosti misie pozri: SUŠKO, L.: Systém poradcov v nacistickom ovládaní Slovenska v rokoch 1939 – 1941. In: Historické štúdie v nacistickom ovládaní Slovenska v rokoch 1939 – 1941, s. 12-14; TÖNSMEYER, T.: Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn. Paderborn 2003, s. 118-121.

³²V origináli Schimko.

ako hlavný veliteľ Hlinkovej gardy s ďalšími zástupcami rôznych úradov a celé vedenie národnej skupiny na čele s Karmasinom. Po prehliadke čestných formácií nemeckých Freiwillige Schutzstaffel³³ a Hlinkovej gardy odišiel náčelník štábu na večeru, ktorá sa uskutočnila v úzkom kruhu. Zúčastnili sa jej nemecký vyslanec, vodca národnej skupiny,³⁴ vedúci misií a najbližší spolupracovníci. Privítanie náčelníka štábu bratislavským obyvateľstvom zaostalo za očakávaniami a za doteraz obvyklou úrovňou pri príležitosti podobných návštev. Ulice lemovalo pomerne málo ľudí³⁵ a aj pred hotelom sa popri príslušníkoch formácií zhromaždilo relatívne málo ľudí. Náčelníka štábu vívalo zborové skandovanie „*Đakujeme nášmu vodcovi*“.³⁶

Dňa 23. [októbra] po prehliadke mesta navštívil nemeckého vyslanca a s vojenským atašé majorom Beckerom³⁷ náčelníka nemeckej vojenskej a leteckej komisie a tiež aj ministra zahraničných vecí Đurčanského.³⁸ V sprievode Đurčanského navštívil náčelník štábu ministerského predsedu Tisa a neskôr bol³⁹ u Tuku,⁴⁰ Macha⁴¹ a Čatloša.⁴² Náčelníka štábu sprevádzal [pri týchto návštevách] vedúci Úradu pre nasadenie a organizáciu [SA] Propagandaführer Lehmann a adjutant Obersturmbannführer Hermel. Na poludnie bol náčelník štábu so svojim sprievodom na obede u Tuku, na ktorom sa po dohode s vyslanectvom zúčastnili

³³Freiwillige Schutzstaffel (FS) vznikli na jeseň 1938. Organizovanie FS bolo v roku 1939 právne kodifikované dvoma vládnymi nariadeniami. Členmi FS boli príslušníci mužského pohlavia nemeckej národnej skupiny vo veku 18 – 35 rokov, od konca júna 1941 až do 50 rokov, ktorí museli byť členmi strany. Každý príslušník FS musel preukázať árijský pôvod späť až po 3 generáciu svojich predkov. Od marca 1939 do februára 1940 sa FS organizačne členili na tri úderné prápory (Sturmabteilung), ktoré sa zhodovali s územným členením DP platným do 15. júna 1939. Tieto úderné prápory sa členili na prápor Bratislava, Kremnica – Nemecké Pravno a Spiš. Prvá reorganizácia sa uskutočnila k 15. februáru 1940. Na základe mimoriadneho rozkazu krajinského veliteľstva FS sa vytvorilo 6 úderných práporov: úderný prápor I. – Bratislava – mesto, úderný prápor II. – Bratislava – vidiek, úderný prápor III. – Kremnica, úderný prápor IV. – Nemecké Pravno, úderný prápor V. – Horný Spiš, úderný prápor VI. – Dolný Spiš. Jednotky FS v oblastiach s rozptýleným nemeckým obyvateľstvom zostávali aj naďalej podriadené priamo krajinskému veliteľstvu FS. K ďalšej územnej reorganizácii FS došlo v októbri 1942. Na základe rozkazu krajinského veliteľstva FS zo 14. septembra 1942 prešli jednotky FS v oblastiach s rozptýleným nemeckým obyvateľstvom pod subordináciu príslušných úderných práporov. Okrem toho sa vytvoril nový úderný prápor VII. – Považie. Početný stav FS spočiatku výrazne narastal. V marci 1939 mali FS 4 604 mužov. O rok neskôr však nasledoval len veľmi nepatrný nárast – FS mali 4 622 aktívnych členov. Začiatkom roku 1941 mali FS 5 500, v októbri 1941 6 810, koncom roku 1942 7 646 a v polovici roku 1944 7 818 mužov. Počet mužov v aktívnej službe v dôsledku odvodov do Waffen-SS klesal. Kým koncom roku 1942 to bolo 5 832, tak v polovici roku 1944 to bolo už len 4 179 mužov. Súčasťou FS bola od začiatku roka 1940 aj elitná formácia DP Einsatzgruppe (ET). Vedeniu DP sa však jej vývoj vymkol spod kontroly a stala sa prakticky jednotkou SS na Slovensku. Úlohou FS bola branná výchova v rámci nemeckej menšiny. FS sa aktívne ako pomocná polícia podieľali na uskutočňovaní protizidovských opatrení a asistovali pri deportáciách slovenských Židov v roku 1942 a 1944.

³⁴Franz Karmasin.

³⁵Dôverník SD E. B. prináša vo svojej situačnej správe o čosi iné údaje o hustote špalierov ľudí vítajúcich V. Lutzeho. Najhustejšie špalieri boli na viacerých miestach na Štefánikovej ulici, na Suchom Mýte. Menšie medzery boli podľa jeho správy na Štefánikovej a Ružovej ulici. 85 – 90 % davu tvorili bratislavskí Nemci. IFZ, mikrofilm MA 1323, f. 9 398 257 – 258. Situačná správa E. B. z 22. a 23. 10. 1939.

³⁶V origináli „Wir danken unserem Führer.“

³⁷Heinrich Becker, podplukovník, člen nemeckej vojenskej misie a vojenský atašé pri nemeckom vyslanectve v Bratislave od 1. 11. 1939 do polovice roku 1944.

³⁸V origináli Đurčanský.

³⁹Sloveso je v origináli dopísané rukou.

⁴⁰Vojtech Tuka (1880 – 1946), vysokoškolský profesor a politik, podpredseda slovenskej vlády 1939, predseda vlády 1939 – 1944 a minister zahraničných vecí 1940 – 1944. V rokoch 1939 – 1943 podpredseda HSLS, predstaviteľ radikálneho krídla HSLS.

⁴¹Alexander Mach (1902 – 1980), publicista a politik, minister vnútra 1940 – 1945, hlavný veliteľ HG 14. 3. 1939 – 21. 5. 1940 a 29. 7. 1940 – 5. 9. 1944, šéf Úradu propagandy 20. 10. 1938 – 1. 8. 1940. Predstaviteľ radikálneho krídla HSLS. V rokoch 1943 – 1944 zastupujúci predseda vlády namiesto chorého V. Tuku.

⁴²Ferdinand Čatloš (1895 – 1972), generál I. triedy, minister národnej obrany od roku 1939 do konca augusta 1944. Odišiel do Banskej Bystrice k povstalcovi. Zatknutý a prevezený do Moskvy.

vojenský atašé⁴³ Becker, generál Barckhausen, plukovník Krüger, ministri Ďurčanský⁴⁴ a Medrický,⁴⁵ generál Čatloš, ako aj vedúci Úradu propagandy Mach, generálny tajomník Dr. Kirschbaum,⁴⁶ vedúci protokolu Radlinský, zástupca mesta Dr. Dusek a kanonik Körper⁴⁷ a z nemeckej strany Karmasin, Hermann, krajský veliteľ FS Donath⁴⁸ a vedúci úradu Štátneho sekretariátu [pre záležitosti nemeckej menšiny] Dr. Messler.⁴⁹ Popoludní sa náčelník štábu zúčastnil v sprievode vyslanca, Karmasina a Hermanna na prehliadke Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy. V priebehu rozhovoru, v ktorom sa hovorilo o štruktúre a organizácii Hlinkovej gardy, ponúkol náčelník štábu veleniu Hlinkovej gardy poradcu z SA.

Po návštevách ministra zahraničných vecí Ďurčanského, vedúceho Úradu propagandy Macha a generálneho tajomníka Kirschbauma v Carltone odišiel Lutze spolu s Karmasinom na slávnostnú návštevu ústredia DP.⁵⁰ V jeho sprievode boli Gruppenführer May, Propagandaführer Lehman, Brigadeführer Schormann, Obersturmbannführer Körbel a Hermel. Spolu s nemeckým vyslancom vykonali prehliadku čestného oddielu FS a funkcionárov a v pracovni vodcu národnej skupiny ho potom privítal Karmasin, ktorý predstavil náčelníkovi štábu jednotlivých hlavných vedúcich a vedúcich úradov Deutsche Partei. Po dlhšom priateľskom rozhovore sa Lutze ako prvý zapísal do čestnej knihy DP. Potom sa Lutze zúčastnil na zhromaždení funkcionárov [DP], na ktorom prehovoril. Začínajúc skúsenosťami z „obdobia boja“⁵¹ opisoval vieru a cieľ mužov, ktorí sa zjednotili (sústredili) v SA ako oddiel vodcových politických vojakov. Lutze potom ďalej uviedol, že skutočnosť, že aj etnickí Nemci stoja pred bránami Ríše za Adolfom Hitlerom s rovnakou vierou a s rovnakou vernosťou, ho naplnia hrdosťou a radosťou. Len muži, ktorí sa zasadzujú za ideály, a pre národných socialistov platí len večný boj, môžu priviesť národy k víťazstvám. [Lutze] tlmočil vodcove pozdravy a povedal, že vodca sa nemusí pozerieť vzad, iba vpred, „lebo my poriadok vzadu udržíme a zostaneme bojovníkmi, ktorými sme boli a ktorí nepoznajú nič iné ako vieru v nášho vodcu a náš svetonázor“. Pozornosť zaujali vyjadrenia náčelníka štábu, veľa sa o nich hovorilo, podľa ktorých v Ríši nikto nevedel ako dlho potrvá boj za dosiahnutie cieľa. Raz za ním prišla taktiež rakúska légia a on ju uistil, že raz príde deň, a ten po niekoľkých rokoch príšiel. Rovnako je

⁴³V origináli je chybné uvedenie vyslanca Becker.

⁴⁴Ferdinand Ďurčanský (1906 – 1974), právnik, ľudácky politik a publicista. Pred rokom 1938 patril k radikálnemu prúdu v HSLS. Viacnásobný minister v prvých troch autonómnych vládoch. 13. 3. 1939 sa spolu s J. Tisom zúčastnil rokovaní s A. Hitlerom v Berlíne. Od 14. 3. 1939 do 28. 7. 1940 minister zahraničných vecí. Po Salzburgu odišiel z funkcie na nemecký nátlak. 1940 – 1945 prednášal medzinárodné právo na Právnickej fakulte Slovenskej univerzity. Od jesene 1944 sa začal opätovne politicky angažovať.

⁴⁵Gejza Medrický (1901 – 1987), politik a publicista, minister hospodárstva 1939 – 1944, podpredseda HSLS 1939 – 1945, generálny tajomník HSLS 1941 – 1942. Patril k umierneným ľudákom.

⁴⁶Jozef Kirschbaum (1913 – 2001), ľudácky politik, diplomat. V rokoch 1938 – 1939 veliteľ Akademickej HG, šéfredaktor dvojtyždenníka *Nástup*. Od marca 1939 do salzburských rokovaní generálny tajomník HSLS. V rokoch 1941 – 1942 legačný radca slovenského vyslanectva v Taliansku, 1942 – 1945 chargé d' affaires vo Švajčiarsku.

⁴⁷Karol Körper (1894 – 1969), cirkevný hodnostár, publicista. Od roku 1939 kanonik v Dóme Sv. Martina a pápežský prelát. Poslanec Snemu SR, 1939 – 1940 vládny poverenec v Slovenskom rozhlase, náčelník duchovnej správy Hlavného veliteľstva HG.

⁴⁸Walter Donath (1910 – 1943), krajský veliteľ Freiwillige Schutzstaffel, sudetský Nемец. Po príchode do Bratislavy, pracovník Turnvereinu a člen KdP. V roku 1938 sa ako dobrovoľník hlásil do Sudetonemeckého dobrovoľného zboru a na jeseň 1938 ho F. Karmasin poveril vedením FS. Od roku 1939 vedúci školiaceho úradu DP. Počas vojny s Poľskom sa dobrovoľne hlásil do vojenskej služby. Poručík slovenskej armády, nasadený na východnom fronte. Po návrate pokračoval v práci v FS. V máji 1942 narukoval dobrovoľne do Waffen-SS, nasadený na východnom fronte. Padol pri Charkove.

⁴⁹Wilfried Messler (1909 – ?), člen SdP a jej právneho úradu. Od 31. 10. 1938 pôsobil v Bratislave ako vedúci právneho úradu DP a vedúci úradu Štátneho sekretariátu pre záležitosti nemeckej menšiny na Slovensku. Na začiatku roku 1940 musel na tieto funkcie pre svoj židovský pôvod rezignovať. Od februára 1940 do roku 1942 pôsobil ako pridelenec Abwehru v podbrezovských železniariňach.

⁵⁰Hlavné vedenie DP malo svoje sídlo na Vajanského nábreží 9 v budove Kotvy (Ankerhaus).

⁵¹V nacistickom žargóne označenie pre obdobie pred prevzatím moci nacistami 30. 1. 1933.

to aj s karpatskými Nemcami. Keďže dnes mnohí tunajší Nemci nevedia, kedy cieľ dosiahnu, [Lutze ich ubezpečil, že] ten deň raz predsa len príde.

Medzi bratislavskými funkcionármi sa teraz šíri názor, že napriek doterajším nemeckým úradným a stranickým vyhláseniam dôjde predsa len čoskoro ku začleneniu slovenského územia do Ríše, ako to vyplynulo zo slov náčelníka štábu. Prítomného nemeckého vyslanca Bernarda⁵² tieto slová náčelníka štábu znepokojili a neskrýval obavy z neprijemných následkov pri eventuálnom podrobnejšom rozbere tejto otázky. Náčelník štábu však na konci svojho prejavu vyhlásil, že cieľom všetkých Nemcov je víťazstvo Nemecka na západe. Týmito slovami sa Lutze snažil dať predchádzajúcim slovám iný význam.

Potom sa Lutze zúčastnil slávnostného predstavenia v mestskom divadle. Niektorí Slováci vyjadrili údiv nad skutočnosťou, že novozriadenú prezidentskú lôžku použil Nemeč, a to ešte skôr ako prezident.

Na následnej recepcii v Carltone, ktorú na počesť Lutzeho usporiadal nemecký vyslanec, sa zo slovenskej strany zúčastnili ministri Tuka, Čatloš, Ďurčanský a Medrický a opäťovne Mach a Kirschbaum, ako aj množstvo slovenských a nemeckých osobností.

Na ceste po Slovensku, ktorá začala nasledujúci deň, sa zo slovenskej strany zúčastnili v poverení ministerstva vnútra Dr. Matovič zo štátnej bezpečnosti a ako zástupca ministerstva zahraničných vecí súkromný tajomník Dr. Ďurčanského. Z Nemcov Lutzeho sprevádzali Karmasin a Hermann, krajinový veliteľ FS Donath a tiež rôzni členovia hlavného vedenia DP, atašé Schumbelt z nemeckého vyslanectva, major Hans Demel z úradovne Abwehru vo Viedni a na žiadosť Hermanna v poverení nemeckého vyslanectva, člen policajnej komisie, komisár SS-Sturmabführer Goltz⁵³ a zástupca VB,⁵⁴ redaktor Goldbach. Kolóna s 11 vozidlami odcestovala najprv na Sliac, kde sa uskutočnil krátky nástup nemeckej roty a následný spoločný obed v mestskom hoteli.⁵⁵ Lutze pri tejto príležitosti v krátkosti prehovoril o úlohe SA ako jednotke politických vojakov a o terajšej mimoriadnej úlohe SA počas vojenského nasadenia na východe. Oboch sprevádzajúcich Slovákov, pred ktorými mala zostať návšteva a existencia nemeckej roty na Sliaci utajená – mimochodom úplne zbytočne, pretože sa už o tom dlhšie vie – Hermann dosť neslušným spôsobom odbil a odviezol do Banskej Bystrice, kde sa opäť pripojili ku kolóne. Po oficiálnom privítaní v mestskom dome okresným náčelníkom,⁵⁶ starostom,⁵⁷ miestnym veliteľom Hlinkovej gardy,⁵⁸ miestnym vedúcim DP⁵⁹ a zástupcami Zahraničnej organizácie [NSDAP], pokračovala cesta smerom na Poprad – Kežmarok. Hornospišský jazykový ostrov vyvesil všade na počesť ríšskonemeckého host'a zástavy a transparenty, vyzdobil domy, vysvietil za oknami svetlá, pripravil skrátka skutočne triumfálne uvítanie. Organizačný vedúci DP⁶⁰ odcestoval na Horný Spiš za týmto účelom, pred niekoľkými dňami. Priniesol množstvo zástav s hákovým krížom a transparentov, ktoré sčasti zapožičal Ríšsky úrad pre propagandu vo Viedni. Večer ukončila priateľská beseda všetkých funkcionárov DP z hornospišskej oblasti v Bielej Vode vo [Vysokých] Tatrách.

⁵²Hans Bernard (1892 – 1960), prvý nemecký vyslanec v Bratislave od 30. 6. 1939 do 31. 7. 1940. Post vyslanca prevzal 27. 7. 1939 ako konzul I. triedy.

⁵³Goltz nemal v roku 1939 hodnosť SS-Sturmabführer, ale SS-Obersturmführer.

Johann Franz Goltz (1897 – ?), poradca ministra vnútra pre policajné otázky. V roku 1939 pôsobil v úradovni štátnej polície v Liberci, vedúci oddelenia III. V rokoch 1933 – 1934 člen SA. V roku 1933 vstúpil do NSDAP. V rokoch 1934 – 1935 príslušník NSKK. V roku 1938 prijatý do SS. Od septembra 1939 do apríla 1945 poradca pre policajné otázky na Slovensku. Od roku 1942 kriminálny radca, policajný atašé pri nemeckom vyslanectve v Bratislave.

⁵⁴Völkischer Beobachter, oficiálny tlačový orgán NSDAP.

⁵⁵V origináli je chybné uvedené Staatshotel, čiže štátny hotel.

⁵⁶Karol Bulla.

⁵⁷Michal Samuhel.

⁵⁸Jozef Kollár.

⁵⁹Ing. Plischke.

⁶⁰Správne má byť vedúci Hlavného organizačného úradu DP. Vedúcim bol Julius von Marsó.

Dňa 25. 10. navštívil náčelník štábu okrem iného⁶¹ mesto Ružomberok, aby položil veniec na Hlinkov hrob. Slováci dali kladeniu vencov ríšskym vedúcim slávnostný rámec, avšak ostentatívne chýbali ružomerský starosta Mederly⁶² a Hlinkov nasledovník vo farskom úrade monsignore Ferenčík,⁶³ obaja Sidorovi prívrženci. Okrem toho položil Lutze veniec aj na hrob siedmich nemeckých vojakov, ktorí padli počas vojny s Poľskom.⁶⁴ Pre náladu v Ružomberku a okolí je príznačná skutočnosť, že hrob nemeckých vojakov zdobí výlučne len miestna ženská organizácia DP a nemeckí vojaci, umiestnení v ružomerskej nemocnici, ktorých menovaný [V. Lutze] navštívil. Naopak, nemocničná izba zraneného poľského dôstojníka je neustále plná kvetov, ktoré Slováci prinášajú. Rovnako každý deň je neustále kvetmi vyzdobený aj hrob troch poľských dobrovoľníkov, zastrelených nemeckým poľným súdom.

Nasledovná cesta cez právniacky jazykový ostrov⁶⁵ s návštevami obcí Vrúcko, Gajdel⁶⁶ atď., sa opäť podobala na triumfálny sprievod. Spolucestujúci ich považovali v istom ohľade za akési potomkinovské dediny, keďže aj tu sa uskutočnili dôkladné prípravy, ako vyvesenie transparentov, prichystanie zástav atď. Nápadná bola prevaha nemeckých zástav s hákovým krížom s kruhom, a to v porovnaní s karpatskonemeckými zástavami so štítom.⁶⁷ Organizáciu uvítania mal na starosti člen hlavného vedenia DP Leo Koval,⁶⁸ vyslaný z Bratislavy.

Neskôr večer sa uskutočnil na zámku v Pezinku pri Bratislave, patriacemu DP, kamarátsky večierok usporiadaný hlavným vedením DP, na ktorý prišli nemecký vyslanec, generál Barckhausen ako veliteľ vojenskej komisie, plukovník Krüger z vojenskej leteckej komisie a kriminálny riaditeľ SS-Sturmabführer Vogt so svojimi spolupracovníkmi, ako aj Zahraničná organizácia⁶⁹ [NSDAP] a vedúci úradov a oddelení DP. Karmasin vo svojej rozlúčkovej reči poďakoval náčelníkovi štábu Lutzemu za jeho návštevu a záujem, ktorý karpatským Nemcom náčelník štábu SA preukázal. Po [Karmasinovom] uistení o neochvejnej vernosti k vodcovi a Ríši si vzal Lutze slovo a poďakoval, že videl Slovensko a predovšetkým nemecké jazykové ostrovy. Zdôraznil mimoriadnu úlohu zahraničných Nemcov⁷⁰ pred bránami Ríše a zablahoželel Karmasinovi za vykonanú prácu. Na rozlúčku dostali náčelník štábu a jeho sprievod a aj Gruppenführer May a Propagandaführer Schormann⁷¹ niekoľko darov. Náčelník štábu vyslovil nádej, že sa mu raz opäť naskytné príležitosť prísť na Slovensko, a to na dlhší čas.

Odchodu mimoriadneho spacieho vozňa z bratislavskej železničnej stanice, odišiel ešte tej istej noci, sa popri Nemcoch⁷² zúčastnili krajský prezident Šimko ako zástupca slovenskej

⁶¹V origináli u. a. – skratka unter anderem.

⁶²Anton Mederly (1894 – 1969), bankový riaditeľ, ľudácky verejný činiteľ. Zakladajúci člen HSES a jej funkcionár. V rokoch 1931 – 1939 starosta Ružomberka, 1943 – 1945 člen Štátnej rady. Od roku 1939 generálny riaditeľ Slovenskej hypotečnej a komunálnej banky, do roku 1944 aj zastupujúci guvernér Slovenskej národnej banky. Od roku 1945 v dôchodku.

⁶³Ján Ferenčík (1888 – 1950), rímskokatolícky duchovný a pápežský prelát. Nástupca A. Hlinku na ružomerskej fare, predseda miestnej organizácie HSES v Ružomberku a župnej organizácie HSES v Podtatranskej župe. Poslanec Snemu SR.

⁶⁴V origináli Polenfeldzug.

⁶⁵V origináli je uvedené deutsch-probene Sprachinsel.

⁶⁶V origináli je nesprávne uvedené Gaydl.

⁶⁷Oficiálna zástava DP mala v strede červeného poľa umiestnený gotický štít s bielym podkladom a čiernou svastikou.

⁶⁸Leo Koval (1906 – 1944?), funkcionár Karpathendeutsche Partei (KdP) a DP. Tajomník Hospodárskej kancelárie KdP v Bratislave, Nemeckom Pravne. Po vzniku DP v októbri 1938 jej pokladník (Schatzmeister). Zapletený do homosexuálnej aféry v DP odhalenej začiatkom roka 1941. V novembri 1941 obvinený z homosexuality a odvedený do koncentračného tábora v Dachau a neskôr Neuengamme a Sachsenhausen. Od leta 1944 nedobrovoľný príslušník jednotky trestancov *Dirlwanger*.

⁶⁹V origináli je použitá skratka A. O. – Auslandsorganisation. Okrem iného sa táto skratka používala aj na označenie spravodajského dôstojníka Abwehru – Abwehroffizier.

⁷⁰V origináli Auslandsdeutschtums.

⁷¹Domnievame sa, že autor správy K. Goldbach uviedol buď nesprávne meno alebo nesprávnu hodnotu.

⁷²V origináli neben den deutschen Persönlichkeiten.

Vojenská história

vlády a Dr. Galvánek z ministerstva zahraničných vecí. Po srdečnej rozlúčke Lutzeho s vedením národnej skupiny a ostatnými pánmi, zvolal nemecký vyslanec nahlas smerom k vlaku, tak aby to mohli všetci okolo stojaci počuť: „*Ale teraz už zmizni.*“ Bernard týmito slovami vyjadril pravdepodobne svoj skutočný postoj k celej tejto návšteve.

Lutzeho návšteva nemala v dôsledku prezidentských volieb, ktoré sa konali hneď nasledujúci deň, medzi verejnosťou väčší ohlas. Lutzeho osoba je v Bratislave a na vidieku takmer neznáma, práve tak ako nejasné predstavy obyvateľstva o SA v porovnaní s SS. Česko-maďarské kruhy, ako aj Sidorovi stúpenci a tí Slováci, ktorí sa stavajú proti slovensko-nemeckej spolupráci, o návšteve hovoria, že Lutzeho na Slovensko vyslal preto, aby pripravil presídlenie Nemcov.⁷³ Nemci však tento krát na tieto táraniny nijak zvláštnejšie nereagovali, ale vyjadrovali sa prevažne v tom zmysle, „*ak tu má byť niekto vysídlený, tak to budú iní, pretože toto je oblasť nemeckého záujmu. Sem sa môžu presídľovať len Nemci. Pošlú nám sem len pár Baltov a povozských Nemcov, ale odtiaľto neodíde nik.*“

Za hlavného organizátora návštevy treba označiť vedúceho štábu DP Eduarda Hermanna, ktorý počas nej ukázal príliš veľkú horlivosť a ukázal sa priam nepríjemným spôsobom. Neustále bol v blízkosti náčelníka štábu, spolu s ním a Karmasinom vykonával prehliadky nastúpených formácií FS, podával vyhlásenia a informoval ho o situácii. Svojou snahou vzbudzovať pozornosť neumožnil krajiniskému veliteľovi FS Donathovi dlhší rozhovor s náčelníkom štábu a sám mu podávať hlásenia atď., a taktiež nemohol s ním absolvovať ani jedinú prehliadku. Hermann prideliť Donathovi jedno z najhorších vozidiel, takže často prišiel až za kolónou. Pýtajúc sa na dôvod, prečo nemohol Donath vykonať prehliadky spolu s Karmasinom, D.⁷⁴ povedal, že Hermann sa takým spôsobom vtieral do pozornosti, že mu bolo nepríjemné zdržiavať sa v blízkosti náčelníka štábu. Komisára Goltza v poľnej uniforme SS, povereného vyslanectvom výslovne ochranou náčelníka štábu, poveril Hermann, potom čo mu úplne neoprávneným spôsobom vyčítal prítomnosť oboch Slovákov počas cesty, sprievodom týchto dvoch slovenských úradných zástupcov. Hermann Slovákov v predvečer [cesty] výslovne pozval a počas celej cesty s nimi jednal priam urážlivým spôsobom, a to tak, že ich nešetrne a bezočivo vyhostil z obedu a tiež aj z priateľského posedenia, takže títo napokon sami povedali, že sa už nemôžu zúčastniť ďalšej cesty, pretože sa musia z dôvodu príprav prezidentských volieb vrátiť do Bratislavy skôr.

Správanie Brigadeführera Lehmana – predtým policajného riaditeľa v Kottbuse, teraz vedúceho Úradu pre organizáciu a nasadenie Vrchného velenia SA⁷⁵ – a tlačového referenta Obersturmbannführera Körbela voči SS-Obersturmführerovi Goltzovi a Goldbachovi, ktorý sa cesty zúčastnil ako redaktor VB, a ktorého príslušnosť k SD SA-Gruppenführer May obom oznámil, bolo viac ráz nekorektné. Napríklad Obersturmbannführer Körbel sa počas cesty pred malým okruhom [osôb] vyjadril, že nechápe, prečo sú tu ľudia z SS. Chcú len snoriť a určite sa cesty nezúčastňujú len tak zo zanietenia. Goltz pre tieto vyjadrenia Körbelovi dohovorel a vysvetlil mu, že cestuje na nariadenie vyslanectva ako policajný komisár. Brigadeführer Lehmann na Goldbachovu adresu viac ráz poznamenal, či už svoje správy aj dokončil. Lehmann bol nápadný aj svojimi pomerne veľkými nákupmi počas cesty. Len na Štrbskom Plese minul v priebehu niekoľkých minút asi 1 000 korún a neskôr si napísal zoznam predmetov, ktoré si chcel v Bratislave ešte kúpiť. Medzi nimi sa nachádzala polovica husi, pár papúč, pár poltopánok, dámske pančuchy, kožený kufor, maslo atď. Či tieto zamýšľané

⁷³Plány o presídlení Nemcov zo Slovenska sa objavili v októbri 1938, v súvislosti s nejasným postavením Bratislavy pred Viedenskou arbitrážou. (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, f. Handakte Luther, Pol IV 352, E. von Drußfel Zahranicnému úradu, 11. 10. 1938; SNA, f. S, S-428-6/91-106. Písomné vyjadrenie F. Fialu *Hitlernazismus und die Slowakei*. Bez dátumu, pravdepodobne počas jeho internácie Spojencami alebo čsl. orgánmi.)

⁷⁴Walter Donath.

⁷⁵V origináli je použitá skratka OSAF – Oberste SA-Führung.

veci aj kúpil, nie je isté, pretože nasledujúci deň – Lehmann neodcestoval spolu s náčelníkom štábu, ale až na poludnie nasledujúceho dňa – boli obchody do poludnia z dôvodu voľby prezidenta zatvorené.

Go[ldbach]⁷⁶

*Institut für die Zeitgeschichte Mnichov, mikrofílm MA 650/1, fólia 9 385 640 – 650.*⁷⁷

Dokument 2

Goldbachove správy o návšteve V. Lutzeho v denníku NSDAP *Völkischer Beobachter*

Völkischer Beobachter, Norddeutsche Ausgabe, 25. 10. 1939, s. 4

kg⁷⁸ Bratislava, 24. októbra

Lutze u Dr. Tisa

Dnes ráno pri príležitosti svojej návštevy náčelník štábu Lutze navštívil prezidenta Dr. Tisa,⁷⁹ slovenského ministra zahraničných vecí Ďurčanského, slovenského ministra vnútra Dr. Tuku, ministra obrany generála Čatloša a hlavného veliteľa Hlinkovej gardy Šaña Macha. Na poludnie ich potom náčelník štábu SA privítal v hoteli Carlton.

Popoludní navštívil hlavné vedenie DP, kde sa uskutočnilo slávnostné zhromaždenie funkcionárov. Neskôr sa zúčastnil slávnostného predstavenia v mestskom divadle; po predstavení nemecký vyslanec na počesť host'a usporiadal recepciu. Náčelník štábu Lutze pokračuje v utorok okružnou cestou po nemeckých jazykových ostrovoch⁸⁰ na Slovensku.

Völkischer Beobachter, Norddeutsche Ausgabe, 26. 10. 1939, s. 2

kg Bratislava, 25. októbra

Lutze na Slovensku (Okružná cesta po nemeckých jazykových ostrovoch)

Náčelník štábu Lutze začal svoju okružnú cestu po nemeckých jazykových ostrovoch z Bratislavy v sprievode vodcu nemeckej národnej skupiny na Slovensku Ing. Karmasina a krajského veliteľa FS Donatha a iných nemeckých a slovenských významných osobností. Karpatskí Nemci⁸¹ ho všade srdečne vítali. V krátkych príhovoroch a na zhromaždeniach neustále ďakoval za srdečné uvítanie, pričom využil aj príležitosť na zdôraznenie významu nemecko-slovenskej jednoty. Prvý deň okružnej cesty prvého dňa uzavrelo priateľské posedenie náčelníka štábu s politickými vedúcimi DP⁸² zo Spiša.

---

⁷⁶Goldbachova parafa.

⁷⁷Za umožnenie štúdia v archíve Inštitútu súčasných dejín v Mnichove by som sa chcel poďakovať zástupcovi vedúceho archívu Dr. Klausovi Lankheitovi.

⁷⁸Kuno Goldbach.

⁷⁹Jozef Tiso bol zvolený za prezidenta Slovenskej republiky 26. 10. 1939.

⁸⁰Spiš, Hauerland a Bratislava a okolie.

⁸¹V origináli Volksdeutschen.

⁸²Krajskí vedúci, krajskí tajomníci a miestni vedúci DP.

Vojenská história

Völkischer Beobachter, Norddeutsche Ausgabe, 27. 10. 1939, s. 3

kg Bratislava, 26. októbra

Srdečné prijatie Lutzeho karpatskými Nemcami (kladenie venca na Hlinkov hrob v Ružomberku)

Náčelník štábu SA Viktor Lutze pokračoval so svojím sprievodom v stredu vo svojej okružnej ceste po Slovensku. Z Kremnice cez Liptovský Sv. Mikuláš pokračovala cesta do Ružomberku, rodiska zosnulého vodcu Slovákov Andreja Hlinku.⁸³ Náčelník štábu SA sa ihneď odobral na cintorín, kde položil veniec na Hlinkov hrob.

Z Ružomberku pokračovala cesta cez rôzne okresné mestá späť do Bratislavy. Krátko po polnoci Lutze zo Slovenska odišiel.

Völkischer Beobachter, Norddeutsche Ausgabe, 28. 10. 1939, s. 2

Berlín, 27. októbra⁸⁴

Lutze ďakuje za srdečné prijatie na Slovensku

Náčelník štábu Lutze, ktorý sa vo štvrtok vrátil z Bratislavy do Berlína, zaslal telegraficky slovenskému prezidentovi⁸⁵ Dr. Tisovi a slovenskému ministerskému predsedovi profesorovi Dr. Tukovi⁸⁶ svoje poďakovanie za srdečné prijatie, ktorého sa mu na Slovensku dostalo. V ďalšom telegrame vyjadril náčelník štábu rovnako svoju úprimnú vďaku vodcovi nemeckej národnej skupiny, štátnemu tajomníkovi Karmasinovi.

---

⁸³ Andrej Hlinka sa narodil v Černovej, ktorá je dnes súčasťou Ružomberka.

⁸⁴ Autorom správy nie je síce K. Goldbach, ale pre úplnosť ju zaradujeme k dokumentu.

⁸⁵ V pôvodine dem slowakischen Staatspräsidenten.

⁸⁶ V. Tuka sa stal predsedom vlády 28. 10. 1939.

SPRÁVA PPLK. LET. J. ĎURANU O SLUŽOBNEJ CESTE DO BERLÍNA A GROVE (MÁJ 1942)

PETER ŠUMICHRAS T

ŠUMICHRAS T, P.: A Report of Lt-Col of the Air Force. J. Ďurana on His Official Trip to Berlin and Grove (May 1942). *Vojenská história*, 10, 1, 2006, pp 88 – 107, Bratislava.

The paper describes historical facts connected with modernisation of morally obsolete aviation fleet of Slovak air weapons through a purchase of modern air equipment in Germany. The author outlines events occurred during the official trip of the Slovak Commission to Germany and Denmark in May 1942 when the Commission negotiated issues of the purchase and delivery of fighters of Messerschmitt Bf 109 E type and inspected the Slovak Training Squadron in Danish Grove. The purchase of modern fighters Bf 109 E as well as training of necessary air personnel then allowed to the Slovak Aviation Command in summer 1942 to put together a front aviation unit that since November 1942 to October 1943 with success operated in the section of the eastern front in a composition of German 52 Fighter Squadron.

Military History. Slovakia. World War II.

Slovenské letectvo v období svojho vzniku v marci 1939 disponovalo lietadlami, ktorých praktická bojová hodnota bola buď nízka (Š-328), alebo rýchlo klesala (B-534, Bk-534). Z tohto dôvodu predstavitelia ministerstva národnej obrany hľadali spôsob urýchlenej modernizácie leteckého parku vzdušných zbraní. Zreteľne si uvedomovali, že tento páľčivý problém sa nedá odstrániť jednoduchým nahradením zastaraných lietadiel výrobkami vlastného leteckého priemyslu (v tomto období letecký priemysel na Slovensku neexistoval – pozn. P. Š.). Z vyššie uvedeného dôvodu sa javil ako jediný možný spôsob modernizácie leteckého parku priamy nákup moderných lietadiel v zahraničí, predovšetkým však v Nemecku.

Čiastková úloha programu vyzbrojenia vzdušných zbraní modernou leteckou technikou, t. j. zásadná kvalitatívna prestavba leteckého parku stíhacích letiek, bola v dôvernom spise slovenského ministerstva národnej obrany z apríla 1939 zdôvodňovaná nasledovným spôsobom: „*Veliteľstvo vzdušných zbraní postaví jednu úplnú stíhaciu letku, vyzbrojenú úplne nemeckým materiálom. Postavenie tejto letky je nutné, nakoľko náš materiál po stránke upotrebenia v prípade války je už čiastočne zastaralý, jeho nevýhoda je pomerne malá rýchlosť, ktorá v dnešnej taktike stíh. letectva je úplne nedostatočná.*“¹

Jedným z prvých dokumentov, v ktorom slovenská vojenská správa jednoznačne deklarovala seriózny záujem o zakúpenie jedného z najmodernejších typov stíhacích lietadiel tej doby, je dôverný spis zo septembra 1939. V materiáli, určenom Nemeckej leteckej misii na Slovensku, sa konštatovalo: „*Ministerstvo národnej obrany, VVZ hodlá zaradiť do výzbroja slovenského letectva lietadlá typu Me 109. Žiada Vás o láskavé sprostredkovanie povolenia k odpredajú týchto lietadiel u príslušných ríšskonemeckých úradov pre firmu Messerschmitt.*“ ... „*Vzdušná zbraň tieto lietadlá (12-18 kusov) chce zakúpiť ešte z rozpočtu na rok 1940, a preto Vás žiadam, aby vec bola, pokiaľ je to možné, urýchlene prejednaná.*“²

¹VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, č. j. 155.253.

²VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, č. j. 163.623.

Napriek tomu, že autorovi nie je známe stanovisko nemeckej strany k predmetnej žiadosti, historické fakty viažu sa k problematike prezbroyenia slovenského letectva na lietadlá typu Bf 109 hovoria jasnou rečou.

Nemecká strana zaujala k slovenskej žiadosti zo septembra 1939 negatívny postoj. A to aj napriek tomu, že Veliteľstvo vzdušných zbraní disponovalo v dodatkovom rozpočte na rok 1940 aj s finančnými prostriedkami vo výške 2 milióny 800 tisíc Ks na zakúpenie „8 lietadiel M-109 úplne vyzbrojených“. Tieto moderné lietadlá mali slúžiť na praktickú prípravu pilotov v Leteckej škole a cvičnej letke v Trenčianskych Biskupiciach.

Na upresnenie možno uviesť aj to, že v pôvodnom návrhu dodatkového rozpočtu na rok 1940 figurovala aj požiadavka na zakúpenie výstroja a výzbroje pre jednu úplnú stíhaciu letku vyzbrojenú nemeckým materiálom v celkovej výške 38 miliónov Ks. Z týchto účelovo viazaných prostriedkov plánovalo zakúpiť „15 stíhacích lietadiel typu M-109“ za sumu 6 miliónov 750 tisíc Ks, záložné súčiastky pre tento typ lietadla za 8 miliónov Ks a 5 ks záložných motorov v celkovej výške 3 milióny Ks. Na základe rozhodnutia GŠOS z 13. apríla 1940 nebola táto požiadavka akceptovaná a dňa 16. apríla bola z návrhu definitívne vypustená.³

Problém modernizácie leteckého parku slovenského letectva nadobudol novú kvalitu v 2. polovici roku 1941, po návrate leteckých jednotiek slovenských Vzdušných zbraní z východného frontu. Hoci nasadenie slovenského letectva bolo z hľadiska bojových výkonov nesporne úspešné, na druhej strane jasne dokumentovalo celkovú technickú zastaranosť leteckého parku vzdušných zbraní. Slovenské letectvo už nebolo schopné ďalej úspešne plniť náročné bojové úlohy na východnom fronte proti otrasenému, avšak stále nebezpečnému nepriateľovi. Slovenská strana si túto skutočnosť jasne uvedomovala a predstavitelia ministerstva národnej obrany hodlali využiť bojové nasadenie slovenskej armády na východnom fronte po boku hitlerovského Nemecka na získanie modernej nemeckej výzbroje a výstroja. Za týmto účelom predložili vojenskému atašé nemeckého veľvyslanectva v Bratislave pplk. Heinrichovi Beckerovi presne vyšpecifikované požiadavky na prezbroyenie slovenskej armády. V komplexnej požiadavke boli zapracované aj potreby vzdušných zbraní.

V decembri 1941 spracovali príslušníci zbrojníctva Vojenskej správy prehľad materiálu, ktorý mal byť objednaný a dodaný z Nemecka. V tomto prehľade boli zapracované aj konkrétne materiálne požiadavky slovenského letectva. Medzi iným leteckým materiálom v ňom figurovalo aj 60 stíhacích lietadiel typu Messerschmitt Bf 109 (v dobovom dokumente označované ako „Me 109“ – pozn. P. Š.), ktorými mali byť prezbroyené jestvujúce letecké jednotky a vytvorené jednotky nové. Za predpokladu, že by nemecká strana akceptovala slovenskú požiadavku a jej vojenskej správe by dodala požadovaný materiál, šéf Vzdušného úradu a veliteľ vzdušných zbraní by mal k dispozícii šestnásť moderne vyzbrojených leteckých jednotiek (4 pozorovacie, 5 stíhacích, 3 bombardovacie, 2 kuriérne, 1 transportnú a 1 školnú leteckú jednotku). Spolu by tieto letky mali 172 lietadiel.

V plánoch velenia slovenskej armády na modernizáciu výzbroje a výstroja sa objavili výrazné trhliny, keď 24. januára 1942 postúpila nemecká strana slovenskému ministerstvu národnej obrany stanovisko k požiadavke z júla 1941. V ňom jednoznačne konštatovala, že „nemecké vojenské kruhy nevidia možnosti nám dodať potrebný materiál“. V otázke leteckého materiálu vôbec nereflektovali na slovenské požiadavky.

O mesiac neskôr, t. j. vo februári 1942, predložilo velenie slovenskej armády minimálny program na prezbroyenie Rýchlej divízie. Okrem rôznych typov lietadiel a delostreleckej výzbroje obsahoval aj požiadavku na dodávku 15 lietadiel Bf 109 pre stíhaciu letku.

Vzhľadom na opakované zamietavé stanoviská nemeckej strany vypracovalo slovenské ministerstvo národnej obrany v marci 1942 dokument, ktorý postúpilo predsedovi vlády Dr. Voj-

³VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, č. j. 155.253.

techovi Tukovi a kancelárii prezidenta republiky s cieľom: „*predostretia prehľadu doterajších požiadaviek MNO a pre vysvetlenie postupu MNO pri požadovaní výzbroja pre slovenskú armádu*“. Dokument zahŕňal minimálne požiadavky slovenskej strany na dodávky výzbroje a výstroja, ktoré slovenská armáda nevyhnutne potrebovala na úspešné vedenie bojovej činnosti na východnom fronte. Požiadavka v leteckej časti rákala aj s dodávkou materiálu pre tri stíhacie letky Bf 109. Na záver tohto úradného spisu apeloval minister národnej obrany gen. F. Čatloš nasledovným spôsobom: „*Keby ani týmto minimálnym požiadavkám nemohlo byť vyhovené, prosíme, aby boli určite zabezpečené aspoň objednávky učené 20. januára (1942) v brnenskej Zbrojovke /príloha 2/, lebo tým sa čiastočne nahradzuje materiál, ktorý z Nemecka nemôžeme dostať a bez neho by naše vojsko bolo nemohúce.*“

Na začiatku roka 1942, napriek vyššie uvedeným materiálno-technickým problémom, velenie slovenského letectva začalo s prípravnými prácami spojenými s tzv. „*jarným zasadением jednotiek vzdušných zbraní do poľa*“. Návrhov na opätovné bojové nasadenie jednotiek slovenského letectva bolo niekoľko, ale žiaden z nich nekorešpondoval s reálnymi možnosťami letectva a z objektívnych príčin sa nemohol v plánovanom rozsahu a termíne realizovať. Príčin bolo niekoľko, no rozhodujúcu predstavovala celková technická zastaranosť leteckého parku vzdušných zbraní. Podľa hodnotenia zázemného veliteľstva pre potreby v poli nebolo možné pripustiť „*súboj slovenských vzdušných jednotiek zastaralého typu s moderným ruským, anglickým a americkým materiálom*“, pretože by to znamenalo „*istú smrť letcov a predčasnú stratu celých leteckých zásob. Do úvahy môžu prísť jedine letky nemeckých typov.*“

Tento neúprosny fakt si uvedomovali aj predstavitelia Nemeckej leteckej misie na Slovensku na čele s genmjr. Ludwigom Keiperom. Títo na základe oficiálnych hlásení slovenskej proveniencie, vlastného pozorovania, ale aj vďaka blízkym osobným väzbám na príslušníkov vzdušných zbraní, nielenže detailne poznali neuspokojivý materiálno-technický stav slovenského letectva, stav výcviku a výchovy jeho príslušníkov, ale aj problémy personálneho rázu. Spoločne s velením slovenského letectva, a predovšetkým s predstaviteľmi ríšskeho ministerstva letectva, dospeli k jednoznačnému záveru, že predpokladom pre opätovné úspešné nasadenie slovenských stíhačov na východnom fronte je preškolenie leteckého a pozemného personálu na lietadlá typu Bf 109 a následné vybavenie stíhacích letiek moderným leteckým výstrojom a výzbrojou nemeckého pôvodu.

Za týmto účelom velenie Vzdušných zbraní zostavilo 106-člennú skupinu príslušníkov letectva, ktorá sa mala v dňoch 26. februára až 25. apríla 1942 zúčastniť na teoretickom a praktickom výcviku na lietadlá typu Bf 109 v dánskom Grove. Skupinu tvorili vojaci od rozličných jednotiek Vzdušných zbraní v nasledovných odbornostiach: „*piloti, mechanici I. a II. triedy, pomocní mechanici, zámočníci na letecké motory, slaboprúdi elektrotechnici pre lietadlá, jemní mechanici pre palubné prístroje, zbrojáři, rádiomechanici, ošetrovateľ padákov, technický účtovník, technický pisár (pomocník technického účtovníka), kuchári, tlmočník a proviantný*“. K forme kurzu sa v článku 17 dôverného rozkazu Vzdušného úradu a veliteľstva vzdušných zbraní č. 6 z 28. februára 1942 uvádzalo nasledovné: „*Kurz bude organizovaný ako jedna stíhacia letka. Veliteľom kurzu a letky určujem veliteľa transportu (mjr. let. V. Kačka – pozn. P. Š.), ktorý si zo svojho personálu obsadí jednotlivé funkcie.*“⁴

S vyššie uvedenou skupinou sa na služobnú cestu do Nemecka vydala aj 4-členná komisia zložená z príslušníkov nemeckej leteckej misie (pplk. I. Weh – zástupca šéfa misie), slovenského ministerstva národnej obrany (mjr. int. L. Kasl – intendancia) a Veliteľstva vzdušných zbraní mjr. let. M. Lisický – prednosta I. oddelenia leteckého a mjr. tech. zbroj. let. Ing. J. Voda – prednosta III. oddelenia technického). Úlohou jej členov bolo osobne prerokovať

⁴VHA Trnava, f. VVZ, Dôverný rozkaz VÚ a VVZ č. 6 z 28. 2. 1942, čl. 17.

Vojenská história

a zariadiť všetky potrebné záležitosti viažuce sa k výcviku slovenského personálu na Bf 109 na rišskom ministerstve letectva a v stíhacej škole v Grove.⁵

Počas pobytu v dánskom Grove, sa okrem niekoľkomesačného výcviku na tento účel vytvorenej 5. (slovenskej) školnej letky stíhacej skupiny Drontheim, malo uskutočniť aj prevzatie lietadiel Bf 109. Prevzatie lietadiel mala realizovať 5-členná komisia, ktorú tvorili: mjr. let. M. Lisický (predseda), mjr. let. J. Trnka, mjr. tech. zbroj. let. J. Voda, stot. let. O. Ďumbala a por. let. J. Gerthofer (členovia).⁶

Avšak zloženie pôvodnej komisie platilo len do 20. mája 1942, keď nový veliteľ vzdušných zbraní plk. gšt. Š. Jurech ustanovil novú komisiu na „*kvantitatívne a kvalitatívne prevzatie lietadiel Me 109 a ich príslušenstva od nemeckej L. W. pre slovenskú vzdušnú zbraň*“.⁷ Do jej čela postavil pplk. let. J. Ďuranu, veliteľa leteckého pluku. Ten, na základe rozkazu ministra národnej obrany gen. F. Čatloša, ešte dňa 12. mája 1942 vycestoval na služobnú cestu do Nemecka.⁸ Členmi komisie sa stali nasledovní príslušníci letectva: mjr. let. V. Kačka (veliteľ II. perute), mjr. let. J. Trnka (veliteľ Leteckej školy), stot. let. O. Ďumbala (veliteľ letky 13) a por. let. J. Gerthofer (technický dôstojník leteckého pluku). Úloha pplk. let. J. Ďuranu, ako aj ostatných členov komisie, bola v citovanom rozkaze stanovená jednoznačne, bez akýchkoľvek možností vlastného výkladu: ... „*komisia mi predloží návrh na prevzatie lietadiel do majetku slovenského štátu a za akých podmienok má byť toto prevzatie uskutočnené. **Dľa návrhu komisie rozhodne o prevzatí MNO.***“⁹ Na predmetných služobných rokovaniach sa mali v úlohe expertov podieľať aj mjr. tech. zbroj. let. J. Voda (VVZ) a Stabs. ing. F. Burger (DLM).¹⁰

* * *

Vo Vojenskom historickom archíve Bratislava sa v archívnom fonde MNO SR 1939–1945, spisy spravodajské 1942, nachádza doposiaľ nepublikovaný dobový dokument pod názvom „*Voj. attachée RS v Berlíne – prehlásenie o event. škodách pri výcviku slov. stíhacej letky v Grove*“, ktorý podáva plastický obraz historických udalostí, ktoré sa odohrali po príchode komisie pplk. let. J. Ďuranu do Nemecka a Dánska v máji 1942. Obsah materiálu tvoria pôvodné služobné záznamy komisie na „*kvantitatívne a kvalitatívne prevzatie lietadiel Me 109 a ich príslušenstva od nemeckej L. W. pre slovenskú vzdušnú zbraň*“, ktoré boli určené pre slovenské Veliteľstvo vzdušných zbraní, ako aj pre štáb ministra národnej obrany SR. Prepis dokumentov uverejňujeme v úplnom znení, v súlade s edičnými zásadami. Jednotlivé záznamy sú radené chronologicky, v pôvodnej jazykovej a gramatickej úprave. Slová alebo ich časti, ktoré nedávajú zmysel, alebo sú skomolené, sme označili (!). Slová alebo ich časti, ktoré pri ich prepise zjavne vypadli, dávame do hranatých zátvoriek [...].

⁵VHA Trnava, f. VVZ, Dôverný rozkaz VÚ a VVZ č. 6 z 28. 2. 1942, čl. 17.

⁶Tamže.

⁷VHA Trnava, f. VVZ, Dôverný rozkaz VVZ č. 20 z 20. 5. 1942, čl. 84.

⁸VHA Trnava, f. VVZ, Dôverný rozkaz leteckého pluku č. 20 z 12. 5. 1942, čl. 1.

⁹VHA Trnava, f. VVZ, Dôverný rozkaz VVZ č. 20 z 20. 5. 1942, čl. 84.

¹⁰Tamže.

V súvislosti s vyššie uvedeným možno konštatovať, že po zložitých rokovaniach komisie na „*kvantitatívne a kvalitatívne prevzatie lietadiel Me 109 a ich príslušenstva od nemeckej L. W. pre slovenskú vzdušnú zbraň*“ s predstaviteľmi Nemeckej leteckej misie na Slovensku a firmy Messerschmitt A. G. sa nakoniec dospelo k obojstrannej dohode, ktorej výsledkom bolo vypracovanie objednávok „*na dodávku 12 použitých lietadiel Me 109 E-7, na záložné súčiastky pre lietadlá Me 109 a na jeden kus zdviháku E 72 pre lietadlá Me 109*“. (VHA Trnava, f. MNO SR 1939–1945, spisy dôverné 1942, č. j. 105.674.)

Dokument č. 1

Veliteľstvo vzdušných zbraní

Číslo 72.150 Dôv.tech.1942.

Vec: Hlásenie o služ. ceste
príslušníkov VVZ do Berlína
a Dánska – predloženie zápisníc.

Prílohy: 4 zväzky dvojmo.

Trenčín, 27. mája 1942.

Dôverné

Ministerstvo národnej obrany
štáb ministra **Súrne**
B r a t i s l a v a.

Na Vaše číslo č. 18.251 Dôv.II/5 oddel.1942.

V prílohe Vám predkladám pre Vašu informáciu a na ďalšie riadenie zápisnice v odpisoch o služobnom riadení dôstojníkov VZ, ktorí boli odoslaní na prejednanie materiálneho vybavenia a na prehliadku výcviku slov. stíhacej letky v Grove /: nem.stíhací materiál s lietadlami Me 109 E :/.

Ide o tieto zápisnice:¹¹

Príloha 1 : Prejímacie zápisnice o lietadlách Me 109 E

„2 : Interná zápisnica komisie v Grove

„3 : Úradná správa komisie spísaná u slov. v. attaché v Berlíne na jeho popud

„4 : Správa o služobnej ceste.

K jednotlivým bodom týchto zápisníc zaujme svoje stanovisko veliteľ VZ osobitným hlásením, ktoré nasleduje.

Ako vec veľmi súrne vyzdvihujem bod 3 návrhu komisie internej zápisnice /: príloha 2 tohoto hlásenia :/.

Prosím, aby MNO čo najrýchlejšie vydalo pre Reichsluftfahrtministerium v Berlíne cez slov. voj. attachés v Berlíne formálne prehlásenie približne v nasledujúcom znení:

„Aby pokračovanie výcviku slov. stíhacej letky v Grove nebolo zdržované tým, že prevzatie lietadiel Me 109 E nie je ešte schválené MNO, prehlasuje ministerstvo národnej obrany, že prevezme plné ručenie za náhradu škody vzniklej eventualnou haváriou niektorého stíhacieho pilota slov. letky v Grove pri výcviku na lietadlách Me 109 E výr. č. 972, 1 495, 2 787, 2 945, 3 317, 3 461, 5 015, 5 244, 5 924, 6 442, 6 474, a to až do doby, kým tieto lietadlá nebudú právoplatne prevzaté do majetku slov. voj. správy.¹² Reichsluftfahrtministerium v Berlíne sa

¹¹Pred touto komisiou riešila otázky spojené s prevzatím lietadiel Me 109 v Grove komisia VÚ a VVZ v nasledovnom personálnom zložení: mjr. let. M. Lisický (predseda), mjr. let. J. Trnka, mjr. tech. zbroj. let. Ing. J. Voda, stot. let. O. Ďumbala, por. let. J. Gerthofer. (VHA Bratislava, f. VVZ, Dôverný rozkaz VVZ č. 6 z 28. 2. 1942, článok 17.)

¹²Otázkami konkrétneho použitia týchto lietadiel v rámci slovenských Vzdušných zbraní sa zaoberali viacerí slovenskí aj zahraniční autori. Najpodrobnejšie otázka využitia lietadiel typu Bf 109 E rozpracovaná v práci: ŠUMICHRASŤ, P. – ANĎAL, J.: Messerschmitt Bf 109 B, D a E slovenských pilotov 1942 – 1944. Poprad : HT model špecial No. 907, 2003, s. 10.

Vojenská história

týmto žiada, aby na základe tohto prehlásenia nariadilo ihneď pokračovanie stíhacieho výcviku slov. pilotov na týchto lietadlách.“

Pre potrebu a informáciu slov. voj. attachée v Berlíne prikladám tiež odpisy týchto zápisníc.

Za veliteľa
zástupca veliteľa vzdušných zbraní
pplk. gšt. EMIL NOVOTNÝ¹³
(vlastnoručný podpis)

Ministerstvo národnej obrany

Oddel. voj. atašé

Došlo dňa: 28. V. 1942

Č. 270.601/5 Prílohy: 4 x 2 zväzky

Dokument č. 2

Príloha 2 k VVZ č. 72.150 dôv. 42

Záp 2

Prílohy : 1 a 2 + zv.

Z á p i s n i c a

napísaná dňa 18. mája 1942 v Grove, Dánsko.

Prítomní: pplk. let. Justín Ďurana, ako predseda komisie,¹⁴

¹³pplk. gšt. Emil NOVOTNÝ, nar. 7. 9. 1903 v Ružomberku, absolvoval Vojenskú akadémiu v Hraniciach na Morave v rokoch 1923 – 1925. V roku 1932 prijatý do Vojnovej školy. Dňom 31. 7. 1936 preložený do skupiny dôstojníkov generálneho štábu čs. armády. Do slovenskej armády prijatý dňom 17. 3. 1939, vo vojenskej hodnosti škpt. gšt. V slovenskej armáde vykonával rôzne veliteľsko-štábne funkcie: podnáčelník štábu HVV, zástupca veliteľa VVŠ, zástupca šéfa VÚ a veliteľa VZ, náčelník štábu VVZ v poli, náčelník štábu RD, prednosta Vojenského dopravného úradu, šéf Civilnej protiletadlovej obrany v Bratislave. Podrobnejšie pozri: ŠUMICHRASŤ, P.: Bojové nasadenie slovenského letectva na východnom fronte 1941 – 1943. Doktorandská dizertačná práca na HÚ SAV Bratislava, v odbore doktorandského štúdia: 71-02-9 história, slovenské dejiny, v špecializácii: 20. storočie, Bratislava, 2003, s. 16.

¹⁴pplk. let. Justín ĎURANA, nar. 1. 5. 1905 v Alleghamy (USA). Vojenskú akadémiu absolvoval v rokoch 1922 – 1924 s veľmi dobrým prospechom. Do slovenskej armády prijatý v hodnosti škpt. let. vo funkcii veliteľa letky 15. Dňom 17. 5. 1939 povýšený do hodnosti mjr. let. a ustanovený do funkcie veliteľa II. perute. Túto funkciu vykonával do 28. 2. 1940. Od 1. 3. 1940 do 30. 9. 1940 prednosta leteckej skupiny VVZ. V období od 1. 10. 1940 do 31. 7. 1942 veliteľ leteckého pluku gen. M. R. Štefánika. Dňom 1. 7. 1941 povýšený do hodnosti pplk. let. Po zbravení velenia leteckého pluku prešiel niekoľkými štábnymi a veliteľskými funkciami (prednosta SVZ pri ZD, referent na VVZ, veliteľ vojenského letiska Vajnory a dočasný riaditeľ civilného letiska Bratislava). Priamy účastník SNP. V rokoch 1945 – 1948 príslušník čs. armády. (VÚA – VHA AČR Praha, f. Kmeňových dokladov a kvalifikačných listín, kvalifikačná listina pplk. let. J. Ďurana.)

Podrobnejšie pozri napr. ŠUMICHRASŤ, P.: Bojové nasadenie, ref. 13, s. 17.

Vojenská história

mjr. let. Vladimír Kačka, člen¹⁵
mjr. let. Július Trnka,¹⁶
mjr. t. z. let. Ing. Juraj Voda,
stot. let. Ondrej Ďumbala,¹⁷
por. let. Ján Gerthofer.¹⁸

Predmet jednanja:

Doplnková správa o jednaní prejímačej komisie, ktorá bola nariadená č. .... VVZ za účelom prevzatia 11 lietadiel Me 109 E – 7 od nem. vzdušnej zbrane do majetku slovenskej vojenskej správy.¹⁹ Komisia v horeuvedenom zložení podáva o predmetnej veci túto doplnkovú internú správu.

RLM vypracovalo program služobného jednania prejímačej komisie tak, že pobyt v Grove dl'a tohoto programu bol stanovený na jeden deň a to na nedeľu 17. mája 1942. V tomto dni mala komisia vykonať úplnú prehliadku kombinovanej letky a jej výcviku, okrem toho ešte vykonať prevzatie 11 lietadiel. Prehliadka výcviku letky bola uskutočnená behom dopoludnia a prevzatie lietadiel mohlo byť len čiastočne vykonané behom 1 1/2 dňa z dôvodov uvedených ďalej.

Prevzatie vykonala komisia na podklade dokumentov, ktoré poverenec RLM /: zástupca fy Messerschmitt Ing. Kull :/ komisii predložil.

Komisii boli predložené drakové a motorové knihy nasledujúcich lietadiel:

---

¹⁵mjr. let. Vladimír KAČKA, nar. 4. 2. 1908 v Likavke, okr. Ružomberok. Vojenskú akadémiu absolvoval v rokoch 1931 – 1933 s veľmi dobrým prospechom. Jeho poslednou funkciou v predvojnovom čs. letectve bola funkcia veliteľa skladovej a dopravnej čaty školnej technickej letky. V rámci slovenského letectva ustanovený do funkcie veliteľa letky 39. Neskôr veliteľ letky 38, od 31. 5. 1940 veliteľ II. perute. Potom zastával nasledovné funkcie: veliteľ letiska a kasární v Piešťanoch, veliteľ nočného stíhacieho kurzu, zástupca zborového veliteľa SLeSu, dočasný veliteľ technickej perute, prednosta osobného oddelenia VVZ. Od 1. 10. 1944 prednosta osobného oddelenia MNO SR. Po vojne prijatý do čs. armády, v ktorej slúžil až do 1. 6. 1948, keď bol prepustený zo služobného pomeru. (VÚA – VHA AČR Praha, f. Kmeňových dokladov a kvalifikačných listín, kvalifikačná listina mjr. let. V. Kačku.)

Podrobnejšie pozri napr. ŠUMICHRASŤ, P.: Bojové nasadenie, ref. 13, s. 17.

¹⁶Mjr. let. Július TRNKA, nar. 29. 9. 1910 vo Zvolene. Podrobnejšie pozri napr. Vojenské osobnosti čs. odboje 1939 – 1945. kol. aut. Praha : AVIS MO ČR, 2005, s. 300-301.

¹⁷Stot. let. Ondrej ĎUMBALA, nar. 25. 12. 1912 v Hybe, okr. Liptovský Mikuláš. Podrobnejšie pozri napr. BYSTRICKÝ, J. – ŠUMICHRASŤ, P.: Letka 13 v dokumentoch a obrazoch. Bratislava : Magnet-Press, 2004, s. 18.

¹⁸Por. let. Ján GERTHOFER, nar. 27. 5. 1910 v Lábe, okr. Malacky. Podrobnejšie pozri napr. BYSTRICKÝ, J. – ŠUMICHRASŤ, P.: Letka 13 v dokumentoch a obrazoch. ref. 17, s. 18-19.

¹⁹Služobná cesta Ďuranovej komisie do Nemecka a Dánska bola zverejnená v dôvernom rozkaze VVZ č. 20 z 20. 5. 1942. V článku 84 pod názvom „Komisia na preberanie lietadiel Me 109 – určenie“ sa k účelu cesty uvádzalo toto: „Ustanovujem komisiu na kvalitatívne a kvantitatívne prevzatie lietadiel Me 109 a ich prísľušenstvom od nemeckej L.W. pre slovenskú vzdušnú zbraň. Zloženie komisie: Predseda: pplk. let. Justín Ďurana. Členovia: mjr. let. Vladimír Kačka, mjr. let. Július Trnka, stot. let. Ondrej Ďumbala, por. let. Ján Gerthofer. Uvedená komisia predloží mi návrh na prevzatie lietadiel majetku slovenského štátu a za akých podmienok má byť toto prevzatie uskutočnené dl'a návrhu komisie rozhodne o prevzatí MNO. Ako expertov pri tomto jednaní určujem: za slovenskú vzdušnú zbraň (:) mjr. tech. zbroj. let. Ing. Juraj Voda, za nemeckú vzdušnú zbraň bude určený štábsing. Burger od DLM.“

Vojenská história

Me 109 E výr. č. draku 972, 1495, 2787, 2945, 3317, 3461, 5015, 5244, 5924, 6442, a 6474.²⁰ Dvanásť lietadlo, ktoré dľa udania Ing. Kulla má výr. č. draku 1797, bolo pred dvoma mesiacmi pri prelete do Grove havarované a doteraz sa nachádza v materskej továrni na oprave.²¹ Bolo preto len 11 z 12 lietadiel pripravených na prevzatie.

Komisia konštatovala, že všetky drakové a motorové knihy boli pred prejímaním úplne novo založené, v ktorých boli len nasledujúce údaje:

- 1/ záznam o pripustení draku a motoru k lietaniu z roku 1942,
- 2/ záznam o poslednom pripustení motoru k premávke,
- 3/ doby letu draku a chodu motoru jednotlivých lietadiel boli uvedené len takto:
doba letu /chodu/ od poslednej prehliadky „x y“ hodín
doba letu /chodu/ celková „t z“ hodín,
- 4/ záznam o pripustení staviteľnej vrtule k premávke.

Ad 1 – 3/ uvedené dokumenty boli nedávno vystavené a dokument ad 4/ bol originálny.

Ďalej boli komisii predložené palubné knihy /novozaložené/ a zoznam voľných súčiastok patriacich ku každému lietadlu, ktorý je prílohou každého prejímacieho protokolu lietadla.

Okrem týchto dokumentov bolo komisii výslovne odmietnuté dať k dispozícii všetky pôvodné dokumenty patriace do drakových a motorových kníh, ačkoľvek sa tieto v Grove nachádzajú.

Na výslovnú žiadosť komisie prislúbil Ing. Kull, že výnimočne vypracuje a predloží komisii zoznam jednotlivých opráv drakov a motorov [,] ako aj zoznam prípadných havárií, ktoré tieto lietadlá majú absolvované.²² Vzhľadom na to, že z programu služobnej cesty RLM bol

²⁰Prehľad lietadiel typu Bf 109 prevzatých slovenskou komisiou na letisku Grove dňa 18. 5. 1942: **Bf 109 E, výr. č. 972**, s motorom DB 601 A-1, výr. č. 30808, s vrtuľou VDM, výr. č. 231528, vyrobený v závode Erla Maschinenwerke GmbH Lipsko; **Bf 109 E, výr. č. 1495**, s motorom DB 601 A-1, výr. č. 61173, s vrtuľou VDM, výr. č. 135117, vyrobený v závode Erla Maschinenwerke GmbH Lipsko; **Bf 109 E, výr. č. 2787**, s motorom DB 601 A-2, výr. č. 60978, s vrtuľou VDM, výr. č. 126944, vyrobený v závode Bayerische Flugzeugwerke; **Bf 109 E, výr. č. 2945**, s motorom DB 601 A-1, výr. č. 64914, s vrtuľou VDM, výr. č. 31146, vyrobený v závode AGO Flugzeugwerke GmbH Oschersleben; **Bf 109 E, výr. č. 3317**, s motorom DB 601 A-1, výr. č. 10429, s vrtuľou VDM, výr. č. 23381, vyrobený v závode AGO Flugzeugwerke GmbH Oschersleben; **Bf 109 E, výr. č. 3461**, s motorom DB 601 A-1, výr. č. 63046, s vrtuľou VDM, výr. č. 43815, vyrobený v závode Arado Flugzeugwerke GmbH Brémy; **Bf 109 E, výr. č. 5015**, s motorom DB 601 A-1, výr. č. 61244, s vrtuľou VDM, výr. č. 44294, vyrobený v závode Wiener-Neustädter Flugzeugwerke GmbH Viedenské Nové Mesto; **Bf 109 E, výr. č. 5244**, s motorom DB 601 A-1, výr. č. 10535, s vrtuľou VDM, výr. č. 23975, vyrobený v závode Wiener-Neustädter Flugzeugwerke GmbH Viedenské Nové Mesto; **Bf 109 E, výr. č. 5924**, s motorom DB 601 A-1, výr. č. 30207, s vrtuľou VDM, výr. č. 231453, vyrobený v závode Wiener-Neustädter Flugzeugwerke GmbH Viedenské Nové Mesto; **Bf 109 E, výr. č. 6442**, s motorom DB 601 A-2, výr. č. 21400, s vrtuľou VDM, výr. č. 29957, vyrobený v závode Gerhard Fieseler Werke GmbH Kassel; **Bf 109 E, výr. č. 6474**, s motorom DB 601 A-1, výr. č. 63928, s vrtuľou VDM, výr. č. 42979, vyrobený v závode Gerhard Fieseler Werke GmbH Kassel. (VHA Bratislava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy spravodajské 1942, č. 270.601/dôv.attacheé.1942). Porovnaj napr.: www.messerschmitt-bf109.de/werksnummernbloecke.php.

²¹Na základe štúdia dochovaných dobových dokumentov slovenskej proveniencie sa nepreukázalo dodatočné prevzatie lietadla Bf 109 E, výr. č. 1797 slovenskou vojenskou správou. Predmetné lietadlo nefiguruje medzi stíhačkami typu Bf 109 E prevzatými a používanými pilotmi – príslušníkmi slovenského letectva.

²²V študijnej zbierke spomienok uloženej vo VHA Bratislava sa nachádzajú aj spomienky J. Ďuranu. Menovaný v nich spomína na udalosti spojené so služobnou cestou do Berlína a Grove v máji 1942 takto: „... „V máji 1942 som bol určený na prevzatie lietadiel messerschmitt Bf 109 E, ktoré nám Nemci ponúkli. My sme tam totiž vyslali Ďumbalovu letku, v ktorej bol okrem Ďumbalu Trnka a najmä piloti z 13. letky. Ale boli tam piloti aj z iných letiek. Títo konali preškoľovací výcvik na Bf 109 v dánskom Grove. Po skončení výcviku sme mali vytvoriť na Slovensku letku stíhacích messerschmittov a pre túto letku sme chceli od Nemcov kúpiť stíhačky. Pred skončením ich výcviku ma vyslal Čatloš po dohode s Nemcami do Nemecka, resp. Dánska, aby som prevzal tieto lietadlá. Letka mala byť potom vyslaná na východný front. Keď som tam prišiel, mal som komisionálne prevziať lietadlá, veľmi srdečne ma vítali, ale nie nadhlo, lebo ja som im urobil škrt cez ich plány. Oni nám totiž chceli predat ako nové, lietadlá ktoré už lietali nad Angliou (rozumej v bitke o Anglicko v lete 1940 – pozn. P. Š.) a boli už po oprave a niektoré havarované, jedno z nich dokonca deväťkrát. Ale ja som zachytil knihy drakov a motorov všetkých lietadiel, ktoré nám ponúkli a tak som všetky fakty o nich zistil. (podčiarkol – pozn. P. Š.) Odmietol som teda prevziať tieto lietadlá s odôvodnením, že sú staré a nie nové. Pred odletom do Grove som mal poradu s Jurechom, ktorý ma presne informoval o situácii a otvorene mi povedal, že po vyzbrojení našej letky týmito messerschmittmi, bude táto odoslaná na front. Povedal mi, aby som to nejak zariadil, akýmkoľvek spôsobom, aby sa tento zámer nezmožnil, resp. oddialil.“ (VHA Bratislava, f. spomienok, spomienka pplk. let. Justína Ďuranu, pr. č. ŠZ X-101, s. 16-17).

stanovený len jeden deň na služobné jednanie v Grove, bolo komisii jasné, a bolo jej to výslovne zástupcami z nemeckej strany aj povedané, že si RLM predstavuje prevzatie týchto lietadiel v rozsahu tom istom, ako keď letka od letky, alebo letka z vlastných voj. dielni preberá lietadlá do premávky. Na ohradenie predsedu komisie, že týmto spôsobom nemôžu byť preberané lietadlá, ktoré sa kupujú za miliónové hodnoty a kde je bezpodmienečne treba zistiť celkovú predchodziu životnú dobu drakov a motorov, ako aj spôsob používania lietadiel a ich prekonané havárie, čiastočné opravy a generálne opravy drakov a motorov, aby bolo možné zistiť okamžitú hodnotu lietadla vzhľadom na jeho omedzenú životnú dobu, bolo komisii oficiálne zdelené, že tieto dáta nemôžu byť dané komisii k dispozícii.

Ing. Kull predložil komisii výťah dát uvedených v drakových a motorových knihách /novo založených/, ktorý je prílohou tohoto protokolu. Komisia nemala možnosti overiť si oficiálne pravdivosť uvedených dát, lebo jej to bolo odmietnuté.

Na základe týchto informácií bola nútená komisia vykonať len formálne kvantitatívne prevzatie na základe predložených dokumentov a pripravených lietadiel k prehliadke. Protokolárny zápis o prevzatí každého lietadla bol vyhotovený v nemeckej reči a výslovnou klausulou, že lietadlá prechádzajú do majetku slov. voj. správy dňom schválenia prejímacích protokolov MNO.

Dôvod prečo komisia vôbec vykonala takéto čisto formálne prevzatie a prečo priamo neodmietla vykonanie prevzatia v rozsahu obvyklom u nás je tento:

RLM trvá na stanovisku, že slovenskí piloti letky v Grove nesmú prv lietať na týchto lietadlách, dokiaľ nebudú prevzaté do majetku slov. voj. správy z dôvodu, že náklady spojené s prípadným poškodením týchto lietadiel pri výcviku musí už hradiť slov. voj. správa. Toto stanovisko RLM bolo komisii zdelené až dňa 18. V. 1942. Predtým odôvodňovali dôvod, prečo slov. piloti nelietajú na lietadlách Me 109 nedostatkom pohonných hmôt a neskorším výslovným zákazom lietania zo strany RLM dokiaľ tieto nebudú vlastníctvom slov. voj. správy.²³

Vzhľadom na to, že komisia do prejímacích protokolov dala klausulu schválenia MNO na právoplatné prevzatie lietadiel a na to, aby slov. piloti čím prv mohli začať na týchto lietadlách lietať, bolo dojednané so zástupcom RLM Ing. Kullom a zástupcami DLM pplk. Wehom a Stbing. Burgerom, že MNO v prípade oneskoreného schválenia prejímacích protokolov vydá prehlásenie v tom zmysle, že všetky škody vzniklé haváriou pri výcviku našich pilotov budú hradené našou voj. správou, súhlasia uvedením zástupcovia za takýchto podmienok umožniť ďalšie lietanie na lietadlách Me 109 aj pred tým, kým boli prejímacie protokoly MNO schválené.²⁴ Preto komisia navrhuje, aby MNO takéto prehlásenie bez ohľadu na výsledok prejímania lietadiel, DLM vydalo.

²³Napr. por. let. J. Gerthofer vykonal svoj prvý cvičný let na Bf 109 E dňa 23. 4. 1942. Išlo o stroj s trupovým označením „84“. Por. let. V. Kriško vykonal takýto let až 12. 6. 1942, keď zasadol do kabíny Bf 109 E, trupové označenie „94“. V tento deň vykonal svoj prvý let na „Emilovi“ aj čtk. Š. Martiš (trupové označenie lietadla „92-S“) čtk. J. Režnák (trupové označenie lietadla „94“) a čtk. Pavel Zeleňák (trupové označenie „91“). Podrobnejšie pozri: Zápisník letov J. Gerthofera (por. č. letu 6563), V. Kriška (por. č. letu 3190), Š. Martiš (por. č. letu 1081), J. Režnák (por. č. letu 1088) a P. Zeleňák (por. č. letu 1617).

²⁴Nemecká letecká misia na Slovensku pôsobila v úlohe poradného orgánu pre výstavbu slovenských Vzdušných zbraní podľa nemeckého vzoru. Na jej čele stál najdlhšie genmjr., neskôr genpor. Ludwig Keiper, ktorý funkciu šéfa nemeckej leteckej misie zastával od novembra 1939 až do septembra 1944. Z ďalších významných predstaviteľov DLM nemožno opomenúť plk. Ignacia Weha, nar. 17. 6. 1892, prednostu leteckého oddelenia misie, plk. Dietricha Menneho, nar. 24. 8. 1895, podieľajúceho sa na výstavbe slovenského protilietadlového delostrelectva a jeho vyzbrojení modernou nemeckou výzbrojou a výstrojom a mjr. Franza Krafta, ktorý sa pričínal o výstavbu samostatnej zložky vzdušných zbraní – Oddielu vzdušného spravodajstva (od 1. 10. 1942 premenovaný na SPVZ – pozn. P. Š.). Podrobnejšie pozri: HRNKO, A.: Nemecká vojenská misia na Slovensku 1939 – 1944. In: História, roč. 1, 2002, č. 3, s. 25-27; pozri tiež VHA Bratislava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1943, sign. 90/2/1/25; pozri tiež ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V.: Slovenské letectvo 1939 – 1944, 2. zv., Bratislava : Magnet-Press, 2000, s. 9.

Vojenská história

Komisia došla k názoru, že vzhľadom na hore uvedené, že sa žiadnym spôsobom nemôže spoľahlivo zistiť životná doba drakov a motorov a ako aj ich opravy a havárie. Dáta dané k dispozícii o týchto lietadlách nebolo možné vôbec skontrolovať a je vážna obava, že niektoré dôležité fakta /: životná doba draku a motora, veľký počet havárií atď.:/ nie sú nech už presné alebo i správne, v novo založených drakových a motorových knihách uvedené. Komisia je si vedomá, že ľahko sa môže stať, že niektoré z prejímaných lietadiel bez ohľadu na uvedené dáta, budú dolietané v najkratšej dobe, prípadne priamo dolietané tak, že nasledujúca oprava by presahovala rentabilný náklad a nebola by snáď ani prípustná z bezpečnostných dôvodov v dôsledku únavy a staroby materiálu.

Z prílohy tohoto protokolu je vidno, že údaje na príklad o počte dielčích, resp. generálnych opráv motorov vôbec nesúhlasia s údajmi uvedenými v tabuľke jednotlivých prejímacích protokolov.

Príloha 1 a 2 tohoto protokolu bola predložená oficiálne komisii ako doklad pre prejímanie a bolo výslovne zo strany nemeckých zástupcov prehlásené, že preberajú plné ručenie za správnosť údajov v nej uvedených.

Na základe tohoto rozporu a vlastného šetrenia došla komisia k názoru, že musí všetky oficiálne údaje o preberanom materiáli brať s najväčšou rezervou v úvahu, lebo je dôvodné podozrenie, že väčšina ich nie je správne uvedená. Tak na príklad:

Motor DB 601 A výr. č. 63928 zamontovaný do draku výr. č. 6474 má v tabuľke /: príloha tohoto protokolu /: uvedenú celkovú nalietanú dobu 358 hodín a má 1 čiastočnú opravu. Výkaz o opravách motorov /: príloha 2 /: ale už uvádza, že tento motor má 4 generálne opravy za sebou o čom sa aj komisia osobne presvedčila. Okrem tohto nie je pravdepodobné, aby motor s udanou dobou chodu 358 hodín mal už 4 generálne opravy [,] keď normálne každá generálna oprava prichádza po 3 čiastočných revíziách, to znamená, že motor by už bol 12 razy v materskej továrni opravovaný. Je teda skoro určité, že tento motor má o niekoľko sto hodín viac nalietané.

Takýchto rozporov zistila komisia väčšie množstvo a preto došla k záveru, aby boli brané udávané dáta s najväčšou rezervou.

Návrh komisie:

1/ Ohodnotenie týchto lietadiel:

Komisia na základe všetkých získaných dát a vlastných technických praktických poznatkov môže podľa svojho najlepšieho vedomia (a) svedomia priznať týmto lietadlám priemernú hodnotu u drakov 60 % a u motorov 40 – 50 % z plnej hodnoty.

2/ Komisia navrhuje, aby MNO schválilo prevzatie týchto lietadiel za predpokladu, že všetky kúpno-predajné podmienky medzi slov. voj. správou a RLM budú už pevne stanovené, a za tej výhrady, že RLM vybaví túto letku ešte pred odchodom do poľa takým a v takom počte materiálom, aby táto letka bola schopná samostatnej taktickej činnosti pri plnení svojich úkolov v rámci slovenskej RD.

3/ Nech MNO vydá ihneď prehlásenie bez ohľadu na výsledok prejímania, že všetky prípadné škody vzniklé haváriami slov. pilotov na týchto lietadlách, kým tieto sa nestanú majetkom slov. voj. správy, bude hradíť MNO nem. RLM. Toto komisia navrhuje z toho dôvodu, aby výcvik pilotov mohol ihneď ďalej pokračovať.

Zápisnica prečítaná, schválená a podpísaná.

Vojenská história

Prílohy: 1

mjr. let. Kačka V. v. r.
mjr. let. t. z. Ing. Voda J. v. r.

Grove, 18. máj 1942.
por. let. Gerthofer J. v. r.
stot. let. Ďumbala O. v. r.
mjr. let. Trnka J. v. r.
pplk. let. Ďurana J. v. r.

Za správnosť odpisu:

mjr. Juraj Voda 27. V. 1942
(vlastnoručný podpis)

Dokument č. 3

Príloha 3 k VVZ č. 72.150 dôv. 42

Odpis

Záp 3

Pplk. let. Justín Ďurana, vel. let. pl.
Mjr. let. t. z. Ing. Juraj Voda, VVZ
Npor. let. Ján Nemetz, zást. voj. attachéé.

Ú r a d n ý z á z n a m

o dojmoch komisie VVZ, vyslanej na prehliadku výcviku
stíhacej letky vo výcvikovom stredisku Grove /Dánsko/
a na prevzatie lietadiel Me 109 E pre túto letku.

Komisia bola prijatá pri príchode do Berlína majorom von Oertzen a šéfom protokolu RLM, Frhr. Dr. von Koepfellovom na stanici Anhaltskej. Ubytovanie bolo pripravené v prvom hoteli Berlína „Kaiserhofe“. Zástupca pol. maršála Milcha plk. gšt. Kleinrath privítal komisiu a po predstavení u attachéé skupiny RLM boli sme pozvaní na obed v dome letcov. Po obede o 16.00 hod. bola predbežná porada o technických otázkach, ktoré súvisia s materiálnym vybavením stíhacej letky Me 109 /slov./[.] Pri tejto porade boli prítomní aj traja zástupcovia firmy Messerschmidt A.G., ktorá podľa prehlásenia Regierungstata Dr. Tescha /technický odbor RLM/ bola poverená a splnomocnená v mene RLM vykonať odovzdanie prejímaných lietadiel v Grove komisii. Okrem týchto boli pri uvítaní, predstavení, obede a porade prítomní za nem. let. misiu v Bratislave pplk. let. Weh, Stbsing. Burger a stot. Bratz. Po prenocovaní odcestovala komisia v sprievode zástupcov DLM cez Hamburg do Grove, kde behom najkratšej doby /dvoch dní/ bola vykonaná prehliadka letky a formálna prehliadka lietadiel, ako [bolo] uvedené v prejímacom protokole. Po návrate do Berlína bola dňa 21. mája 1942, vykonaná rozlúčková poďakovacia návšteva u RLM. V jednaní so zástupcami RLM nebolo pokračované, z dôvodov, ktoré ďalej sa uvádzajú.

Odoslanie slovenskej stíhacej letky na výcvik do nemeckého výcvikového strediska v Grove, ako aj dodanie nemeckého materiálu, potrebného pre vybavenie tejto letky s lietadlami Me 109, prejednávala doteraz len nemecká letecká misia v Bratislave s RLM priamo. Všetky predmetné jednania medzi DLM a VVZ /pplk. gšt. Novotným/ boli prejednávané ústne. VVZ niekoľko

rázy písomne žiadalo DLM o oznámenie podmienok, za ktorých budú Slovenskej vojenskej správe dodané lietadlá Me 109 a všetok potrebný pomocný a záložný materiál pre úplné vybavenie tejto letky po nemeckom spôsobe /t. z. kúpno-predajné podmienky, spôsob a čas dodania všetkého potrebného materiálu a lietadiel, miesto kde tento materiál má byť sústredený a prevzatý atď./ Na niekoľko násobné urgencie DLM vôbec nepodala žiadnu písomnú správu o týchto otázkach a všetky veci prejednávala naďalej ústne. Komisia zistila priamym jednaním so zástupcami RLM v Berlíne, že celá vec vôbec nebola zo strany DLM riadne pripravená, že nikto u RLM nebol od DLM riadne informovaný. Preto nemohla komisia ani u RLM ničो záväzne dojednávať, lebo aj k tomu nebola nikým splnomocnená: Komisia obmedzila preto svoje služobné jednanie v Grove len na prehliadku letky a na formálne prevzatie lietadiel Me 109, a v Berlíne len na informatívnu poradu o možnostiach riešenia spôsobu dodania a rozsahu potrebného materiálu.

Behom všetkých jednaní pri služobnom riadení boli zúčastnení zástupcovia DLM, pplk. let. Weh a Stbsing. Burger, ktorí mali vo funkcii poradcov ministerstva národnej obrany komisiu vo všetkých ich jednaniach podporovať, a tým hájiť záujmy slovenskej vzdušnej zbrane. Spôsob jednania uvedených zástupcov DLM priamo 100 % odporoval tomu, takže pri jednaní u RLM [,] ako aj pri návšteve v Grove vystupovali zástupci DLM výslovne proti záujmom slov. voj. správy, a tým vo všetkom vlastne brzdili dobrú vôľu a snahu ísť na ruku u kompetentných nemeckých vojenských úradov, a to takým spôsobom, že to priamo budilo nepriaznivý podiv týchto. Komisia sa presvedčila [,] že týmto jednaním zástupcov DLM boli najviac prekvapení všetci kompetentní nemeckí činitelia, ktorí si vôbec nemohli vysvetliť tento protichodný postoj zástupcov DLM voči zástupcom slov. voj. správy, ktorý de fakto mali nám byť vo všetkom plne nápomocní.

Komisia a pridelený dôstojník slov. voj. attachée v Berlíne sa na vlastné oči presvedčili behom všetkých jednaní v Berlíne a Grove o tomto nesprávnom a protichodnom postupe zástupcov DLM, ako aj o ich priamej netaktosti a v prípade Stbsing. Burgera o výslovnom udávaní nepravdivých dát. Na príklad uvádzam:

1./ Pri predbežnej porade u RLM dňa 14. V. 1942, keď pplk. Ďurana kompetentným nemeckým činiteľom oznámil, že je nutné vybaviť túto slov. letku kompletným predpísaným nem. materiálom tak, ako je predpísané nemeckými vojnovými počtami pre samostatné taktické zasadenie stíhacej letky Me 109 E, prehlasovali, vo forme usvedčovania z nepravdy, zástupcovia DLM tvrdenie pplk. Ďurana, že letka nemusí byť vôbec vybavená predpísaným počtom na pr. autovozidiel nem. pôvodu, lebo vraj slov. vzdušná zbraň má autodopravných prostriedkov dostatok, tak že mimo svojich jednotiek určených do poľa, môžu bezovšetkého bohate vybaviť i letku Me 109 E vlastným automateriálom. V tomto bode vystupovali zvlášť agresívne a priam netaktne Stbsing. Burger a Hptm. Bratz, ktorý bol na tejto porade tiež prítomný. Od tohoto okamihu bolo komisii úplne jasné, že nemôže očakávať od zástupcov DLM žiadnu podporu, naopak ale brzdenie jej jednaní v každom smere. Komisia je toho názoru, že nepochopiteľné jednanie a netaktné vystupovanie zástupcov DLM je v priamom rozpore s dobrou vôľou a s priateľskými a nápomocnými úmyslami kompetentných činiteľov u RLM. Títo boli priamo dezorientovaní nepriateľským vystupovaním zástupcov DLM. Komisia preto došla k názoru, že akékoľvek ďalšie jednanie u RLM je bezúčelné, dokiaľ zástupcovia DLM budú prítomní a na jednaní budú mať vplyv. Preto po návrate z Grove do Berlína a po porade u slov. voj. attachée rozhodla sa komisia vzhľadom na prítomnosť zástupcov DLM nepokračovať v informatívnych poradách u RLM (.) ale po zdvorilostnej návšteve na rozlúčku u RLM odcestovať na Slovensko.

2./ Pri prejímaní v Grove Stbsing. Burger ako technický expert pri prejímaní lietadiel a čiastočne aj pplk. let. Weh vyvíjali priamo nepochopiteľný nátlak na prejímaciu komisiu, aby proti všetkým obvyklým zásadám a predpisom vykonala prevzatie 11 lietadiel Me 109 E behom jedného odpoľudnia. Komisia poznamenáva, že Stbsing. Burger priamo navádzal kompetent-

ných činiteľov v Grove, aby nedávali žiaden požadovaný materiál, ktorý bol potrebný pre prevzatie lietadiel a ich ohodnotenie do rúk slov. komisie a priamo falošnými údajmi snažil sa dezorientovať celú komisiu a jej prácu.

3./ Po stránke spoločenského taktu a vystupovania voči zást. slov. voj. správy, ktorí boli po celú dobu ich pobytu v Nemecku a Dánsku oficiálnymi hosťami RLM, prehrešovali sa obidvaja uvedení zástupcovia DLM /Weh a Burger/ na každom kroku a prakticky povedané v každých piatich minútach celého pobytu v cudzine. Netaktné spoločenské jednanie voči vedúcemu komisie veliteľovi let. pluku a predsedovi komisie pplk. let. Ďuranovi bolo na dennom poriadku, na pr.!

Pri každom vstupovaní do áut, ktoré s nevšednou ochotou všetky úrady nem. vzdušnej zbrane pri každej príležitosti pristavovali, vstupoval pplk. Weh vždy ako prvý do auta, aniž by ho vôbec napadlo dať prednosť vedúcemu slov. komisie, čo vzbudzovalo priamo podiv u ostatných nem. dôstojníkov [,] ktorí boli prítomní. To isté pri nastupovaní do vlaku, kde obsadzoval pre seba a pre Stbsing. Burgera najlepšie miesta vo vyhradených vagónových oddeleniach, bez akéhokoľvek ohľadu na slov. hosťov, ako aj zástupcu slov. voj. attachée, ktorý bol všade tiež prítomný. Pri ubytovaní v hoteloch bol to vždy pplk. Weh, ktorý obsadil najlepšiu izbu, ktorá bola určená pre vedúceho slov. komisie. Ako typický príklad vrcholne neslušného a netaktného jednania pplk. let. Weh[a] uvádzame, že keď bolo znemožnené nedostatkom času vel. let. pl. pplk. let. Ďuranovi prehliadnúť ubikácie letky v Grove, vykonal on sám bez akéhokoľvek vyzvania a poverenia na vlastnú päsť túto prehliadku nasl. spôsobom /: tejto prehliadke bol prítomný zástupca slov. voj. attachée npor. let. J. Nemetz:[.]²⁵ Po vstupe do ubikácie pplk. let. Weh dal si podať od všetkých služieb hlásenie, ako keby bol ich nadriadený veliteľ a v ich sprievode bez ohľadu na npor. let. Nemetza vykonal v každej izbe detailnú prehliadku ubytovania, zisťoval na policiach, či sa tam nenachádza prach, či lôžkoviny sú správne zložené a či osobné veci mužstva, uložené v jednotlivých skrinkách sú riadne uskladnené a udržiavané.²⁶

4./ Stbsing. Burger pri jednaniach o technických otázkach pri preberaní lietadiel v Grove priamo urážlivým spôsobom výsmešne zľahčoval každý požiadavok, ktoréhokoľvek člena prijímacej komisie, a to bez ohľadu na prítomnosť nižších nem. dôstojníkov, obyčajných piasárov a písárikov a iného pomocného personálu.

Tieto najmarkantnejšie prípady netaktného a urážlivého jednania menovaných zástupcov DLM uvádza komisia preto, aby bolo vyzdvihnuté, že zo strany kompetentných nem. činiteľov RLM a v Grove bolo naopak všetko urobené, aby pobyt, úradná a mimo úradná činnosť slov. komisie bola čo najviac uľahčená. Zástupcovia RLM a v Grove boli naopak vo všetkom komisii nápomocní a to ako najkorektnejším vystupovaním, tak aj vo všetkých iných smeroch. Na pr. ako bola komisia bezvadne prijatá v Berlíne, svedčí to, že nielen bola na stanici uvítaná osobne

²⁵npor. let. Ján NEMETZ, nar. 24. 7. 1913 v Nagy Banya (Maďarsko). Príslušník čs. brannej moci od 16. 7. 1934. Od 19. 3. 1939 príslušník slovenskej armády. Tým istým dňom v hodnosti por. let. vtelený k letke 16, kde vykonával funkciu dôstojníka letky a pobočníka veliteľa perute (letka 16 bola na základe výnosu MNO-VVZ č. 135.288/Taj.Vi-1940 dňom 31. 1. 1940 premenovaná na letku 1 – pozn. P. Š.). Od 1. 1. 1940 povýšený do hodnosti npor. let. Od 1. 10. 1940 do 16. 4. 1941 zastával funkciu I. pobočníka veliteľa leteckého pluku v Piešťanoch. V období od 1. 6. 1941 do 30. 9. 1943 pomocník vojenského a leteckého ataše v Berlíne. Počas pobytu v Berlíne povýšený do hodnosti stot. let. (1. 7. 1942). Po návrate z Nemecka premiestnený k cvičnej letke. Od 1. 1. 1944 ustanovený za jej dočasnú veliteľa. Po 29. 8. 1944 pobočník veliteľa leteckého pluku v likvidácii. Dňom 15. 10. 1944 premiestnený k MNO SR. Podľa údajov uvedených pred Prijímacou komisiou MNO pre dôstojníkov a rotmajstrov z povolania, slovenskej národnosti, po premiestnení z leteckého pluku k MNO SR vykonával až do apríla 1945 funkciu vedúceho skupiny vojenských attacheé 2. oddelenia MNO SR. (Vojenský archív – Centrálna registratúra Trnava, osobný spis Jána Nemetza.)

²⁶Porovnaj napr. RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. I. zv. Bratislava : VITA MO SR, 1997, s. 141-142; taktiež ANDROVIČ, Š.: Výcvik slovenských posádok na nemeckých lietadlách (1942 – 1943). In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 3, s. 118-119.

Vojenská história

šéfom protokolu RLM Freiherrom Dr. von Koepellom, ale že bola aj ubytovaná v prvom hoteli v Berlíne „Kaiserhofe“, ktorý normálne nebýva žiadnym komisiám pridelovaný.

Ku koncu podpísaní poznamenávajú, že boli sami prekvapení veľmi dobrým prijatím a spôsobom jednania kompetentných zástupcov nemeckých, od ktorého sa priamo odrážalo netaktne a nepriateľské jednanie zástupcov DLM.

Túto úradnú správu pokladajú si podpísaní za povinnosť podať, aby bola zo všetkých strán ujasnená situácia a aby bolo možné zjednať nápravu, lebo v sprievode takýchto zástupcov DLM neni možné už z prestížnych dôvodov odoslať žiadneho slov. dôst. do Nemecka.

Za správnosť odpisu:
27. V. 1942
mjr. Juraj Voda
(vlastnoručný podpis)

pplk. let. Justín Ďurana. v. r.
mjr. let. t. z. Ing. Juraj Voda. v. r.
npor. let. Ján Nemetz. v. r.

Dokument č. 4

Príloha 4 k VVZ č. 72.150 dôv. 42

Odpis

Pplk. let. Justín Ďurana, vel. let. pl. Piešťany

Mjr. let. t. z. Ing. Juraj Voda, VVZ, prednosta II. odd. VVZ. Trenčín

Záp 4

Bratislava 23/V. 1942.

Správa o služobnej ceste.

Dňa 13. V. 1942 dostal pplk. let. J. Ďurana nariadenie VVZ č. .... 71.954/dov.V.tech.1942, ktorým bol určený ako predseda komisie na kvalitatívne a kvantitatívne prevzatie lietadiel Me 109 v Grove v Dánsku.

Toto nariadenie mi bolo doručené osobne mjr. let. t. z. Ing. J. Vodom v deň odjazdu v Bratislave na VÚ. Žiadne iné ústne alebo písomné inštrukcie nedostal mimo celkového informačného pokynu od mjr. let. t. z. In. Vodu.²⁷

V dôsledku takejto úpravy komisia právom predpokladala, že jej činnosť a činnosť pplk. Ďurana ako predsedu komisie, bude veľmi uľahčená a celá vec s prevzatím lietadiel a ostatného materiálu predpísaného pre takúto letku, bola už predom dôkladne po všetkých stránkach pripravená a to najmä medzi DLM a Reichsluftfahrtministerium.

V nasledujúcom opíšeme, ako naše predpoklady neboli vôbec v ničom splnené, a preto považujem túto cestu za zbytočné plytvanie štátnymi peňazmi, nehľadiac ani na naše psychické a fyzické vyčerpanie po tejto ceste.

---

²⁷Porovnaj poznámka č. 13 – Spomienka pplk. let. J. Ďurana.

Podľa nášho pozorovania a zo správania sa našich hostiteľov v Nemecku, budilo ich počinanie na nás dojem, že sa tu jedná hlavne o zdvorilostnú reprezentačnú návštevu a nie o nejakú pracovnú poradu a to najmä nie o to, čo a kedy nám chcú Nemci dať a za akých podmienok.

Dňa 13. v. 1942 sme odcestovali o 16. 26 hod. rýchlikom do Berlína, kde nás dňa 14. V. 1942 o 08. 13 hod. na Anhaltskom nádraží očakával šéf protokolu RML a pobočník ríšskeho maršála Ministerialrath Freiherr von Köppelle a zástupca prednostu skupiny voj. atašé u RLM mjr. von Oertzen, ďalej slov. voj. atašé pplk. Androvič a npor. Nemetz.²⁸ Po privítaní boli sme odvezení do hotela Keiserhof [,] kde sme bol ubytovaní. Už z ubytovania je jasné, že Nemci nás považovali za oficiálnych hostí po stránke spoločenskej udalosti, ktorá mohla mať len reprezentačný ráz.

S našim voj. atašé sme si dohovorili schôdzku na 11. 30 hod. v jeho úradovni. Na túto dobu sme boli tiež pozvaní zástupcami Fy. Messerschmitt (,) ktorí nás informovali, že RLM poverili túto firmu [,] aby ho zastupovala pri odovzdaní a prejímaní lietadla Me 109 a že 11 lietadiel Me 109 je pre nás pripravených na prevzatie v Grove v Dánsku. Dvanásť lietadlo vraj pred dvoma mesiacmi pri prelete do Grove havarovalo a nachádza sa t. č. na oprave v materskej továrni. Na tejto porade sme sa dozvedeli, že Fa Messerschmitt odošle do Grove Ing. Kulla, ktorý je poverený nám lietadlá odovzdať. O tom [,] že nie sme splnomocnení urobiť pri tejto návšteve nejaké konkrétne uzávery sme menovaným zástupcom fy nepovedali nič.

Toho istého dňa podľa programu, ktorý bol vypracovaný v RLM o 13.30 hod., urobili sme osobnú návštevu u prednostu skup. voj. atašé v RLM pplk. let. Hünnebergera, u prednostu let. výcvikovej skupiny v RLM /Chéf AV/ plk. gšt. Döncha, načo sme v doprovode so šéfom protokolu RLM odišli do domu letcov (,) kde bol pripravený slávnostný obed. Obedu predsedal zástupca maršála Milcha plk. gšt. Kleinrath.

Obedu sa zúčastnili všetci činitelia od RLM [,] s ktorými podľa programu o 16.00 hod. sme mali mať poradu o prevzatí lietadiel a o materiál[n]om vybavení tejto letky. Pri tejto porade (ako i u obeda bol prítomný tiež náš voj. atašé pplk. pech. Androvič s npor. let. Nemetzom. Pre toto jednanie so strany RLM po stránke materiálnej boli určení Regierungsath Dr. Tesch a mjr. let. Müller [,] ostatní páni zo strany RLM šéf protokolu Freiherr von Köppelle, pobočník predn. výcv. skup. mjr. let. Fischer, boli ako tichí pozorovatelia jednania.

Na porade boli prítomní zástupca DLM pplk. let. Weh a Stbsing. Burger a stot. let. Bratz a hneď od začiatku jednania sa snažili mať sólo v jednaní, ako keby sami oni boli poverencami slov. voj. správy a my by sme boli im pridelení ako pozorovatelia, teda úplne si chceli s nami vymeniť úlohy, aby sa snád' zdali byť veľmi dôležitými v očiach zástupcov RLM. Do debaty zasahovali takým spôsobom, že to často budilo myslím nie najlepší dojem u poverenca RLM Regierungsratha Dr. Tesha. Keď prišla na pretras otázka technického vybavenia letky a najmä otázka autovozidiel, pplk. Ďurana žiadal, aby táto letka bola vybavená takým počtom automobilov, aby bola schopná samostatného taktického zasadenia, to znamená, aby v dopravných otázkach nebola odkázaná na štábnu autokolónu perute, vystúpil proti jeho požiadavke veľmi nevhodným a netaktným spôsobom Stbsing. Burger /DLM/, ktorý prehlásil, že toto nie je potrebné, lebo že keď chceme si takýmto spôsobom vybaviť letku autami, že ich my máme dost', aby sme tak mohli urobiť sami. Tu vystúpil prvý raz proti pplk. Ďuranovi a proti jeho snahe, aby získal pre letku dostatočný počet automateriálu, lebo pplk. Ďurana a mjr. Ing. Voda si boli vedomí toho, že aby sme vybavili našu 1. letku autami, musíme všetky autá od

---

²⁸Pplk. pech. Anton ANDROVIČ, prevzal funkciu vojenského a leteckého atašé v Berlíne dňa 12. 3. 1941. (VHA Bratislava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1941, č. j. 55488, sign. 88-2/4/6, šk. 172).

celého pluku pozbierať a na ostatné letky nám neostane ani jediné jazdy a poľnej služby schopné auto.

Do tejto debaty zasiahnuť pplk. Androvič, ktorý vyvrátil tvrdenia Stbsing. Burgera a uviedol, že pre slov. armádu síce je v Nemecku pripravených 300 nákl. automobilov, ale bez pneumatík, a tak sa nedá hovoriť, že by slov. armáda mala dostatok tohto druhu materiálu.²⁹

Podľa takomto a proti našim záujmom zasahovaní do priebehu vyjednávania zo strany zástupcov DLM sme náležite vytriezveli o ich snahe pomôcť obhájiť naše požiadavky v Ríši. Pán pplk. Weh si myslí, že nám stačí, keď dostaneme lietadlá Me 109, iného k tomu už nič nepotrebujeme a jediná jeho starosť je, aby sme tieto lietadlá čo najrýchlejšie len podľa videnia prevzali, prelietli na Slovensko a čo najrýchlejšie išli s nimi von do poľa.³⁰ Tak napríklad nám tvrdil, že letka nemusí byť vôbec takým materiálom, ako požadujeme my, vybavená, lebo vraj o to sa postará nem. armáda, v ktorej zväzku bude táto letka zasadená. Teda, podľa jeho slov, ani vôbec nerátajú s tým [,] že by táto letka mohla byť zasadená samostatne v rámci slov. armády v úseku našej RD, ale že ju pridelia do zväzku nejakej nemeckej stíhacej skupiny. Podľa nášho názoru týmto okamžikom by sme stratili akýkoľvek vplyv na túto letku a jej použitie a to hlavne z dôvodov, že slov. voj. správe vel. armády v prípade [,] že by bolo majiteľom len 11 lietadiel a najnutnejšieho pomocného materiálu, nemohla by mať na ich službu v poli v rámci nem. voj. jednotiek prakticky žiadny vplyv. Naopak ale, keď celá letka Me 109 bude plne vybavená úplným materiálom dľa nem. voj. predpisov, a tento materiál už pred odchodom letky na front, bude plnoprávne majetkom slov. voj. správy /: t. j. po zjednaní kupnopredajných podmienok prevzatý a na Slovensku inventarizovaný:/ bude požiadavka – ingerencie slov. veliteľstva armády na túto letku plne opodstatnená a nebude môcť byť tak ľahko zanedbaná zo strany nemeckej.

Z psychologického stanoviska, hovoríme za našich letcov, by tento čin od nás nebol prezieravý, lebo z našich letcov môžeme dostať maximum výkonov a radostnej práce iba vtedy,

---

²⁹VVZ pri plánovaní tzv. jarného zasadenia jednotiek vzdušných zbraní v r. 1942 spracovalo pre štáb MNO SR spis, v ktorom ho informovalo o nedostatku automobilov pre jednotky vzdušných zbraní, ktoré mali byť zasadené do poľa. V spise z 20. mája 1942 sa uvádzalo aj toto: „V úhrade mot. vozidiel let. pluku a DPLP podľa pripojenej tabuľky, sú zahrnuté všetky pojazdné, poťažmo poľnej služby schopné vozidlá od všetkých letiek a batérií, takže po stiahnutí vozidiel nemali by ostatné jednotky dopravných prostriedkov ani pre potrebu minimálnu pre výcvik.“ Veliteľ vzdušných zbraní v spise ďalej upozorňoval: „Na čiastočné krytie nedostatkov mot. vozidiel bežných typov s tonážou do 2 ton zaistila voj. správa ... potrebný počet z evidenčných vozidiel. VS však osobitne upozornila, že civ. vozidlá môžu byť povolané len po predbežnom súhlase p. ministra NO. Povolanie civ. vozidiel do 2 ton by bolo aktuálne len v tom prípade, keby bolo možné na úhradu nedostatkov ťažších nákladných a špeciálnych automobilov získať potrebný počet buď nákupom, alebo zo zásob aut. správy. V opačnom prípade bolo by zbytočné povolávať civ. mot. vozidlá, pretože bez požadovaných mot. vozidiel nemôžu jednotky vzdušných zbraní odísť do poľa.“ (VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné 1942, č. j. 82516).

³⁰Bojové nasadenie slovenských vzdušných zbraní na východnom fronte v rokoch 1941 – 1943 patrí doposiaľ k najfrekvencovanejším témam viažucim sa k vojenským dejinám Slovenska. V tejto súvislosti je možno spomenúť nasledovné odborné práce: RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944, ref. 26; taktiež ŠUMICHRASŤ, P.: Pohľad nemeckého dôstojníka na bojovú činnosť príslušníkov I. frontovej garmitúry letky 13 v období IX./1942 – 22. 3. 1943. In: Vojenská história, roč. 2., 1998, č. 4; taktiež ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V.: Slovenské letectvo 1939 – 1944, ref. 26; taktiež RAJLICH, J.: Stíhací letka 13 Slovenských vzdušných zbraní na východní frontě v letech 1942 – 1943. Část I., In: Historie a vojenství, roč. L., 2001, č. 2; taktiež RAJLICH, J.: Stíhací letka 13 Slovenských vzdušných zbraní na východní frontě v letech 1942 – 1943. Část II., In: Historie a vojenství, roč. L., 2001, č. 3; taktiež RAJLICH, J.: Sestřely stíhačů Slovenských vzdušných zbraní za 2. světové války. In: Letectví + Kosmonautika, roč. LXXVII., 2001, č. 15-16; taktiež ŠUMICHRASŤ, P. – HOCHMUTH, V. – ANĎAL, J.: Messerschmitt Bf 109 F, G-2 a G-4 slovenských pilotov 1942 – 1943. Poprad : HT model špecial, 2002; taktiež ŠUMICHRASŤ, P. – ANĎAL, J.: Messerschmitt Bf 109 B, D a E slovenských pilotov 1942 – 1944. Poprad : HT model špecial No. 907, 2003, taktiež ŠUMICHRASŤ, P.: Bojové nasadenie, ref. 13, taktiež BYSTRICKÝ, J. – ŠUMICHRASŤ, P.: Letka 13 v dokumentoch a obrazoch. Bratislava : Magnet Press, 2004; taktiež RAJLICH, J. – BOSHNIÁKOV, S. – MANDJUKOV, P.: Slovakian and Bulgarian Aces of World War 2. Osprey Publishing, 2004.

keď títo budú chrániť našu armádu a nie napríklad Maďarov, čo by sa pri inom zasadení aj snadno mohlo stať. Potom prichádza do úvahy tiež iné nemecké riešenie vyplývajúce z veľmi pravdepodobných plánov a názorov Nemcov a to, aby sme im dali personál náš a oni, že sa postarajú o materiálne vybavenie letky, ale na ich účet a potom nech si takúto letku použijú kde chcú a v ktoromkoľvek zväze.³¹ Porada dňa 14. V. 1942 u RLM bola skončená úplným rozladením medzi nami a členmi DLM a výsledkom krátkeho konceptu a poznámok kto a odkiaľ by nám dačo okrem lietadiel mohol k tejto letke dať z technického vybavenia predvídaného v najnutnejšom rozsahu stíhacej letky, zasadenej vo zväze. Bolo dohovorené, že nakoľko z priebehu tohto jednanja je jasné, že nebolo predom v dostatočnej miere či už písomne lebo ústne pripravené, že sa to bude musieť urobiť dodatočne.

A tu si dovoľujem podľa získaných dojmov navrhnúť, aby celá táto vec bola riešená cestou nášho voj. atašé [,] podľa noriem [,] ako sa prevádzajú u pozemného vojska a nie cestou DLM, lebo tento spôsob z celého výsledku jednanja je zrejmy, úplne sklamal. Načim napísať písomnú žiadamku na materiál [,] o ktorý máme záujem a slov. voj. atašé vyžiada ponuku od RLM. Musia sa písomne prejednať všetky kúpno-predajné formality a potom len môže byť odoslaná komisia do Nemecka na prevzatie pripraveného materiálu a nie ako teraz, aby komisia sa musela priamo byť o maličkosti, a to s pochybným výsledkom.

Zvyšok dňa podľa programu bol vyplnený návštevou divadla a oficiálnou večerou v hoteli Kaiserhof, ktorú podávala RLM.

Dňa 15. V. 1942 podľa programu, ktorý bol vypracovaný, asi za súčinnosti zástupcov DLM a RLM odišli sme z Berlína do Grove. Prenocovanie bolo v Hamburgu.

Dňa 16. V. 1942 odjazd z Hamburgu jediným vlakom, ktorý ide denne do Dánska. Do Grove sme prišli toho istého dňa o 10. 30 hod. U vlaku sa hlásil komisii veliteľ komb. letky mjr. let. kačka s mjr. let. Trnkom a nemecký veliteľ výcvikovej letky npor. let. Reinwald.

Za pol hodiny po príchode podľa programu vypracovaného vel. letištia v Grove boli sme predstavení veliteľovi školy plk. let. Krautovi. Tento dával večeru v kasíne pre všetkých slov. dôst. pridelených v Grove [,] zástupcov DLM [,] ako i nem. dôst., ktorí sú účastní na výcviku našej letky. Po večeri bol nám prečítaný program nášho pobytu budúceho dňa, ktorý je priložený a pplk. let. Ďurana má k nemu tieto pripomienky:

1./ Program i keby bol časovo splniteľný nedával nám vôbec možnosti [,] aby som mohol mať aspoň čiastočný prehľad a služobný úžitok zo svojej stránky a zo strany našich letcov v Grove,

2./ na tak dôležitú úlohu, aké je pre preberanie lietadiel po stránke kvalitatívnej a kvantitatívnej mi ostalo niečo vyše 1 hodiny a preto úkol mi zverený, ako je vidno zo správy prejímačej komisie, som nemohol za žiadnych okolností splniť. /:Správa je prílohou č. 1 tohto hlásenia:/.

Pri prehliadke lietadiel dostal sa pplk. Ďurana do prudkých rozporov so Stbsing. Burgerom /:DLM:/ o spôsobe preberania týchto lietadiel mi menovaný stále tvrdil, že lietadlá sa musia prevziať podľa nemeckých predpisov, ako ich preberá veliteľ letky z vlastných dielní. Stále zámerne nechcel pochopiť, že my nepreberáme lietadlá od vlastných dielní ako veliteľ letky pre ktorého takéto lietadlo má 100 % hodnotu bojového lietadla na predpísaný počet hodín /: to jest 150 /: za ideálnych podmienok /:ak lietadlo nehavaruje:/ do budúcej generálnej opravy

---

³¹De facto tento stav nastal v decembri 1942, resp. januári 1943, keď Nemci letku 13 postupne prezbrojili na lietadlá Bf 109 F-4 a Bf 109 G-2, ktoré patrili do vlastníctva nemeckej Luftwaffe. V súvislosti s plánmi slovenského velenia na „výhradné použitie letky na ochranu jednotiek RD“ je potrebné zdôrazniť, že tieto sa nenaplnili. Nemecké velenie slovenskú stíhaciu letku 13 (označovaná aj ako 13.(slow.)/JG 52) nasadzovalo do bojovej činnosti podľa vlastných potrieb, v súlade s rozhodnutím nemeckého velenia. Podrobnejšie pozri napr.: ŠUMICHRASŤ, P.: Bojové nasadenie, ref. 13.

Vojenská história

alebo revízie, ale že my vystupujeme tu ako kupujúci týchto lietadiel a preto, aby som si urobil náležitú predstavu o hodnote lietadla, vzhľadom na jeho presne omedzenú životnú dobu opäť za ideálnych podmienok :/, že musíme vedieť rok výroby a celú jeho životnú minulosť, lež za žiadnych okolností nemôžeme pripustiť ohodnotenie lietadla starého, len od doby poslednej generálnej opravy, /: kde pre nemeckého trupiera je ohodnotenie ako 100 % ovšem len pre nasledujúcich 150 hod. premávky :/.

Podrobnú správu o priebehu tohto jednanja podávam v správe komisie s príslušným návrhom na riešenie prevzatia týchto lietadiel a nemáme ešte čo k nej písomne podotknúť.

Vzhľadom na všetky ťažkosti, ktoré sme mali v Grove, musel som rozhodnúť predĺžiť pobyt o 1 deň, aby som mohol aspoň písomne zo strany komisie celú vec zlikvidovať.

19. V. 1942 o 10. 00 hod. sme odcestovali z Viborgu, kde sme boli vlastne ubytovaní, spať cez Hamburg do Berlína, kde sme sa dostali dňa 20. V. 1942 o 13. 00 hod. Cesty do Grove bol účastnený tiež pridelený slov. voj. attaché npor. let. Nemetz.

Hneď po príchode navštívili sme nášho voj. attache, ktorému sme podali o výsledku našej cesty hlásenie. Tu sme na jeho radu napísali uvedenú správu, ktorú menovaný vzal so sebou do Bratislavy pre ministra NO.

Toho istého dňa sme sa dohovoriť s pplk. Androvičom, že vzhľadom na všetky okolnosti súvisiace s našim poslaním a hlavne na priame hatenie našej práce zástupcami DLM bude najlepšie [,] keď nebudeme viac sami vyjednávať, pretože pri spoluúčasti členov DLM, by sme nedospeli k žiadnym konkrétnym uzáverom, jednanie prerušiť a začať ho na inej základni a inou cestou. Preto sme vykonali návštevy na rozlúčenie u RLM, poďakovali sa a odcestovali domov.

Dňa 21. V. 1942 o 11. 00 hod. sme skutočne náš deň predtým dohovorený program splnili. Najväčším prekvapením tohto dňa opäť bolo, že keď sme prišli na RLM k zástupcovi predn. skupiny voj. attache, už tam sedel p. pplk. let. Weh s Stbsing. Burgerom. Nemohol som sa opäť ubrániť dojmu, že títo dva páni u RLM vzhľadom na náš postup pri preberaní lietadiel, podávali správy o nás, samozrejme z ich hľadiska a viem si aj predstaviť [,] ako našej veci pomáhali bez našej prítomnosti, keď za našej prítomnosti išli proti nám otvorene.

Dňa 21. V. 1942 o 18. 00 hod. sme odcestovali rýchlikom z Berlína domov.

Poznámky z návštevy v Grove:

Podľa vyjadrenia veliteľa školy plk. let. Krauta všetci naši letci i špecialisti sú veľmi obľúbení a vážení pre ich všestranný záujem vo výcviku s novým materiálom.

Letci lietajú na lietadlách Me 109 /: Dora :/, niektorí /; mjr. Kačka a Trnka: / i na Me 109 E /: Emil : /, určených pre nás.³² Ťažkosti v leteckom výcviku po stránke technickej naši nemajú, lebo tam boli odoslaní skutočne najkvalitnejší z našich letcov. Veľkou výhodou tiež je, že sa vydal návrh pplk. Ďuranu na stíhací predpis podľa nem. vzoru, takže naši letci už z domu ovládali taktiku a techniku stíhacieho letectva.

Špecialisti /: zbrojáři, mechanici, rádiotelegrafisti a mechanici [,] ako i elektrikári:/ vo svojom obore sú dobre vyškolení a už teraz sú schopní zastávať tieto funkcie samostatne.

Kázeň všetkých našich príslušníkov je vzorná, naši vojaci z prestížnych dôvodov hľadia svojim správaním sa byť najmenej rovnocennými s Nemcami. Bohužiaľ, nebolo pplk. Ďuranovi časovo umožnené prísť do bližšieho osobného styku so všetkými, ale odniesol si od nich ten najlepší dojem.

---

³²Napr. mjr. let. V. KAČKA, veliteľ slovenskej výcvikovej letky vykonal v dánskom Grove celkom 18 štartov na Bf 109 B a D a 9 štartov na Bf 109 E. Celkom teda absolvoval v kabíne Bf 109 27 cvičných letov v trvaní 8 hodín 43 minút. (VÚA-VHA AČR Praha, f. kmeňových dokladov, kmeňové doklady mjr. let. Vladimíra KAČKU, posudok z 25. 6. 1942).

Vojenská história

Druhého dňa pobytu v Grove som v Kasíne krátkym preslovom odovzdal tiež letecké odznaky veliteľovi školy a 2 mladším dôstojníkom, ktorí boli veľmi potešení touto pozornosťou od nás a plk. let. Kraut sa veľmi pekne poďakoval veliteľovi VZ za túto česť. Udeľovanie našich leteckých odznakov veľmi doporučujeme v nemeckých kruhoch, najmä pre rôznych veľmi vplyvných hodnostárov od RLM, lebo oni si na takúto pozornosť veľmi potrpia a pod dojomom tejto pozornosti zaručene získame ich náklonnosť pre naše potreby a nie len to, ale sme presvedčení i o tom, že touto maličkosťou na druhej strane môžeme získať pri získavaní voj. materiálu veľiké hodnoty v náš prospech. Dovoľujeme si hneď podotknúť, že iné štáty Nemcom dávajú svoje odznaky plným priehrsťom, a veľmi doporučujeme, aby i u nás o tejto veci bolo vážne uvažované. K tomu poznamenávam, že vyžiadané odznaky pre príslušníkov RLM neboli komisii vôbec dodané.

Pokiaľ sa týka osobných požiadaviek rôznych našich príslušníkov v Grove, dovoľíme si tieto predniesť ústne.

Keďže pre rozsiahlosť dojmov z tejto cesty nie je možné všetky zachytiť písomne, aby to nebolo na závalu prehľadnosti tých najdôležitejších udalostí [,] budeme tak referovať ústne pri hlásení na VVZ.

Za správnosť odpisu:
27. V. 1942
mjr. Juraj Voda
(vlastnoručný podpis)

pplk. let. J. Ďurana v. r.
mjr. let. t. z. Ing. J. Voda v. r.

Dokument č. 5

Príloha 1. záp. 4

Stíhacia skupina Drontheim O. U. 13. mája 1942

P r o g r a m

prehliadky slovenskej letky nemecko-slovenskou dôstojníckou komisiou
v (dňoch) 16. a 17. mája 1942

Sobota, 16. 5. 1942

19. 30 h Prívitanie na stanici Grove vedúcim výcvikovej skupiny, kapitánom Boenigkom, majorom Kačkom a npor. Reinwaldom
20. 00 h Predstavenie veliteľovi v Kasíne
20. 15 h Večera v Kasíne, násl. príjemné stretnutie, odjazd do Viborgu

Nedeľa, 17. 5. 1942

8. 30 h Raňajky vo Viborgu
9. 00 h Odjazd z Viborgu
9. 30 h Prehliadka výkonu leteckej služby
10. 30 h Prehliadka technikov pri technickej službe
11. 00 – 12. 00 h Kontrola výcviku pilotov a technikov v Jägerhofe

Vojenská história

12. 30 h   Obed
13. 30 h   Káva
15. 00 – 16. 45 h   Futbal
Hneď potom prehliadka ubytovania letky.
18. 30 h   Večera, násl. beseda v Kasíne

Za správnosť odpisu:
27. V. 1942
mjr. Juraj Voda
(vlastnoručný podpis)

RECENZIE

CHRIST, K.: *POMPEIUS. DER FELDHERR ROMS. EINE BIOGRAPHIE*. München : Verlag C. H. Beck. 2004, 246 s.

Víťazi berú všetko. Aj pozornosť historikov. Zatiaľ čo víťazní politici sú predmetom záujmu historikov, ich porazených protivníkov si takmer nikto nevšimne. Jedným sú venované početné štúdie a monografie, tí druhí sa prepádajú takmer do zabudnutia. Z posledného storočia dejín Rímskej ríše môžeme uviesť viacero dvojíc (prípadne trojíc) politikov, z ktorých jedni stoja na víťaznej strane, zatiaľ čo druhí sa prepádli do tieňov nezájmu: L. Cornelius Sulla a Gaius Marius, Gnaeus Pompeius M. Licinius Crassus na jednej strane, Gaius Iulius Caesar na druhej strane, podobne Gaius Octavius a jeho politickí súper M. Aemilius Lepidus a Marcus Antonius.

Je to aj v prípade Gnaea Pompeia, jednej z významných osobností neskorej rímskej republiky. Hoci viac ako výrazne zasahoval a ovplyvňoval politiku rímskej republiky, jeho záverečný osud ho postavil do úlohy neúspešného politika, ktorého plody politiky zbieral niekto druhý – jeho politický spojenec, ale i súper a rival Gaius Iulius Caesar. Ak Caesarovi venovali a venujú historici neustále pozornosť (inak úplne zaslúženú), Pompeiovi venovali historici pozornosť neporovnateľne menšiu, prípadne len v súvislosti práve s Caesarom.

Jednou z monografických prác, ktoré venujú pozornosť Pompeiovmu životu, je aj práca nemeckého historika, emeritného profesora univerzity v Marburgu Karla Christa. Nemecký historik nevstúpil na neznáme pole. Už v minulých rokoch a desaťročiach publikoval monografiu venovanú nemeckej historiografii starovekých dejín (*Römische Geschichte und deutsche Kaiserzeit* či *Von Caesar bis zu Konstantin*) a v poslednom období vyšli dve monografie významných republikánskych politikov. Jednu venoval Gaiovi Iuliovi Caesarovi, druhú Luciovi Corneliovi Sullovi (nazvanú *Sulla. Eine römische Karriere*), a napokon, zatiaľ tretiu, Gnaeovi Pompeiovi. Na pozadí životopisov troch výrazných osobností rímskej politiky pred nami defiluje posledné storočie rímskej republiky, obdobie, keď sa menil starý republikánsky svet a tvorili sa základy nového – cisárskeho obdobia Rímskej ríše. Práve posledná monografia je predmetom našej pozornosti.

Karl Christ sleduje život Gnaea Pompeia v chronologickej súvislosti v pätnástich kapitolách. V prvej sa na pomerne malom priestore snaží zhrnúť vývoj v Rímskej ríši, ku ktorému došlo v druhom storočí pred n. l. Vtedajšie premeny – v zahraničnej i vnútornej politike – tvorili základ vzostupu mnohých ambiciózných Rimanov, ktorí sa chceli presadiť legálnymi i nelegálnymi prostriedkami. Tí, ktorí sa dostali na vrchol moci – Gaius Marius, Lucius Cornelius Sulla, ale aj Gnaeus Pompeius, Lucius Licinius Lucullus a napokon aj Caesar, Marcus Antonius či Gaius Octavius – predstavujú len úzku skupinu politikov, ktorí bojovali o moc. Spomenutí politici prekročili určité hranice, ktoré ich vyniesli do popredia, zatiaľ čo mnohí ďalší nemali tú odvahu, alebo skončili neúspešne.

Už Pompeiov otec, Cn. Pompeius Strabo (2. kapitola), takmer neznámy príslušník jazdeckého stavu, sa chopil príležitosti, ktorú mu ponúkla spojenecká vojna v Itálii, presadil sa politicky až na vrchol, keď v r. 89 pred n. l. zastával konzulát, ale si nahanobil aj majetok a vytvoril si politické zázemie v kraji Picenum vo východnej časti strednej Itálie. Práve o klientelské vzťahy v Picene sa opieral mladý Gnaeus Pompeius, ktorý si prvé vojenské zásluhy získal pod velením svojho otca. V občianskej vojne (3. kapitola) medzi Sullom a Mariovcami po roku 83 pred

Vojenská história

n. l. už účinne bojoval na strane budúceho diktátora. Z vlastných prostriedkov vybudoval tri légie, s ktorými účinne chránil Sullove záujmy v Itálii, na Sicílii i v Afrike.

Pompeiiove úspechy na jednej strane viedli Sullu k tomu, že si mladého vojvodu pripútal manželstvom s nevlastnou dcérou, ale zároveň ho veľmi pozorne strážil, aby mu neprerástol cez hlavu. Až s veľkým váhaním mu povolil triumf, hoci nespĺňal ani podmienku členstva v senáte (zatiaľ bol len príslušníkom jazdeckého stavu), ani vekovú hranicu, ale ani skutočnosť, že to, čo vykonal v občianskej vojne, vykonal v záujme Sullu a bez toho, že by zastával akýkoľvek vyšší úrad. Ale už v tomto období sa vytvárala legenda o mimoriadnych vojenských schopnostiach mladého muža, o jeho organizačnom talente a schopnosti získať si dôveru vojska, ktoré ho vyhlásilo za imperátora a o ktoré sa mohol opierať.

Po Sullovej smrti (4. kapitola) mohol Pompeius preukázať svoje vojenské schopnosti vo vojne proti Sertoriovi v Hispánii (4. kapitola) a o niečo neskôr vo vojne proti pirátom (6. kapitola). V prvom prípade bojoval Pompeius so seberovným súperom Sertoriom, stúpencom Gaia Maria, ktorý sa s početnými mariovcami uchýlil práve do Hispánie, kde začal budovať viacmenej nezávislý útvar s vlastným vojskom, politickými inštitúciami i program prípravy budúcich vládcov Hispánie.

Pompeius vytiahol s početným vojskom na Iberský polostrov, ale aj on aj jeho kolega Q. Metellus utrpeli niekoľko porážok od keltiberského obyvateľstva a Pompeius mohol úspešne zakončiť vojenské akcie len potom, ako došlo k vnútornej zrade a zavraždeniu Sertoria. Aj napriek čiastočným neúspechom popularita vyniesla Pompeia až na vrchol administratívneho systému Ríma a na rok 70 pred n. l. bol zvolený za konzula, spolu so svojim politickým rivalom a kolegom v triumviráte, Marcom Liciniom Crassom (5. kapitola).

Pompeiiova popularita a jeho obľuba medzi širokými ľudovými vrstvami spôsobili, že v roku 67 pred n. l. bol poverený vedením vojny proti pirátom v Stredozemnom mori (6. kapitola). Pirátstvo tu bolo rozšírené od najstarších čias a piráti ohrozovali obchodné cesty. Na začiatku 60. rokov sa však natoľko rozšírilo, že ohrozené boli nielen územia okolo celého pobrežia Stredozemného mora (pobrežie severnej Afriky, Sicílie, ale aj samotnej Itálie), ale nájazdy pirátov priamo ohrozili zásobovanie Ríma obilím, čo vyvolávalo masovú nespokojnosť obyvateľstva.

V Ríme bolo rozhodnuté podniknúť vojenskú akciu voči pirátom nesmiernych rozmerov. Veliteľ mal dostať prokonzulské impérium na tri roky, mali mu byť pridelení pätnásť proprétorskí legáti a dvaja kvestori, k dispozícii mal mať 36 miliónov denárov, ale aj voľnú ruku pri neobmedzenom použití verejných prostriedkov štátnej pokladnice a provincií. Malo mu prakticky podliehať všetko pozemné i námorné vojsko s právomocou zasahovať až 75 kilometrov od pobrežia do vnútrozemia. Bola to obrovská politická moc, ktorú mal dostať jedinec, pričom sa porušili základné princípy administratívneho systému rímskej republiky – ročné obmedzenie úradov a kolegialita, čiže kontrola partnerom v úrade.

Okolo osoby, ktorej mala byť zverená taká obrovská moc, sa v Ríme viedli ťažké boje, z ktorých napokon vyšiel ako víťaz Gnaeus Pompeius. Karl Christ uvádza, že to bola „najlepšia voľba“ (s. 61). V tomto prípade sa nám však natíska otázka, či by aj iný skúsený politik – akých bolo vtedy v Ríme viac – s takýmto neobmedzenými právomocami nedosiahol podobný výsledok ako Pompeius.

Treba uviesť, že Pompeius využil všetky právomoci pre úspešne splnenie úlohy. Už v priebehu štyridsiatich dní zlikvidoval problém pirátstva v západnom Stredomorí, čím zabezpečil Rímu bezpečné zásobovanie zo Sicílie a Hispánie. Potom sa zameral na riešenie problému vo východnom Stredomorí. Po dôkladných prípravách rozmiestnil svoje sily, operačnú oblasť rozdelil na jednotlivé zóny a postupne čistil od pirátov jednu oblasť za druhou. Mimoriadnu pozornosť sústredil na oblasť južného pobrežia Malej Ázie, na Kilíkiu, kde boli hlavné základne pirátov. Likvidoval ich jednotlivé prístavy, s pozemným vojskom prenikal do vnútrozemia a ničil jednu dedinu za druhou.

V bojoch údajne zahynulo asi 10 000 pirátov, asi 20 000 sa ich dostalo do zajatia. Pompeius sa však nesústredil len na vyhubenie základní pirátov. Chcel zlikvidovať príčinu pirátskych nájazdov – chudobu a chýbajúce možnosti obživy obyvateľstva – aj do budúcnosti, preto presťahúval obyvateľstvo do rôznych oblastí Rímskej ríše, dokonca aj do Itálie. V priebehu troch mesiacov problém pirátstva aj vo východnom Stredomorí zlikvidoval a v nasledujúcich obdobiach zavládol v tejto oblasti rímsky mier (pax Romana).

Pompeia už definitívne sprevádzala aureola víťazného vojvodu, preto sa na neho uprela pozornosť aj pri riešení ďalšieho problému (7. kapitola). Na východe Rím postupne likvidoval jednotlivé helenistické štáty a rozširoval svoj vplyv. Proti tomu sa odvážil postaviť pontský kráľ Mithridates VI., najmä po roku 75 pred n. l., keď zomrel bithýnsky kráľ Nikomedes III., svoje kráľovstvo odkázal Rímu. Mithridates napadol toto rozhodnutie a začala sa tretia vojna s Mithridatom. Za vrchného veliteľa bol zvolený významný politik a vojvodca L. Licinius Lucullus, ktorý už za Sullových výprav na východe bojoval pod jeho velením. Poznal dôverne krajinu, kde sa odohrávali vojenské akcie i problémy, s ktorými sa tu Rímanovia museli stretnúť. Jeho vojenské akcie však z hľadiska Rimanov trvali príliš dlho, jeho politickí súperia v Ríme ho obviňovali, že úmyselne predlžuje vojenské operácie, a tak bol v roku 66 pred n. l. za nového veliteľa zvolený Pompeius. Ako v prípade vojny s pirátmi dostal aj teraz rozšírené právomoci i prostriedky, s ktorými Lucullus dovtedy nemohol počítať.

Výmena dvoch vrchných veliteľov spôsobila napätie medzi nimi i medzi dvomi skupinami politikov v Ríme.

Pompeiovo velenie však neznamenalo okamžitú zmenu situácie. Mithridates bol veľmi skúsený politik a stratég, dôverne poznal svoju krajinu a využíval všetky možnosti, ako spôsobiť rímskemu vojsku problémy. Tak sa aj stalo, že Pompeius – podobne ako v Hispánii – utrpel niekoľko porážok, ale potom zatlačil Mithridata až ďaleko na východ, a ten hľadal útočisko u svojho zaťa, arménskeho kráľa Tigrana a neskôr až na Kryme. Dynastické spory v arménskom kráľovstve však zmenili situáciu, Tigranes starší musel ujsť pod ochranu Pompeia, moci sa chopil jeho syn Tigranes mladší.

Pompeiovi sa postupne podarilo zatlačiť Mithridata na kraj pre Rimanov vtedy známeho sveta – až na východné pobrežie Čierneho mora a takmer až na pobrežie Kaspického mora. Geografický obzor Rimanov sa značne rozšíril a Pompeia začali prirovnávať k Alexandrovi Veľkému.

Hoci v roku 65 pred n. l. Pompeius nedosiahol hlavný výsledok – neporazil kráľa Mithridata, začal upravovať politické pomery na východe Malej Ázie, k čomu však nemal oprávnenie. Zvolal si miestnych „kráľov“ a kniežatá, udeľoval im vo forme léna územia, vytváral klientelské „štáty“ závislé na Ríme. Z východnej časti Malej Ázie zamieril na juh, kde sa zamiešal do miestnych politických konfliktov, vytvoril novú provinciu Sýriu, zasiahol do pomerov v Judei, získal časť územia v prospech Ríma (8. kapitola).

Po krátkom zdržaní sa na juhu sa musel opäť vrátiť na sever, kde ho však čakalo prekvapenie – telo mŕtveho Mithridata VI. a koniec vojny! Opakovala sa situácia ako v Hispánii, pretože aj v tomto prípade Pompeiovi padlo jablko do lona ako výsledok vnútropolitických bojov v pontskom kráľovstve a v Arménii.

Napriek tomu Pompeius bohato odmenil svojich vojakov a vydal sa na spiatočnú cestu, ktorá sa v Malej Ázii premenila na triumfálne oslavy. V mestách Malej Ázie (Efesos, Milétos, Mytiléna) i na ostrovoch Samos a Rhodos ho vítali nadšení obyvatelia.

V Ríme však bola situácia iná. Proti sebe stálo niekoľko politických zoskupení, ktoré sa síce dohodli na tom, že víťaznému veliteľovi treba udeliť triumf, ale inak nič. Pompeius však predovšetkým očakával, že jeho politické opatrenia na východe budú schválené (proti čomu ostro vystúpil najmä L. Licinius Lucullus) a že jeho vojakom bude pridelená pôda. Pre seba osobne dúfal aspoň v konzulát.

Vojenská história

Aby si získal priazeň v Ríme, po príchode do Brundisia rozpustil vojsko, hlavnú oporu svojej moci. V Ríme sa však dostal do sporov medzi rôznymi politickými skupinami (9. kapitola).

Slávnostný triumf, ktorý mu odhlasovali, bol veľkolepý. Trval dva dni (28. – 29. septembra 61 pred n. l. – oslávil tak zároveň svoje 45. narodeniny) a v jeho sprievode sa nachádzali hviezdni rukojemníci – králi a kniežatá, kráľovské dcéry a synovia, obrovská korisť. Rimania mohli obdivovať ukoristené umelecké diela, nádherné zbrane, luxusné predmety. Maľované obrazy zobrazovali vojenské úspechy rímskeho vojska, porazených súperov, historické výjavy. Sám Pompeius sa viezol na drahokamami vyzdobenom voze v rúchu Alexandra Veľkého, ktoré objavil v Mithridatovej pokladnici. V sprievode však chýbali radoví vojaci, za triumfátorovým vozom pochodovali len legáti a vysokí dôstojníci, príslušníci jeho štábu. Bola to labutia pieseň vojenského veliteľa, pretože vojna s Mithridatom bola jeho posledným zahraničnopolitickým a vojenským úspechom.

Roky po skončení vojny s Mithridatom zastihli Pompeia v situácii, že sa nedokázal pripojiť k žiadnej politickej skupine v Ríme (10. kapitola). V rovnakej situácii sa ocitol aj Gaius Iulius Caesar, ktorý sa vrátil z Hispánie, ale ten bol oveľa aktívnejší. Len čo sa zorientoval v pomeroch v Ríme, dokázal nemožné: zbližil dvoch vášnivých súperov Pompeia a Crassa a spolu vytvorili triumvirát ako nástroj na získanie politickej moci. Na prekvapenie v ňom vedúcu úlohu nehral Pompeius, ale Caesar, ktorý sa aj vďaka pomoci a podpore svojich partnerov stal na rok 59 pred n. l. konzulom. Okamžite sa snažil presadiť Pompeiove požiadavky, ale nepodarilo sa mu to a otázka agrárneho zákona v prospech veteránov z východu sa stala jednou z hlavných politických otázok v nasledujúcich rokoch.

Politické postavenie, v akom sa Pompeius ocitol po návrate z východu, sa nepriaznivo prejavovalo na jeho psychickom i fyzickom stave. Svedčí o tom napr. aj Ciceronova korešpondencia i skutočnosť, že Pompeius sa musel stiahnuť z Ríma pod ochranu svojich klientov a dokonca na čas odišiel na Východ.

Roku 57 sa však opäť vrátil do Ríma ako dôležitá politická osobnosť. V Ríme medzičasom prepukli v dôsledku nedostatku potravín ostré politické konflikty, takže senát videl v Pompeiovi jedinou osobnosť, ktorá mohla situáciu zmeniť. Dostal mimoriadne právomoci na päť rokov, finančné prostriedky i štátnu pomoc a stal sa mimoriadnym kurátorom pre zásobovanie obilím (*curator annonae*).

Počas výkonu svojej mimoriadnej funkcie (11. kapitola) sa stretol s Caesarom a Crassom v malom severoitalskom mestečku Lucca, aby upevnili rozpadajúcu sa dohodu. V sprievode dvesto senátorov, niekoľko sto jazdcov, najvyšších úradníkov a bývalých úradníkov a ich liktorov demonštrovali verejne svoju moc, čo sa prejavilo aj v tom, že na rok 55 boli Pompeius a Crassus zvolení za konzulov. Zároveň si vopred dohodli rozdelenie sfér vplyvu – Caesarovi zostala na ďalších päť rokov Galia, Pompeius si zvolil obe hispánske provincie, Crassus chcel dokázať svoje vojenské schopnosti v boji proti Parthom na Východe.

Po rozchode s triumvirom zostal Pompeius v Ríme a konečne sa začal zbližovať so skupinou optimátov v senáte. Prejavilo sa to v roku 52, keď pouličné šarvátky viedli takmer k anarchii v meste na Tibere. Pompeia zvolili za konzula bez kolegu (*consul sine collega*) a rázne zabezpečil poriadok.

Zbližovanie Pompeia so senátom však po Crassovej smrti pri Carrhách znamenalo vzdáľovanie sa medzi Pompeiom a Caesarom (12. kapitola). Senátorská aristokracia ho chcela využiť na oslabenie ambiciózneho vojvodu v Galii a snažila sa mu znemožniť získanie ďalšej politickej moci tým, že mu chcela znemožniť účasť na voľbách konzulov na rok 49 pred n. l.

Pompeius sa už jednoznačne pripojil k senátorskej skupine a hrdo sa dovoľával svojej bývalej vojenskej slávy a popularity medzi vojakmi. Vyhlasoval, že „kdekoľvek dupne na pôde v Itálii, tam vybuduje pešie i jazdecké vojsko“ (s. 138). Spoliehanie sa na svoje bývalé vojenské úspechy sa ukázalo katastrofickým. V Caesarovej osobe našiel nebezpečnejšieho súpera, než s akými doteraz bojoval.

Zatiaľ čo sa takto neprimerane chválil a nič neurobil pre to, aby vybudoval solídne vojsko, Caesar konal. V noci z 11. na 12. januára 49 Caesar prekročil riečku Rubico, pokladanú za hranicu Itálie a pochodoval až do prístavného mesta Ariminium (dnes Rimini). Nekonal však bezhlavo, ale veľmi cieľavedome. Polovicu svojho vojska nechal ako zálohu v Galii, časť vojska postavil proti prípadným Pompeiovým silám v Hispánii a so zvyškom tiahol na Rím.

Pompeius i časť senátu prepadli panike. Zobrali časť vojska, ktoré sa im podarilo zozbierať a preplavili sa cez Adriatické more do Dyrhachia (dnes Dures v Albánii).

Caesarovi sa otvorila cesta na Rím, ktorý aj ovládol. V nasledujúcom roku si zabezpečoval chrbát obliehaním Pompeiových spojencov v Hispánii a Afrike a až potom sa vydal proti hlavným súperovým silám na Balkán.

Pompeius nebol v dobrom psychickom stave. Okolo neho bola skupina politikov, ktorá pokračovala vo svojich starých škriepkach a hádkach. Vopred sa pokladali za víťazov a rozdeľovali si funkcie, úrady, majetky. Keď Caesar s problémami prepravil svoje vojská na Balkán, Pompeius postupne ustupoval po via Egnatia na sever k Thessalonikám. Hoci jeho vojaci statočne bojovali, Pompeius pri záverečnej bitke odvelil vojsko do tábora a sám sa nalodil na zásobovaciu loď, s ktorou ušiel do Malej Ázie. Odtiaľ zamieril na Cyprus a napokon do Afriky, kde chcel hľadať azyl a útočisko u egyptského kráľa Ptolemaia XIII. Skôr ako mohol vstúpiť na egyptskú pôdu, zavraždil ho – na príkaz Ptolemaiovho radcu – bývalý Ptolemaiov stotník. Život významného vojenského rímskeho veliteľa a politika sa skončil len deň pred jeho 59. narodeninami. Nie však jeho osudy.

Karl Christ takto krok za krokom sledoval významné etapy Pompeiovoho života. Opísal jeho významné vojenské úspechy, venoval pozornosť jeho politickým činom. Už v jednotlivých kapitolách svojej práce sa pokúšal o interpretáciu Pompeiových činov, o vysvetlenie jednotlivých jeho krokov.

O súborné zhodnotenie Pompeiovoho života a jeho činov sa Karl Christ pokúsil v predposlednej, 14. kapitole. Sleduje, ako sa už v staroveku – v dielach jeho súčasníkov – vytváral rozporuplný obraz jeho osobnosti. Takto rozporuplne ho vnímal už jeho politický partner i súper Gaius Iulius Caesar, ale aj Marcus Tullius Cicero či Titus Livius. Aj neskorší antickí historici (Valerius Maximus, Plutarchos, Appianos) podávajú rozdielne pohľady na jeho život v závislosti na svojich cieľoch.

Ďalší pohľad na Pompeiov život vytvárajú moderní historici. Autor monografie rozoberá diela Wilhelma Drumanna, Theodora Mommsena, Matthiasa Gelzera (ak uvedieme len najvýznamnejších autorov), monografie i syntetické diela. V názoroch na Pompeia sa v moderných dielach objavujú alebo majú vplyv osobné názory jednotlivých historikov, ich postoje a politické názory nielen na minulosť, ale aj na súčasnosť.

Záver tohto diela tvorí kapitola o Pompeiovej rodine – o jeho piatich manželstvách a o činnosti a pôsobení jeho synov.

Súčasťou práce o Pompeiovi je aj chronologický prehľad vývoja Rímskej ríše od polovice 2. stor. pred n. l. až do roku 33 pred n. l., podrobný zoznam literatúry venovanej nielen Pompeiovi, ale aj jeho súčasníkom a napokon detailný menný register.

Práca nemeckého historika Karla Christa o Pompeiovi je významným príspevkom nielen k biografii významného vojvodu a politika, ale aj k vojenským, politickým a sociálnym dejinám Rímskej ríše v zlomovom období prechodu od republiky k monarchii.

Pavol Valachovič

Vojenská história

K U P K A, V.: *STAVITELE, OBRÁNCI A DOBYVATELE PEVNOSTÍ.* Praha : Nakladatelství Libri 2005, 486 s.

Pražské nakladatelství Libri už niekoľko rokov pokračuje v záslužnej činnosti vydávaním publikácií slovníkového a lexikónového charakteru. Veľkou mierou je v danej edícii zastúpená aj historická problematika zo všeobecných i českých národných dejín, ale aj z iných oblastí spoločenskej činnosti, vojenskej dejiny a s nimi súvisiace deje, udalosti a praktiky nevynímajúc. Jednou z posledných takýchto počínov je aj recenzovaná publikácia, ktorá okrem stručného prehľadu vývoja pevnostného staviteľstva od 16. storočia do konca druhej svetovej vojny prináša aj 120 životopisov osobností, určitým spôsobom spojených s fortifikáciami. Ide predovšetkým o vojenských staviteľov, projektantov, dobyvateľov a obrancov významných pevností v Európe, ale aj veľkého počtu teoretikov zaoberajúcich sa otázkami pevnostných systémov.

Autor bol postavený pred neľahkú otázku, predovšetkým čo do výberu týchto osobností. Ten totiž nebol ovplyvnený iba historickým významom daných postáv, ale aj heuristickými možnosťami pri získavaní informácií o ich živote a diele. Ďalej skutočnosťou, že sa snažil sústrediť predovšetkým na české krajiny, habsburské súštie a v jeho širšom kontexte na územie Svätej ríše rímskej a nemeckého spolku. Dokonca musel brať do úvahy aj požiadavku vydavateľstva, aby do zoznamu boli zaradené aj mená osobností, ktoré nemali zásadný vplyv na budovanie alebo obranu týchto pevností, ale z rôznych iných, predovšetkým politických dôvodov, niesli alebo nesú ich meno (k tomuto rozhodnutiu sa v ďalšom ešte vrátim). Túto širokú škálu požiadaviek V. Kupka zvládol, okrem iného, zrejme aj vďaka dostatočným skúsenostiam, ktoré nadobudol v súvislosti so spolupracou na spracovaní prehľadu vývoja pevnostného staviteľstva v českých krajinách, ktorý pod názvom *Pevnosti a opevnení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, vydalo taktiež nakladateľstvo Libri, štúdií a článkov uverejnených v českých odborných časopisoch i autorstva na staršej monografii o fortových pevnostiach.

V úvodnej časti publikácie V. Kupka v stručnom prehľade podáva obraz o vývoji pevnostného staviteľstva zhruba od poslednej tretiny 15. storočia do polovice 20. storočia a sleduje stáročný zápas medzi zdokonaľovaním delostrelectva a staviteľmi účinných fortifikačných systémov. Stručne opisuje funkciu a význam rôznych opevňovacích systémov, ich vývoj, zmeny, ktoré so sebou prinášali, čo do obrannej činnosti, ich nedostatky i vývoj práce rôznych inžinierskych škôl zaoberajúcich sa plánovaním a zdokonaľovaním obrany. V zhutnenom chronologickom opise sa dozvedáme najnutnejšie údaje o rondelových opevňovacích systémoch, o bastionovom systéme opevnení, o starotalianskej a novotalianskej inžinierskej škole, o základoch španielskej a staroholandskej, ako aj staronemeckej inžinierskej, resp. staviteľskej školy. V ďalších častiach kapitoly autor rozoberá rozdiely medzi staroholandskou a novoholandskou inžinierskou školou a sleduje vývoj francúzskej inžinierskej školy. Stručne sa zmieňuje o vývoji pevnostného staviteľstva za Fridricha II. v Prusku, o nástupcoch Vaubana za panovania Ľudovíta XV. vo Francúzsku, o systéme opevnení podľa zásad Montaleberta, ktorý dostal názov polygonálny systém opevňovania. Zo svojho prehľadu autor nevynechal ani tzv. novopruskú staviteľskú školu, najmä v období po napoleonských vojnách, ktorá tvorila ideový základ aj pre rakúske inžinierske školy. Venuje pozornosť aj reakciám staviteľov obranných systémov po zdokonalení delostreleckej techniky koncom 50. rokov 19. storočia, keď do arzenálov európskych armád pribudli nové modely diel opatrené drážkovými hlavňami, ktoré dosahovali dlhší dostrel a vyššiu presnosť zásahu a mali väčší finálny účinok, čo viedlo staviteľov k realizovaniu tzv. fortového systému opevnení. Nové druhy delostreleckých granátov s veľkým deštruktívnym účinkom a predĺžovanie dostrelu mal za následok zväčšovanie obvodov fortových systémov a zosilňovanie ich odolnosti využitím železobetónu. Rozšírenie tzv. pancierových fortov koncom 19. a začiat-

kom 20. storočia však vďaka rýchlemu vývoju ťažkého delostrelectva viedlo k rozvoju tzv. kordónového systému opevnenia, ktorý sa rozvinul v rade európskych štátov v tridsiatych rokoch 20. storočia.

V záverečných častiach kapitoly autor vysvetľuje novú koncepciu výstavby fortifikácií, ktorá bola nazvaná ako teória opevneného priestoru a založená na použití líniového opevnenia a využívaná najmä počas prvej svetovej vojny. Vzorom sa aj pre ďalšie obdobie stala francúzska opevňovacia doktrína, ktorá bola využitá v rôznych krajinách Európy, medzi nimi aj v Československu. Druhá svetová vojna a búrlivý rozvoj vojenskej techniky s ňou spojený učinil koniec 450 rokov trvajúcemu vývoju pevnostného staviteľstva. Autor záverom konštatuje, že po zaradení nukleárných zbraní a riadených striel do armádnych arzenálov, už prakticky nie je možné vybudovať žiadnu pevnosť, ktorú by nebolo možné zničiť.

Táto úvodná kapitola, aj keď je spracovaná vo veľmi zhutnenej podobe, podáva akýsi ucelený prehľad o danej problematike, ktorý, žiaľ, v slovenskej vojenskej historickej spisbe so zreteľom na územie Slovenska, doposiaľ chýba. Napriek svojej stručnosti dáva možno aj určitý návod na to, ako k danej problematike v budúcnosti pristupovať.

Po úvodnej kapitole nasleduje v abecednom poriadku slovník osobností spojených tým či oným spôsobom s fortifikáciami. Nájde sa v ňom životopisné medailóny mužov, ktorí sa zapísali predovšetkým do francúzskych, nemeckých (zvlášť pruských), rakúskych, holandských, talianskych, španielskych vojenských dejín, ale objavujú sa tu aj mená švédskeho, dánskeho, českého či poľského pôvodu. Pre poznanie vojenských dejín Slovenska je zvlášť potešujúce, že tu nechýbajú ani mená osobností bezprostredne spojených s vývojom fortifikácií na území Slovenska, resp. osobností podľa plánov ktorých boli vybudované aj niektoré pevnosti na Slovensku, a ktorí sa zúčastnili výstavby, obrany či dobýjania týchto pevností. Spomeňme napr. Fridricha Bianchiho, ktorý ako vojenský inžinier bojoval v rôznych kútoch Európy, počas napoleonských vojen ako generálmajor bol istý čas veliteľom pešej brigády v Bardejove, roku 1809 úspešne bránil predmostie Bratislavy, za čo bol povýšený do hodnosti poľného podmaršala a neskôr velil 1. divízii uhorskej pechoty, ktorá tvorila aj jadro rakúskeho zboru podieľajúceho sa na ťažení Napoleona do Ruska. Aj neskôr sa zúčastnil rôznych bojov a keď aj nebol naslovovzatým pevnostným teoretikom, mal obrovské skúsenosti najmä z dobýjania pevností. Alebo reprezentanta starotalianskej inžinierskej školy architekta Pietra Ferrabosca, ktorý okrem podielu na výstavbe viedenského bastiónového opevnenia bol tvorcom aj projektu bastiónovej starej pevnosti v Komárne, považovanej za jedno z najdokonalejších pevností v Uhorsku a podieľal sa aj na opevneniach Bratislavy, Trnavy a Nitry, ako aj iných uhorských miest. A takto by sme mohli spomenúť mená: Thierry de Vaux, Raduit de Souches, Jozef Henrich Hess, Karel Husárek, Jean Chasterel, Johann Babbita, Giovanni Pieroni, George Rimpler, Ernst Leithner, Julian Roszkowski, Daniel Speklin, Julius Wurmb a iných, ktorí sa tým či oným spôsobom zapísali aj do vojenských dejín Slovenska.

Práca je vybavená aj vysvetlivkami charakterizujúcimi dobové vojenské funkcie, vojenské hodnosti a inštitúcie v habsburskej monarchii a v Prusku, v širšom význame aj v Nemecku, pričom pri českom pomenovaní sú v zátvorke uvedené aj pôvodné nemecké názvy. Túto pomôcku treba uvítať. Je dobrým odrazovým mostíkom aj pre tvorbu slovenského názvoslovia, ak sa raz slovenská vojenská historiografia dopracuje k spracovaniu a vydaniu vojenského historického tematického slovníka. Škoda, že toto prehľadné dielo nie je doplnené aj slovníkom dobových architektonických výrazov a pojmov, ktorý by čitatelia menej zbehlí v danej problematike zaiste uvítali. Takto laický čitateľ je často odkázaný listovať v rôznych odborných encyklopédiách, lexikónoch a slovníkoch. Autor síce na viacerých miestach v samotnom texte vysvetľuje niektoré pojmy tohto druhu alebo z vetnej súvislosti ich obsah sa stáva zrejmejším, ale takýto slovník by dielo zaiste obohatil a jeho užívateľovi by prácu uľahčil. Pri orientácii v samotnom diele pomáha aj menný a miestny register. Treba uvítať, že sú v nej uvedené

Vojenská história

viaceré varianty samého názvu, ako aj krajina, v ktorej sa daná lokalita nachádza. Autor jednotlivé heslá doplnil čiernobielymi portrétmi osobností, dobovými rytinami, plánmi pevností alebo ich fotografickými snímkami.

Rušivo ale pôsobí, že do slovníka stavitel'ov, obrancov a dobyvateľ'ov pevností autor zaradil aj mená politikov pôsobiacich v 20. storočí, ktorých činnosť s touto, v názve knihy vymedzenou aktivitou, veľa spoločného nemali. Autor to v úvode vysvetlil požiadavkou vydavateľstva. Je síce pravdou, že viaceré významné pevnostné línie, vybudované v 20. storočí, nesú mená politikov a niektorí z nich sami mali zásluhu na politickom rozhodnutí či finančnom zabezpečení týchto obranných súborov. Z hľadiska odborného či čisto vojenského, by sa však, podľa môjho náhľadu, v takomto odborne ladenom slovníku tieto mená nemali objaviť. A keď už sa tak na požiadanie vydavateľstva stalo, mali by tu tvoriť zvláštnu skupinu, oddelenú od ostatných. Bolo by možno účelnejšie skôr doplniť slovník o heslá ako Maginotova línia, Stalinova línia, Molotovova línia atď. V danom kontexte a v takomto abecednom zaradení totiž dosť kuriózne vyznieva, keď vedľa takých výrazných osobností pevnostného stavitel'stva, akými boli Sébastian Vauban, Pedro Navarro, René Montalembert či Carlo Pellegrini, sa objavia mená Jozefa Stalina či Vjačeslava Molotova v tak isto štruktúrovanej podobe hesla. Pritom si treba uvedomiť, a autor to v úvode svojej práce aj konštatuje, že tu vo väčšine prípadov ide o neskoršie, zjednodušujúce, vo svojej dobe čiastočne ideologizujúce, po senzácii dychtiace, predovšetkým žurnalistami presadzované pomenovania.

Publikácia je doplnená zoznamom použitej odbornej literatúry. Nájdeme v ňom prakticky najdôležitejšie dostupné tituly k danej problematike a aj niekoľko titulov, ku ktorým by sa bežný bádateľ iba ťažko dopracoval. Logicky ide predovšetkým o literatúru nemeckej, rakúskej, francúzskej, českej, poľskej a čiastočne aj talianskej a ruskej proveniencie. Menej sa už objavujú tituly anglické a čo pre slovenskú vojenskú historiografiu je zatiaľ nenahraditeľné, aj maďarskej historickej produkcie. Spomínam to z toho dôvodu, že síce pri prehľadných prácach daného charakteru využitie týchto prác nie je nevyhnutné, ale pri hlbšom štúdiu pevnostného stavitel'stva s dôrazom na územie Slovenska, ak by sa našiel ich autor, ich bude potrebné nesporne využiť.

Do rukopisu sa vlúdilo aj niekoľko menších chýb pri uvádzaní dátumov, čo zrejme vyplýva zo skutočnosti, že ani v staršej odbornej literatúre nie sú vždy tieto údaje jednotné a autor, pokiaľ nemá k dispozícii nespochybniteľný pramenný údaj, sa musí rozhodnúť na základe nepriamych dôkazov. Mimo rámec samotnej recenzie, na margo tohto faktu spomeniem, že aj v súvislosti so spracovávaním chronológie dejín Slovenska sa pri preverovaní historických dát ukazuje mimoriadne veľké množstvo nesprávnych údajov, resp. údajov, ktoré boli bez náležitého overenia preberané po celé generácie.

Záverom treba s uznaním kvitovať, že autor vydal knihu, ktorú, ako sám napísal, venoval pamiatke všetkých známych i dávno zabudnutých stavitel'ov, obrancov a dobyvateľ'ov pevností, ako ľudí neobyčajne statočných a vytrvalých, ktorí disponovali okrem nadšenia, často aj obdivuhodnými fyzickými i duševnými vlastnosťami a predovšetkým rozsiahlymi znalosťami v celom rade vedných odborov. A tým sa radili medzi popredných vzdelancov svojej doby. Autor odviedol kvalitnú a pre potreby našej doby mimoriadne potrebnú prácu. Domnievam sa, že táto prehľadná publikácia by nemala chýbať ani v jednej z odborných, špecializovaných, ale ani ústredných knižníc. Má svoje miesto aj v osobných knižniciach historikov i architektov a stavbárov, ako aj záujemcov o históriu. Preto zaráža, že vyšla iba v náklade tisíc kusov.

Vojtech Dangl

H R A D S K Ý, J. *NAPOLEON A BRATISLAVA 1805, 1809*. Bratislava : Albert Marenčin – vydavateľstvo PT, 2005, 134 s.

Koncom roka 2005 si mesto Bratislava pripomenulo jednu z významných historických udalostí, ktoré mali veľmi široký dopad na celú Európu a Bratislava tak svojím menom vstúpila do pohybu, v ktorom sa dejiny tvorili. Zmienou udalosťou je Bratislavský mier, podpísaný pred dvesto rokmi (26. decembra 1805) v Primaciálnom paláci medzi Francúzskym cisárstvom a Rakúskou monarchiou.

Spolu s Bratislavským mierom si verejnosť a predovšetkým nadšenci a historici pripomenuli udalosť Bratislavský mier bezprostredne predchádzajúcu – bitku troch cisárov, ktorá sa odohrala blízko slovenského územia – na slavkovskom bojisku. Aj keď sa v roku 1805 priamo na území dnešného Slovenska nekonal žiadny vojenský stret, cez naše územie prechádzali armády na bojisko a rovnako cezeň ustupovali alebo sa sťahovali.

Významnejšou udalosťou, aspoň čo sa týka otázky bojov napoleonských armád na našom území, je obrana bratislavského predmostia v roku 1809, keď za Napoleonovho tzv. dunajského ťaženia, sa bojové akcie priamo Bratislavy dotkli, hoci z pohľadu hlavných bitiek ako boli Aspern-Essling a Wagram išlo skôr o epizódu v širokej a pestrej mozaike napoleonských vojen.

Práve spomínaným dvom udalostiam v rokoch 1805 a 1809 je venovaná kniha Juraja Hradského. Autor si predsavzal zahrnúť a priblížiť čitateľovi epizódy z napoleonských vojen, ktoré najbližšie súviseli s územím dnešného Slovenska, alebo sa odohrali na jeho území.

Obsah knihy je rozdelený na dve hlavné časti. V podstate sú to ucelené kapitoly. Prvá opisuje udalosti súvisiace s dopadom vojny v roku 1805 na územie dnešného Slovenska a hlavne na Bratislavu. Čitateľ sa v nej môže oboznámiť s opatreniami uhorských úradov pre prípad vojny a s okolnosťami obsadenia mosta v Bratislave francúzskymi vojakmi. Autor v tejto časti približuje otázky obsadenia Bratislavy francúzskymi vojskami, konkrétne jednotkami III. zboru maršala Davouta. Vymenúva povinnosti, ktoré pripadli Bratislave a okoliu v súvislosti s ubytovaním a zásobovaním francúzskeho vojska pred bitkou pri Slavkove.

Nevynecháva ani opis situácie Bratislavy po slavkovskej bitke, ako aj opatrenia na dodržiavanie podmienok prímeria a prípravy na podpísanie mieru. Záver kapitoly tvorí text mierovej zmluvy a zoznam jednotiek francúzskej armády, ktoré boli na prelome rokov 1805 – 1806 dislokované v Bratislave a jej okolí.

Druhá časť publikácie je venovaná opisu obrany bratislavského predmostia počas dunajského ťaženia v roku 1809, bombardovaniu Bratislavy francúzskym delostrelectvom. Autor približuje aj škody, ktoré bombardovanie Bratislave a jej obyvateľom spôsobilo. Nezabúda, podobne ako v predošlej časti, vymenovať jednotky francúzskej armády a jej spojencov, ktoré po ukončení bojov cez Bratislavu prešli, alebo tu boli istý čas dislokované. Niekoľko odstavcov je venovaných návšteve Napoleona v Bratislave.

Posledné dve strany druhej časti knihy sú akýmsi záverom, v ktorom autor zhrňuje konštatovanie, že napoleonské obdobie obsahuje aj menej známe udalosti s lokálnym charakterom i významom a medzi ne zaraďuje kontakt slovenského územia s francúzskou armádou počas spomínaných ťažení.

Publikácia je kompilátom, ktorý prináša súhrn dostupných, ale aj menej dostupných poznatkov o opisovaných udalostiach. Autor sa opiera o faktograficky bohaté a kvalitné pramene. Oveľa horšie je to s usporiadaním, formulovaním a podávaním prezentovaných faktov. Už úvod knihy pôsobí rozpačito, je moc vzletný. Pôsobí až naivne propagandisticky, navyše nesúrodo. Autor ospevuje krásy Slovenska, potom prejde k Bratislave, ktorú nechá Slovanmi osídliť v 1. a 2. storočí n. l. Veľmi zvláštne pôsobí veta na str. 8: „Z 9. storočia je doložené veľké sídlisko – prvý štátny útvar Slovanov – Veľkomoravská ríša.“ Ďalšie riadky hovoria o výstavbe

Vojenská história

Bratislavského hradu, sledujúc jeho stavebné fázy do roku 1760. Na to autor skočí k Academii Istropolitane (všetko v jednom odstavci!).

Potom prejde k otázkam bratislavských korunovácií a mierovým dohodám podpísaným v Bratislave (1 – uhorský kráľ Štefan a český Otakar II. – 1271, 2 – Gabriel Betlen a cisár Ferdinand II. – 1622, 3 – Bratislavský mier – 1805). Následne zas pripomína genézu Slovákov na tomto území od Avarov, cez Starých Maďarov až po rok 1918, pričom operuje romantickým obrazom Slovanov ako mierumilovného nevybojného národa, siahajúceho po zbrani len v nevyhnutnom prípade vlastného ohrozenia.

V samotnom konci úvodu prechádza k meritu veci, aby čitateľom dal najavo hlavnú oblasť zamerania knihy – napoleonské obdobie. To však datuje rokmi 1799 – 1821 bez bližšieho vysvetlenia. Prečo sa pre autora „napoleonské obdobie“ začína v roku 1799, nie je vôbec jasné. A že sa končí v roku Napoleonovej smrti (5. 5. 1821) by sa dalo chápať, ibaže pre zvyšnú Európu sa napoleonské vojny skončili už v roku 1815.

Prvej časti, hoci je postavená na kvalitnej pramennej báze, by sa možno ťažko dalo niečo vytknúť, keby autor (alebo redaktor?) pracoval zodpovedne. Táto časť tiež pôsobí nesúrodne. Autor začína porážkou rakúskych vojsk pri Ulme, bez toho aby aspoň objasnil príčiny konfliktu, alebo okolnosti vzniku tretej koalície. Podľa autora kapitulantského generála Macka degradoval a odsúdil na smrť samotný cisár František II.. Generál Mack bol však odsúdený vojenským tribunálom. Práve cisárovou zásluhou sa Mackovi podarilo vyhnúť poprave.

V druhom odstavci sa autor venuje postupu Francúzov ku Viedni, priblíženiu sa k Bratislave a obsadeniu bratislavského mosta cez Dunaj. Údajne ho obsadilo 30 francúzskych husárov. Podľa prameňov, ktoré má autor uvedené, napr. v knihe V. Dangla *Bitky a bojiská* (Bratislava 1984), to však bolo 300 jazdcov.

V nasledujúcom odseku približuje opatrenia uhorských úradov, na čo sa vracia k obsadeniu mosta, hneď prechádza k vyjasneniu „číslovania“ cisára Františka, ktorého z dôvodu trvania Nemeckej ríše (v roku 1805) autor tituluje František II., aj keď tento panovník používal titul dedičný rakúsky cisár František I. už od roku 1804. Ale za tento zmätkos si môže František I.(II.) aj sám.

Prvá časť je zmesou faktografických údajov, preberaných z rôznych prameňov. Žiaľ, autor skáče od jednej informácie k druhej, často bez nejakého logického prepojenia, dokonca informácie takto znásobuje – len bratislavský „lietajúci most“ je na začiatku prvej kapitoly obsadený trikrát.

Druhá kapitola je na tom podobne. Na str. 66 autor pri popise vývoja medzinárodnej situácie do roku 1809 použil celé vety z diela *Vojenské dejiny Československa II.* (Praha 1986), konkrétne zo strany 268, bez toho aby túto publikáciu uviedol v zozname použitej literatúry. Následne pomerne neprehľadne pospájal informácie z viacerých prameňov, takže je veľmi ťažké sledovať okolnosti obrany bratislavského predmostia. Ťažko sa dá autorovi preukázať či použil na spracovanie tejto kapitoly obsiahly materiál D. Špirka a M. Luptáka *Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne z roku 1809*, publikovaný vo *Vojenskej histórii* č. 1, 2002, v ktorom je táto otázka vysvetlená podrobne a napriek zložitosti témy aj prehľadne a zrozumiteľne.

Problémy autorovi robí aj terminológia pri označovaní jednotiek. Na str. 23 sa v Bratislave objavujú „falangy“ jazdeckých plukov, na str. 32 už „falangy“ označujú pešie pluky a jazdectvo sa pre zmenu skladá z „kohort“ nejakých „nemeckých rytierov“. Autor asi písal o tzv. nemeckom jazdectve – teda kyrysníkoch a dragúnoch, príslušníkoch ťažkého jazdectva regrutovaných v „nemeckej“ časti monarchie. Buď nevedel o čom píše, alebo predpokladal, že si čitateľ domyslí, prečo sa v knihe s napoleonskou tematikou objavujú „rytieri“. V každom prípade autor alebo redaktor, sú čitateľovi dlžní objasnenie takéhoto pojmu.

Na str. 59 nedôsledne diferencuje rozdiel v druhoch pechoty. Prvú brigádu 2. pešej divízie III. zboru tvorili: „15. peší regiment, 33. pluk radovej pechoty“. Rozdiel medzi nimi bol taký,

že 15. pluk patril k tzv. ľahkým (fr. Régiments légers) a 33. bol radovým (fr. Régiment de ligne), a nie v tom, že jeden bol plukom a druhý regimentom. Opäť po konfrontácii s autorom používaným a uvedeným prameňom D. Uhlíř: *Slunce nad Slavkovem* (Praha 1984), stačilo len pri 15. pluku uviesť jedno slovo: ľahký.

V druhej kapitole už používa pojmy ako peší pluk, jazdecká eskadróna. Na stranách 74 a 75 však v troch vetách idúcich za sebou opakuje to isté: „...Rakúske velenie...vyslalo...peší pluk Beaulieu č. 58 spolu s dvoma eskadrónami Ó Reilly Chevaulegers č. 3, ktoré viedol generál Hoffmeister. Jeho jednotky boli zložené z dvoch práporov a dvoch eskadrón. Mali spolu 2 209 mužov – peší zbor a 213 jazdcov.“ Takže pluk, tvorený (v tomto prípade jeho časť) dvoma prápormi, je v ďalšej vete už označovaný ako „zbor“.

Ani komentáre k ilustráciám nie sú úplne bez chyby. Napoleonov adoptívny syn Eugène de Beauharnais je na str. 20. uvedený s nemeckou transkripciou ako Eugen von Beauharnais, divízny generál Nicolas Oudinot je na nasledujúcej strane premenovaný na Dudinota. Na str. 106 je vymenená popíska, kde je dragúnsky dôstojník vydávaný za delostrelca a delostrelca za dragúna. Nie je ľahké tvrdiť, či chyby idú na vrub autora alebo redakcie. Čo však považujem za prinajmenšom zvláštne, je používanie termínu „poľovník“. Pri popise vyobrazení dobových uniforiem sa s takýmto pomenovaním stretáva čitateľ niekoľkokrát. Pritom ide o otrocký preklad pre napoleonské obdobie veľmi špecifického termínu Chasseur (fr.), Jäger, resp. Jaeger (nem.).

Čo sa týka vyjasnenia tohoto pojmu a jeho používania v slovenčine, presahovalo by to rámec témy a príspevku a myslím, že by sa mu mohol venovať priestor inokedy a inde, nateraz postačí odporúčenie, aby autor používal termín „jäger“, pozri napr. *Vojenské dejiny Slovenska III. zv.*, s. 67.

Pozitívne nepôsobí ani nejednotné vyznačovanie mien v texte. Mená niektorých aktérov, spomínaných v publikácii sú zvýrazňované kurzívou, iné sú uvádzané normálnym písmom a v niekoľkých prípadoch obidvoma spôsobmi.

Autor svojou knihou do istej miery zaplnil medzeru v slovenských publikáciách, venovaných napoleonskej tematike a napoleonskému obdobiu. Kniha tiež vyšla v nanajvýš aktuálnom čase – keď sa pripomínalo okrúhle dvesté výročie jednej z opisovaných udalostí. Jej kladom je, že sa snaží zosumarizovať poznatky o významnej časti európskej histórie, ktorá sa priamo spája s územím dnešného Slovenska.

Autor však množstvom chýb v terminológii, interpretácii a v hodnotení spôsobil, že text je málo prehľadný a zrozumiteľný. Svoj zámer: „oboznámiť záujemcov o napoleonské obdobie s udalosťami, ktoré boli doteraz neprávom prehliadané“ (str. 124) tak očividne sám degradoval. A to aj napriek faktu, ktorý niekoľkokrát v publikácii autor zvýrazňuje a to, že je členom Medzinárodnej napoleonskej spoločnosti. Člen takejto spoločnosti by hádam mal ovládať terminológiu charakteristickú pre túto dobu. Zvlášť vtedy, keď táto publikácia a jej „spracovanie na CD-R nosiči a následné preloženie do anglického jazyka pomohlo sprostredkovať nové informácie študentom, historikom, bádateľom v Tallahassee, ktorí sa môžu oboznámiť s doteraz neznámou súčasťou európskej histórie“ (str. 133.) Ak sa publikácie podobného charakteru budú šíriť aj za oceán, tak tá neznáma európska história neznámou ešte nejaký ten rok zostane.

Juraj Šimko

Vojenská história

BYSTRICKÝ, J. – ČAPLOVIČ, M. – PURDEK, I. – ŠTAIGL, J.: *OZBROJENÉ SILY SLOVENSKEJ REPUBLIKY. História a súčasnosť 1918 – 2005.* Bratislava : Magnet Press, Slovakia 2005, 206 s.

Kolektív vojenských historikov Vojenského historického ústavu z Bratislavy predkladá čitateľskej verejnosti, odbornej i laickej, ďalšiu reprezentačnú publikáciu. Publikáciu, ktorá dosiaľ na našom knižnom trhu chýbala a ktorá, nepochybne, patrí nielen do centrálnych a regionálnych slovenských knižníc, profesionálnym vojakom či na diplomatické úrady v zahraničí, ale aj – a to najmä – do škôl a domácností. Jej dosah totiž na slovenskú spoločnosť ako takú je nepopierateľný, hoci autori ho akosi zabudli pripomenúť: Pomáha tvoriť národné historické vedomie z jedného, nie nepodstatného, uhlu pohľadu.

Samotný názov predloženej publikácie *Ozbrojené sily slovenskej republiky, história a súčasnosť 1918 – 2005* síce upozorňuje, že nosnú líniu predstavuje špecifická vojenská oblasť, avšak tá je zákonite prepojená, resp. naviazaná na súvislosti najmä politického vývoja Slovenska a Československa.

Kniha štyroch vojenských historikov je rozdelená na 6 kapitol. Z pochopiteľných príčin je histórii ozbrojených síl Slovenskej republiky venovaný hlavný priestor, z celkového počtu 206 strán vyše 80 %. Ako medzníky dominantnej „historickej“ časti knihy (5 voľne na seba nadväzujúcich kapitol) autori použili známe dejinné udalosti – vznik spoločného štátu Slovákov a Čechov v roku 1918, mníchovský „výpredaj“ republiky z roku 1938 a jeho bezprostredné dôsledky (ústiace do rozbitia Česko-Slovenska na jar 1939), druhý československý domáci i zahraničný protifašistický odboj v rokoch 1939 – 1945, obnovenie československej demokratickej štátnosti, komunistický pražský prevrat vo februári 1948, zrušenie totalitného režimu „diktatúry proletariátu“, rozdelenie Československa na dva samostatné a rovnocenné štáty od začiatku roku 1993.

Ako sú jednotlivé kapitoly knihy naplnené obsahovo? V prvej kapitole sa autori sústredili na procesy vzniku a formovania armády spoločného štátu Slovákov a Čechov v rokoch 1918 – 1938, najmä jej organizačnému a dislokačnému formovaniu a personálnemu vývoju. Osobitnú pozornosť venujú gen. Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, ďalej bojom o Slovensko v roku 1919, pozíciám a postojom Slovákov vo veliteľskom dôstojníckom zbore československej armády, ako aj závažným problémom, ktoré pre Slovensko a armádu na jeho území zákonite vyplývali ako odraz dobového bezpečnostného („francúzskeho“) systému Československej republiky. Tu treba zdôrazniť, že v predmetnej kapitole autori nevynechali slovenský vojenský „ľudský“ potenciál, či už išlo o novú nastupujúcu mladú slovenskú „dôstojnícku elitu“, alebo o starších a skúsených legionárov. Je nepochybne správne, že v kapitole nechýba aj náčrt histórie armády „druhej republiky“.

Druhá kapitola kolektívnej práce vojenských historikov je venovaná kratšiemu časovému obdobiu – boju proti fašizmu v rokoch 1939 – 1945. Obsahovo zachytáva známe i menej známe (ba pre takmer 100 % ľudí, t. j. celú spoločnosť s výnimkou vojenských historikov – úplne neznáme) súvislosti a udalosti. Autori tu snáď mohli dať priestor aj domácemu vojenskému elementu a nepísať jeho „históriu“ až od Slovenského národného povstania, ktorým sa Slováci aktívne vojensky prihlásili k demokratickým národom bojujúcim proti fašizmu. Nielen historici totiž dobre vedia, že rozhodujúca vojenská zložka povstania z augusta 1944 nevznikla ako niečo nové pre jeho „potreby“, ale že existovala ako slovenská armáda Slovenskej republiky od roku 1939. Nepochybne prínosné časti druhej kapitoly predstavujú pasáže pojednávajúce o participácii Slovákov v československých ozbrojených zložkách v Poľsku, Francúzsku a na Strednom východe. K známejším otázkam slovenskej „vojenskej“ histórie možno priradiť vytvorenie a činnosť československých pozemných a leteckých jednotiek vo Veľkej Británii a 1. československého armádneho práporu (brigády a zboru) v ZSSR, ako aj už spomínané Slovenské

národné povstanie. Kým otázky československej vojenskej sily na východnom fronte (z Buzuluku do Prahy) a SNP boli predmetom výskumu nielen vojenských historikov po dlhé desaťročia, vlastne od skončenia druhej svetovej vojny, „západný“ československý odboj sa zámerne ignoroval alebo bagatelizoval. Dostáva pozornosť, primeranú svojej váhe, najmä vo sfére leteckých československých síl v zostave Royal Air Forces, až posledných 15 rokov. Je myslím pravdou, resp. skutočnosťou, všeobecné konštatovanie, že na ten „východný“ vojenský československý (slovenský) odboj sa v tomto poslednom desaťročí v slovenskej spoločnosti akosi pozabudlo (čoho však, chvalabohu, nie je dôkazom predložená kniha).

Tretia kapitola publikácie (netvorí ani pätinu predchádzajúcej, či prvej), ktorá zachytáva prvé povojnové roky 1945 – 1948, sa koncentruje na zásady výstavby domácej československej armády v zmysle Košického vládneho programu, pričom jej „základom sa stali ozbrojené zložky, ktoré sa aktívne podieľali na boji proti fašizmu a za obnovenie čs. štátnosti, predovšetkým československé zahraničné jednotky a 1. čs. armáda na Slovensku“. Autori zároveň objasňujú organizačnú štruktúru tzv. VO-4 (vojenská oblasť 4) na Slovensku s veliteľstvom v Bratislave, s dvoma armádnymi zborní, tankovou a delostreleckými brigádami, leteckou a pešími divíziami. Za prínosnú treba tiež pokladať v kapitole pasáž zachytávajúcu boj proti banderovcom. Z osobností v tretej kapitole nechýbajú životopisné, resp. profesijné „portréty“ veliteľov VO-4 Mikuláša Markusa a Michala Širicu. Zatiaľ čo Širica je vo verejnosti postavou pomerne známou, neplatí to o Markusovi. Nepochybne prínosnou v uvedenej kapitole je časť zachytávajúca osudy iných slovenských osobností armádneho československého veliteľského zboru, akéhosi vojenského top-manadžmentu, resp. establishmentu, napr. Ambruša, Ferjenčíka, Imra, Kováča, Kunu, Korbela, Kristína, Noska, Perka, Trebichovského a pod. Možno by stálo za úvahu k nim doplniť aj niekoľko ďalších, nie bezvýznamných, slovenských „vojakov“ zo zahraničia, napr. Johna Slezaka, Michala Stranka, Gustava Galka a iných. Je na voľbe autorov v budúcom rozšírenom vydaní, kde a či vôbec tieto osobnosti slovenských vojenských dejín akceptujú, resp. doplnia.

Štvrtá kapitola kolektívnej práce slovenských vojenských historikov mapuje najdlhšie časové obdobie (41 rokov) a podľa môjho názoru si zaslúži väčšiu pozornosť. Sú v nej síce obsahovo zahrnuté mnohé otázky a problémy, či už išlo o perzekúcie vo veliteľskom zbore, pomocné technické prápory, tábory nútených prác, vojenské školstvo, východný vojenský okruh. Čiastočne aj Varšavskú zmluvu, tzv. pražskú jar a August 68, avšak týmto dvom posledne menovaným by mali autori v budúcnosti v takejto knihe venovať podstatne väčší priestor. Napr. vstup vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy na územie Československa je v knihe „vybavený“ jednou vetou. Pritom ide o moment, resp. udalosť s mimoriadnym a dlhoročným vojensko-politickým dosahom pre celé Československo (i Slovensko v ňom). Na strane druhej je v tejto časti práce opäť prínosom, že autori nezabudli na osobnosti, že zaľudnili armádu, resp. že ponúkajú čitateľovi jej personálne slovenské velenie.

Piata kapitola zachytáva krátke obdobie 1989 – 1992, trojročný česko-slovenský proces vojenskej transformácie v duchu demokratických zásad a princípov. Podľa môjho názoru je vhodné, keď toto obdobie (a navyše obdobie slovenskej vojenskej súčasnosti, t.j. 6. kapitola, venujúca sa armáde Slovenskej republiky, jej vstupu do euroatlantických štruktúr) autori do knihy zaradili. Domnievam sa však, že je predčasné toto obdobie dnes hodnotiť.

K samotnej knihe mám niekoľko drobných pripomienok, podstatných i vedľajších, resp. technických. Medzi pripomienky podstatného charakteru pokladám to, že knihe chýba úvod i záver. Je myslím neprijateľné, ak namiesto úvodu, objasňujúceho ciele, zámery či dôvody autorov, pre ktoré takúto publikáciu dali „dokopy“ je 18-riadková „zdravica“ náčelníka Generálneho štábu ozbrojených síl Slovenskej republiky. Rovnako tak kapitola zachytávajúca vojnové obdobie by nemala obchádzať (ignorovať) existenciu slovenskej armády od roku 1939, ktorá v skutočnosti tvorila hlavnú ozbrojenú zložku, z ktorej sa sformovala 1. čs. armáda na Slovensku počas Slovenského národného povstania. Táto pripomienka by bola

Vojenská história

snád' úplne bezpredmetná, keby autori či vydavateľ Magnet Press Slovakia oslovili oponentov či recenzentov.

Za v podstate nepodstatné považujem niektoré pripomienky, ktoré sa týkajú nepresností textu. Napr. na str. 14. v texte o Vladimírovi S. Hurbanovi nie je zmienka o tom, že bol spolu s Jánom Papánkom a Ivanom Krnom tretím Slovákom v československej delegácii na jar 1945 v San Franciscu a že stál pri zrode Organizácie Spojených národov. Niet tam rovnako zmienky o tom, že ako vyslanec, resp. od roku 1943 ako veľvyslanec, vo Washingtone viedol celý československý protifašistický odboj na pôde Ameriky. Na strane druhej nie je pravdou (ako píše autori knihy), že v rokoch 1946 – 1947 bol námestníkom čs. ministra zahraničných vecí. Faktom je to, že po návrate do Československa v lete 1946 zostal Hurban žiť v Prahe, žiadnu prácu na ústredí ministerstva zahraničných vecí nevykonával. A nemal tam ani žiadne funkčné zaradenie. Takmer všetok „pražský“ pobyt až do smrti v októbri 1949 trávil v tatranských sanatóriách, kde si liečil tuberkulózu, astmu a chronický zápal pľúc.

V predchádzajúcich riadkoch som už uviedol, že snád' by bolo vhodné v budúcnosti uvažovať o tom, že takáto reprezentačná a výpravná anglicko-slovenská publikácia by mohla zachytiť aj osudy niektorých Slovákov – vojakov, ktorým bol daný kredit v zahraničí. Aj keď môžu vojenski historici namietat', že ich činnosť so slovenskými ozbrojenými silami priamo nesúvisela, predsa len som toho názoru, že do tejto knihy patria. Vnímam ich ako súčasť slovenského historického dedičstva. Mám na mysli napr. už spomínaných gen. Johna Slezaka, seržanta Michala Stranka, či plk. Gustava Galka. Zhodou okolností, všetci traja – ako naturalizovaní Američania – sú dnes súčasťou amerických vojenských dejín. A najmä Strank je dnes v USA mediálne najznámejšou postavou americkej armády druhej svetovej vojny. Jeho zástava na Iwo Jima je trvalo zvečnená v podobe súsošia na americkom národnom cintoríne v Arlingtone. Je zároveň jedným z nosných víťazných symbolov Ameriky z obdobia druhej svetovej vojny.

Všeobecne knihu považujem za dôležitý, prínosný a vydarený edičný čin. Jednak je to pre jej obsah, ďalej pre jej dvojjazyčnú, slovensko-anglickú, mutáciu. Veľkým spestrením, resp. oživením, knihy je bohatá fotodokumentácia, najmä prelínanie akčných, kolektívnych či individuálnych fotografií. Textová časť knihy dokumentuje fakt, že autori sa v nej opierajú o svoj dlhoročný vedecký výskum. A svoje výsledky podávajú pútavo, v príťažlivej a prehľadnej podobe. Práve tento rozmer často prácam vojenských historikov chýbal. Koniec-koncov, špecifickosť vojenskej problematiky či terminológie mnohokrát tento rozmer príťažlivosti textu bežnému čitateľovi znemožňuje. Kladne hodnotím portréty slovenských osobností vojenských dejín. Čitateľ síce dnes vie kto bol Štefánik, Prchala, Čatloš, Svoboda či Viest, no nepoznal iných, napr. Kunu, Klapálka, Noska, Perka, Korbela, Kristína a pod. Je správne, že autori zvolili kombinovaný (osobnostno-fotograficko-encyklopedický) spôsob podania našej vojenskej minulosti.

Slavomír Michálek

BIBLIOGRAFIA

VOJENSKÁ HISTÓRIA SLOVENSKA

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA XI. – 2003

DO ROKU 1526

DVOŘÁK, Pavel: Stopy dávnej minulosti 2. Slovensko v staroveku / Zodp. red. V. Švenková – Budmerice : Rak, 2003. – 278 s. : fotogr., obr., lit., reg.

DVOŘÁK, Pavel, ed.: V kráľovstve svätého Štefana. Vznik uhorského štátu a čas arpádovských kráľov. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III. / Ved. red. a recenzent III. zv. Sedlák, V. – Bratislava : Literárne informačné centrum, 2003. – 359 s. : fotogr., obr., lit., reg.

* * *

BYSTRICKÝ, Peter: Slovanské a bulharské vpády na Balkán do roku 559. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 3 (2003), s. 385-402.

MAREK, Miloš: Pečenehovia a Uzi na Slovensku. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 2 (2003), s. 193-222. : mp.

SEGEŠ, Vladimír: Fenomén vojny a mieru v stredoveku. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 3-11.

SEGEŠ, Vladimír: Čas, priestor a mobilita v stredoveku. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 4 (2003), s. 695-706.

* * *

HUBENÁK, Ladislav: Husitské hnutie a Slovensko. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 10 (2003), s. 14-16 : obr.

KLEIN, Bohuš: Drevené hrady, mosty a cesty západných Slovanov. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 8 – 9 (2003), s. 6-7 : obr.

PODOLAN, Peter: Expanzia Hunov v Podunajsku. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 5 (2003), s. 4-6 : obr.

ZEMANČÍK, Jaroslav: Strážny hrad na Považí. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 2 (2003), s. 14-15 : fotogr.

1526 – 1914

KLEIN, Bohuš: Významné mestá Slovenska na tajných mapách 18. storočia. Bedeutende Städte der Slowakei auf den geheimen Landkarten des 18. Jahrhunderts. – Bratislava : Veda, 2003. – 160 s., reg., 12 mp, pril.

KRONENBITTER, Gunther: Die Führung der k. u. k. Armee und die Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns 1906 –1914. – München : R. Oldenbourg Verlag, 2003. – 579 s., fotogr.

ORTNER, Christian M. – ARTLIEB, Erich: Mit blankem Säbel. Österreichisch-ungarische Blankwaffen von 1848 bis 1918. – Wien : Verlag Militaria, 2003. – 544 s.

Vojenská história

* * *

DANGL, Vojtech: Slovanská idea a antimilitarizmus v radoch vidieckeho obyvateľstva, mládeže a vojska v čase balkánskych vojen 1912 – 1913. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 4 (2003), s. 18-40.

DANGL, Vojtech: Vojnové plány Rakúsko-Uhorska a ich modifikácie v lete 1914. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 2 (2003), s. 3-20.

HOZA, Robert: Stredoslovenské banské mestá a udalosti rokov 1848 – 1849 (september – október 1848). – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 4 (2003), s. 3-17.

ŠKVARNA, Dušan: Unerfülltes Verlangen – deformierte Traditionen : 1848/49 in der slowakischen Geschichtsschreibung. – In: 1848. Ereignis und Erinnerung in den politischen Kulturen Mitteleuropas. – Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003, s. 217-228.

* * *

DANGL, Vojtech: Albrecht Valdštejn na Slovensku. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 8 (2003), s. 25 : obr.

DANGL, Vojtech: Bočkajovo povstanie. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 4 (2003), s. 31 : obr.

DANGL, Vojtech: „Čierny beg“ František Nádašdy. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 3 (2003), s. 31 : obr.

DANGL, Vojtech: František II. Rákoci. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 20 (2003), s. 21 : obr.

DANGL, Vojtech: Karol Lotrinský – skromný lev. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 18 (2003), s. 21 : obr.

DANGL, Vojtech: Krutý cisársky generál Basta. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 5 (2003), s. 31 : obr.

DANGL, Vojtech: „Kurucký kráľ“. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 16 (2003), s. 21 : obr.

DANGL, Vojtech: Pád Nových Zámkov. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 11 (2003), s. 25 : obr.

DANGL, Vojtech: Povstanie Petra Čásara. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 9 (2003), s. 25 : obr.

DANGL, Vojtech: Princ Eugen Savojský. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 19 (2003), s. 21 : obr.

DANGL, Vojtech: „Rákociho blesk“. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 23 (2003), s. 21 : obr. /Ladislav Očkai/

DANGL, Vojtech: Rákociho pravá ruka. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 21 (2003), s. 21 : obr. : fotogr. /Mikuláš Berčeni/

DANGL, Vojtech: „Slepý“ Boťán. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 22 (2003), s. 21 : obr.

DANGL, Vojtech: Urban Celder. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 25 (2003), s. 21 : obr.

DANGL, Vojtech: Veliteľ Adam Javorka. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 24 (2003), s. 21 : obr.

DANGL, Vojtech: Víťaz bitky pri Žarnovici a Leviciach. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 13 (2003), s. 21 : obr.

DANGL, Vojtech: Víťaz od Viedne. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 17 (2003), s. 21 : obr. /Ján III. Sobieski/

DANGL, Vojtech: Vojna Juraja I. Rákociho. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 10 (2003), s. 25 : obr.

GOSIOROVSKÝ, Ivan: Husár pokoril Berlín. Poľný maršal Andrej Hadik. – In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 3, č. 3 (2003), s. 28-29 : obr.

1914 – 1918

ČESKOSLOVENSKÉ legie v Rusku. Sborník příspěvků z kolokvia 9. 5. 2001 v Praze. – Praha : Národní knihovna ČR, 2003.

FIDLER, Jiří: Zborov 1917. Malý encyklopedický slovník / Odp. red. M. Drahošová – Brno : Jota-military, 2003. – 282 s. : fotogr., lit.

ZRUBEC, Laco: Kragujevská vzbura. – Nitra : Dom Matice slovenskej, 2003. – 122 s.

* * *

ADÁMEK, Josef: Trochu vzpomínek z I. světové války a ze zajetí z let 1914 – 1920. Část II. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 1 (2003), s. 126-155 [I. část: č. 4/2002]

BOUČEK, Jaroslav: Haličská fronta r. 1914 v dopisech z pozůstalosti Jana Heidlerera. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 2 (2003), s. 337-343.

Vojenská história

FIRSOV, Jevgenij F.: Hektografické materiály a korespondence v propagandě patriotického hnutí českých a slovenských zajatců v Rusku. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 1 (2003), s. 23-36.

HAUNER, Milan: Masaryk v Rusku a v Americe. Kolem dvou dopisů Seton-Watsonovi. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 2 (2003), s. 344-353.

CHORVÁT, Peter: Banskobystrický 16. vlastibranecký peší pluk v letech prvej svetovej vojny – vzťah pluku k doplňovacímu okresu a nebojové aktivity útvaru. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 75-85 : tabl.

CHORVÁT, Peter – ŠTÍPALA, Ivan: Důstojník česko-slovenských légii v Rusku Ján Gustáv Čipka (1881 – 1918). – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 4 (2003), s. 128-140.

JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Slováci a Česi v období prvej svetovej vojny a vznik Československa. – In: Ročenka katedry dejín FHPV PU / Zost. Pekár, Martin – Prešov : Univerzum, 2003, s. 205-218.

KARÁCSONY, Viliam: Správa mesta Bratislavy v rokoch 1914 – 1918. – In: Bratislava XV. Zborník Mestského múzea. – Bratislava : Mestské múzeum v Bratislave, 2003, s. 103-114 : fotogr.

SLEPCOV, Igor: Vojenské cintoríny z prvej svetovej vojny na východnom Slovensku. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 2 (2003), s. 70-86 : tabl.

* * *

FUSKA, Jan: Štefánik – Európan a Európska únia. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 10 (2003), s. 6 : fotogr.

MASARYKOVÁ, Marta: Z denníka pobočníka M. R. Štefánika. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 3 (2003), s. 24-26 : fotogr.

NOVÁČEK, Jiří: Československí legionári v Rusku. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 5 (2003), s. 28-29 : fotogr.

TLUSTÝ, Jaromír: Vzpomínky letce – legionára. – In: Revi. – Č. 50 (2003), s. 8-10 : fotogr. /franc. cudzinecká légia, A. Charvát/

VLACH, Bohumil: Československé legie a vznik ČSR. – In: Bradlo. Občasník Spoločnosti M. R. Štefánika – Č. 30-31, 32-33 (2003), s. 21, fotogr.

1918 – 1939

BÍLÝ, M. – BERNÁD, D. – KUČERA, P.: Avia B-35/B-135. – Praha : Aeromedia, 2003. – 88 s. : fotogr., faksimile, sch., tabl., techn. výkr.

DEÁK, Ladislav: Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty II. Okupácia (2. november 1938 – 14. marec 1939) / Zomp. red. Popovičová, M. – Martin : Matica slovenská, 2003. – 304 s.

DEJMEK, Jindřich: Nenaplnené naděje. Politické a diplomatické vzťahy Československa a Velké Británie od zrodu První republiky po konferenci v Mnichově (1918 – 1938). – Praha : Karolinum, 2003. – 495 s., pram. a lit.

LÁŠEK, P. – VANĚK, J.: Obrněná drezína Tatra T 18. – Praha : Corona, 2003. – 87 s.

ŠVORC, Peter: Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 – 1939). – Prešov : Univerzum, 2003. – 424 s.

* * *

BAKA, Igor: Mechanizmus, ciele a metódy pôsobenia ľudáckej propagandy v rokoch 1938 – 1939. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 2 (2003), s. 277-294.

BŘACH, Radko: Úvahy predstaviteľů francouzské vojenské mise z let 1919 – 1925 o úloze Československa v různých variantách konfliktu. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 2 (2003), s. 284-312.

BŘACH, Radko: Válka o Slovensko 1919 a francouzská vojenská mise v Československu. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 4 (2003), s. 41-53.

BUČKA, Peter: Armádna telovýchova a šport v rokoch 1918 – 1939. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 2 (2003), s. 87-95 : tabl.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: Agónie politického života druhej republiky. – In: Slezský sborník. – Roč. 101, č. 3 (2003), s. 271-284.

HRONSKÝ, Marián: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919 (štvrtá časť). – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 12-36.

CHYTKA, Stanislav V.: Ferdinand Čatloš v meziválečnom období Československej republiky. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 1 (2003), s. 113-124.

KATREBA, Zoltán: Neznámy dokument o maďarsko-slovenskom konflikte v marci 1939 (prvá časť). – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 2 (2003), s. 96-114; druhá časť: č. 3 (2003), s. 86-103; tretia časť: č. 4 (2003), s. 78-95.

KUTLÍKOVÁ, Dagmar: K problematice stejnokrojů příslušníků Československého vojska na Rusi v letech 1919 – 1920. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 2 (2003), s. 397-420.

LIČKO, Roman: Vznik autonómie a vyhlásenie Slovenského štátu v rokoch 1938 a 1939 z pohľadu americkej diplomacie. – In: Acta Historica Neosoliensia 6. Ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied UMB. – Banská Bystrica : FHV UMB, 2003, s. 82-92.

NOSÁK, Krzysztof: Górne Kisuce (Czadeckie) w polityce polskiej (1918 – 1939). – In: Acta Historica Neosoliensia 6. Ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied UMB. – Banská Bystrica : FHV UMB, 2003, s. 49-61.

PAVEL, Jan: Fiskální a monetární politika předválečného Československa v případě válečného konfliktu. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 2 (2003), s. 421-435.

ŠIMONČIČ, Jozef: Denník Dr. Františka Hrušovského, predsedu Delimitačnej komisie československo-poľskej v roku 1938. – In: Studia Historica Tyrnaviensia III. K životnému jubileu Dr. H. C. univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. / Ed. Šimončič, J. – Trnava : Katedra histórie FH TU, 2003, s. 305-333.

ŠUMICHRAST, Peter – BAKA, Igor: Dokumenty o činnosti slovenského letectva v maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte v marci 1939. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 74-91 : tabl.

TÓTH, Andrej: Výsledok prvého restauračného pokusu Karla Habsburského v Maďarsku na jare 1921 – uzavrenie československo-rumunské malodohodové spojenecké smlouvy. – In: Slovanský přehled. – Roč. 88, č. 4 (2002), s. 521-533.

UHLÍŘ, J. B.: Druhá republika. Stát, který nikdo nechtěl. – In: Historický obzor. – Roč. 14, č. 5-6 (2003), s. 123-135.

WOLDEKIRO, A.: Tendenci neutralita. Československý zbrojní průmysl a italsko-habešský konflikt. – In: Soudobé dějiny. – Roč. 10, č. 1-2 (2003), s. 9-28.

ZAVACKÁ, Katarína: K tradícii nariadenia právomoci na Slovensku. – In: Právny obzor. – Roč. 86, č. 1 (2003), s. 38-64.

* * *

BAKA, Igor: Vznik štátostrany. Nástup Hlinkovej slovenskej ľudovej strany k moci. – In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 3, č. 1 (2003), s. 20-22 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Slováci v čs. armáde (1918 – 1939). – In: Obrana. – Roč. 11, č. 16 (2003), s. 24-27 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: 1938 – Twilight of the Czechoslovak Republic (1938 – Súmrak Československej republiky). – In: Slovak Army Review. – Spring/Summer 2003, s. 26-27 : fotogr.

SKRAMOUŠKÝ, Jan: Zahraniční krátké zbraně v čs. armádě. – In: Střelecký magazín. – Roč. 8, č. 6 (2003), s. 19-21 : fotogr.

1939 – 1945

BRANDES, Detlef: Exil v Londýně 1939 – 1945. Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem / Z něm. přel. Nekuda, M. – Praha : Univerzita Karlova – Karolinum, 2003. – 566 s. : lit. a pram., reg.

CAMBEL, Samuel: Hospodárske pomery v Slovenskom národnom povstaní. – Banská Bystrica : Trian, 2003. – 170 s. : fotogr.

ČVANČARA, Jaroslav: Někomu život, někomu smrt – československý odboj a nacistická okupační moc 1939 – 1941. – Praha : Laguna, 2003. – 353 s. : fotogr.

DOWNS, Jim: World War II. OSS tragedy in Slovakia. – Kalifornia : Oceanside, [2003].

EYCK, Manuel Frank van: Silent Heroes. Vol. I. – Praha : Aeromedia, 2003. – 88 s. : fotogr. /Československo, americkí letci/

FENCL, Vilém – ŘÍHA, Martin: Československá armáda ve Velké Británii 1. Historie, uniformy, materiály, insignie. 1. československá smíšená brigáda (1940 – 1941), Československá samostatná brigáda (1941 – 1943), Československá samostatná obrněná brigáda (1943 – 1945) / Aut. projektu Speychal, R. – Praha : MV & H, 2003. – 100 s. : fotogr., tabl.

FERIANEC, Bohuslav: Mosquito nad Piešťanmi / Z angl. prel. Melicháčová, A. – Harmanec : vl. nákl., 2003. – 65 s. : fotogr., nákr.

HALAJ, Dušan – MONCOLE, Eubomír – STANISLAV, Ján: Francúzi v Slovenskom národnom povstaní. – Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2003. – 351 s.

HRADSKÁ, Katarína, ed.: Holokaust na Slovensku 3. Listy Gisely Fleischmannovej (1942 – 1944). Snahy Pracovnej skupiny o záchranu slovenských a európskych židov. Dokumenty. – Bratislava : Nadácia M. Šimečku – Židovská náboženská obec, 2003. – 123 s.

KLIMENT, Charles K. – NAKLÁDAL, Břetislav: Slovenská armáda 1939 – 1945. / Odp. red. Čenda, B. – 2. dopl. vyd. – Praha : Naše vojsko, 2003. – 360 s., obr., mp. príl., fotogr., mp.

KOLIBÁR, Bartolomej: Nitra a okolie v protifašistickom odboji. – Nitra : Okresný výbor SZPB, 2003. – 77 s., fotogr., príl.

KUDRNA, Ladislav: Když nelétali : Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války / Odp. red.: Richter, Jaroslav – Praha : Libri, 2003. – 254 s., obr. příl. : tabl., pram. a lit.

LACKO, Martin, zost.: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II. Zborník príspevkov z druhého sympózia Katedry histórie FF UCM Trnava, Lúka 9. – 10. apríla 2003. – Trnava : Merkury, 2003. – 321 s. – Baka, I.: Hlinkova slovenská ľudová strana od 6. októbra 1938 do salzburských rokovaní v lete 1940, s. 11-37; Podolec, O.: Postavenie a činnosť Snemu Slovenskej republiky v prvej etape štátnej samostatnosti, s. 39-53; Tišliar, P.: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 55-81; Dabrowski, D.: Medzi Těšínskom a Podkarpatskou Rusou. (K niektorým aspektom poľskej diverzie na Slovensku v rokoch 1938 – 1939), s. 83-95; Michela, M.: Vznik slovenského vyslanectva v Chorvátsku a činnosť Karola Murgaša, chargé d'affaires v Záhrebe v roku 1941, s. 97-123; Gniazdowski, M.: K otázke prítomnosti poľských utečencov na obsadenom území južného Slovenska počas II. svetovej vojny, s. 125-148; Zückert, M.: Na margo obrazu Slovenska v publikáciách národnosocialistického Nemecka, s. 149-157; Ševčíková, M.: Povstalecká Slovenská národná rada. (Na okraj problematiky), s. 159-177; Mičianik, P.: Vstup Slovenskej republiky do vojny proti ZSSR, s. 179-220; Súdny, B.: Úlety slovenských letcov v rokoch 1939 – 1941, s. 221-234; Štibraný, V.: Boj o kótu 260. (Slovenská Rýchla divízia na Kaukaze v auguste a septembri 1942), s. 235-248; Lacko, M.: Udalosti 30. októbra 1943 pri Kachovke – mýty a skutočnosť, s. 249-278; Ryník, J.: Tatra banka v procese koncentrácie bánk na Slovensku (1939 – 1945), s. 279-290; Martauzová, J.: Riešenie tzv. židovskej otázky v Trnave, s. 291-307; Repa, R.: Ozbrojené stretnutie v Prietrži vo februári 1945, s. 309-317.

NĚMEČEK, Jan: Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939 – 1945. – Praha : Academia, 2003. – 373 s., fotogr., reg.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – KAMENEC, Ivan, ed.: Holokaust na Slovensku 2. Prezident, vláda, Snem SR a Štátna rada o židovskej otázke (1939 – 1945). Dokumenty. – Bratislava : Nadácia M. Šimečku – Židovská náboženská obec, 2003. – 362 s., res., reg.

NIŽŇANSKÝ, Eduard, ed.: Holokaust na Slovensku 4. Dokumenty nemeckej proveniencie (1939 – 1945). – Bratislava : Nadácia M. Šimečku – Židovská náboženská obec, 2003. – 328 s.

RAIL, Jiří – FORMÁNEK, Vít: Žít na věky : Osudy příslušníků čs. letectva padlých 1939 – 1945. – Praha : Ostrov, 2003. – 222 s. : fotogr., tabl., lit., reg.

RAJLICH, Jiří: Na nebi hrdého Albionu. Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940 – 1945, 5. část: 1944 / Odp. red. Moucha, A. – Cheb : Svět křídel, 2003. – 750 s., fotogr., tabl. – pram. a lit.

RICHTER, Karel: Apokalypsa v Karpatech. Boje na Dukle bez cenzury a legend. – Praha : Ostrov, 2003. – 375 s., fotogr., reg., pram. a lit.

RICHTER, Karel: Přes krvavé řeky. Československý východní odboj bez cenzury a legend. – Praha : Ostrov, 2003. – 319 s., fotogr.

STANISLAV, Ján – KLABNÍK, Viliam: Slovenské letectvo 1944 – 1945, 3. zv. / Zodp. red. J. Begala – Bratislava : Magnet Press-Slovakia, 2003. – 246 s., fotogr. príl. – lit. a pram.

ŠOLC, Jiří: Za frontou na východě. Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941 – 1945) / Odp. red. Moucha, A. – Cheb : Svět křídel, 2003. – 341 s., příl. : fotogr., tabl., pram.

ŠUMICHRAST, Peter – ANĎAL, Jozef: AVIA B-34, B-534 a Bk-534 slovenských pilotov 1939 – 1944. HT model speciál No. 905, zvl. č. HT model magazín. – Poprad : HT model, [2003]. – 51 s., fotogr., nákr.

ŠUMICHRAST, Peter – ANĎAL, Jozef: Messerschmitt Bf 109 B, D a E slovenských pilotov 1942 – 1944. HT model speciál No. 907, zvl. č. HT model magazín. – Poprad : HT model, [2003]. – 67 s., fotogr., nákr.

TAKÁČ, Ladislav: V krutom storočí. Traja generáli Veselovci. – Prešov : Vyd. Michala Vaška, 2003. – 180 s., fotogr., genealógia, reg.

VÁNA, Josef – RAIL, Jan: Českoslovenští letci v polské obranné válce 1939. – Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2003. – 203 s : fotogr., tabl.

VRBIČAN, Daniel: Tatry v boji a v odkaze SNP 1944 – 2002. Zo spomienok rozviedčika partizánskeho oddielu Vysoké Tatry Daniela Vrbičana a plnenie odkazu SNP. / Zost. a red. upr. Kollárová, Z. – Poprad : vl. nákl., 2003. – 240 s., fotogr., tabl.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, sest.: Československá armáda 1939 – 1945 (plány a skutečnost). Příspěvky z mezinárodní konference 22. – 23. října 2002. – Praha : MO ČR – AVIS, 2003. – 262 s. : fotogr., tabl. – Zudová-Lešková, Z.: Československá armáda 1939 – 1945 (plány a skutečnost), s. 22-31; Šrámek, P.: Československá armáda a 15. března 1939, s. 32-35; Michálek, S.: Pozadí a vývoj rokování o zmluve Daladier – Osuský z 2. októbra 1939, s. 36-46; Kuklík, J.: Londýnské dekrety prezidenta republiky ve vztahu k československým vojenským jednotkám v letech 1940 – 1943, s. 47-64; Dejmek, J.: Představy prezidenta Edvarda Beneše o poválečném mezinárodním zajištění Československa v době druhé světové války, s. 65-77; Kvaček, R.: Mezinárodní vztahy na jaře 1945, s. 78-79; Němeček, J.: Československá armáda za druhé světové války ve vládních vystoupeních generále Sergeje Ingra, s. 90-97; Pivcová, Z.: Náhradní těleso – historie a charakter jednotky, možnosti využití – dochované dokumentace ve VÚA, s. 98-99; Rajlich, J.: Několik poznámek k některým mýtům o československém letectvu 1939 – 1945, s. 100-105; Fidler, J.: Organizace československých vojenských jednotek v SSSR, s. 106-109; Richter, K.: Místo Ludvíka Svobody v dějinách československého vojenského odboje, s. 100-119; Pilát, V.: Českoslovenští vojáci očima obránců Dunkerque, s. 120-123; Bayerová, L.: O významu protinacistického boje československých zahraničních jednotek v období druhé světové války se ve škole neučí, s. 123-133; Kural, V.: Poznámky k historii druhé garnitury Obrany národa, s. 134-137; Maršálek, Z.: Druhá československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR a její bojová hodnota – plány, představy a možnosti versus realita, s. 138-144; Cséfalvay, F.: Zrod československých ozbrojených sil na Slovensku počas Slovenského národného povstania, s. 145-150; Krüta, V.: Jedno jméno a dva rozdílní českoslovenští vojáci, s. 151-155; Hofman, P.: Ztráty československé armády v letech druhé světové války, s. 156-160; Katreba, Z.: Československá zbrojná výroba na Slovensku v 30. a 40. letech 20. století (představy a realita), s. 161-165; Stanislav, J.: Luftwaffe v Slovenskom národnom povstaní, s. 166-176; Baranová, D.: Vojenská výzbroj používaná v Slovenskom národnom povstaní, s. 177-203; Hanzlík, F.: Působení vládní delegace a Velitelství osvobozeného území na Zakarpatské Ukrajině – představy a realita, s. 204-213; Friedl, J.: Němečtí zajatci pocházející z Těšínska jako předmět sporu mezi polskou a československou exilovou vládou v Londýně – nástin problematiky, s. 214-218; Bílek, J.: K některým východiskům budování československé armády po květnu 1945, s. 219-223; Vondrášek, V.: Zkušenosti druhé světové války a jejich vliv na poválečnou podobu vojenského školství, s. 224-236; Francev, V.: Materiální předpoklady výstavby československého tankového vojska v roce 1945, s. 237-238; Minařík, P.: Začlenění tankových jednotek československé armády v zahraničí do mírové organizace československé branné moci a jejich pokračovatelé v československé armádě a Armádě České republiky, s. 239-248; Hrdlička, J.: Účast československé armády na vystřehování Maďarů a Němců ze Slovenska v roce 1945, s. 249-256.

BAKA, Igor: K problematike zaistenia hraníc Slovenska v rokoch 1939 – 1944. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 121-130.

BUČKA, Peter: Šport v armáde Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 131-139.

BYSTRICKÝ, Jozef: Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 54-74.

GNIAZDOWSKI, Mateusz: Kontakty Wacława Lipinského so Slovenskom za druhej svetovej vojny a jeho predstavy o budúcom politickom usporiadaní strednej Európy. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 2 (2003), s. 21-30.

HRADSKÁ, Katarína: Germany's Influence on the Solution of the Jewish Question in Slovakia. – In: Racial Violence Past and Present. – Bratislava : Slovak National Museum – Museum of Jewish Culture, 2003, s. 35-41.

HRADSKÁ, Katarína: Jozef Tiso v Hitlerovom hlavnom stane a na Ukrajine roku 1941 vo svetle nemeckých dokumentov. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 4 (2003), s. 685-694.

HUDEČKOVÁ, Viera: Politický systém Slovenskej republiky (1939 – 1945). – In: Ročenka Katedry dejín FHPV PU / Zost. Pekár, M. – Prešov : Univerzum, 2003, s. 219-227.

CHYTKA, Stanislav – VALIŠ, Zdeněk: Generálplukovník Ján Ambruš. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 92-108.

JANAS, Karol: Niekoľko poznámok k vývinu slovensko-českých vzťahov na moravsko-slovenskom pomedzí v rokoch 1939 – 1943. – In: Slovácko 44, 2002 [vyd. 2003], s. 269-279.

JANAS, Karol: Reformy verejnej správy na Slovensku v roku 1940 s osobitným zameraním na obnovenie Župného úradu v Bratislave. – In: Bratislava XV. Zborník Mestského múzea. – Bratislava : Mestské múzeum v Bratislave, 2003, s. 115-120 : fotogr.

JANAS, Karol: Úpravy hranice so Slovenskom v rokoch 1938 – 1943 na Beskydsku. – In: Práce a studie Muzea Beskyd 12, 2003, s. 57-64.

KAMENEC, Ivan: Hlavné rysy arizačného procesu na Slovensku. – In: Terezínske studie a dokumenty 2003, s. 289-300.

KLUBERT, Tomáš: Boj pri Lipovci. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 15-35 : fotogr.

KÖNÖZSYOVÁ, Lucia: Príprava na arizačný proces vo forme nariadení o vládnych dôverníkoch v podnikoch ako prejav hospodárskeho antisemitizmu. Židovská komunita v Nitre. – In: Studia Historica Nitriensia. – Nitra : Katedra histórie a archeológie UKF, 2003, s. 165-181.

LACKO, Martin: Armia słowacka we wschodniej Polsce w 1941 roku. – In: Pamięć i sprawiedliwość 1 (3), 2003, 217-234.

LACKO, Martin: Dezercia tzv. turkestanského pluku SS k partizánskej brigáde Boženko v decembri 1944. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 2 (2003), s. 115-122.

LACKO, Martin: Partizánska brigáda podplukovníka Anatolija Snežinského a jej činnosť v oblasti Považského Inovca (1944 – 1945). – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 1 (2003), s. 83-100.

LETZ, Róbert, ed.: Rokovania nemeckých a slovenských politikov v rokoch 1939 – 1945. Dokumenty. – In: Historický zborník 13, č. 1-2 / Zost.: Bobák, Ján. – Martin : Matica slovenská, 2003, s. 103-131.

LUKÁČ, Pavol: Politická činnosť Milana Hodžu v emigrácii v USA a reakcie na jeho federalistické plány. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 4 (2003), s. 605-626.

MIČIANIK, Pavel: Geopolitické postavenie Slovenska v rokoch 1939 – 1941. – In: Politické vedy. – Roč. 6, č. 2 (2003), s. 7-30.

MICHÁLEK, Slavomír.: Československý zahraničný odboj vo Francúzsku v rokoch 1939 – 1940 (a pozadie zmluvy o čs. armáde). – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 2 (2003), s. 31-48 : fotogr.

MICHNOVIČ, Imrich: „Riešenie“ židovskej otázky v okresoch Zemplína v prvých dvoch rokoch existencie Slovenskej republiky (1939 – 1940). – In: Ročenka Katedry dejín FHPV PU / Zost. Pekár, M. – Prešov : Univerzum, 2003, s. 115-127.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – KAMENEC, Ivan: Poplatky za deportovaných slovenských Židov. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 2 (2003), s. 311-342.

Vojenská história

NIŽŇANSKÝ, Eduard: Slovenská politika a deportácie Židov zo Slovenska v roku 1942. – In: Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátym narodeninám venujú priatelé, kolegové a žáci. – Brno : HÚ AV ČR – HÚ FF MU – Matice moravská, 2003, s. 375-386.

PEJS, Oldřich: Duchovní služba v čs. leteckých jednotkách ve Velké Británii za druhé světové války. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 3-14.

PEJS, Oldřich: Vojenští duchovní v čs. pozemní armádě ve Velké Británii (1940 – 1943). – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 37-53.

PEKÁR, Martin: Politické aktivity maďarskej menšiny na východnom Slovensku v rokoch 1939 – 1944 v zrkadle župnej agendy. – In: Ročenka katedry dejín FHPV PU / Zost. M. Pekár – Prešov : Univerzum, 2003, s. 128-142, tabl.

PEKÁR, Martin: Politické dejiny prvej slovenskej republiky v domácej historiografii : (Stručný prehľad so zreteľom na Šariško-zemplínsku župu). – In: Acta Historica Neosoliensia 6. Ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied UMB. – Banská Bystrica : FHV UMB, 2003, s. 93-100.

PODOLEC, Ondrej: Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 4 (2003), s. 647-668.

SCHVARC, Michal: Formácia Dirlwanger – jednotka trestancov. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 4 (2003), s. 96-111.

SLNEKOVÁ, Veronika – DUDÁŠOVA, Jana: Some Features of Anti-Semitic Propaganda and their Use in the Regional Press in the First Phase of Building a Totalitarian Political System in Slovakia 1938 – 1940. (Trnava as a case study.) – In: Racial Violence Past and Present. – Bratislava : Slovak National Museum – Museum of Jewish Culture, 2003, s. 52-61.

SLNEKOVÁ, Veronika – DUDÁŠOVA, Jana – KÖNÖZSYOVÁ, Lucia: Právne normy o vylúčení židovských obyvateľov zo štátnych a verejných služieb na Slovensku v rokoch 1938 – 1945 v dokumentoch. – In: Studia Historica Nitriensia 11. – Nitra : Katedra histórie a archeológie UKF, 2003, s. 313-361.

ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter: K problematike takzvaných ukrajinských utečencov na Slovensku. – In: Acta Historica Neosoliensia 6. Ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied UMB. – Banská Bystrica : FHV UMB, 2003, s. 115-124.

ŠUMICHRAST, Peter: Avia B-34, B-534 a BK-534 na Slovensku (1939 – 1944). – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 104-120.

ŠUMICHRAST, Peter: Výchova slovenského vojaka na východnom fronte v rokoch 1941 – 1943. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 36-54.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica – NĚMEČEK, Jan: Vojaci 2. technickej divízie slovenskej armády na strane Spojencov. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 3-4 (2003), s. 722-743.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: Juden in der Slowakei – ein fester Bestandteil des Anti-NS-Widerstands. – In: Widerstand – Kollaboration – Zusammenarbeit aus europäischer Perspektive in Deutschland und in der Tschechoslowakei von 1938 – 1968. – B. m. : Kašubské nakl., 2003, s. 141-162.

* * *

BIELIK, Oskar: Anabáza mýnarského oddielu „Ladislav“ v SNP. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 23 (2003), s. 7.

BIELIK, Oskar: Obrana Hornej Nitry po vypuknutí SNP. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 20 (2003), s. 7.

BÖHMER, Milan: Jeden z nezodpovedaných otáznikov. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 6 (2003), s. 6 : fotogr. /L. Kukorelli/

BURSA, Stanislav: Letka 12 na východnom fronte, 1.-3. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 79, č. 22 – 24 (2003), s. 40-43, 22-24, 57-60 : fotogr.

FARSKÝ, Karol: Tatranský orly nad severnou Moravou, 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 6 (2003), s. 8, 7 : fotogr.

GAJDOŠ, Milan: K storočnici dvoch bratov Veselovcov. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 10 – 11 (2003), s. 8, 6.

GAJDOŠ, Milan: Vlastenec a antifasišista. – In: Bradlo – občasník Spoločnosti M. R. Štefánika – č. 34-35 (júl 2003), s. 19. /Ivan Markovič/

Vojenská história

- HOLÝ, J.:** Pomoc americkým letcom v 2. svetovej vojne. – In: Bradlo – občasník Spoločnosti M. R. Štefánika – č. 34-35 (júl 2003), s. 16. /západné Slovensko/
- JANAS, Karol:** Perzekúcia slovenských Rómov 1939 – 1945. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 1 (2003), s. 31-32 : fotogr.
- JANAS, Karol:** Vízová politika slovenského štátu. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 11 (2003), s. 34 : fotogr., mp.
- JANSÍK, Vladimír, ml.:** Čas veľkých činov. Spomienky na činnosť 1. čs. partizánskej brigády M. R. Štefánika. – Bojovník. – Roč. 48, č. 26, (2003), s. 6-7 : fotogr.
- JARMILA Golianová. – In:** Bojovník. – Roč. 48, č. 12 (2003), s. 6 : fotogr.
- KAMENEC, Ivan:** Fakty o deportáciách. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 22 (2003), s. 8 : fotogr.
- KATREBA, Zoltán:** Chronológia čs. vojenského odboja vo Francúzsku, na Blízkom východe, v severnej Afrike a vo Veľkej Británii (1939 – 1945). – In: Obrana. – Roč. 11, č. 24 (2003), s. 24-27 : fotogr.
- KATREBA, Zoltán:** The czechoslovak independent armoured brigade group on the western front (1944 – 1945). – In: Slovak Army Review. – Autumn 2003, s. 26-27.
- KOPOLDOVÁ-ŠVERMOVÁ, Jiřina:** Ženy v boji pri Sokolove 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 22 – 23 (2003), s. 8 : fotogr.
- KUCHÁR, B.:** Z bojov za slobodu. 60 rokov od organizovania prechodu Rýchlej divízie. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 3 – 5 (2003), s. 6, 7, 6.
- MANGA, Dávid:** Česť a krivda. Príbeh SNP. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 17 (2003), s. 22 : fotogr.
- MAREK, Vladimír:** Bitva dvakrát znásilnená. – In: A report, č. 4 (2003), príloha, s. 1-8 : fotogr. /Sokolovo/
- MIČKO, Peter:** Tretia ríša a slovenské hospodárstvo. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 2 (2003), s. 24-26 : fotogr.
- PAULIAK, Ervín:** Bitka pri Kursku. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 14 – 18 (2003), s. 3.
- PITTNER-HANDLOVSKÝ, L.:** Inteligencia v odboji 1939 – 1945. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 11 – 12 (2003), s. 7.
- POLÁK, Ondrej:** Dobšinský okres v období odboja. – In: Bojovník – Roč. 48, č. 18 (2003), s. 7 : fotogr.
- REHÁK, Alexander:** Spomienky šéfkára 2. paradasantnej brigády, 1.-7. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 19-25 (2003), s. 6-7 : fotogr.
- ŠTETKOVÁ, Viera:** Z povstaleckého denníka. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 8-9 (2003), s. 26-27 : fotogr.
- ŠTILLA, Miloš:** Parabrigáda v partizánskej vojne. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 15 (2003), s. 6 : fotogr.
- ŠVEC, Tomáš:** Dôstojné spomienky. Osudy povstalcov. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 17 (2003), s. 23 : fotogr.
- VALIŠ, Zdeněk:** Generálplukovník Ján Ambuš. – In: Vojenské rozhledy. – Roč. 12, č. 1 (2003), s. 193-196 : fotogr.
- VANČATA, Pavel:** Smrt s tragickým koncem. – In: REVI. – Č. 50 (2003), s. 11-13 : obr. /311. čs. bombardovacia perut'/
- VITKO, Pavol:** Šestnásťročný v bombardéri RAF. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 22 (2003), s. 24-25 : fotogr. /P. Schwarz/
- ZEMKO, Ján:** Zapojenie breznianskej vojenskej posádky do SNP, 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 19 – 20 (2003), s. 6 : fotogr.

1945 – 1993

- BYSTROV, Vladimír:** Únosy československých občanů do Sovětského svazu v letech 1945 – 1955 / Odp. red. Bednář, T. – Praha : Themis pro Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003. – 341 s. : dok., reg., res.
- FIDLER, Jiří:** Okupace Československa 21. 8. 1968. Bratrská agrese. – Praha : Havran, 2003. – 195 s., lit.

Vojenská história

HANZLÍK, František: Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945 – 1950. – Praha : Themis pro Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003. – 357 s. : fotogr. příl.

HOFMAN, Jiří – BAUER, Jan: Tajemství radiotechnického pátrače TAMARA. – Praha : Nakl. Sdělovací technika, 2003. – 271 s. : fotogr., příl.

HOLEC, František, ed.: Svědectví o organizaci a životě PTP : Sborník příspěvků přednesených na konferenci o PTP 19. a 20. června 2002 v Praze. – Praha : Ústřední rada Svazu PTP – VTNP, 2003. – 69 s.

VARINSKÝ, Vladimír: Jozef Vicen a Biela légia. – Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2003. – 122 s.

* * *

BÍLEK, Jiří: Svaz československých důstojníků a praporčíků a Svaz letců ČSSR v letech 1968 – 1971. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 3-4 (2003), s. 538-556.

BLAŽEK, Petr: Odmowa sluzby wojskowej w Czechoslowacji 1969 – 1989. – In: Pamiec i sprawiedliwość. Pismo Instytutu pamieci narodowej 2 (4), 2003, s. 253-270.

DENIZE, Eugen: Ocuparea Cehoslovaciei (August 1968) reflectat a de radiodifuziunea Romana. – In: Revista istorica. – Roč. 14, č. 1-2 (2003), s. 29-40.

GAVLAS, Pavol – RAŠEK, Antonín: Přípravné období rozdělení čs. státu a armády. – In: Vojenské rozhledy. – Roč. 12, č. 1 (2003), s. 138-155.

HRADEČNÝ, P.: Zdrženlivý internacionalismus. Občanská válka v Řecku a československá materiální pomoc Demokratické armádě Řecka. – In: Soudobé dějiny. – Roč. 10, č. 1-2 (2003), s. 58-92 : tabl.

HRNKO, Anton: Výpoveď D. Wislicenyho pred tribunálom Medzinárodného vojenského dvora v Norimbergu v roku 1946. – In: Historický zborník 13 / č. 1-2. – Bratislava : Historický ústav MS, 2003, s. 124-131.

JANČO, Eudovít: 52. pontónový pluk – VÚ 1736 Bratislava, Komárno. Vznik, vývoj a činnosť v rokoch 1950 – 1969. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 109-123.

KLOČKOVÁ, Lenka: Studená válka. Výběrová bibliografie. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 3-4 (2003), s. 780-796.

LÁNÍK, Jaroslav: Financování čs. armády v letech první pětiletky. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 3-4 (2003), s. 744-770.

SYRNÝ, Marek: Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku. – In: Acta Historica Neosoliensia 6. Ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied UMB. – Banská Bystrica : FHV UMB, 2003, s. 137-147.

ŠTAIGL, Jan: Slovensko v koncepcii výstavby čs. armády ako vojska prvého operačného sledu sovietskeho bloku v rokoch 1948 – 1968. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 3-4 (2003), s. 661-665.

ŠTAIGL, Jan: Zbrojná výroba na Slovensku v rokoch 1954 – 1960. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 55-73.

ŠTEFANSKÝ, Michal: Studená vojna a jej dôsledky pre Československo v rokoch 1951 – 1953. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 3-4 (2003), s. 672-675.

VARINSKÝ, Varinský: „Biela légia“ a jej pôsobenie na strednom Slovensku (1949 – 1952). – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 3 (2003), s. 435-446.

VONDRÁŠEK, Václav: Poválečný slovenský exil a aktivity ČSR o vydání jeho některých představitelů (květen 1945 – podzim 1946). – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 4 (2003), s. 54-77.

ZÍDEK, Petr: Československo a válka v Alžírsku (1954 – 1962). – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 2 (2003), s. 259-283.

ŽÁČEK, Pavel: Armáda pod drobnohledem. Vojenská kontrarozvědka v dokumentech, 1974 – 1989. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 3-4 (2003), s. 797-836.

* * *

IRRA, Miroslav: „Jednadvacítka“ post scriptum. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 79, č. 18-22 (2003), s. 14-19, 52-55.

KURAL, Václav: K polemice kolem roku 1968 na stránkách Soudobých dějin. – In: Soudobé dějiny. – Roč. 10, č. 3 (2003), s. 394-400.

Vojenská história

PAZDERA, David: Československý náboj 7,5 x 45 mm. – In: Střelecký magazín. – Roč. 8, č. 7 (2003), s. 18-19 : nákr.

PLEVA, Ondrej: Kto vlastne boli banderovci. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 1 (2003), s. 7.

ŠTAIGL, Jan: Political persecution of officers in the czechoslovak army after february 1948. – In: Slovak Army Review. – Autumn 2003, s. 26-27.

ŠTEFANSKÝ, Michal: Kruté rozhodnutie Kremľa. Moskovský protokol 1968. – In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 3, č. 5 (2003), s. 15-16 : fotogr.

1993 – 2003

ARMÁDA. – Bratislava : VIA MO SR, 2003. – CD-ROM. /OS SR, GŠ – ročníky armádneho periodika/

ČURDA, Jiří – ZATLKAJ, Pavol: Cesta Slovenska do NATO. Niektoré aspekty integračného úsilia Slovenska v rokoch 1993 – 2002. / Zodp. red. Madarásová, J. – Bratislava : Veda, 2003. – 156 s. : sch., lit., príl.

DOKTRÍNA pre plánovanie a vedenie spoločných operácií. – Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2003. – 159 s. : tabl., príl.

MICHNICA, Jozef, zost.: Slováci v službách mieru. – Bratislava : VIA MO SR, 2003. – 24 voľn. listov

NIŽŇANSKÝ, Jaroslav: Informačná vojna v ozbrojených silách. – Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2003. – 120 s. : tabl.

ROČENKA Ministerstva obrany Slovenskej republiky 2002 / Zodp. red. Veselý, Ľudovít – Bratislava : VIA MO SR, 2003. – 202 s. : fotogr., mp., tabl.

SAMSON, Ivo: Medzinárodný terorizmus. Implikácie pre Slovensko. – Bratislava : Výskumné centrum slov. spoločnosti pre zahr. politiku, 2003. – 250 s. : tabl, reg.

SIMON, Jeffrey, ed.: Combating Terrorism. NATO and Trans-atlantic dimension. International Seminar. – Bucharest : Institute for Political Studies of Defence and Military History, 2003. – 176 s.

TANKOVÁ a automobilová technika v českej a slovenskej armáde. Sestaveno z archivních materiálu Našeho vojska. – Praha : Naše vojsko, 2003. – 331 s. : fotogr., obr.

VITKO, Pavol, zost.: V službách mieru. In the Service of Peace. – Bratislava : MO SR – VIA, 2003. – 84 s. : fotogr.

ZÁTORSKÝ, Stanislav, zost.: Budget for 2003 in Figures, Facts and Graphs. – Bratislava : Ministry of Defence of SR – Publishing and Information Agency, 2003. – 26 s. : gr., tabl.

* * *

GAVLAS, Pavol – RAŠEK, Antonín: Průběh rozdělení Československé armády. – In: Vojenské rozhledy. – Roč. 12, č. 2 (2003), s. 139-156.

KURTY, Jan: Akadémia ozbrojených síl – príprava na jej zriadenie. – In: Vojenské obzory. – Roč. 9, č. 2 (2003), s. 5-18 : sch.

ŠMIDA, Milan: Medzinárodné aktivity rezortu. Pôsobenie Ozbrojených síl Slovenskej republiky v mierových operáciách a misiách 1.-2. – In: Vojenské obzory. – Roč. 9, č. 1, 2 (2003), s. 71-95, 60-88.

ŠVEC, Peter: Vojenské vzdelávanie, výcvik, veda a vývoj. – In: Vojenské obzory. – Roč. 9, č. 1 (2003), s. 7-24 : obr..

URBANČOK, Martin: Poznámky k bezpečnostnej politike Slovenskej republiky. – In: Vojenské obzory. – Roč. 9, č. 2 (2003), s. 88-107.

VALENTA, Jiří: Bezpečnost a politicko-bezpečnostní orientace obou států. – In: Dělení Československa. Deset let poté ... / Ed.: Vodička, Karel. – Praha : Volvow Globator, 2003, s. 163-179.

* * *

Vojenská história

- BEGALA, Jan:** O niektorých aspektoch novej modernizácie vrtuľníkov Mi-24. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 79, č. 24 (2003), s. 12-14 : fotogr.
- DOLINAY, Ján:** Pod vlajkami OSN, NATO, EÚ a OBSE. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 13 (2003), s. 22-25 : fotogr.
- GÁFRÍK, Andrej:** Bojové vrtuľníky Mi-24. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 1 (2003), s. 16-20 : fotogr., tabl.
- HOREJŠÍ, Tomáš:** Náhrada za Gripeny? Spojení se Slovenskem. – In: ATM – Armádní technický magazín. – Roč. 35, č. 2 (2003), s. 22-23 : fotogr.
- MURGAŠ, J.:** Ťažké vyslobodzovacie vozidlo RV-20 SAS. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 13 (2003), s. 10-11 : fotogr., nákr.
- OBRANA** – retrospektíva. Prvé čísla Obrany „na sekeru“. Retrospektíva 1993 – 2002. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 2 (2003), s. 7-33 : fotogr.
- PROCHÁZKA, Jan:** Česko-slovensko-polská brigáda. Integrace jednotek dokončena : The Czech-Slovak-Polish Brigade. The Integration of the Units is Complete. – In: Czech Armed Forces today. – Č. 4 (2003), s. 28-31 : fotogr.
- STOLÁR, Michal J. – FRYŠČÍN, Roman – LIŠKA, Alfonz:** „Dvadsaťjednotka“ v službách Slovenskej republiky. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 79, č. 9 – 10 (2003), s. 20-23, 32-35 : fotogr.
- VALLO, Dušan – JURIGA, P.:** Obranný výskum a vývoj v zmysle prijatého zákona o vede a technike. – In: Vojenské obzory. – Roč. 9, č. 1 (2003), s. 33-37.
- VITKO, Pavol:** Slovenskí vojaci v Basre. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 11 (2003), s. 4-5 : fotogr.

PRÁCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENÉ CHRONOLOGICKÉ OBDOBIA

- BORÁK, Mečislav:** České stopy v Gulagu. Z výskumu perzekuce Čechů a občanů ČSR v Sovětském svazu. 2. upr. vyd. – Opava : Slezské zemské muzeum Opava, 2003. – 167 s., lit., reg.
- DOLEŽAL, Ludvík – KROUPA, Lubomír:** Zeníjní vojsko. (Historie a současnost.) – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2003. – 156 s., fotogr., tabl.
- ĐURICA, M. S.:** Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí. – 3. opr. a dopl. vyd. – Bratislava : Lúč, 2003. – 837 s.
- EDVARD** Beneš und die tschechoslowakische Aussenpolitik 1918 – 1948. / Herausg. Suppan, A; Vyslonzil, E. – 2. durchgeseh. Aufl. – Frankfurt am Main : Peter Lang Europäischer Verl. der Wissenschaften, 2003. – 195 s.
- KUPKA, Vladimír – FRANCEV, Vladimír – FUCHS, Jiří:** Československý 4 cm pevnostní kanón vz. 36 a jeho osudy. – Praha : Fortprint, 2003. – 151 s. : fotogr., nákr.
- LETOŠŤÁK, Ľudovít:** Delostrelectvo čierneho strelného prachu. – Bratislava : Epos, 2003. – 185 s.
- MANNOVÁ, Elena, zost.:** Krátke dejiny Slovenska. – Bratislava : Academic Electronic Press, 2003. – 369 s.
- MICHÁLEK, Slavomír – KRAJČOVIČOVÁ, Natália:** Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia. – Bratislava : Veda, 2003. – 686 s.
- PACNER, Karel:** Velké špionážní operace. První a druhá světová válka. / Odp. Red. Tichá, H. – Praha : Albatros, 2003. – 278 s. : fotogr., pram., reg.
- PERNES, Jiří:** Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526 – 1918. / Ilustr. Toman, K. M. – Praha : Elka Press, 2003. – 555 s. : fotogr., obr., mp., chronol., lit., reg.
- ŠMONDRK, Jozef:** Vojaci v kúpeľoch Piešťany. 140 rokov Vojenského kúpeľného ústavu (1863 – 2003). – Piešťany : Balneologické múzeum, 2003. – 74 s., fotogr.
- ŠTEFANSKÝ, Michal – PURDEK, Imrich, ed.:** Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002. – Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003. – 261 s. : tabl. – Klein, B.: Vojenskostrategický potenciál územia Slovenska pred prvou svetovou vojnou, s. 11-23; Hronský, M.: Geopolitické postavenie Slovenska vo Veľkej vojne a vo vojenskom konflikte ČSR s Maďarskou republikou rád roku 1919, s. 24-49; Ferenčuhová, B.: Malá dohoda, Locarno a bezpečnosť Slovenska v 20. rokoch, s. 50-74; Čaplovič, M.: Septembrová mobilizácia čs. armády 1938 s dôrazom na Slovensko, s. 75-116; Cséfalvay, F.: Maďarsko-slovenský ozbrojený konflikt v marci 1939, s. 117-126; Baka, I.: Slovensko ako nástupný priestor vo vojne proti Poľsku, s. 127-

Vojenská história

143; Katreba, Z.: Využitie slovenského územia pre nástup nemeckých vojsk proti Sovietskemu zväzu v roku 1941, s. 144-156; Ivaničková, E.: Slovensko a slovenská otázka vo vojnových plánoch Veľkej Británie 1939 – 1945, s. 172-181; Podolec, O.: Slovensko-maďarské konflikty a ich odraz na pôde slovenského snemu, s. 182-193; Šimunič, P.: Slovensko v čase SNP a oslobodenia, s. 194-207; Michálek, S.: UNRRA a Slovensko 1945 – 1947, s. 208-217; Štefanský, M.: Studená vojna a jej dôsledky pre Československo v rokoch 1951 – 1953, s. 218-232; Zavacká, M.: A čo píšu, bude vojna? Propagandistické využívanie pocitu ohrozenia v studenej vojne, s. 233-238; Štaigl, J.: Vojenská identita Slovenska v podmienkach studenej vojny do polovice 60. rokov, s. 239-258.

ŠVRLO, Peter: Vojenský výsadbári na Slovensku 1942 – 2003. / Zodp. red. Veselý, L. – Bratislava : MO SR – VIA, 2003. – 126 s., fotogr. príl., lit.

TIBENSKÝ, Ján – URBANCOVÁ, Viera: Slovensko očami Európy 900 – 1850. – Bratislava : Academic Electronic Press, 2003. – 327 s., fotogr., obr., pram.

TÖNSMEYEROVÁ, Tatjana: Das dritte Reich und die Slowakei. Politische Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn. – Paderbor : Verl. Ferdinand Schöningh, 2003. – 387 s.

VENCEL, Pavol – MISTRÍK, Juraj: História vojenskej nemocnice v Bratislave. History of the Military Hospital in Bratislava. – B. m. n., 2003. – 239 s., fotogr.

* * *

FENCL, Jiří: Protitankové pušky ZB. – In: Střelecký magazín. – Roč. 8, č. 5 – 9 (2003), s. 36-37, 46-47 : fotogr.

GAJDOŠ, Milan: Básnik a bojovník života 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 21 – 22 (2003), s. 6 : fotogr. /J. Jesenský/

HOLEC, Roman: Osud jednej stredoeurópskej továrne. Vzostupy a pády bratislavskej Dynamitky. – In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 3, č. 2 (2003), s. 9-11 : fotogr.

LETZ, Róbert: Zápisky Alexandra Macha. – In: Historický zborník 12, č. 1-2. – Martin : Matica slovenská, 2002, s. 65-81.

SEDLIAKOVÁ, Alžbeta, zost.: Bibliografia vojensko-politickej a vojenskej problematiky v Historickom časopise : 1953 – 2001. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 152-182.

ARCHÍVNICTVO A MÚZEJNÍCTVO

HRADSKÝ, Juraj: Chladné zbrane v zbierkach súkromných zberateľov. – In: Pamiatky a múzeá. – Roč. 51, č. 3 (2003), s. 52-55 : fotogr.

RÁBOŇ, Martin: Muzea a památníky. Československé opevnění z let 1935 – 1938. Malý průvodce. – Brno : Spolek přátel čs. opevnění, 2003. – 147 s., fotogr., mp.

SVITAK, Pavel: Vzpomínka muzejnická. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 79, č. 20 (2003), s. 12-15 : fotogr. /čs. letectvo, 60. r./

ZOZNAM EXCERPOVANÝCH ČASOPISOV A PERIODICKÝCH ZBORNÍKOV

A-report. Čtrnáctidenník Ministerstva obrany ČR
Acta Historica Neosoliensia. Ročenka Katedry histórie FHV UMB
ATM – Armádní technický magazín
Bibliographie internationale d'histoire militaire
Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov
Czech Armed Forces Today – Armáda České republiky dnes
Časopis Národního muzea – řada historická
Český časopis historický
Dějiny a současnost

Vojenská história

Hadtörténelmi Közlemények
História. Revue o dejinách spoločnosti
História – maď.
Historica. Zborník Filozofickej fakulty UK
Historická revue
Historické štúdie. Ročenka Historického ústavu SAV
Historický časopis Historického ústavu SAV
Historický obzor
Historický zborník. Zborník Slovenského historického ústavu MS
Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády ČR
Letectví + kosmonautika
Medea. Studia Mediaevalia et Antiqua. Zborník Katedry všeobecných dejín FiF UK
Medzinárodné otázky
Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung
Militärgeschichtliche Zeitschrift
Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století
NATO review
Obrana. Vojenský dvojtýždenník MO SR
Österreichische Militärische Zeitschrift
Pamiętki i muzea. Revue pre kultúrne dedičstvo
Politické vedy. Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy
Przegląd Historyczno-wojskowy
REVI – dvoměsíčník o letadlech a letcích
Slezský sborník
Slovenská archeológia
Slovenská archivistika
Slovenská národná bibliografia – Knihy, Články, Série B – S
Slovak Army Review
Soudobé dějiny
Střední Evropa
Střelecký magazín
Studia Archeologica Slovaca Mediaevalia
Studia Historica Nitriensia. Zborník Katedry histórie a archeológie UKF
Studia Historica Tyrnaviensia. Spoločenskovedný zborník Katedry histórie FH TU
Századok
Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vojenské obzory – teoretický časopis MO SR
Vojenské rozhledy – teoretický časopis Armády ČR
Zahraničné slovaciká
Zborník Slovenského národného múzea

Zostavila Božena Šed'ová

ANOTÁCIE GLOSÝ

CONNAUGHTON, R.: *VYCHÁZEJÍCÍ SLUNCE A SKOLENÝ MEDVĚD*. Praha : BB/art s.r.o., 2004, 387 s.

Napísanie tejto knihy podnietil nezáujem o publikácie venované rusko-japonskej vojne, ktoré vypredávali z knižnice Akadémie Generálneho štábu armády v Camberley. Autor sa k nim dostal náhodou, pretože pôvodne si chcel kúpiť knihy o prusko-francúzskej vojne. Bol jediným záujemcom aj o knihy opisujúce konflikt, ktorý mu bol úplne neznámy. Pri ich štúdiu zistil množstvo podobností medzi rusko-japonskou vojnou a prvou svetovou vojnou.

Knihy nie je písaná prísne vedeckým jazykom. Autor však k téme pristúpil zodpovedne a snažil sa vystihnúť význam nástupu technológie do vojenských konfliktov. Okrem toho sa menila aj celková koncepcia vedenia vojny, od zničenia protivníka k opotrebovaniu protivníka, od krátkodobých konfliktov k dlhodobjším, od vojen lokálneho charakteru k vojnám globálneho rozsahu.

Autor si svoje poznatky overil aj priamo v Mandžusku. Táto kniha vyšla v roku 1988 po prvýkrát. Po návšteve Mandžuska ju ale bolo potrebné revidovať. Pre autora vyznievalo zarážajúco, že prítomnosť zahraničných vojnových korešpondentov a pozorovateľov v bitkách rusko-japonskej vojny nevedela k praktickej analýze a aplikácii výsledkov pri vypuknutí prvej svetovej vojny. Connaughton si dokonca myslí, že rusko-japonská vojna mala väčší vplyv na priebeh druhej svetovej vojny ako prvej svetovej vojny.

Rusko počas mocenského rastu hľadalo prístup k moriam. Peter Veľký bojoval o prístup k moriam so Švédskom a Osmanskou ríšou a jeho nasledovníci v tom pokračovali. Na sklonku 19. storočia Rusko, už ako veľmoc, zasahovalo do politického diania v Európe a Ázii. Na pobreží Tichého oceánu ale nevlastnilo prístav, ktorý by po celý rok prijímal loďstvo

a nezamrzal. Vážnym konkurentom sa mu v oblasti stávalo Japonské cisárstvo, ktoré po reformách Meidži otvorilo politiku voči okolitému svetu a dvíhalo hlavu. Rusko anektovalo ostrovy Cušima a Sachalin, čím si znepriatelilo Japonsko. Japonská armáda sa v tom období orientovala hlavne na pruskú vojenskú školu. Predstavitelia vojenského loďstva sa prikláňali s obdivom k britskej vojrovej flotile a jej bývalému admirálovi Horatiovi Nelsonovi. Imponovala im jeho filozofia vlastníť také silné vojnové loďstvo, ktoré by bolo schopné napadnúť nepriateľa v jeho vlastných prístavoch.

Japonci pozorne sledovali vývoj v Kórei, ktorá spadala do ich záujmovej sféry. Vážneho protivníka mali v Číne, ktorá taktiež mala v Kórei svoje záujmy. Obidva štáty preto pristúpili na dohodu o vzájomnom vojenskom pôsobení na Kórejskom polostrove. Aktivita východoázijských monarchií nešla pozornosťou Ruska, ktoré v tom období začalo s budovaním Transsibírskej železničnej dráhy. Situáciu skomplikoval pokus o atentát na ruského následníka trónu počas jeho návštevy v Japonsku. Na ruskej strane narastalo presvedčenie o „žltom“ nebezpečenstve. Časť ruských politikov začala čoraz intenzívnejšie presadzovať budovanie železnice cez územie Mandžuska.

Po japonsko-čínskej vojne získalo Japonsko Formózu, Peskadorské ostrovy, a polostrov Liao-tung s nezamrzajúcim prístavom Port Arthur. Port Arthur však chcelo vlastníť aj Rusko, pričom verilo, že Japonsko nikdy nebude také silné, aby zaútočilo na európsku veľmoc.

Rusko podnietilo rokovania s Nemeckom a Francúzskom o spoločnom postupe na Ďalekom východe. Japonský cisár musel prijať mocnosťami vydanú nótu o tom, aby sa vzdal kontroly nad Port Arthurom a vrátil ho do čínskej správy. Onedlho Rusko diplomatickým pôsobením získalo súhlas k prenajatiu Port Arthuru. Británia, ktorá sa taktiež nemienila vzdať svojich ambícií v oblasti, vypudila Japoncov

z Wej chaj wej do tej doby, pokiaľ Rusi budú vlastniť Port Arthur.

Medzitým v Číne vypuklo boxerské povstanie, ktoré výrazne komplikovalo budovanie železničnej siete. Číňania železnicu vnímali ako symbol víťazstva západného materializmu nad ich duchovným svetom. Železnice v ich predstavách rušili pokoj pochovaných predkov. Situácia sa komplikovala až Rusko obsadilo územie Mandžuska. Od tejto chvíle sa Británia pozerala na Japonsko ako na potenciálneho spojencu na Ďalekom východe. Rusko bolo ochotné opustiť územie Mandžuska iba v tom prípade, ak Čína bude schopná zabezpečiť ochranu železnice a ruských poddaných. Po vzájomnej dohode Rusko začalo s odsunom vojsk, ale ho nedokončilo. Číne boli predložené ďalšie body, ktoré však boli s podporou medzinárodnej koalície odmietnuté.

Japonsko sa snažilo vznikajúcu krízu odstrániť prehlásením, že Mandžusko neleží v sfére jeho záujmov. Očakávalo, že podobne sa vzdá svojich záujmov v Kórei aj Rusko. Keď však nedostalo odpoveď na svoju iniciatívu, rozhodlo sa situáciu vyriešiť rázne.

Rusko trestuhodne podcenilo kvalitu japonskej armády. Nedocenilo vzdialenosť a čas za ktorý sa mohli ruské jednotky presunúť na Ďaleký východ. V ruskej stratégii bol stále bodákový boj povýšený nad strelbu pechoty. V dôstojníckom zbore prevládala gerontokracia. Dôstojníci boli povyšovaní kvôli veku a nie za zásluhy. Priepastný rozdiel panoval medzi vojenským loďstvom obidvoch krajín. Rusko s globálnymi záujmami vlastnilo lode s veľkými zásobníkmi na uhlie. Japonské lode určené len na lokálne pôsobenie nemali takéto zásobníky a boli lepšie chránené.

Rusko-japonská vojna začala napadnutím prístavu Port Arthur. Následne prebehli pozemné boje pri Ja-lu, Nan-šan, Te-li-s' a Liaojang. Ruské vojsko často vykonávalo rutinné ústupy, ktoré obyčajným vojakom nepridávali chuť bojovať.

Vrcholom konfliktu bolo stretnutie vojnových eskadrií pri ostrove Cušima. Ruská flotila plávala až z Baltského mora. Po jej porážke Rusko prišlo o väčšinu svojho vojenského loďstva. Okrem toho na ruských lodiach panovala revolučná nálada vyplývajúca z nasadenia od-

súdcov a rebelov ako posádky vojnových lodí.

USA znepokojené mocenským rastom Japonska ponúkli sprostredkovanie mieru. Katastrofa pri Cušime vyvolala nepokoje aj v Rusku. Situáciu mohla zachrániť už len ruská diplomacia a mierové jednanie. Ruský vyjednávač využil zverejnenie japonských mierových požiadaviek a potvrdil pripravenosť Ruska pokračovať vo vojne. Došlo ku kuriózne situácii, kedy porazená krajina diktovala podmienky víťazovi.

Výsledky mierových rokovaní vyvolali u Japoncov pocit trpkosti. Výsledky rusko-japonskej vojny však znamenali mohutný vzostup ostrovného cisárstva, ktoré definitívne stratilo rešpekt pred Európanmi.

Knihu o rusko-japonskej vojne preložili Aleš Skřivan st. a Aleš Skřivan ml. Okrem toho autori prispeli aj niektorými doplňujúcimi, alebo vysvetľujúcimi poznámkami pri korigovaní niektorých nezrovnalostí v pôvodnom texte. V knihe nechýbajú dobové fotografie a prehľadný mapový servis k popisovaným bojovým stretnutiam. Autor Richard Connaughton pôsobil až do roku 1992 v British Army's Defence Studies. Potom však odišiel do predčasného dôchodku a zaoberá sa štúdiom medzinárodných vojenských a politických problémov.

R. Hoza

KEEGAN, J.: *WINSTON CHURCHILL*. Viking New York : Penguin Lives Series, 2002, pp. 196.

Mr. History. Zlý žiak, s ktorým si učiteľia nevedeli poradiť. Chlapec, nad ktorého očividnou neschopnosťou zúfal aj vlastný otec. Vojak dušou i telom, ktorý sa zúčastnil na mnohých vojenských ťaženiach. Skvelý novinár a ešte lepší spisovateľ, nadpriemerne dobrý maliar, politik, ktorý sa z konzervatíva stal liberálom a z liberála konzervatívec. Mnohonásobný minister v najrôznejších britských vláдах od roku 1905, reorganizátor britského námorníctva, priekopník používania tankov a lietadiel v armáde, autor známeho pojmu „železná opona“,

jednoducho muž, ktorý ako málokto vo Veľkej Británii videl za horizont – to bol Mr. History – Winston Spencer Leonard Churchill. Skutočne ide o osobnosť svetových dejín 20. storočia, ktorá si právom zaslúži pozornosť nielen v súčasnosti, ale aj v budúcnosti. Pre modernú Európu 21. storočia osobnosť neprehliadnuteľná.

O Winstonovi Churchillovi existuje najmä v anglo-americkom svete veľké množstvo literatúry. Literatúry, ktorá k nemu niekedy pristupuje kriticky, inokedy len s obdivom, častejšie však ako zmes oboch prístupov. Predložená kniha J. Keegana je práve takou zmesou, ktorá dáva priestor čitateľovi oboznámiť sa s faktmi Churchillovho života a zasadzuje ho priamo do udalostí britských a svetových dejín, ktorých bol úspešným, menej úspešným či neúspešným aktérom.

Keeganova kniha predpokladá vzdelaného čitateľa. Čitateľa poznajúceho moderné vojenské a politické britské i európske dejiny. Vďaka tomu, že nie je „zaťažaná“ podrobným vysvetľovaním historických udalostí, jej „dej“ plynie pokojne, zrozumiteľne, resp. čitateľ nie je „navený“ vysvetľujúcimi „odbočkami“, ako to často badať pri spisbe podobného druhu. Samozrejme, inak ku Keeganovej knihe pristupuje historik, inak bežný čitateľ. Inú hodnotu má pre čitateľa zo Slovenska, inú pre Angličana. Hoci, ako som už uviedol, existuje o Churchillovi množstvo literatúry, slovenský čitateľ preklad Keeganovej knihy nebude mať s čím porovnávať. To, samozrejme, nie je problém autora, resp. jeho knihy. Aj preto by preklad tejto biografie Churchilla predstavoval v slovenských podmienkach podstatný prínos.

Samotná kniha J. Keegana je rozdelená do 10 kapitol: *Churchill a história, rodina a detstvo, armáda 1894 – 1900, parlament 1900 – 1910, v centre udalostí 1910 – 1915, vojna a mier 1915 – 1932, cesta k vojne 1933 – 1940, osamotený premiér 1940 – 1941, Veľká Trojka 1941 – 1945, apoteóza*. Hoci autor knihy nepochybne pozná britské dejiny, predsa len toto členenie, akokoľvek kopírujúce Churchillov život, vyvoláva v pohľade slovenského čitateľa niekoľko neobjasnených otázok. Ide napr. o otázky týkajúce sa mapy strednej Európy, a to najmä po prvej svetovej vojne, dôsledky druhej

svetovej vojny, studenej vojny a pod. Vieme však, že toto nie je cieľom predloženej biografie Churchilla. Keegan predsa nepísal knihu o Churchillovi pre čitateľa zo Slovenska.

Keeganova kniha je vyvážená v rozsahu, ktorým venuje Winstonovi Churchillovi pozornosť v jednotlivých jeho životných obdobiach. Snáď by sa hodil kritickejší pohľad na Gallipoli, na britskú európsku nečinnosť po nástupe Hitlera, na britský appeasement, resp. neskoršiu sféru veľmocenských vplyvov, či na britskú zahraničnú politiku voči krajinám za železnou oponou. Práve posledne menovaný rozmer, t. j. činnosť Churchilla od Fultonu v marci 1946, v podstate v knihe chýba. Autor sa k tomuto obdobiu Churchillovho života v kapitole „apoteóza“ venuje len v niekoľkých odsekoch.

Všeobecne možno konštatovať, že Keeganov *Winston Churchill* je zaujímavý, bohatý na fakty, napísaný pútavo a zrozumiteľne. Ak niečo knihe chýba, tak je to jeden zásadný rozmer Churchillovej osobnosti – jeho dôrazný a konštantný antikomunizmus. Ten sa totiž vinie jeho celým životom. Nakoľko slovenský knižný trh knihu o Churchillovi na pultoch v podstate neponúka, čitateľ nemá možnosť prípadný preklad porovnávať s inou literatúrou. (Známe české preklady sovietskych autorov spred viacerých desaťročí, ktoré sa nachádzajú v knižniciach, predsa len nemožno chápať ako objektívne snahy o priblíženie sa k historickej pravde.) Dostane však príležitosť osviežiť, resp. doplniť si vedomosti o moderných európskych dejinách z nového uhlu pohľadu, t. j. z pohľadu života jednej z najvýznamnejších osobností dejín 20. storočia. A práve tento „rozmer“ Keeganovej knihy je v našom geografickom priestore nepopierateľným prínosom.

S. Michálek

McCARTHY, P. – SYRON, M.: *TANKOVÁ VÁLKA. VZESTUP A PÁD HITLEROVÝCH TANKOVÝCH DIVIZÍ*. Praha : Deus 2003, 340 s.

„*At' v bouři či ve sněhu, či at' se na nás směje slunce v denních vedrech nebo v mrazivé noci, jsou naše obličejé zaprášené, ale naše mysl je*

veselá. Ano, naše mysl je veselá. Naše tanky hřmí jako vichřice. Se hřmicími motory rychlí jako blesk napadáme nepřitele v bezpečí našich tanků, daleko před našimi kamarády v bitvě zůstaneme sami. Útočíme do hloubi nepřátelského území“, tak znejú slová prvých dvoch slôh piesne tankistov „Panzerlied“, ktorú zložil ešte v júni 1933 podplukovník Wiehle. I tie však dostatočne výstižne charakterizujú život a poslanie príslušníkov tankových vojsk, druhu zbrane, ktorá sa po výsmeškoch z bojov prvej svetovej vojny stala v tej nasledujúcej obávanou a zdrvujúcou. Britskí autori Peter McCarthy a Mike Syron sa vo svojej knihe podujali dôsledne zmapovať vývoj nemeckých obrnených bojových vozidiel a taktiky ich použitia. Ich kniha je príbehom Panzerwaffe, nemeckých pancierových divízií, elitných tankových zbraní Wehrmachtu v období druhej svetovej vojny; príbehom, ktorý je rovnako dramatický ako bola aj celá vojna, v ktorej účinkovali. Autori sa však nezaoberajú iba bojovým nasadením a technicko-taktickým opisom nemeckých tankov, ale pojednávajú aj o tých, ktorí im velili. O tých, ktorí boli presvedčení o ich neporažiteľnosti a o tých, ktorí v nich bojovali a hrdinsky umierali. V kontexte vojenských udalostí druhej svetovej vojny taktiež rekonštruujú a analyzujú takmer všetky významnejšie tankové operácie, resp. operácie, v ktorých zohrali tankové jednotky rozhodujúcu úlohu. Prevrátne závery a originálny spôsob prezentácie faktov pridávajú na zaujímavosti starostlivo gradujúceho hodnotenia vývoja, využitia a porážky nemeckých tankových jednotiek. Zároveň sa pokúsili poopraviť viacero mylných predstáv a vyvrátiť niektoré z mnohých prežívajúcich mýtov a omylov, ktoré okolo týchto bojových jednotiek vznikli.

Panzerwaffe predstavovala na každom bojiisku druhej svetovej vojny predvoj a rozhodujúcu silu. Porazila hrdých Poliakov, rozbila namyslených Francúzov a takmer zmietla aj Rusov. Ruského medveďa zrazila na kolena, ale nedokázala mu zasadiť rozhodujúci úder. Západní spojenci sa medzitým usilovali postupne preberať jej nadobudnuté skúsenosti, avšak aby ich mohli aplikovať a správne používať, museli ich vyskúšať v praxi. Sovieti sa na druhej strane učili priamo na základe krvavých lekcií, ktoré

im uštedrovala nemecká ruka. Spojenci si uvedomili, že pokiaľ chcú Nemcov poraziť, musia prevziať aj ich metódy. V priebehu celej vojny je vidieť, ako sa usilovne pokúšali priblížiť ich vysokej úrovni a neraz ju aj doslova kopírovali. Počas úvodných troch vojnových rokov boli príslušníci nemeckej Panzerwaffe nespochybniteľnými pánmi bojísk a i v zostávajúcich rokoch si udržali tento primát, hoci už iba v rozsahu lokálnom. Na taktickej a operačnej úrovni však nemecké tankové vojsko zostalo neprekonané až do úplného konca a aj napriek nepriaznivému pomeru a značným stratám hlavne v záverečných rokoch vojny nikdy nezaznamenalo taký úpadok kvality svojich osádok a zbraní, akým boli poznamenané iné nemecké zbrane, predovšetkým Luftwaffe. Ich sila a kvalita bola na takej úrovni, že i ťažko poškodené a zdecimované formácie kládli tuhý odpor v čase, keď už nepriateľ dávno očakával ich zrušenie. Náhodne zostavené tankové jednotky pod vedením schopných a energických veliteľov boli neraz zasadzované do bojov v krízových momentoch a v nich si viedli takmer vždy úspešne. Bojovým duchom, skúsenosťami a iniciatívou jednotlivé osádky predčili svojich protivníkov a ich dokonalejšie taktické schopnosti a disciplína pomohli len odvracať porážku tak dlho, ako to len bolo možné. V konečnom závere ich porazila iba zdrvujúca prevaha nepriateľa tak v ľudských silách, ako aj vybavením. Do posledných dní bojov sa im však tvárou v tvár tejto presile darilo dosahovať taktických víťazstiev, nie náhodou ich novú taktickú doktrínu pozorne študovali nadšenci tak na Západe, ako aj na Východe.

Podstatný podiel Panzerwaffe na nacistickom úsilí a na dosiahnutých úspechoch spôsobil, že táto zbraň bola v nasledujúcich rokoch degradovaná na výkonný nástroj nemeckého militarizmu a jej povest' poškvrnená zločinným režimom, ktorému slúžila. Autori sa však venujú primárnej otázke, prečo boli nemecké tanky v priebehu druhej svetovej vojny také úspešné a prečo bolo potrebných šesť rokov vojny a spojenie priemyslových a vojenských zdrojov troch veľmocí, aby boli porazené. Odhliadnuc od takéhoto zjednodušovania, ktoré ignoruje podiel iných nemeckých zbraní na úspechoch Wehrmachtu, ako aj zákonitého procesu ne-

vyhnutného osvojenia si spôsobov vedenia tankového boja spojeneckými tankovými jednotkami, má táto otázka svoje opodstatnenie. Avšak vzhľadom na to, čo v konečnom dôsledku autori sledovali a aký prístup zvolili, pôsobí skôr účelovo a má slúžiť jedine ako živná pôda pre ich vykonštruované závery. Podľa nich totiž nebyť negatívneho vplyvu Hitlera a vrchného veliteľstva nemeckej brannej moci na jednotlivé operácie, bola by Panzerwaffe nepochybne schopná vojnu vyhrať, alebo aspoň dosiahnuť patovú situáciu. Záver, ktorému rozhodne nechýba ani logika, ani historická pravdepodobnosť. Avšak platí staré známe, že hľadanie historickej pravdy v hypotetickej rovine histórii neprislúcha. Avšak, ak necháme autorov rozvíjať svoje konštrukcie, potom je evidentný aj ich zámer, vychádzajúci z ideologickej roviny. „Nemůžeme se divit, že generálové pancéřových jednotek v době svého poválečného zajetí stále znovu prožívali svá stará válečná tažení a litovali ztracených příležitostí, které je stály vítězství.“ Podľa nich uznaním ich metód mohlo byť sformovanie tankových jednotiek novej nemeckej armády, Bundeswehru, čím by Panzerwaffe znovu povstala ako Fénix z popola. A naozaj, „Netrvalo dlouho a nastala chvíle, kdy německé pancéřové jednotky měly představit první obrannou linii proti možnému vpádu z Východu“, sú to všetko konštatovania, ktoré azda nepotrebujú žiaden komentár. Z toho pramení aj ich sklon ku kategorizácii, ktorý je viac než zřejmý.

Rozsiahly výskum, ktorý sľubuje obálka publikácie, podobne, ako aj avizované nové informácie z archívov, čerpané po páde studenej vojny, sú však iba fikciou. Postačí iba nahliadnuť do poznámkového aparátu, kde odkazy na príslušné archívne materiály a dokumenty absentujú. Zoznam vybranej bibliografie zato uvádza mená veľmi známych vojenských historikov (Len Deighton, Liddell Hart, David Irving, James Lucas, Kenneth Macksey) a memoáre niektorých významných nemeckých dôstojníkov (Adolf Galland, Erich von Manstein, Friedrich von Mellenthin, Erwin Rommel), z čoho mohli, a aj nakoniec obaja autori vychádzať. Textová príloha, zachytávajúca krátku históriu armádnych tankových divízií a tankových divízií Waffen-SS, je taktiež len

všeobecného charakteru a podobne ako celá kniha obsahuje viacero historických nepresností; fotografická príloha obsahuje pomerne kvalitné, niektoré doposiaľ nepublikované fotografie.

A. Maskalik

RUBCOV, J.V.: *MARŠALI STALINA. OD BUĐONOGO DO BULGANINA. „VEČE“* 2006, 412 s.

Táto práca je venovaná málo skúmanej problematike – úlohe a miestu najvyššej vojenskej elity v stalinskej politike. Aj napriek tomu, že všetci hrdinovia knihy mali vyššiu vojenskú hodnosť, čitateľ ich najmenej stretne na veliteľskom stanovišti v priebehu bojov alebo plánovaní budúcich bitiek. Autora títo ľudia zaujímajú predovšetkým ako aktívne činné osobnosti a zároveň objekty politiky v štáte, ktorý budoval Stalin a ktorý zanechal črty totalitarizmu aj po jeho smrti.

Ustanovenie hodnosti maršal Sovietskeho zväzu v roku 1935 nebolo bežnou udalosťou. Práve vtedy, keď pojmy ako „dôstojník“, „generál“ a ešte viac „maršal“ boli chápané ako relikty cárizmu. Prvými maršalmi boli hrdinovia občianskej vojny – K. J. Vorošilov, M. N. Tuchačevskij, A. I. Jegorov, S. M. Buďonnyj a V. K. Bl'ucher. V roku 1940 k nim pribudli S. K. Timošenko, B. M. Šapošnikov a G. I. Kulik. Tretí najvyšší prírastok maršalov bol zaznamenaný v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny. Boli to predstavitelia Hlavného stanu, alebo veliteľia najdôležitejších frontov. Boli to vojvodcovia G. K. Žukov, A. M. Vasilevskij, I. S. Konev, L. A. Govorov, K. K. Rokosovskij, R. J. Malinovskij, F. I. Tolbuchin a K. A. Mereckov. Ešte traja, národný komisár vnútra L. P. Berija, najvyšší veliteľ sovietskych okupačných vojsk v Nemecku V. D. Sokolovskij a minister ozbrojených síl N. A. Bulganin sa stali maršalmi v prvých povojnových rokoch. Takže maršalmi sa za života Stalina stalo dvadsať mužov, vrátane samotného vodcu.

Autor vo svojej knihe sústreďuje pozornosť na postavy a osudy maršalov Vorošilova, Buďoného, Tuchačevského, Bl'uchera, Kulika, Žu-

kova, Rokossovského, Beriju a Bulganina, vidiac v nich rôznych, ale na druhej strane najtypickejších predstaviteľov maršalskej elity. Neopopierateľný je fakt, že sovietsky štát bol úplne spolitizovaný. V podmienkach vládnutia jednej strany a jednej ideológie politika prenikala cez tkanivo celého života, vrátane vojenstva. Pritom politickú lojalitu Stalin, podčiarkuje autor, považoval za viac dôležitejší faktor, ako profesionalizmus. Práve preto napríklad, maršalské hviezdy nedostali I. P. Uborevič, I. E. Jakir, ale Berija a Bulganin. Práve preto najvýznamnejší vojvodca druhej svetovej vojny, ale zároveň zanoviteľ, Žukov, bol vo vojenskej hierarchii menej kompetentný ako Bulganin.

Autor neobchádza pozornosťou rivalitu Žukova i Koneva v záverečnej etape druhej svetovej vojny, ktorá vďaka viacerým okolnostiam sa nevyhrotila do extrémnej situácie. Na druhej strane obom to vôbec neprekážalo v úzkej spolupráci (kauza Berija). Čitateľ si nájde veľa zaujímavých informácií zo života hrdinov knihy. Napríklad, do konca 80. rokov vo všetkých encyklopédiách sa miesto narodenia K. Rokossovského uvádzali Velike Luky, v skutočnosti sa narodil v predmestí Varšavy, Prage. Autor spomína aj dvojsmyselnosť „postavenia maršala dvoch národov“ na poste ministra národnej obrany Poľska.

V knihe sa spomínajú viacerí vyšší dôstojníci Sovietskej armády aj v súvislostiach osudu toho alebo iného maršala. Napríklad v nedobrom svetle sú prezentovaní známi generáli S. M. Štemenko a A. A. Novikov.

Je známe, že požiadavky sovietskej vojenskej a štátnej elity sa neodlišovali skromnosťou, avšak najviac bol asi sledovaný Žukov. Napríklad v roku 1946 bolo Stalinovi hlásené, že na hranici je zastavených 7 vagónov s nábytkom pre maršala. V roku 1948 počas tajnej prehliadky na chate Žukova bola objavená škatulka, v ktorej sa nachádzalo 24 hodíniek, vrátane 17 zlatých, ďalej zlatých obrúčiek 15, z ktorých 8 s drahokameňmi, ale aj drahé veci – koberec, obrazy, kožušiny a pod. Neskôr musel maršal pôvod tohto bohatstva vysvetľovať.

Pri svojej práci autor použil dokumenty, ktoré sa objavili len v posledných rokoch a taktiež, ktoré sám objavil v archíve prezidenta Ruskej federácie.

V črte venovanej Berijovi autor sa pozastavuje nad rozsudkom, ktorý mu bol vynesený 23. 12. 1945. Bol obvinený z toho, že zorganizoval voči Sovietskemu zväzu nepriateľskú skupinu spiklencov, ktorí mali za cieľ prebratie moci v ZSSR, likvidáciu sovietskeho zriadenia, reštauráciu kapitalizmu a pod. Teraz s odstupom času je absolútne jasné, že spojenie so zahraničnými špeciálnymi službami, návrat kapitalizmu a pod., z ktorých bol obviňovaný, je absolútnym nezmyslom a ani vtedy nebol potvrdený. Hlavným bolo, že Berija sa bezprostredne zúčastňoval na Stalinových zločinoch, o čom nebolo povedané takmer nič. Obvinenia vysunuté proti nemu boli väčšinou vymyslené a mali za cieľ za každú cenu skryť tuhý boj o trón, ktorý sa uvoľnil po Stalinovi. Všetko prebehlo veľmi rýchlo. 23. decembra predseda Špeciálneho súdneho úradu maršal Konev dal písomné nariadenie veliteľovi tohto úradu genplk. Baltickému okamžite po vyhlásení rozsudku ho ihneď vykonať. Poprava Beriju bola vykonaná o 19.50 h. toho istého dňa osobne Batckým v prítomnosti generálneho prokurátora Rudenka a člena spomínaného úradu arm. gen. Moskalenka. Rozsudok nad ostatnými šiestimi odsúdenými bol vykonaný o 21.50 h. „O skutočných, nevymyslených trestných činoch Beriju a jeho kumpánov sa vyjadriло kolégium Najvyššieho súdu Ruskej federácie 29. mája 2000, keď bola postavená otázka možnosti (presnejšie nemožnosti) ich rehabilitácie, ako hypotetických obetiach politických represálií (boli odsúdení s viacerými porušeniami zákona, navyiac neústavným orgánom“, píše I.V. Rubcov a konštatuje, že najvyšší súd sa rozhodol, že zákon o Rehabilitácii obetí politických represálií nemôže byť rozšírený na nich ako vinníkov teroru. Je prekvapujúce, v akom malom náklade kniha vyšla, a to v počte 5 tisíc výtlačkov.

I. Slepcev

OVERY, R.: RUSOVÉ VE VÁLCE 1941 – 1945. Praha – Plzeň, Beta – Dobrovský 2004, 473 s.

Druhá svetová vojna bola najväčším, najkrvavejším a najničivejším ozbrojeným konfliktom v dejinách ľudstva. Pod toto všeobecne

známe konštatovanie a pod všetky uvedené adjektíva sa najväčšou mierou podpísali udalosti východného frontu, kde si tragické meranie síl dvoch veľmocí, umocnené nihilistickým charakterom ich ideologického stretnutia, vyžiadalo na oboch bojujúcich stranách nesmiernu ľudskú obeť a obrovské materiálne škody. Po celom období vojny sa tu odohrávali urputné a ťažké boje, ktoré svojou intenzitou a ničivou silou prekonal všetko, čo sa v priebehu rokov 1939 – 1945 odohralo na ostatných bojiskách. Bieda, beznádej a zúfalstvo ovládli nielen obyčajných vojakov, ale čo je tragickjšie aj civilistov. Z tejto kataklizmy vyšli nakoniec ako víťazi Spojenci, avšak za víťazstvo museli zaplatiť drahú cenu.

Krajinou, ktorá si musela vytrpieť a na obetný oltár položiť najviac, bol bezpochyby Sovietsky zväz. Jeho vojnové úsilie bolo najdôležitejším, aj keď nie jediným faktorom porážky nacistického Nemecka. Ozbrojené sily a veliteľský zbor tejto veľmoci však museli prejsť touto ťažkou skúškou od samotnej „píky“. Museli sa naučiť bojovať priamo v priebehu vojny, keď bola v stávke ich existencia, samotné prežitie. Pre Sovietov to bolo štúdium veľmi náročné, ale ak mali uspieť, museli ho zvládnuť.

Podľa často opakovaných uštipačných tvrdení niektorých kritikov – predovšetkým nezmierniteľných odporcov sovietskeho režimu a expanzionizmu, resp. zarytých amerických vlastencov a zástancov americkej dominancie – malo byť tým, čo skutočne obrátilo Hitlerove šance na bojisku v trosky, nie vojenské umenie sovietskych ozbrojených síl a jeho mladého veliteľského zboru, ale hlavne iní „neporaziteľní generáli“ – krutá ruská zima, časté blato, nekonečné ruské pláne a masa ruského obyvateľstva. Tieto a podobné tvrdenia nie sú vo svojej podstate nepravdivé a nelogické. Zmienené faktory hrali dôležitú úlohu pri víťazstve sovietskej armády nad armádou nemeckou, avšak sú vytrhnuté z celkového kontextu a v žiadnom prípade nezohľadňujú iné determinanty, v prvom rade najlepšie stránky ruskej povahy – vernosť, vlasť, odolnosť a sebaobetovanie. O tom všetkom ale pojednáva kniha Richarda Overeho. Podrobne sa zaoberá sovietskym vojnovým úsilím v rokoch 1941 – 1945, ktoré patrí medzi najpozoruhodnejšie

výkony nielen vo vojenských dejinách modernej doby, ale i v dejinách vôbec. Dlhú dobu zostávalo zahalené tajomstvom, práve na Západe málo známym a málo pochopeným. Kniha sa nesústreďuje len na opis a rekonštrukciu udalostí východného frontu, ale pokúša sa v prvom rade zodpovedať otázku, ako a čím Sovietsky zväz svojho víťazstva dosiahol. Svoje sudy a tvrdenia pritom opiera tak o množstvo podkladov a materiálov, ktoré boli len donedávna skryté v neprístupných sovietskych archívoch, ako aj o svedectvá priamych účastníkov, či už vojakov, alebo dôstojníkov a generálov. Pri syntéze o „ruskej vojne“ sa tiež opiera tak o klasické memoáre sovietskych a nemeckých veliteľov, ako aj o odborné práce bádateľov, ktorých bohatý výskum plne využíva pri rekonštrukcii vojenských operácií.

Kniha *Rusové ve válce* vznikla pôvodne ako sprievodný text k svetoznámemu televíznemu seriálu *Ruská vojna (Russia's war)*, v ktorom sa podarilo sovietske vojnové úsilie pomerne živo a všestranne zdokumentovať. Projekt bol inšpirovaný predovšetkým dramatickými zvratmi v priebehu druhej svetovej vojny a v desiatich 50-minútových dieloch sa nakoniec podarilo zachytiť všetky stránky vojny – vojenskú neschopnosť a porážky, vojenské umenie a zrodené víťazstvá. Podarilo sa im však ukázať aj ďalšie rysy vojny – nielen vojnu proti Nemecku, ale aj vojnu vedenú proti sovietskej spoločnosti, teda nielen vojenský konflikt, ale aj vojenský teror. To všetko (rovnako v desiatich kapitolách) ponúka aj táto kniha, ktorá sa pridružuje osnov i obsahu filmových podkladov a od seriálu koniec-koncov preberá aj jeho názov. Nepredkladá však nič úplne nové, či celkom prevapujúce, ale skôr zhŕňa výsledky súčasných diskusií o historickej látke, ktorej obraz sa neustále mení. Usiluje sa hlavne odkryť závoj poloprávdy a falzifikácií, ktoré sa v priebehu éry komunistickej ideológie okolo problematiky Veľkej vlasteneckej vojny nahromadili a ich konfrontovaním s archívnymi materiálmi uviesť niektoré veci na pravú mieru. Autor si je súčasne vedomý toho, že k definitívnemu historickému obrazu bude možné dôjsť až po sprístupnení archívov sovietskeho ministerstva zahraničia a kľúčových politických a administratívnych orgánov, predov-

všetkým bezpečnostného aparátu NKVD/KGB, z obdobia vojny.

Úvodné dve kapitoly sú akousi predohrou k tragickým udalostiam z rokov 1941 – 1945. Prvá kapitola zachytáva obdobie „temna“, t. j. roky 1917 – 1937, kapitola druhá zasa obdobie 1937 – 1941, ktoré bolo akýmsi obdobím „za päť minút dvanásť“. V nich sa autor hlavne usiluje priblížiť novodobú históriu komunistického Ruska, čo je akýmsi autorovým pokusom poskytnúť čitateľom kľúč k celkovému pochopeniu „ruskej vojny“. Poukazuje pritom na odlišnosti Ruska a Sovietskeho zväzu, ktoré sú a hlavne boli na Západe vždy nepochopené a podceňované, v dôsledku čoho bolo Rusko mylne považované za zaostalé a slabé. Nasledujúcich sedem výstižne pomenovaných kapitol mapuje už celkové vojnové dianie na východnom fronte od júla 1941 do mája 1945. Azda žiadne miesta sa v našej myslí nespájajú s druhou svetovou vojnou tak pevne ako práve sovietske mestá Leningrad, Moskva, Stalingrad, či Kursk, mená miest, o ktoré sa komunistická propaganda postarala, aby sa na ne nezabudlo. Uvedené mestá nie sú však, odhliadnuc od všetkých ideologických nánosov, len typickými ukázkami „komunistického hrdinstva tvárou v tvár fašistickému votrelcovi“, ale ako autor plasticky a neskreslene vykresľuje vojnové historické skutočnosti, skutočnými medzníkmi v bojoch na východnom fronte a v bojoch druhej svetovej vojny vôbec. Zatiaľ čo Moskva a Leningrad z prelomu rokov 1941/1942 predstavovali koniec začiatku, Stalingrad z prelomu rokov 1942/1943 začiatok konca, čoho potvrdením bol i samotný Kursk. Kapitoly tri až päť (*Gótové táhnou na východ, Mezi životem a smrtí, boj uvnitř*), zachytávajú udalosti priebehu rokov 1941 a 1942, keď sa Červenej armáde vo vedení vojny dostalo základného vzdelania. Kapitoly šesť a sedem (*Vrouci kotel, Citadela*) približujú dianie prevratného roku 1943, v ktorom dostala Červená armáda vzdelanie stredoškolské. Ôsma a deviata kapitola (*Klamné svítání, Pád hákového kříže*) nakoniec opisujú vojnové udalosti záverečného obdobia vojny, keď Červená armáda absolvovala v oblasti vojenského umenia štúdium vysokoškolské a postgraduálne. Záverečná desiatka kapitola pojednáva o Stalinovom kulte osobnosti,

epilóg o protikladoch mýtu a skutočnosti v ruskej vojne. Poznámkový aparát a zoznam literatúry je potvrdením autorovej erudovanosti, ako aj zárukou kvalitného a seriózneho čítania.

A. Maskalík

VELKÁ ENCYKLOPEDIJE ZBRANĚ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY. Praha : Nakladatelství Svojtka alias Co. s.r.o., 2004, 544 s.

Priaznivcov obrazových encyklopédií poteší reprezentatívna publikácia o zbraniach druhej svetovej vojny. Chris Bishop s kolektívom spracoval monumentálny prehľad o úspešných aj menej úspešných bojových prostriedkoch. Textovú časť knihy preložili Lubomír Háčik, Jiří Chodil a Petr Tůma. Druhá svetová vojna sa niesla v znamení vedenia bojov technickými prostriedkami. Prebiehal počas nej istý druh vedecko-technickej revolúcie.

Technický vývoj sa odrážal na masovejšom zabíjaní vojakov a civilistov. Následky stretu človeka s bojovou technikou postihovalo človeka fyzicky aj psychicky. Vojna sa zároveň stávala nákladnejšou. So zvýšením mechanizmov sa zvýšilo aj strategické zabezpečenie a výroba dôležitej komodity – pohonných hmôt.

Technický vývoj v predvojnovom období prevládal v Británii, Nemecku a ZSSR. Po vstupe do vojny aj v USA. Najmarkantnejšie sa zvýšený technický trend prejavil vo výrobe tankov, ktoré preberali úlohu železných „jazdeckých“ squadron. Nemecko vstupovalo do vojny s výcvikovými typmi tankov typu PzKpfw I. a II vrátane československých TNH P-S. Osvedčili sa pri ťažení do Poľska a Francúzska. Nepatrili však medzi obávané typy ako neskôr vyvinuté PzKpfw III. a IV. Pantherom a Tigrom nevyšla premiéra pri Kursku. Zavinilo to ich nedostatočné otestovanie. Tiger sa stal legendou vďaka 88 mm kanónu aj napriek nízkej pohyblivosti. Spojenci potrebovali na zničenie jedného Tigra štyri Shermany. Dva viazali na seba strelbu Tigra, čo ich stálo „život“ a dva páliť z boku na jeho zraniteľné miesta.

Vážnym protivníkom nemeckých tankov boli robustné sovietske T-34, ktoré však mali

výborné pohybové schopnosti. Aj Pantery tej istej triedy museli zmeniť neúčinný 75 mm kanón za osvedčený 88 mm kanón. Výhodou Panterov a T-34 boli oblé veže, po ktorých sa strely ľahšie kĺzali. U Tigrov veľké problémy na východnom fronte spôsoboval podvozok s prekrývajúcimi sa kolesami, na ktorých blato, kameň a nečistoty v zimnom období zamrzli a ráno počas sovietskych útokov ostali neschopné pohybu.

Napriek kvalite nemeckých tankov dominovali americké a sovietske tanky vďaka unifikovanej výzbroji a hromadnej výrobe. Ich prednosťami boli pohyblivosť a dostatok. T-34 nadväzoval na vývojový americký typ Christie, o ktorý nemal nikto po prvej svetovej vojne záujem. Sovietski konštruktéri z neho prevzali odpruženie pri výrobe tanku BT-7 (bystrochodný). Z tohto prototypu neskôr vznikol T-32. Išlo o vcelku schopný tank, ale vrchné velenie žiadalo ešte mohutnejší mechanizmus. Splňal ho T-34 s 76,2mm kanónom, ktorý prebýjal panciere nemeckých tankov. Jeho spracovanie bolo síce hrubé, ale účinnosť dobrá. Pri nemeckom vpáde sa jeho výroba prerušila, ale ich vstup na bojiská nemilo prekvapil nemecké jednotky. T-34 patril medzi utajované sovietske zbrane. Keď mu primontovali 85 mm kanón, poradil si aj s Tigrami. Univerzálnosť T-34 spočívala v jeho schopnosti rýchlo sa zmeniť na najjednoduchšie prepravné vozidlo pechoty. Na korbe umiestnené príchytky umožňovali prevoz pešiakov na dlhé vzdialenosti. Skupiny „tankoborníkov“ vyvolávali medzi nemeckými vojakmi veľký strach.

Do triedy ťažkých tankov patril nemecký kráľovský Tiger, ktorý však nedosahoval očakávané výsledky, hoci jeho palebná sila bola zdrvivá. Sovietsky IS-1 so 100 mm kanónom mal priebojnú schopnosť, ale so 122 mm kanónom ničil veže nepriateľských tankov trhavými strelami bez prebitia. V prospech zavedenia 122 mm kanónu hovorila aj skutočnosť, že 100 mm kanón sa ešte nevyrábala sériovo. Výraznú ochranu spôsoboval aj sklonený pancier veže a korby čela, po ktorom sa protipancierové a priebojné strely iba neškodne kĺzali.

Ku koncu vojny sa masovejšie vyrábali stíhače tankov stavané na tankových podvozoch.

Ich výroba bola rýchlejšia a lacnejšia. Niesli oveľa ťažší kanón ako mohol zvládnuť tank. Po vojne boli stíhače tankov ako zbraň zrušené.

Briti vyvinuli špeciálne tanky, ktoré využívali hlavne na odťahové a ženijné práce. Využívali ich aj ako mostné nosiče. Celú kolekciu takýchto tankov prezývali funnies – smiešne. Polopásové vozidlá patrili k podporným mechanizmom. Presúvala sa nimi pechota za tankovou formáciou. Polopásové vozidlá počas vojny nevyrábala iba ZSSR. Jeho vojaci ale používali ukoristené vozidlá protivníka, alebo dodané americké vozidlá. Tento druh vozidiel bol drahší ako tanky. Autori knihy konštatujú, že keby Nemci investovali o niečo viac do vývoja a výroby polopásov, mohla mať vojna iný priebeh. Obmené kolesové vozidlá využívali hlavne prieskumné jednotky. Ich prednosťou bola rýchlosť, od ktorej závisela aj ich životnosť, pretože pancierovanie a výzbroj neposkytovali dostatočnú ochranu pred delami a tankmi.

V používaní automobilov došlo ku kuriózne situácii. Briti sa v Dunkerque vlastne zbavili starého železa, ktoré prebrali Nemci, čím im vznikol typovo roztrieštený automobilový park. Naopak, Američania sa snažili štandardizovať automobilový park. Nemcom typová štandardizácia spôsobovala výrazné problémy svojou rôznorodosťou.

Pri delostrelectve je vhodné spomenúť 152 mm sovietsku húfnicu, ktorá sa neskôr využívala na boj proti tankom. Legendárne ťažké nemecké protiletadlové 88 mm kanóny Flaky nepatrili medzi výnimočné oproti iným typom, ale iba Nemcov napadlo skloniť ich hlavne aj proti tankom.

Waffen SS priamo kopírovali sovietske 82mm raketomety MS. Dokonca okopírovali aj ich koľajnicové rámy. Raketomety nazvali Himmlerove varhany. Sovieti najčastejšie používali 132 mm M-13, ktoré mali premiéru v roku 1941 pri Smolensku. U nemeckých vojakov vyvolávali paniku. Tieto Kat'ušy, Stalinove varhany, alebo Kostikovove zbrane obsluhovali posádky tvorené výlučne z členov komunistickej strany.

Protitankové delá dnes nahradili riadené protitankové strely. V druhej svetovej vojne musela mať obsluha protitankových diel hlavne pevné nervy, odvahu a dobrý výcvik. Napríklad brits-

ké 6 librové kanóny vďaka obsluhám dokázali v bojovom poli oveľa viac ako ich mohutnejšie nemecké náprotivky.

Z pechotných protitankových zbraní stoja za zmienku hlavne kuriózne sovietske psie míny. Pes s pripevnenou minou mal vbehnúť zničiť nepriateľský tank. V praxi sa zistilo, že zvuk sovietskych tankov bol psom z výcviku bližší, vnímali ho priateľskejšie a vbehávali pod sovietske tanky. Vznikali z toho zmätky a straty na nepravých tankoch. Nemci po získaní skúseností s týmto druhom mín, predchádzali nepríjemnostiam tým, že v sovietskych oblastiach vybíjali všetkých psov. Japonci používali na ničenie tankov sebevrahov, tzv. batohové ľudské míny. V boji proti tankom sa účinne používala aj horľavá zmes nazývaná Molotovov kokteil. Prvýkrát bol použitý republikánmi v Španielskej občianskej vojne proti nacionalistom.

Samozrejme v publikácii je dosť poznatkov aj pre priaznivcov letectva a námorníctva. Dalo by sa ešte dlho písať o zaujímavostiach tejto knihy, ale najlepšie bude, ak si ju prípadní záujemcovia pozrú sami. Publikácia okrem obrazového spracovania obsahuje sprievodné a dopĺňajúce texty. Nechýbajú tabuľky s nevyhnutnými technickými parametrami a výkonmi.

R. Hoza

**HOVARTH, D.: DEN D OČIMA PŘÍ-
MÝCH ÚČASTNÍKŮ 6. ČERVNA 1944.** Brno : Vydavatelství JOTA s. r. o. , 2004, s. 240 + 16 s. obrazovej prílohy.

Deň D je vzrušujúci príbeh najväčšej námornej invázie v dejinách, podávajúci svedectvo Britov, Američanov, Francúzov a Kanadčanov. Invázia Anglo-Američanov, tak sa zaužíval jej názov, pod krycím menom operácia „Overlord“, ktorá sa začala dňa 6. júna 1944, na pobrežie Normandie vo Francúzsku a znamenala otvorenie druhého frontu druhej svetovej vojny. O tejto invázii bolo nakrútených niekoľko celovečerných hraných filmov, posledný film USA *Zachráňte vojaka Ryana* režiséra S. Spielberga, vojnová dráma a epizóda, odohrávajúca sa v americkom

sektore na pláži OMAHA práve na začiatku tejto invázie.

Knihá približuje priame svedectvá výsadkárov, námornej pechoty a pozemných síl amerických, britských a kanadských jednotiek, britských a francúzskych civilistov i nemeckých vojakov. Oživuje ohromujúci príbeh dramatických udalostí, je jedinečným svedectvom mužov, priamych účastníkov prvého dňa bitky v Normandii. Čitateľovi nepredkladá iba všeobecne známe fakty, ale široké spektrum osobných skúseností účastníkov dňa D, vykresľuje priebeh bojov medzi výsadkármi a nemeckými vojakmi na francúzskom vidieku. Opisuje trýzeň vojakov, ktorí zažili „krst ohňom“, keď sa prvýkrát ocitli pod priamou paľbou, utrpenie na vyloďovacích plážach, na druhej strane šok nemeckej obrany z invázie, skrátka všetok ten bojový chaos, hrôzu aj eufóriu. V tejto pozoruhodnej mozaike deja sa prelínajú tie najosobnejšie zážitky a skúsenosti v jednej najznámejšej, hoci u nás donedávna neuznávanej historickej udalosti druhej svetovej vojny. Koľko obetí stála invázia, nie je tu presne vyčíslené, ale zdá sa, že sú minimalizované.

Autor David Howarth bol počas druhej svetovej vojny vojnovým korešpondentom BBC. Dielo rozdelil na sedem častí: I. *Anglia*, II. *Britský výsadok*, III. *Americký výsadok*, IV. *Pláž Utah*, V. *Pláž Omaha*, VI. *Britské pláže Gold – Juno – Sword* a VII. *Zverejnenie*. Na začiatku knihy je uvedený 90 km úsek francúzskeho pobrežia, do ktorého sú zakomponované mená rozprávačov deja jednotlivých častí diela. Jednotlivé epizódy deja autor uvádza tak, akoby ich ani nerozprávali priami účastníci.

V januári 1943 sa Churchill s Rooseveltom v Casablance dohodli na vytvorení štábu operácie (COSSAC) a v auguste 1943 bol plán operácie hotový, začalo sa s jej prípravami, určenými na máj 1944, ktorý bol upresnený na 6. 6. (respektíve 5., 7. a 22. 6.), čo bolo podmienené počasím. Za veliteľa bol určený gen. Eisenhower, jeho zástupca bol maršal letectva Tedder, veliteľ námorníctva admirál Ramsay, veliteľ pozemných síl gen. Montgomery a veliteľ letectva maršal letectva Leight-Mallory. Operácie sa zúčastnilo 5 333 lodí a vyloďovacích plavidiel a 9 210 lietadiel (uskutočnili 25 575 vzletov). Prípravy prebiehali s najprís-

nejším utajením. Nemci vybudovali obranu „Atlantický val“, veliteľom bol maršal Erwin Rommel (známy ako púštna liška), jeho nadriadeným bol maršal von Runstedt, ktorých rozvedka zmatla (invázia v oblasti Calais alebo v Normandii) a doslova prekvapila. Operácia začala slovami gen. Eisenhowera: „OK. Ideme na to!“

Plán britského výsadku spočíval v pristáti klzákov ťahaných lietadlami, vysadení prieskumníkov, vysadení parašutistov a hlavnom vysadení 72 klzákov, všetko v priestore medzi Menouville a Ranville, v blízkosti Caen. Úlohou bolo obsadenie priestoru, udržanie či zničenie mostov a vyčistenie priestoru. Udalosti opisujú mjr. Howard – veliteľ klzákov, plk. Otway – veliteľ výsadkárov a gen. Gale – veliteľ vzdušnej výsadkovej divízie. Pred úsvitom prvého dňa bola ich úloha splnená. O chvíľu bolo počuť hrmenie námorných diel, ohlasujúcich ďalšiu časť invázie. Úlohou amerického výsadku bolo vysadiť sa na ľavom boku invázie v priestore Ste. Marie-du-Mont, Pouppeville, Ste. Mère Église a La Piere, o čom rozprávajú: Nemecký Erwin Müller z Azeville, slob. Blue – výsadkář, gen. Gavin, veliteľ 82. výsadkovej divízie, starosta Ste. Mère Église Alexander Renaud – prvého oslobodeného mesta vo Francúzsku, Nemecký Fritz Müller – zdravotník delostreleckého pluku, výsadkář des. Jackson a veliteľ záložného práporu plk. Evell. Američania vedeli, čo sa robí, ale nevedeli kde sú, Nemci vedeli kde sú, ale nevedeli čo sa robí. Výsadok bol úspešný, ale za cenu veľkých strát.

Druhá časť invázie pozostáva z vylodenia. Na pláži UTAH sa vylodilo 21 000 mužov. Prvej vlny vylodenia velil gen. Theodor Roosevelt Jr. a na čele útoku bol veliteľ práporu kpt. Mabry, ktorý aj začína rozprávanie. Vylodenie pozostávajúce z niekoľkých vln, sprevádzala paľba diel krížnikov a torpédoborcov. Aby bol umožnený postup jednotiek z pláže, bolo nutné ženistami a tankistami odstrániť prekážky v zátarasoch (drevených kolov, odtiahnutie ježkov, vytvorenie priechodov v mínových poliach a drôtených zátarasoch, vytýčiť priechody) a ničiť pevnosti. Vylodenie podporovalo bombardovacie a stíhacie letectvo. Za zmienku stojí, že deň pred inváziou boli lietadlá pomalované bielymi a čiernymi pruhmi (na ľahké odlišenie

od nepriateľa), na čo sa spotrebovalo 350 000 farby a 20 000 štetcov. V rozprávaní pokračuje veliteľ skupiny bombardovacích lietadiel 25-ročný plk. Wood a končí mních z Manhattanu otec Bruno, ktorého vylodenie malo príchut' drámy aj frašky.

Iba 30 km na východ sa podobná situácia odohrávala na pláži OMAHA, dlhej 8 km. Rozoberá obranné i útočné sily a prostriedky. Rozprávanie začína veliteľ malej jednotky americkej námornej pechoty slob. Mayers a pokračuje záložný kapitán-poručik Rockwell, ktorý velil vylodovacím plavidlám prepravujúcim obojživelné tanky. Veliteľ demolačných oddielov (ženistov) záložný dôstojník korv. kpt. Gibbons hovorí o odstraňovaní zátarasov a sgt. (seržant) Haas – veliteľ 37 mm protiletadlového kanóna, ktorý dlho nemal čo robiť. Úspech vylodenia zostával celý deň neistý, ale protiútok sa nekonal, pretože nemecké vrchné velenie s vylodením nerátalo a malo oneskorené reakcie.

Úloha vylodenia na pláži GOLD – JUNO – SWORD pripadla jednotkám Veľkej Británie a Kanady. Zážitky sú zhrnuté v VI. v najobľúbenejšej kapitole spoločne. Hovorí o nich z pláže GOLD kpt. Bell a nrtm. Bowers, pláže JUNO vojaci Dunn a Manley a z pláže SWORD mjr. Gill, kpt. Stevens, korv. kpt. Holthe, kpt.-por. Honour a freg. kpt. Hoffmann. Ako ich náprotivky vystupujú Friedrich Wurster, pani Sustendalová a Odette Moussetová. Za pozornosť stoja rôzne druhy tankov: *funnies* na ochranu ženistov, odminovacie tanky *flail*, *bobbin*, *roly-poly*, tank *fascice* viezol brvná na vyplnenie jám a priekop, *petard* bol vyzbrojený mínometom, a *crocodile* plameňometom; ďalej obojživelné (plávajúce) tanky a tanky prevážajúce mosty a samohybné rampy. Do tejto kapitoly je vložených 21 obrázkov na 16 stranách. Za zmienku stojí prieskum pláže dávno pred inváziou pomocou malých ponoriek, ktorý robili mjr. Logan Scott-Bowdwn a seržant Bruce Ogden Smith priamo na plážach.

Posledná kapitola tvorí zverejnenie, stručné zverejnenie operácie v rozhlase a tlačí i v britskej Dolnej snemovni. Kruh sa uzaviera u niektorých manželiek účastníkov operácie. V Amerike to počuli v noci, keď sa v Anglicku práve začínal nový deň.

Vojenská história

Deň D sa skončil. Spojenecké jednotky sa vylodili, Atlantický val bol prelomený. Prieplavom La Manche plávali ďalšie a ďalšie lode s mužmi a materiálom. Hoci sa útok skončil, boj o postup Európou práve začínal.

L. Jančo

CAMBEL, S.: PÄŤDESIATE ROKY NA SLOVENSKEJ DEDINE. NAJŤAŽŠIE ROKY KOLEKTIVIZÁCIE. Prešov : Vydavateľstvo Universum, 2005, 306 s.

Citovaná práca, ktorá sa v minulom roku dostala na pulty kníhkupectiev, je posledným dielom nedávno zosnulého popredného slovenského historika, profesora Samuela Cambela (1928 – 2004). Monografia je zároveň zavŕšením kolekcie prác tohto historika s agrárnou tematikou.

Autor sa vo svojom diele sústredil predovšetkým na zobrazenie začiatku kolektívizácie v 50. rokoch – na udalosti, ktoré dodnes pútajú pozornosť verejnosti. Nechýbajú tu však ani funkčné vysvetľujúce pasáže pred a po tomto časovom úseku.

Kompozične je kniha členená na osem rozsiahlych kapitol. V nich sa autor postupne zameriaval na charakteristiku slovenského poľnohospodárstva po druhej svetovej vojne do konca prvej polovice 50. rokov. Zdôraznil pritom najmä špecifickú mimoriadne silného vzťahu slovenského roľníka k pôde. Tento vzťah bol v mnohých prípadoch silnejší ako zákon a cez túto prizmu autor interpretuje priebeh kolektívizácie. Čitateľa oboznamuje s mnohými, doposiaľ málo známymi, aspektmi kolektívizácie a zakladania jednotných roľníckych družstiev. Najmä so zložitými prvými rokmi po komunistickom prevrate, keď komunistickí činitelia

najprv nemali v úmysle kopírovať sovietsky systém kolchozov, ale pokojne nadviazať na tradície slovenského družstevníctva z 19. storočia. Autor takisto uvádza, že aj najvyšší stranícki predstavitelia najprv apelovali na evolučný priebeh kolektívizácie bez nátlaku a chaosu. Tieto údaje potom dáva do protikladu s neskoršou realitou, keď boli roľnícke družstvá, najmä v roku 1950, hromadne zakladané bez rešpektovania špecifik jednotlivých regiónov. Logickým dôsledkom bol potom zánik mnohých takýchto družstiev v roku 1953, čo autor čitateľovi približuje v kapitole *Omyly a chyby kolektívizácie*. Zároveň sa autor v tejto kapitole sústredil na zobrazenie rôznych foriem nátlaku, ktorého cieľom bolo urýchliť tempo kolektívizácie.

V knihe sa takisto nachádzajú podrobné údaje o jednotlivých typoch jednotných roľníckych družstiev, osobnostiach a aj o viacerých ďalších detailoch kolektívizácie. Záver knihy, akýsi dodatok, je venovaný pamiatke Ing. Jozefa Dolejšieho – predsedu JRD vo Vajnoroch.

Týmto dielom autor reaguje na mimoriadne citlivú historickú skutočnosť, ktorá sa dotkla prakticky každej obce a bola výrazným zásahom do tradičných poľnohospodárskych vzťahov na slovenskom vidieku. Rezíduá kolektívizácie sa v slovenskej verejnosti objavujú aj dnes. Práca je doplnená zaujímavými dobovými fotografiami a ďalšími dokumentárnymi materiálmi.

V tejto súvislosti treba vysoko oceniť čin majiteľa vydavateľstva Universum v Prešove prof. Petra Švorca, ktorý túto prácu pripravil na vydanie. Kniha by nemala chýbať v knižnici každého záujemcu (nielen) o hospodárske dejiny Slovenska.

P. Chorvát

KRONIKA

SPOLOČENSKÁ ŠTRUKTÚRA MIEST A MESTEČIEK NA SLOVENSKU

Mohlo by sa zdať, že dejiny miest a mestečiek sú z hľadiska existencie ľudstva takmer zanedbateľné, avšak z hľadiska civilizačného prínosu majú veľký význam. Dôležité aj menej podstatné udalosti, ktoré boli súčasťou bežného života mestského obyvateľstva, či životné osudy historických osobností značne ovplyvnili našu históriu. Možno konštatovať, že súčasťou slovenských dejín sú nepochybne aj regionálne dejiny.

Hlavnou témou medzinárodnej vedeckej konferencie bola práve *Spoločenská štruktúra a stratifikácia v minulosti miest a mestečiek na Slovensku*. Na jej usporiadaní sa podieľala Sekcia pre dejiny miest pri Slovenskej historickej spoločnosti, Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad a mesto Poprad. Konferencia sa konala 5. až 7. októbra 2005 v Spišskej Sobote, ktorá sa v roku 1946 stala súčasťou Popradu.

Rokovanie otvorili predstavitelia mesta a Slovenskej historickej spoločnosti pozdravnými príhovormi. Účastníkov konferencie privítal viceprimátor Gustáv Dobák, ktorý spomenul význam mesta a niektoré prelomové momenty v dejinách Spišskej Soboty, od najstaršej zmienky z roku 1256 až po súčasnosť.

Prednášajúci z radov archivárov, historikov, kunsthistorikov a pedagógov z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a hostia z Maďarskej a Českej akadémie vied predniesli príspevky v štyroch vecných celkoch. Jednu skupinu referátov tvorili viac-menej syntetické prehľady o vývoji miest a mestečiek na Slovensku, druhú – sociálna štruktúra obyvateľstva a mestské hospodárenie; príspevky tretej skupiny boli venované úlohe a vplyvu vojska na fungovanie miest a štvrtej – pôsobeniu cirkvi v živote mesta.

Vývoj miest na slovenskom území od začiatku 9. storočia predniesol Ferdinand Uličný. Poukázal napríklad aj na to, že niektoré mestá, napríklad Bratislava, Nitra, Užhorod a iné zohrali významnejšiu úlohu už v tomto ranom období z hľadiska stredoeurópskeho obchodu, keďže sa objavili aj na prvých mapách sveta alebo Európy. V 11. – 13. storočí existovala na našom území už rozvinutá sieť s mestskými výsadami. F. Uličný predpokladá, že iste existujú aj staršie mestské výsady ako boli udelené Tmave. Vo svojom referáte sa venoval osídleniu územia Slovenska, najstaršiemu mestskému právu a terminologickým otázkam. Podľa autora mesto a mestečko je právne odlučiteľné.

Vojnové konflikty hlboko ovplyvňovali rozvoj miest a mestečiek. Cieľom vystúpenia Vladimíra Segeša bolo predostrieť problematiku vojenstva, ktoré malo nezastupiteľnú úlohu v prosperite miest od počiatku ich vzniku. Mestá mali vojenskú povinnosť voči vrchnosti, platili vojenskú daň, zapožičiavali výzbroj, financovali pobyty posádok, na druhej strane vojenské posádky zabezpečovali v meste bezpečnosť a ochranu mestských hradieb.

Úlohu a vplyv cirkvi na život v meste zhodnotila Míriam Hlaváčová. V príspevku *Bratislavská kapitula v stredoveku* vyzdvihla najmä zásluhy cirkvi v charitatívnej a zdravotníckej oblasti, pri zakladaní nemocníc (špitálov), škôl, kaplniek a oltárnych beneficíí.

Sociálnej štruktúre obyvateľstva Bratislavy sa venovala Žofia Lysá v referáte *Počiatky formovania mestskej society*. Bratislava bola už v 13. storočí rozvinutým mestom.

Druhý blok referátov otvoril príspevok Jána Erdödiho *Zamestnanie mešťanov Prešova v 15. storočí*, ktorý predstavil hospodársku situáciu Prešova. Pri svojom bádani využil výpovednú hodnotu najmä daňových registrov a súpisov.

Zaujímavý pohľad do života puškárov poskytla Zuzana Nemcová vo svojom príspevku *Postavenie puškárov ako zamestnancov mesta v spoločenskej štruktúre Bratislavy v 15. – 16. storočí*. V tom čase na území dnešného Slovenska existovalo niekoľko puškárskych dielní, a to v Košiciach, Spišskej Novej Vsi, Kežmarku, Levoči, v Gelnici. Najstaršia bola v Bratislave. Prvé záznamy o puškároch sa objavujú v roku 1434 v komorných knihách, hodnotnými prameňmi sú napríklad aj súpisy zbraní. Na meštiansku honorabilitu sa etablovali len puškárski majstri.

Svoje výsledky výskumu miest a mestečiek v Nitrianskej župe predniesol v referáte *Spoločenská štruktúra miest a mestečiek Nitrianskej župy v neskorom stredoveku* Ján Lukačka. Zaoberal sa sociálnou štruktúrou mestského obyvateľstva a ich hospodárskou situáciou.

Záver prvého dňa patril referujúcim zo zahraničia. Vystúpili v ňom maďarskí historici Atila Zsoldos, Ernő Csukovits a Judit Majorossy z Budapešti.

Zaujímavý pohľad na blízke vzťahy niektorých jednotlivcov z radov mešťanov podal A. Zsoldos v referáte *Mešťania a kráľovský dvor*. Na príklade štyroch osobností dokázal, že aj mešťania sa za priaznivých okolností mohli dostať do úzkeho kontaktu s kráľovskou rodinou.

Pomocou niektorých naračných prameňov (kroník, geografických diel) a máp (*Mapa Uhorska* od Lazara, *Mapa strednej Európy* od F. Rosselliho a mapa strednej Európy a Balkánu od H. M. Germana) E. Csukovits načrtla mestskú sieť v Hornom Uhorsku v období stredoveku. Podľa niekoľkých geografických diel, ale najmä podľa kategorizácie A. Kubínyho, patrili medzi strategicky najdôležitejšie mestá Bratislava, Trnava, Košice, ako aj Nitra, Kežmarok, Komárno, Trenčín a Zvolen.

Nemajetná vrstva: mestská chudoba v Bratislave v období stredoveku bola hlavným námetom referátu od J. Majorossyovej.

Druhý deň rokovania otvorila Marie Marečková z Brna, ktorej dlhoročným odborným záujmom je východoslovenský región. Vo svojom príspevku *Spoločenská stratifikácia východoslovenského mešťanstva v každodennosti raného novoveku*, vyzdvihla vzdelanostnú a kultúrnu úroveň a podnikateľské aktivity obyvateľstva východného Slovenska.

S výsledkami svojho prieskumu o spoločenskej štruktúre kráľovských miest a mestečiek na východnom Slovensku v 16. storočí na základe archívnych prameňov oboznámila poslucháčov Miloslava Bodnárová. Prameňmi k sociálnej a politickej štruktúre obyvateľstva sú daňové knihy a registre, písomnosti mestskej samosprávy, portálne súpisy, súpisy domov a usadlostí; spoľahlivé sú samozrejme aj urbáre. Autorka sa zaoberala hospodárskou situáciou a majetkovými pomermi východoslovenských miest v skúmanom období.

Obrana mestských hradieb a miest patrila k prioritným úlohám mestskej spoločnosti. Príležala do právomoci hradných kapitánov a puškárskych majstrov. O situácii v službách Banskej Bystrice do konca 16. storočia nás oboznámil Igor Graus. Za ochranu a bezpečnosť mesta boli zodpovední najmä mestskí kapitáni, ktorí zodpovedali za hliadkovanie na barbakáne aj v hradnom areáli. Pri vstupe do mesta prichádzajúci podliehali kontrole. Hradný kapitán dohliadal aj na výrobu zbraní (hlavne odlievanie delových gúľ).

Horizontálnu a vertikálnu sondu do života mestských vrstiev v 16. – 17. storočí, konkrétne „nežnejšej časti obyvateľstva,“ urobila Tünde Lengyelová. Pozornosť venovala aj postaveniu obyvateľiek zemepanských mestečiek. Z prameňov využívala najmä testamenty a urbáre, skúmala majetnosť žien. Podľa Tripartita mali ženy v Uhorsku rovnaké právo dediť majetok ako muži. Napriek tomu je málo žien, ktoré sa stali hlavou rodiny a zdedili nehmotný majetok.

Až v prameňoch zo začiatku 17. storočia sa častejšie stretávame tiež so ženami, ktoré sa postavili do čela rodiny a domácnosti a mali rovnaké povinnosti aj práva ako muži.

Na súdnicstvo v ranovekých mestách v Uhorsku a najmä Pentapolitany (piatich spišských miest? Košice, Levoča, Prešov, Bardejov a Sabinov) sa upriamila Blanka Szegyová. Rozoberala najmä právnu a súdnu právomoc richtára.

Z hľadiska solventnosti, respektíve reprodukováním prameňov najmä účtovnej povahy, predstavil mestskú honoráciu Levoče v 16. storočí František Žifčák. Všimol si výšku platieb, ktorými mesto prispievalo mešťanom za služby a podal tak zaujímavý pohľad nielen na skladbu členov mestského zastupiteľstva Levoče v skúmanom období, ale aj na ich sociálnu úroveň a význam v meste.

Zuzana Kollárová predstavila účastníkom konferencie niektorých úspešných príslušníkov rodín zo 17. – 18. storočia v Poprade, respektíve aj Veľkej, Spišskej Soboty, Spišskej Belej, Matejoviec. Členovia rodín, napríklad Ziberovcov, Grossovcov, Kromecherovcov a Scholzovcov sa významnou mierou zapísali do histórie mesta v oblasti obchodu, zdravotníctva alebo kultúry.

Majetkové pomery mestečiek na Holíčskom panstve koncom 17. storočia skúmala Mária Kohútová, pričom využila najmä výpovednú hodnotu urbára z roku 1693. O problematike sociálnej stratifikácie mestečiek na Dolnej Nitre v 16. – 18. storočí prednášal Peter Kerekeš. Alena Kredatusová referovala o významnom lekárovi Davidovi Spielenbergerovi, ktorý bol levočským richtárom v druhej polovici 17. storočia.

Richtári stáli na čele meštianskej spoločnosti. Je jasné, že boli stredobodom pozornosti aj viacerých referujúcich. Federik Federmayer prezentoval prešporských richtárov zo 17. storočia, najmä z heraldického aspektu. Richtárov na ich post volili slobodne alebo boli dosadení ako zástupcovia rodákov či cudzincov. Z hľadiska sociálneho pôvodu to boli vzdelanci, remeselníci, obchodníci alebo kráľovskí úradníci z radov šľachticov, prípadne sa počas funkcie nimi stali. Na záver prednášky F. Federmayer uviedol, že richtári nepoužívali v úradnom styku vlastné pečate, ale úradné listiny pečatili mestskými pečatami.

Pútavý príspevok Sone Maťugovej pojednával o postoji mešťanov Dolného Kubína k židovskej komunite v rokoch 1774 – 1880.

Pozornosť zaujal aj referát o štruktúre hospodárskych úradov mesta Košíc v 17. storočí od Mileny Ostrolúckej. V tomto období pôsobili na území mesta viaceré, napríklad: grófsky úrad, obilný, vínný, tridsiatkový, daňový, úrad mestskej váhy, trhov, mlynov či stavebný úrad.

Peter Kónya svojimi závermi prispel tiež výskumom archívnych prameňov k histórii východného Slovenska. Venoval sa najmä spoločnosti mestečiek v Zemplíne v 17. – 18. storočí. Podobne rozoberal obyvateľstvo mestečiek na Makovickom panstve v 17. storočí aj Ján Adam.

Zaujímavým spôsobom do spoločenského života trenčianskej meštianskej spoločnosti v druhej polovici 19. storočia uviedla účastníkov konferencie Mária Ďurčová. Spoločenské aktivity vyšších vrstiev súviseli so vznikom spolkov a spolkovým životom. Pôsobil tu napríklad Trenčiansky spoločenský kruh, ktorý mal v tom čase okolo 100 členov. Znáмым bol aj Trenčiansky spevácky spolok, Prírodovedný spolok, ale svoje zoskupenia mali aj hasiči alebo obchodníci.

Posledný blok otvorila Božena Malovcová svojou sondou do konfesionalnej štruktúry obyvateľstva piatich hornospišských mestečiek v novoveku. Venovala sa najmä vzdelanosti, a pravdaže, aj s tým súvisiacim cirkevným dejinám.

Informácie o sociálnych a spoločenských pomeroch mestečka Veličná v 16. – 19. storočí čerpala z urbárnych súpisov Mária Grófová. Vývoj Pukanca a Levíc v 19. storočí priblížil vo svojom vystúpení Peter Tesák.

Svojím pútavým prednesom bezpochyby zaujal Vojtech Dangl, ktorý poukázal na lesk a biedu armády. Zaoberal sa vzťahmi mesta a vojska pred prvou svetovou vojnou. Prvoradou a neľahkou povinnosťou mesta bolo totiž živiť vojenské posádky. Armáda zase poskytovala

Vojenská história

mestu pomoc pri zabezpečovaní ochrany mesta či pri rôznych prírodných katastrofách. Prítomnosť vojenskej posádky v mestách na druhej strane aj spoločensky a morálne (skôr amórálne) ovplyvňovala život mestského obyvateľstva.

Rozvoj školstva na lazoch v oblasti Detvy bol iste tiež prínosom k tejto problematike. O základnom vzdelaní v lazovských gazdovských školách hovorila Martina Kočí.

Vedeckú konferenciu zaujímavo zakončil pán profesor Jozef Novák, ktorý zhodnotil mestotvorný proces z hľadiska heraldiky a sfragistiky. Upozornil odbornú verejnosť na skutočnosť, že najmä pečiatky a pečatidlá listín miest a mestečiek pomáhajú pri objasňovaní regionálnych dejín.

Celé podujatie uzavrel predseda sekcie pre dejiny miest pri SAV Vladimír Segeš pozitívnym zhodnotením výberu témy i úrovne príspevkov. Zdôraznil, že podstatu slovenských dejín možno vidieť v regionálnych dejinách a poznávanie minulosti napomáha pochopiť našu identitu. Vysoko ocenil aj spoločenský rozmer konferencie, ktorý je rovnako dôležitý ako odborný, najmä z hľadiska nadviazania nových profesionálnych kontaktov.

E. Machajdíkova

Vojenská história

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Peter **BYSTRICKÝ**, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

PhDr. Jaroslava **BOBOKOVÁ**, CSc., Filozofická fakulta UK, Šafárikovo námestie č. 6, 811 01 Bratislava

PhDr. Martin **HRUBALA**, Malokarpatské múzeum v Pezinku, M. R. Štefánika 4, 902 01 Pezinok

Michal **KŠIŇAN**, Kolískova 10, 841 05 Bratislava

PhDr. Jozef **PECINA**, Filozofická fakulta Univerzity Cyrila a Metoda, nám. J. Herdu 2, 917 01 Trnava

PhDr. Michal **SCHVARC**, SNM – Múzeum karpatských Nemcov, Žižkova 14, 811 09 Bratislava

pplk. PhDr. Peter **ŠUMICHRAS**, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajú zásadne na disketách v textových editoroch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. Poznámky je potrebné uvádzať až za text štúdie, nie pod čiarou. K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu, telefonický kontakt, e-mailovú adresu.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

²PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵PEJSKAR, ref 2, s. 97.

– v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.

– autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)

– v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999

– údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu – skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

– pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VÚA – VHA Praha, f. ....; pozri tiež PEJS, O.: ...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava.

☎ 02/48 207713

E-mail: stanovam@mod.gov.sk

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

BYSTRICKÝ, Peter: Longobardské dejiny a mytológia. Rozbor a porovnanie prameňov	3
BOBOKOVÁ, Jarmila: Bratislavský mier – politické súvislosti a diplomatické pozadie	23
HRUBALA, Martin: Podpísanie Bratislavského mieru 27. decembra 1805	29
KŠIŇAN, Michal: Milan Rastislav Štefánik a francúzska letecká misia v Srbsku	46
PECINA, Jozef: Poľné delostrelectvo Rýchlej divízie 1942 – 1943 (od Rostova po ústup na Krym)	57

Dokumenty a materiály

SCHVARC, Michal: Návšteva náčelníka štábu SA Viktora Lutzeho na Slovensku 22. – 25. októbra 1939 v spravodajstve Kuna Goldbacha	77
ŠUMICHRASŤ, Peter: S práva pplk. let. J. Ďuranu o služobnej ceste do Berlína a Grove (máj 1942)	88

Recenzie

CHRIST, Karl: Pompeius. Der Feldherr Roms. Eine Biographie. (P.Valachovič)	108
KUPKA, Vladimír: Staviteľé, obránci a dobyvatelé pevností. (V. Dangl)	113
HRADSKÝ, Juraj: Napoleon a Bratislava 1805, 1809. (J. Šimko)	116
BYSTRICKÝ, J. – ČAPLOVIČ, M. – PURDEK, I. – ŠTAIGL, J.: Ozbrojené sily Slovenskej republiky. História a súčasnosť 1918 – 2005. (S. Michálek)	119

Bibliografia	122
---------------------------	-----

Anotácie, glosy	136
------------------------------	-----

Kronika	148
----------------------	-----

INHALT

Studien

BYSTRICKÝ, Peter: Lombardische Geschichte und Mythologie. Quellen Analyse und Quellenvergleich	3
BOBOKOVÁ, Jana: Der Frieden von Bratislava – Politische Zusammenhänge und diplomatische Hintergründe	23
HRUBALA, Martin: Unterzeichnung des Bratislavaer Friedens am 27. december 1805	29
KŠIŇAN, Michal: Milan Rastislav Štefánik und die Französische Flugmission in Serbien	46
PECINA, Jozef: Feldartillerie der schnellen Division bis zum Rückzug an Krym in 1942 – 1943	57
Dokumente und Materialien	
SCHVARC, M.: Besuch des Staboberhauptes des SA Viktor Lutze in der Slowakei am 22. – 25. Oktober 1939 in der Berichterstattung von Kun Goldbach	77
ŠUMICHRAST, P.: Die Meldung von Oberstleutnant der Flugwaffe J. Ďurana über die Dienstreise nach Berlin und Grov (Mai 1942).....	88
Rezensionen	108
Bibliographie	122
Anotationen, Glossen	136
Chronik	148

CONTENTS

Studies

BYSTRICKÝ, Peter: Longobard History and Mythology. Analysis and Comparison of Sources	3
BOBOKOVÁ, Jarmila: The Bratislava Peace – Political Connections and Diplomatic Background.....	23
HRUBALA, Martin: Signing the Bratislava Peace on 27 December 1805	29
KŠIŇAN, Michal: Milan Rastislav Štefánik and French Air Mission in Serbia	46
PECINA, Jozef: The Field Artillery of Rapid Division 1942 – 1943 (from Rostov to Retreat at Crimea)	57

Documents and Materials

SCHVARC, Michal: The Visit of the Chief of Staff Viktor Lutze in Slovakia on 22 – 25 October 1939 in Intelligence of Kun Goldbach	77
ŠUMICHRASŤ, Peter: A Report of Lt-Col of the Air Force. J. Ďurana on His Official Trip to Berlin and Grove (May 1942).....	88

Reviews	108
----------------------	-----

Bibliography	122
---------------------------	-----

Annotations, glossed	136
-----------------------------------	-----

Chronicle	148
------------------------	-----

Vojenská história 1/2006

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave

Editor a šéfredaktor: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Alena Madajová

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Michal Barnovský, DrSc.,
PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc.,
mjr. Mgr. Miloslav Čaplovic, PhD., PhDr. Viliam Čicaj, CSc.,
PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Marián Hronský, DrSc.,
Mgr. Peter Kralčák, plk. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD.,
PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Jan Štaigl, CSc.,
doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktné emailové adresy: sedovab@mod.gov.sk

stanovam@mod.gov.sk

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: +421/2/4820 7719

Schválené do tlače dňa: 21. 4. 2006

Registračné číslo 1713/97

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS ÚLogS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Stredoveká bitka znázornená v rukopise Histoire de Saint Graal (okolo roku 1270)